

V.W. Krah

DE GRIMBERGSE OORLOG

enige verkenningen

Vincent J.W. Krah

Sluisbuurt 6

1911 BC Uitgeest Nl.

begeleider: Drs. W.J.Th.M. Kuiper

20 mei 1983

Scriptie bijvak

Geschiedenis van de M.E.

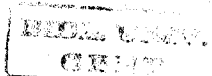
doctoraal-scriptie

Nederlandse Taal- en

Letterkunde: Historische

Letterkunde. U.v.A.

LBS 2960807

1989.B.184

I N H O U D S O P G A V E

- Titelblad	1
- Inhoudsopgave	2
- Voorwoord	4
- Inleiding	5
- <u>Hoofdstuk I Tekst en editie</u>	7
- inleiding	7
- de berijmde versies 'Brussel'	7
'Gent 897'	9
'Leiden BPL 1296'	10
'Butkens'	21
'Gent 648 I-II'	39
- de prozabewerkingen	46
- samenvatting van het verhaal	53
- <u>Hoofdstuk II Genre</u>	62
inleiding	62
datering	63
auteur(s)	92
de <u>GO</u> : historiografie ?	97
de <u>GO</u> en 'the Epic of Revolt'	101
conclusie	106
- <u>Hoofdstuk III Doelstelling en intentie</u>	107
inleiding	107
inhoud: verhaal en werkelijkheid	109
de voorgeschiedenis	111
de Godfrieds van Brabant:	
de hertog in de wieg	117
de rol van de graaf van	
Vlaanderen	123
vorm: structuur en compositie	127
de macrostructuur	127

v.v. errata

p. 202	10 v.o.	lees: twaalf
p. 205	5 v.b.	lees: Merkwaardig
	12 v.o.	weglakken: <i>sp</i>
p. 210	8 v.o.	lees: zoals
p. 212	6 v.o.	lees: 6159
p. 213	15 v.b.(alinea)	lees: echte epiloog
p. 216	3 v.b.	lees: een geraffineerd
p. 218	3 v.b.	lees: strijdenden
	5 v.b.	lees: knap
p. 222	2 v.o.	lees: genoemd, als bezitter
p. 224	5 v.o.	lees: interessant te
p. 225	slot noot 7	lees: Ook uit de beschrijving van hèt Matthaeus-hs (p.17) blijkt dit.
p. 235	onder noot 49	lees: Bruxelles
p. 236	onder noot 63	weglakken: 63. J. van Mierlo toevoegen: 63. voor J. van Her.
p. 237	onder noot 76	lees: <u>Slag van Woeringen</u>
p. 238	onder noot 93	toevoegen: zie noot II, 1. p.33
p. 243	onder noot 23	toevoegen: p. 113-114.
	onder noot 25	weglakken: '(voor:pagus.)
p. 251	onder noot 93	lees : <u>Middelnerlands leerboek</u> lees: I, vormleer, (i.p.v. II)
p. 255	2 v.o.	lees: verstand:
p. 269	12 v.o. (Serrure)	lees: 1873 i.p.v. 1973
p. 271	onder Van Dijk	lees: <u>NTg</u>
p. 272	onder Gijsseling	lees: neerlandistiek),
p. 273-274		pagina's liggen omgedraaid: numme- ring wijzigen
p. 273	onder Janssens	lees: middeleeuwse
p. 277	onder Uytven	lees: <i>Klooster-</i>

ERRATA

p. 10	regel 8 van onder,	lees: Musschenbroek
p. 15	laatste regel:	20a weglakken
p. 20	3 v.o.	lees: "Matthaeus"
p. 21	9 van boven	lees: de boekerij
p. 54	4 v.b.	lees: verraderlijk
	5 v.o.	lees: zijn
p. 55	onder 1891	lees: bevestigde
p. 56	5 v.o.	lees: voor
p. 57	8 v.b.	lees: uitvoerig
p. 58	2 v.b.	lees: ieder
p. 60	9 v.b.	lees: in opgewekte
	onder 5752	lees: "ridders"
p. 81	4 v.o.	lees: jonge Gerard
	idem	lees: gestorven).
p. 87	10 v.b.	1280 weglakken
	3 v.b.	lees: Leo van der Aa
p. 95	3 v.o.	lees: onze betrekkelijk
p. 96	3 v.o.	lees: de verschillen tussen
p. 99	4 v.b.	lees: De volgende overeenkomsten
	2 v.o.	lees: treft men er een lang zo
p. 106	na laatste regel	toevoegen: (noot) ⁹⁶ .
p. 122	10 v.o.	lees Yeesten IV ⁶⁰
p. 125	4 v.o.	toevoegen: Recapitulerend wat in H. III al werd gezegd:
p. 134	10 v.b.	lees: structurele
p. 143	12 v.b.	lees: want
p. 146	7 v.b.	groot ende sm: weglakken
p. 154	4 v.o.	lees : zat i.p.v. zaten
p. 180	3 v.o.	weglakken: een
p. 197	6 v.b.	lees: paragraaf
p. 201	15 v.o.	lees: vernietigen

de mesostructuur	130
de microstructuur	136
taal en stijl	142
- <u>Hoofdstuk IV Functie en milieu</u>	153
inleiding	153
normen en waarden	154
de namen der ridders	170
de heraldiek	180
samenvatting	182
- <u>Hoofdstuk V Publiek en opdrachtgever</u>	183
inleiding	183
het publiek of: kiest de <u>GO</u> partij ?	183
gegevens : voor Grimbergen	184
gegevens : voor Brabant	190
conclusies	195
de opdrachtgever of: welke ridder	
spant de kroon ?	197
Van Oyenbrugge	197
andere gegadigden	209
samenvatting	214
- <u>Conclusies en aanbevelingen</u>	216
- <u>Noten</u> inleiding	220
hoofdstuk I	221
hoofdstuk II	231
hoofdstuk III	241
hoofdstuk IV	254
hoofdstuk V	263
- <u>Litteratuuropgave</u>	268
- <u>Bijlagen</u>	279

V O O R W O O R D

Een scriptie voor het bijvak 'Geschiedenis van de Middeleeuwen' was de aanleiding tot ruim twee jaar strijd in de Grimbergse Oorlog. Soms leek het, dat ik aan de winnende hand was, dan bleek ik weer zodanig terneergeslagen, dat de moed me in de schoenen zonk. De vruchten van de oorlog zijn gewoonlijk pover en wát men er van overhoudt, is meestal wat anders als wat men had verwacht. Zo is het ook hier: na afloop van mijn 'verkenningen' is de GO er alleen maar raadselachtiger op-geworden; maar wel ben ik op onverwachte zaken gestoten. Van talrijke mensen heb ik steun en bemoediging ontvangen: vele nieuwe vrienden heb ik verworven, óók in Grimbergen !

Willem Kuiper is degene, die uiteraard het eerst moet worden genoemd: hij heeft mij begeleid, streng en toegewijd; hij heeft mij voortdurend gestimuleerd, nieuwe wegen gewezen en uiteindelijk zelfs geprezen. Door mijn volledige dagtaak verhinderd overal zelf op af te gaan, heb ik met velen schriftelijk contact gehad. Allen die mij per brief hebben geholpen dank ik van harte; ik denk met name aan de bibliothecarissen van verschillende bibliotheken: Amsterdam, Leiden, Utrecht, Gent, Brussel, van de 'Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels' vooral! Ook van de Haarlemse stadsbibliotheek.

Mijn onderwijsbaan, mijn koor, mijn tuin, mijn redactioneel werk, ik hoop niet dat ze onder de GO hebben geleden; één heeft er wel alle angsten en zorgen meebeleefd: Ans. Zij verdient de meeste dank. Voor haar en voor alle anderen die mij bijgestaan hebben, tot aan br. Paulus die stencilde, heb ik maar één geschenk: lees maar !

I N L E I D I N G

Over het 14e-eeuwse dichtwerk de Grimbergse oorlog hangt een merkwaardige stilte. Zowel neerlandici als historici reageren met een optrekken van de wenkbrauwen bij het horen van de naam. Er zijn wel enkele folkloristische en geschiedkundige studies verschenen die de historische 'féiten' uit het verhaal op hun betrouwbaarheid onderzochten ¹, maar een grondig onderzoek naar de tekst zelf is bij mijn weten na de editie van Blommaert en Serrure uit 1854 niet meer verricht ².

Wat is de GO voor een tekst? Deze vraag zal ons tijdens de hierna volgende verkenningen bezighouden. Nader geëxpliceerd:

- hoe en in welke staat is het 12000 verzen tellende dichtwerk overgeleverd?
- onder welk genre is het gedicht te classificeren, en kan men iets naders te weten komen omtrent de auteur(s) en de datering?
- welke algemene intenties: normen en waarden, ademt de tekst en welke concrete doelstelling van de auteur(s) geeft hij prijs?
- in welk milieu en hoe zal de GO gefunctioneerd hebben?
- is uit textuele gegevens het concrete publiek en de opdrachtgever te herleiden?

Door deze vraagstelling sluit ik aan bij de meer contextuele en pragmatische litteratuurbenadering: *Weten wat literatuur is, is weten hoe, waarom en door wie teksten die 'men' als zodanig accepteert, gelezen worden* ³. Met dit paradigma in

handen ga ik de GO te lijf.

De geschiedkundige aard van het werk noopt mij, me in de historische achtergronden ten tijde van de beschreven slag, 1142-1159, te verdiepen. Daarbij is een nadere verkenning van de tijd van ontstaan van de tekst, de 14e eeuw, eveneens van belang.

De werkwijze is als volgt: in het eerste hoofdstuk worden de handschriften besproken waarin de GO is overgeleverd, benevens de editie van Blommaert en Serrure uit 1852-54. Daarnaast zal een zo volledig mogelijke vermelding worden gegeven van de overvloed aan prozabewerkingen die (in handschrift) zijn overgeleverd.

In het tweede hoofdstuk wordt het genre besproken. Daarvoor zal eerst een poging ondernomen worden tot datering aan de hand van binnen- en buitentextuele gegevens. Vervolgens komt de auteurskwestie aan de orde. De vraag of de GO onder de *Epic of Revolt* kan worden ondergebracht, zal uitvoerig behandeld worden.

Aangezien de GO zich als een historische tekst presenteert, gaat hoofdstuk 3 dieper in op de intenties en doelstellingen van de auteur(s). Hoe gebruikt dit historicerend verhaal de geschiedkundige feiten? Welke zijn de normen en waarden die ons voorgeschoteld worden? Onthult de structuur van het werk ons iets over een vooropgezette bedoeling?

Hoofdstuk vier analyseert aan de hand van een tekstanalyse in welk milieu deze tekst weerklank gevonden moet hebben en welke functie auteur en opdrachtgever hem hadden toegedacht. In het laatste hoofdstuk zal getracht worden na te gaan, of de auteur(s) hebben gekozen voor één van de beide strijdende partijen: de hertog van Brabant of de heren van Grimbergen. Daarop zal worden gezocht binnen de favoriete partij naar de meest geprezen ridder. Dit zou de voorvader van de opdrachtgever kunnen zijn geweest. Ook andere gegadigden met name van buiten de GO komen ter sprake.

Conclusies en aanbevelingen sluiten mijn "verkenningen" af. Want ook voor deze 'verkenner' zowel als voor de lezer van dit onderzoek geldt Jan van Boendales woord *Dichten en es geen spel*⁴.

H O O F D S T U K I

T E K S T E N E D I T I E

1. INLEIDING

Van de GO bestaan, voorzover bekend, geen middeleeuwse handschriften meer. Tot nog toe zijn bekend: een 17^e-eeuws afschrift, een laat 18^e-eeuws afschrift en 19^e-eeuwse afschriften. Bovendien bestaan er 16^e, 17^e, 18^e-eeuwse prozabewerkingen van de GO.

Hieronder volgen de bespreking van het 17^e-eeuwse handschrift, de bespreking van de gecompliceerde 18^e-eeuwse en 19^e-eeuwse afschriften 'mystificatie' en van de fragmenten die de 17^e-eeuwse geleerde Butkens publiceerde. Er zal een poging ondernomen worden de drie bronnen met elkaar te vergelijken. Daarna volgt een opsomming van de reeks GO-prozabewerkingen die op te sporen waren.

2. DE BERIJMDE VERSIES

A. Van de GO is het oudst bekende handschrift dat van Philippe de l'Espinoy uit 1620, blijkens vermelding bij de aanvang van de tekst. Het papieren manuscript berust thans ter Koninklijke Bibliotheek te Brussel, onder signatuur 17038 ¹. Blijkens aantekeningen op de schutbladen was het handschrift in het bezit van Judocus 't Kint, van

'De Nelis episcopus Antverpiensis' en van Charles van Hulthem, de beroemde 'bibliofiel' uit de 19e eeuw.

De mise en page van de tekst is als volgt: alleen de rectozijden van de bladen zijn beschreven, in één kolom van gemiddeld 33 regels, niet afgekaderd. In het handschrift vond ik nog een los beschreven blad papier vermoedelijk nog uit de 17e eeuw, van anderssoortige kwaliteit, met ander watermerk ².

De tekst is door De l'Espinoy in vlot lopende hand afgeschreven en daardoor niet gemakkelijk leesbaar. Soms is de inkt uitgevloeid. Dat het werk niet geheel vrij van fouten is, moge blijken uit de eerste dertien versregels

*God die he^ere es alre he^eren,
Endē ons met sire worden leren Ende: doorgestreept
Den wech ter hemelrycke waert
Moeten wy omme onghespaert
Dat ick dit dichte volmaken moet
Dat ick beginnen sal; want tgoet
Salt syn te hooren; ende rechte waerhede
Van schoone strijden, van vromicheden
Van parlemente ende van ghedinge:
Van schoone worden sonderlinge,
Ende van ridderscappe mede.
Maer my dinckt dat sy telcker stede
Seere mesdoen dieste construeren*

Waarom bepaalde passages onderstreept zijn, weet ik niet. Het ligt voor de hand te veronderstellen, dat de schrijver L'Espinoy, of de lezer/verteller ze bijzondere waarde toedacht, of dat ze om dezelfde reden al zo in de legger waren aangeduid. In het verloop van het verhaal zijn het voornamelijk de namen der ridders die worden onderlijnd: dat kan zijn om hun belang te onderstrepen, maar ook om de structuur van het verhaal te doen oplichten.

Een onderzoek naar sporen van lombarden en paragraaftekens leverde helaas weinig op, waaruit conclusies zouden kunnen worden getrokken m.b.t. het eventueel gebruik van de tekst als voorleestekst of m.b.t. een structurering van het verhaal ³. De plaatsen waar deze tekst van De l'Espinooy ruimer spatieert, zijn ook dezelfde die in de editie van Blommaert en Serrure een inspringende regel hebben. (Dit hs. wordt voortaan hs. B(russel) genoemd).

B. Gent 897.

Het tweede afschrift van de G0, tevens een opvallend veel van de vorige verschillende versie, is het manuscript dat op de U.B. te Gent berust onder signatuur 897. Ik kwam op het spoor ervan, toen ik in het z.g. 'Bilderdijk'-handschrift dat ik in Leiden vond, een losse aantekening trof waarop stond vermeld, dat dit werk een kopie was van Gent 897. (Over dit 'Bilderdijk'-afschrift wordt hierna gesproken.)

Het is een papieren manuscript, 21 x 16 cm in 18^e-eeuwse band; de paginering met pen. Het handschrift is zeer duidelijk en gelijkmatig, 18^e-eeuws ⁴. Het watermerk vertoont het Amsterdamse stadswapen met de keizerskroon. Schutbladen noch kaft vertonen enige vermelding van eigenaars of gebruikers. De indeling is als volgt:

p. (1) en (2) : Antonij Matthei Prefatio ad Anonymi Bellum Grimbergense.

p. (3) en (4) leeg

p.1-135 de tekst van de G0:

*God die Here es alre Heren
Die ons menschen woude eren etc.*

Er staan gemiddeld 28 versregels per pagina. Ook hier zijn vele zinnen onderstreept, ook alle namen. Geen lombarden of sporen daarvan. Geen regelnummering. Wel staat in marge na 60 à 66 regels: p. 1, p. 2 etc. tot aan p. 181. Hieruit kan worden afgeleid dat de legger van deze tekst van onbe-

kende herkomst ⁵ 181 pagina's tekst bevatte, die gemiddeld 63 versregels hadden. De paginering die in de Prefatio wordt aangehaald bij de daar genoemde voorbeelden en citaten, verwijst naar déze pagina-aanduiding en niet naar de gewone paginering van dit handschrift. Hieruit kan worden afgeleid dat dit manuscript een slaafse kopie is van (een kopie van) Matthaeus . Na de tekst van de GO:de 'Notae'. De indeling is als volgt:

p. 326-328 leeg

p. 329-353 Antonij Matthei note in Anonymi Chronicon Rhythmicum De bello Grimbergico.

Volgen nog twee ledige pagina's. Dit handschrift schijnen Blommaert en Serrure voor hun editie van de GO niet gekend, in elk geval niet gebruikt te hebben ⁶. Daarbij blijft onduidelijk, hoe het manuscript volgens de catalogus van Derolez uit het bezit van Serrure komt ⁷. Heeft hij het wellicht pas later verworven ?

C. 'Bilderdijk' te Leiden: B.P.L. 1296

In Leiden berust het papieren, aan Bilderdijk toegeschreven manuscript van de GO dat een kopie blijkt te zijn van Gent 897, of althans van die versie. Blommaert en Serrure hebben als uitgangstekst voor hun uitgave van 1852-54 deze Bilderdijk-tekst genomen; de tekst van De l'Epinoy geven zij slechts in voetnoten, wanneer die huns inziens afwijkt ⁸.

Zij delen mee:

Dit Hs werd ten jare 1826 in de verkooping der bibliotheek van Musschenbroek, te Leiden, te koop geveild en door den kommissaris Bozu voor den heer R. Heber gekocht ten pryze van 60 nederl. guldens. In den katalogus nr 150 wordt het in de volgende bewoordingen aangeduid; Anonymi bellum Grimbergense, poema belgicum, cum Matthaei in illud praefatione latina et notis, manu recentiori descriptum; quasdam emendationes in fronte adjecit P. Bondam. MS. in-folio, 353 bladz. ⁹.

In het manuscript B.P.L. 1296 trof ik enige losse blaadjes papier, met voor mij waardevolle informatie ¹⁰; zo b.v. de verwijzing naar Gent 897.

Omdat we hier nu zijn beland bij een uiterst gecompliceerde handschriften-affaire, volgt een bijzonder uitvoerige beschrijving van dit manuscript. Op deze wijze is vergelijking mogelijk met andere handschriften, die we elders vermeld zullen tegenkomen.

Leiden B.P.L. 1296 is een forse foliant in kartonnen band. Volgens de catalogus 19^e-eeuws, aan Bilderdijk toegeschreven. Op de rug staat *BELLUM GRIMBERGENSE*. Voorts: *M 130. 322. Bibl. Publ. Codex Misc. no. 1296.*

Het eerste schutblad is leeg (^v);

het tweede schutblad vermeldt (^r): *codex nr. 1296 etc. desunt folia 326-328;*

tweede schutblad (^v): leeg;

fol. (I)^r: *gelove dat het originele behoort aan de H² Munnicks. (volgen een aantal voorgestelde emendaties);*

fol. (I)^v- fol. II^r: leeg;

fol. II^v aant. van P. van Musschenbroek, blijkens handtekening: *Volgens opgave v.d. Hr Bilderdijk aan mij bestaat er in Brussel een Franse vert.);*

fol. III^r *Antonij Matthaei Praefatio, etc.*

(de versozijden zijn verder in het manuscript onbeschreven).

fol. IV idem;

fol. 1 Hier volgt de tekst van de GO. 28 regels per pagina.

...

fol. 135 slot van de GO met de toevoeging: *Laus Deo omnipotenti.*

Dan ontbreken drie bladen. Dat komt overeen met de opmerking op het tweede schutblad.

fol. 329 tot einde (25 pagina's): *Antonij Matthaei notae in Anonymi Chronicon Rhythmicum De bello Grimbergico.*

De foliëring is van dezelfde hand als de tekst. De tekstverwijzingen uit de *Praefatio* en de *Notae* komen niet overeen met de foliëring van de tekst van de GO uit dit handschrift. Hieruit blijkt dat het manuscript een slaafse kopie moet zijn. Er is geen rubricering of markering in de tekst terug te vinden. Ook interpunctie ontbreekt nagenoeg geheel.

M u s s c h e n b r o e k

Volgens *Blommaert en Serrure* werd hun 'Bilderdijk' handschrift in 1826 te Leiden uit de verkoop van Musschenbroeks bibliotheek door R. Heber aangekocht. Er waren trouwens nog andere redenen om de veiling Musschenbroek op te sporen: de handtekening van Musschenbroek stond voorin B.P.L. 1296 bijvoorbeeld.

Bij mijn zoeken naar de veiling *Musschenbroek* stiet ik op enige merkwaardigheden. De *Veilingcatalogus P. van Musschenbroek*^{10 a} geeft onder de rubriek *Libri manuscripti in folio: Historia diversarum Belgii regionum* als nummer 130: *Anonymi bellum Grimbergense, poëma Belgicum, cum Ant. Matthaei in illud praefat. latina et notis, manu recentiori descriptum; quasdam emendatt. in fronte adjecit P. Bondam. 353 folior. s.l.*

Volgens opgaven die de Heer F. van den Bosch van de bibliotheek van de "Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels" mij verschaftte¹¹, staat in marge van zijn exemplaar van de veilingcatalogus bij de nrs. 127, 128, 129 en 130 resp. Heber, Bohn, id., id., waaruit moge blijken, dat niet Heber, doch Bohn de koper was. (verg. hierboven het citaat uit Bl. en Ser.)

Deze Bohn moet een Londense boekverkoper zijn; er zijn er overigens in Londen rond 1840 drie van deze naam. Het spoor leidt in ieder geval naar Engeland. Volgens de heer Van den Bosch zou de handschriftenafdeling van de U.B. te Amsterdam wellicht in het bezit zijn van het handexemplaar van de veilingmeester doch de heer Croiset van Uchelen aldaar¹² verwees mij weer naar de 'Vereeniging'.

Als het hs. van Van Musschenbroek naar Engeland is gegaan, is het raadzaam de aantekening over de bibliotheek van Phillipps na te gaan. Inderdaad vermeldt Munby dit handschrift op. p.151 en noteert, dat dit hs. uit de veiling Musschenbroek is aangekocht ¹³. Volgens mededeling van de Leidse conservator, de heer Obbema, moet dit handschrift door Leiden uit de boekerij Phillipps rond 1894 zijn aangekocht.

Toen ik de heer Obbema nu mijn stemma toonde:

Gent 897

Leiden B.P.L. 1296

1854 Ned. Inst. (A'dam) ¹⁴

1832 veiling Bilderdijk

1826 veiling Musschenbroek ¹⁴

± 1810 'Utrecht'

± 1810 kopie Bilderdijk ¹⁵

↑
Matthaeus (1635-1710)

zei hij: "Dan moeten er twee 'Bilderdijk' handschriften zijn". Inderdaad, als het Leidse handschrift van 1827 tot 1894 in Engeland is geweest, dan kunnen Blommaert en Serrure het in 1854-56 niet benut hebben bij hun uitgave. Bovendien berustte hun hs. te A'dam, in het 'Nederlandsch Instituut' ¹⁴. Leiden B.P.L. 1296 heeft dus niet ten grondslag gelegen aan de uitgave van de GO door Blom. en Ser. Het Leidse handschrift is, spijts de desbetreffende vermelding in de catalogus, niet van W. Bilderdijk, maar van P. van Musschenbroek. Hiermee wordt bevestigd, wat reeds Prof. De Bruin in een artikel heeft gesteld ¹⁵, nl. dat Leiden B.P.L. 1296 waarschijnlijk niet van Bilderdijks hand zou zijn. Zijn eerste argument is, dat het handschrift afwijkt van dat van Bilderdijk. Ik heb zelf ook brieven van Willem Bilderdijk vergeleken met '1296'

en geconstateerd, dat diens uiterst kleine schrift zeer veel afwijkt van de 'pasteuze' schrijfwijze van Leiden B.P.L. 1296. Vergelijking ervan met een brief van P. van Musschenbroek gaf mij niet de zekerheid, dat Van Musschenbroek zelf de vervaardiger van het hs. is. De Bruins tweede argument is, dat de wijze van kopiëren afwijkt van die welke Bilderdijk gewoon was. Deze schreef steeds één kolom tekst, één kolom annotaties. Bovendien spreekt de Bilderdijk-catalogus over *Aanteekeningen* zoals we zullen zien.

B i l d e r d i j k

Bilderdijk maakt in zijn brieven zelf gewag van zijn afschrift van de GO. Ik laat hem hier zelf aan het woord:

Het HS. van den Grimbergschen oorlog is in Utrecht. Mijn gebrek aan geheugen belet my, U den ouden man te noemen die het bezit, en met wien ik er voor tien of elf jaren over in briefwisseling was, maar die toen reeds kindsch scheen. Ik beloof U ('t geen ik lang wilde) naar Utrecht daar over te schrijven, waar ik echter niemand weet aan te spreken dan den heer Pieter van Musschenbroek, oud Raad in de Vroedschap dier stad, die my toen dat HS. wist aan te wijzen als onder gemelden Grijzaart berustende, maar die, na eenig schrijven over en weder, my vertelde dat hy het niet vinden kon. (1) voetnoot: Hetzelve behoorde laatstelijk

toe den Heere P. van Musschenbroek en is, tijdens de verkoop zijner rijke Boekery te Leyden, in October 1826, door den Heer Bilderdijk gecollationeerd, waaruit bleek, dat het eene latere kopy was, naar het zelfde oorspronkelijk als dat des Heeren B., afgeschreven. - BODEL NYENHUIS.

Wat mijn afschrift betreft, dit is door my naar eene allerjammerlijkste kopy gemaakt, die door een onkundigen steelsgewijze gemaakt zijnde, van de afgrijslijkste misslagen kriede, waarom dit mijn HS. ook niet van gebruik kan zijn, zoo lang er nog eenige hoop op het wedervinden van het Utrechtsche en mededeeling

van het Brusselsche overblijft. Want mijne conjecturen voor
echte lezingen op te dringen zou niet eerlijk gehandeld zijn.¹⁶

Kennelijk schreef Bilderdijk niet het 'Utrechtsche', doch een
'allerjammerlijkste kopie' af. Zou dat de kopie van Van Mus-
schenbroek kunnen zijn geweest? Dat is vrijwel uitgesloten,
aangezien Bodel Nyenhuis schrijft - zie hierboven - dat Bilder-
dijk het hs. van Van Musschenbroek destijds had gecollationeerd
toen het ter veiling werd aangeboden. B. concludeerde toen,
dat het een afschrift was van hetzelfde hs. als dat wat hij
zelf had gekopieerd. Als dit Bilderdijks bron was geweest, zou
hij het moeten hebben herkend.

Het werd zaak uit te zoeken wat het 'Nederlandsch Instituut'
was waar volgens Blommaert en Serrure het handschrift van Bil-
derdijk lag. Volgens mededeling van de heer Croiset van Uche-
len is de boekery van dat Instituut destijds overgenomen door
de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage¹⁷. De Akademie van
Wetenschappen te Amsterdam bezat in elk geval geen Bilderdijk-
kopie van de GO. Evenmin het Bilderdijkmuseum aan de V.U. te
Amsterdam, waar mijn oud-leermeester Dr. J. Bosch de scepter
zwaait. In Ter Horst, *Catalogus van de hss. der Kon. Ned. Ak.
v. Wet. in bruikleen in de K.B.* stond geen GO vermeld. Wel
ontbraken de nrs. LXIII-CIX: *Bilderdijkiana*¹⁸. Daarvoor werd
verwezen naar de *Catalogus van de boekery der Kon. Ac. 1874*¹⁹.
Zou daar de sleutel liggen? Doch ook hier stond geen GO ver-
meld. Ook dit spoor liep dood.

De laatste vermelding zou dan de catalogus van Bilderdijks vei-
ling zijn. De *Veilingcatalogus Bilderdijk*²⁰ geeft op p. 108,
onder nr. 15 *Die Grimberchse Oirloch, met aantekeningen en
verdere bijlagen, fol.* Vermeld onder de serie *allen van de hand
van den heer Bilderdijk*. Er staat echter in het handexemplaar
dat de 'Vereeniging' in haar bezit heeft, geen koper genoemd.
Ook dit spoor leidt tot niets.

Blijft de vraag waar Bilderdijks kopie is gebleven.

Ik heb het vermoeden dat dit nu Gent 648-I is, en wel om de
volgende redenen: 1. het handschrift verzet zich er niet tegen:
het schrift zou best dat van Bilderdijk kunnen zijn.^{20a}

(brief van A. Derolez d.d. 28-1-82). 2. De titel *Die Grimberghse Oirloch* op de rug, komt exact overeen met de omschrijving in de veilingcatalogus van Bilderdijk. Het hs. te Leiden daarentegen heet *Bellum Grimbergense*. 3. De annotaties in kolommen, c.q. de toegevoegde 'aanteekeningen' komen inderdaad voor.

h e t ' U t r e c h t s c h e ' h a n d s c h r i f t

- *Matthaeus*
- *Drakenborch*
- 'een allerjammerlijkste kopie' (?)
- *Gent 897*

Het wordt nu echt ingewikkeld !

Beschouwen we de problemen rond de kopieën van Van Musschenbroek en Bilderdijk voorlopig als niet verder oplosbaar, dan blijft ons over hun bron, het *Utrechtsche*, zoals Bilderdijk zegt. Ik had aanvankelijk de neiging, dit handschrift te identificeren met Gent, 897 (wordt hierna besproken), Dit staat ook genoteerd op één der losse velletjes in Leiden B.P.L. 1296, zoals eerder meegedeeld. Maar er openbaarden zich meer mogelijkheden.

In de catalogus van Van Musschenbroek staat - zoals vermeld - dat de *Bellum Grimbergense* in diens bezit is geweest. Aangenomen dat dit handschrift thans Leiden B.P.L. 1296 is, kan worden nagegaan wat Van Musschenbroek zelf op fol. (I)^r schreef: *Gelove dat het originele behoort aan de H² Munnicks*. Zou deze G. Munnicks in het bezit zijn geweest van het onbekende 'Utrechtsche' handschrift ? In de *Veilingcatalogus G. Munnicks van Cleeff e.a.* ²¹, komt geen GO voor. Op de achterflap staat als aankondiging in het voorjaar 1861 een veiling van de nagelaten bibliotheken van G. Munnicks van Cleeff en C.L. Schüller tot Peursum, Utrecht. Deze veiling is nergens terug te vinden. Er is nog een veiling Munnicks geweest, zie *Veilingcatalogus G. Munnicks van Cleeff, C. A. Rethaan Macané e.a.* ²², ook daar is geen sprake van een GO-handschrift.

De *Kronijk van het Historisch Gezelschap te Utrecht* geeft op p. 203 e.v. van de derde Jaargang, 1847 ²³ onder het kopje 'Wetenschappelijke Mededeelingen' de volgende gegevens.

Notitie der manuscripten van wijlen den heer prof. Ant. Matthaeus, berust hebbende onder wijlen den heer Mr. G. Munnicks te Utrecht. De heer Schüller brengt ter tafel een van de heer Nijhoff uit Arnhem ontvangen lijst. Hierop stond vermeld: *de Hr. Munnicks heeftze van den Hr. Drost van Hurk, dieze uit den boedel van A. Matthaeus, prof. te Deventer, had.*

Van één werk uit de lijst wist men, dat het tot de bibliotheek van Munnicks van Cleeff - neef en erfgenaam - behoorde. Als nr. 5 van deze lijst staat vermeld:

Eene beschrijving in versen van den oorlog tussen Godevaert den III. met den Baerd, eerste Hertog in Brabant, en den Heere of de Heeren van Grimberge. - Meest in groot, ten deele in klein quarto, los en ongebonden, en hier en daar (een weinig) beschadigd. (Geschreven met de hand van A. Matthaeus, waarvan een afschrift is gemaakt door den heer A. Drakenborch, 't welk te Amsterdam, ik meen bij eenen advocaat Bounicius bewaard wordt.

De veiling van Munnicks van Cleeff die onvindbaar is, blijkt steeds belangrijker; want ook de andere genoemde werken zijn niet van belang ontbloot: (o.m. kronieken, M.E.-se hss. enz.)

Het handschrift van Matthaeus is zoek: er is mij althans geen GO-tekst bekend die aan deze beschrijving voldoet. Wel zitten we nog steeds met Gent 897: een keurig verzorgd 18e-eeuws manuscript. Zou dat het afschrift van A. Drakenborch zijn?

Heeft Bilderdijk daarvan misschien een kopie gemaakt? Is dit het Amsterdamse handschrift waarover ook gesproken wordt op één van de losse velletjes in Leiden B.P.L. 1296 (zie aldaar)? Samenvattend zou men kunnen vermoeden, dat het 'Utrechtsche' handschrift Matthaeus' tekst is, en het Amsterdamse handschrift die van A. Drakenborch (ofschoon Blommaert en Serrure met het Amsterdamsche handschrift doelen op de tekst van Bilderdijk (II, p. XXI).

Laat ik nu omgekeerd in de tijd werkend, eens bij Ant. Matthaeus beginnen. Wie was deze Matthaeus?

Zoals alles in dit handschriftonderzoek, is ook dit een lastig probleem: er zijn enkele generaties Antonius Matthaeus, allen hoogleraar.

Antonius Matthaeus I, 1564-1637 ²⁴, hoogleraar. Deze had vier zonen die hoogleraar werden, nog tijdens zijn leven; Marburg. Antonius Matthaeus II, 1601-1654, zoon van de vorige, jurist te Utrecht. ²⁵

Antonius Matthaeus III, 1635-1710, professor te Leiden die onder meer schreef/uitgaf: ²⁶

Chronicon Brabantinum Rythneo- Belgic. de bello Grimbergensi quod saec. XII circa An. 1143 gestum est, idque Chronicon edere constituerat quod etiamnum msc. cum Praefat. en Notis tum Ant. Matt. in scriniis Gerardi Munnicks, viri eximae eruditionis Senat. Traj. servatur, aldus meldt Van der Aa.

Deze beschrijving moet op hetzelfde handschrift slaan als die op de lijst van de Utrechtse Kronijk.

Het spoor is nog even te volgen, want er is weer een zoon Antonius Matthaeus IV, Utrecht 1672- Deventer 1719 ²⁷. Hij werd prof aan het athenaeum te Deventer, huwde met Judina van Hurck en stierf kinderloos. Zijn weduwe hertrouwde met Dionysius Roëll. Het handschrift kan zo gegaan zijn:

Matthaeus III (1635-1710)

Matthaeus IV X Judina van Hurck (hertrouwde met D.A. Roëll)
(1672-1719)

Drost van Hurck (?) (zie hiervoor p. 17)

G. Munnicks gest. 1804

G. Munnicks van Cleeff gest. 1840

De dochter van Mr. G. Munnicks, Elisabeth Munnicks, huwde met Nicolaas Cornelis van Cleeff, uit welke echtverbintenis G. Munnicks van Cleeff is geboren ²⁸.

Dit spoor loopt dus dood. Blijft de nieuwe aanwinst: de kopie

van A. Drakenborch. Deze is te identificeren met Arnold Drakenborch, Utrecht 1648- 1748²⁹. Van zijn hand zijn onder meer bekend: *Breves positiones, quibus Historia Foederati Belgii illustratur* en voorts een werk over de *Origines Trajectina*. Te Leiden worden 100 in het Latijn gestelde brieven van hem bewaard. In geen ervan heb ik hem betraapt op een verwijzing naar de Grimbergse Oorlog.

De U.B. te Amsterdam bezit een *Catalogus Librorum [...]* Antonius Matthaeus, [...]³⁰ 1781. Hierin staat vermeld als nr. 286 op p. 20 : *C. Silius Italicus Drakenborchii. Traj. ad Rhen. 1717 lig. deaur.*

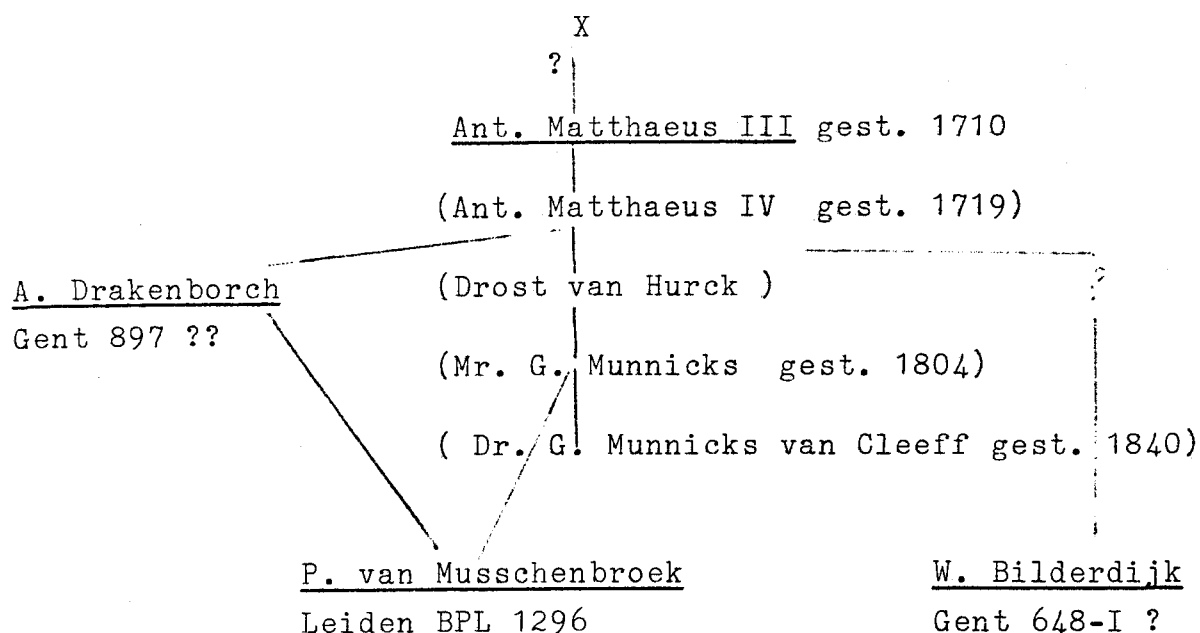
als nr. 695, op p. 73: *Arnoldi Drakenburch dictata in Antiquitates Rom. 3 vol. non defuncti manu, sed addito ejus opera indice. idem: dictata in Ciceronis epistolas ad Familiares, & Petri Wesselingii dictata in Epistolam ad Hebraeos. Utraque defuncti manu.*

Maar van een GO geen spoor.

Er heeft een kopie van de Matthaeus-tekst bestaan van de hand van Arnold Drakenborch. Of de 'allerjammerlijkste kopie' waarvan Bilderdijk gewag maakt, de Drakenborchkopie betreft, kan ik slechts gissen. Uit zijn brieven en uit de aard van zijn wetenschappelijke publicaties zou men dit niet vermoeden.

Een volgend spoor is de advocaat Bouricius te Amsterdam, die immers de Drakenborchkopie in bezit zou moeten hebben. Een bezoek aan het stadsarchief van Amsterdam leerde mij, dat vanaf 1851, het jaar van het oudste bevolkingsregister van de hoofdstad, een Lambertus Jan Bouricius, geboren 9 mei 1828, ongehuwd, advocaat, enkele malen de hoofdstad bezoekt. Dit was in 1857. m.n. Hij gaat nu eens naar Utrecht, dan weer naar Alkmaar door³¹. Zou er een veiling-Bouricius bestaan? Wel, de enige is in de *Catalogus van de veiling F. van Gheel Gildemeester (en o.m. Bouricius L.G.N.)*³² genoemd. Hierin komt geen GO voor. Hiermede zijn mijn pogingen, de 18^e- en 19^e-eeuwse kopieën van de GO te traceren, alle doodgelopen.

Tenslotte rest mij een stemma van de Matthaeus-versie:

(Deze Matthaeus-Drakenborch-Bilderdijk-Musschenbroek-versie wordt voortaan in aansluiting op de editie Blommaert-Serrure het A(msterdamse)-handschrift genoemd.)

Samenvattend: Matthaeus III heeft van een onbekende legger de GO afgeschreven. (Hij maakt er melding van en citeert eruit in *Veteris Aevi Analecta*, Tomus I, p. 256 ³³.) Dit handschrift is tot ongeveer 1840 te volgen: het was toen in het bezit van G. Munnicks van Cleeff te Utrecht.

Een kopie hiervan is gemaakt door A. Drakenborch. Deze kopie is zoek; misschien is het Gent 897. Handschriftvergelijking kan wellicht uitsluitel bieden.

Ik heb Gent 897 vergeleken met het handschrift van Drakenborch, (brief Burm. Q. 15 uit U.B. te Leiden) en ik moet erkennen, dat de overeenkomsten zo opvallend zijn, dat wellicht tot identificatie besloten mag worden.

W. Bilderdijk maakte rond 1810 een kopie van Matthaeus. Dit kan Drakenborch of Musschenbroek zijn: beide zijn zeer onaan- nemelijk. De tekst van Bilderdijk is zoek: misschien is dat Gent 648-I.

Pieter van Musschenbroek kopiëerde of liet kopiëren ³⁴ de Drakenborch -tekst (de afschrijver van Leiden B.P.L. 1296 moet deze in elk geval gekend hebben ³⁵) of collatio-
neerde de van Matthaeus afgeschrevene met behulp van Dra-
kenborch. De 'Musschenbroek-kopie' is thans Leiden B.P.L.
1296.

Verder onderzoek is gewenst t.a.v.:

1. Waar is de boekerij van Munnicks (van Cleeff) gebleven ?
2. Waar is boekerij van Lambertus Jan Bouricius, advocaat, (Leeuwarden 1828) gebleven ?
3. Welke legger gebruikte Bilderdijk (n.b. zijn opmerking '*allenjammerlykste kopy... door een onkundigen steelsgewijze gemaakt zijnde*') ?
4. Hoe komt Gent 897 in de bibliotheek van C.P. Serrure, terwijl deze dit handschrift niet noemt noch gebruikt ?
5. Kan grafologisch vastgesteld worden dat Leiden B.P.L. 1296 van de hand van Musschenbroek is ?
6. Kan grafologisch worden vastgesteld, dat Gent 648-I van de hand van W. Bilderdijk is ?

D. 'Butkens'

Butkens (1590-1650) geeft in zijn Trophées tant sacrés que prophanes de la duché de Brabant ³⁶ vier kolommen tekst van de G0 onder de titel: *Extraict d'un manuscrit fabuleux des guerres des Sires de Grimberges avec les Ducs de Brabant.*

De citaten zijn zo gekozen, dat een min of meer doorlopend verhaal is ontstaan. Terwijl de tekst in gotische letters is gedrukt, staan namen en het woord 'wiege' (N.B.) in de ro-
mein (zie bijlagen).

Hierna volgt een vergelijking van de tekst van De l'Espinoy

geciteerd uit de editie Blommaert-Serrure, met die uit het 'Amsterdamse handschrift' (de Matthaeus-versie), eveneens geciteerd uit Blommaert-Serrure. De tekst uit Butkens geven Blommaert en Serrure ook: steeds in noten bij de desbetreffende versregels; ik citeer Butkens uit de uitgave van 1637. Er zij opgemerkt, dat een nieuwe uitgave van de tekst van De l'Espincy noodzakelijk is: deze tekst geven Blommaert en Serrure op onvolkomen wijze slechts in de voetnoten, waar hij huns inziens afwijkt van die van het Amsterdamse handschrift. Een nieuwe uitgave (of eerste ?) van Gent 897 is eveneens dringend noodzakelijk, zeker daar Blommaert en Serrure zich hebben moeten behelpen met een jonger afschrift ('Bilderdijk' ?). Helaas is het voor mij in het kader van deze scriptie ondoenlijk, beide bronnen te ontsluiten. De vergelijking van de drie teksten geschiedt aan de hand van Butkens' fragmenten.

Aangezien Blommaert en Serrure hun editie van de GO in twee delen hebben gesplitst, om nergens gemotiveerde redenen, ben ik verplicht die tweedeling te volgen i.v.m. de nummering der verzen. I betekent : deel I, II betekent deel II.

God die Here is alre Heren
Die ons menschen wilde eren/etc;

Wraye jeste die waarheyte was
Vanden Hertoghe zijt seker das
die Godevaert metten Baerde hiet
Die ierste Hertoghe kin liege u niet
Die in Brabant oit regneerde/
dat my de Cronike leerde/
So hieten sine vorders Graven
Van Lovene / meer verhaven
Wert dese Hertoghe in Brabant
Vanden Keyser zy u becant
Dien selve maecte Hertoghe
Die den rade der Heren Hoge
Die biden Keyser waeren dagelijc
Ende dien liefhadde sekerlijc
Overmits ziere doecht wille /
Die in hem was lude ende stille/
Salve die Keyser minde mede
Dat toende hy hem tot menigh siede/
Gelijc ghy hoeren selt hier nae /
In oirloge als ick verstaet.

HS. A

- 1 God, die here es alre heren
- 2 Die ons menschen woude eren
- 21 Vraye geste, die waarheyte was
- 22 Van den hertoghe, sijt seker das,
- 23 Die Godevaert metten Baerde hiet:
- 24 Die ierste hertoghe, ic liege u niet,
- 25 Die in Brabant oit regneerde.
- 26 Na dat my die cronike leerde,
- 27 So hieten sine vorders graven
- 28 Van Lovene; meer verhaven
- 29 Wert dese hertoghe in Brabant
- 30 Van den keyser, sy u becant.
- 31 Die selven maecte hertoghe
- 32 Bi den rade der Heren hoge,
- 33 Die bi den keyser waren daghelijc,
- 34 Ende diene lief hadden sekerlijc,
- 35 Overmits sire doeghet wille,
- 36 Die in hem was lude ende stille.
- 37 Selve die keyser minden mede,
- 38 Dat toonde hi hem tot meniger stede,
- 39 Gelijc ghy hooren sult hier nae
- 40 In oirloghe, als ic verstaet,

HS. B

God die here es alre heren
Ende ons menschen woude leren
Wraye ieeste die waer was
Van den hertoghe, sijt seker das
Die Godevaert metten Baerde hiet:
Die ierste hertoghe, ic liege u niet,
Die oock in Brabant regneerde:
Wart soo my die cronicken leerden.
So hieten sine vorders graven
Dese wert verhaven
Deerste hertoghe in Brabant.
Van den Keyser; sy u becant.
Dien selve maecte hertoghe
Bi den rade der Heren hoge,
Die bi den keyser waren daghelijc,
Want syne lief hadden warlijc.
Overmits der deucht wille.
Die in hem was lude ende stille.
Ende selve die keyser hadden lief mede,
Alsoo hy hem toonde te meniger stede.
Gelijc ghy hooren sult hier nae
In dit orloghe, als ic verstaet

Dat tussechen den Hertoge Codevaerde 41 Dat tussechen den hertoghe Codevaerde
 Was / ende oick den Heeren weerde 42 Was endoic den heren waerde
 Van Grimbergen, die sekerlike 43 Van Grimbergen, die sekerlike
 Mechtigh waeren ende rike. 44 Machtich waren ende rijke
 Van groten lande in dien tijde / 45 Van grote lande in dien tyde,
 Dat omtrent hem wide ende zide 46 Dat omtrent hem wide ende side
 Met schonen beempden was gelegen. 47 Met schonen beempden was gheleghen.
 Sy hadden menegen koenen degen 48 Sy hadden menighen coenen deghehen,
 Die Grimbergen hoirden toe 49 Die Grimbergen hoirden toe,
 Dair zy den Hertoge doe 50 Dair sy den hertoghe doe
 Met oirloegghden / hoe ik u sal 51 Met oirloegghden, alsoe ic u sal
 Seggen / omdat hy woude van al 52 Segghen, om dat hy woude van al
 Grimbergen / over=Heer wesen / 53 Grimbergen overheere wesen,
 Gelijck ghy hier hebt hoeren lesen/etc. Ghelijc ghy hier sult horen lesen
 Doen hy alsoe ick u bediede 418 Doen hi, alsoe ic u bediede,
 Hertoge in Lotricke worden was 419 Hertoghe in Lothrike worden was
 Schreefmen tien tiden alsoe ick las 20 Screef men tien tyden, alsoe ic las,
 Elf hondert en dertigh mede / 421 Elf hondert ende XXX mede.
 Nu hoirt voirt de waerhede: 422 Nu hoirt voirt den die waerhede
 Te Grimbergen was daer een stout 505 Te Grimbergen, was daer een stout
 Heere / hiet myn Heer Arnout 506 Here, hiet mijn heer Arnout.
 Mechtigh was hy ende rike 507 Machtich was hi ende rike

Dat tussechen Codevaert was,
 Den hertoghe, alsoe ick las,
 Ende van Grimbergen die heren,
 Die machtich, by mijnder eren,
 Ende rijk waren, in dien tyde,
 Van grooten lande wyde ende zyde,
 Dat ontrent hun was gelegen.
 Dock hadden sy menighen deghehen
 Die Grimbergen behoorden toe
 (Dair sy) den hertoghe mede toe
 Oorloochden, als ick u seggen sal.
 Omdat hy woude seggen dat al
 Grimbergen onder hem soude wesen,
 Alsoo ghy hier sult hoeren lesen,
 Doen dit gheviel, als ick bediede,
 Dat hi hertoghe worden was,
 Schreeff men dien tyden, als ick las,
 Elff hondert ende dertich jaer.
 Nu hoort voort al in't openbaer
 So was daer een heere,
 Mijnheere Arnout, met grooter [h]eere,
 Die machtich was ende seer rijke

Van goede van lande sekerlike:

Twee sonen hadde dese Ridder vry

Die vrome waren ende stout

Deen hiet Heer Wouter Berthout

Dander Geeraert Draken=baert

Nasinen ouden vader waert / etc.

Binnen desen selven orloge

Quam een sieckte ane den Hertoge

Daer hy af sterf / en wert met haven

Te Hafflingen eerlich begraven /

Met rouwen ende met misbaer

Noch hedendaeghs vintmen daer

Sijn graf / hy achter liet

Eenen sone die Godevaert hiet / etc.

Alse dit in onpeyse gestaen

Lange hadde / soo wert bestaen

Met sieckheden ende beswaert

Die andere Hertoge Godevaert

Onlangelach hy hine sterf

Sine sile geve God haer beerf

In Brabant was hy meer

Hertoge omtrent vier jaer

508 Van goede, van lande, sekerlike,

542 Twee sonen hadde dese ridder vry,

543 Die vrome waren ende stout;

543 D'eene hiet heer Wouter Berthout,

544 D'ander Geraert Drakenvaert,

545 Na sinen ouder vader waert,

2874 Binnen desen selven orloghe

2875 Quam een siecte aen den hertoghe

2876 Daer hi af sterf ende wert met haven

2877 Te Haffligem eerlic begraven,

2878 Met rouwen ende met misbaer;

2879 Noch hedendaeghs vint men daer

2880 Sijn graf. Hi achter liet

2881 Enen sone die Godevaert hiet

2994 Alse dit in onpeise gestaen

2995 Lange hadde, so wort beslaen

2996 Met siecheden ende beswaert

2997 Die ander hertoge Godevaert.

2998 Onlange lachi, hine sterf;

2999 Sire siele geve God haer bederf !

3000 In Brabant en was hi meer

3001 Hertoghe omtrent vier jaer.

Van luude, van goede (sekerlike)

Oock so hadde hy, sonder gylen,

Twee sonen, die waeren stout.

D'eene hiet Wouter Berthout,

Ende heer Geeraert Draeckenbaert.

(Na sinen) Ouden vadre wart.

Hieromme quam als ick becande

Den hertoghe eene siecheyt aene,

Daer hy mede lach, als ic wane

Min dan een maent, doen starff hy.

Doen wiert gheveurt die hertoghe vry

Te Afflighem, dat segge ick u,

Ende wert gegraeven, verstaet my nu,

Met grooten rouwe ende met misbaer(e)

In den cloostere daer naere

Daer noch hedent sijn graf nu steet.

Dese hertoghe Godevaert hi liet, God weet,

Eenen sone, wats geschiet,

Die die andere Godevaert hiet.

Alse dit lange hadde ghestaen

Weert die hertoghe sieck saen,

Die die andere Godevaert hiet,

Ende starf corts, en liege u niet;

Want hy lach lange, als ick scou;

Oock en was hy, by mijnder trouw,

In Brabant hertoghe maer vier jaer.

Ende hiet die derde Godevaert, &c. Ende hiet die derde Godevaert

et Ridderen ende met Serjant.

Dat Godevaert hiet, hoordick seggen,

Hoesy hieten met goeden sinnen

Die heere van Keppeler uyt Gelderland,

Met menighen man, sy u becøt,

Wel gewapent ende gereden/
 Daar quam oic midts beden
 Die Heer van Arcle uyt Hollant /
 Daar quam oic sy u bekant
 Die Heere van Moroel gevaeren
 Met vele vrome liden te waeren;
 Daar quam met grooter eeren
 Van Icterne die vrome Heere
 Met liden en vrome stout /
 Dair quam oic met gewout
 Heer Bernaert Heere van Iselsteine
 Met Ridderen goet ende reine;
 Daar quam oic ter selver uren
 Mijn Heer Coenraet van Bueren, &c.
 Heer Jacob t'Sastelioen
 Met menighen vromen Baroen
 Wel gewapent en opgeseten.
 Daar quam oic /doe ic u weten /
 's Graven broeder Heer Willem
 Van Sempoel, ende met hem
 Menig man stout en vri
 Heer Ingelram van Coetsi, &c.

813 Wel gewapent ende gereden.
 814 Dair quam oic mits beden
 815 Die here van Arcle uit Hollant.
 816 Daar quam oic, sy u becant,
 817 Die here van Moroel ghevaren,
 818 Met vele vrome luden te waren.
 819 Daar quam met groter eren
 820 Van Yterne die vrome here,
 821 Met lieden vrome ende stout.
 822 Dair quam oic met gewout
 823 Heer Bernaert, here van Ysselsteine,
 824 Met ridderen goet ende reine.
 825 Dair quam oic ter selver uren
 826 Mijn heer Coenraet van Bueren.
 835 Heer Jacob Tsastilloen,
 836 Met menighen vromen baroen,
 837 Wel ghewapent ende opgheseten.
 838 Daar quam oic, doe ic weten,
 839 's Graven broeder, heer Willem
 840 Van Sempoel, ende met hem
 841 Menich man stout ende vri.
 842 Her Ingelram van Couchi

Die wel deuren mochten in stryde.
 Ooc quam daer tyen tyde
 (Die here van Arcle uit Hollant).
 Daar quam oic, sy u becant,
 Die heere van Moroel ghevaren,
 Met vele vrome luden te waren.
 Die gherne waeren in orloghen.
 Daar so quam oock ongheloghen.
 Van Yterne die vrome here,
 Met veele lieden, bij mijnder eere,
 Die noude eer tijt souden vlien,
 Daar sy cavelinghe mochten sien;
 Want sy waeren vroom ende stout.
 Oock quam daer met ghewout
 Heer Bernaert, die heere van Iselsteyne,
 Met een deel ruddren goet ende reyne,
 Die stout waeren ende vrome.
 Daar quam oock, als ick nomme,
 Mijn heere Conraert, heere van Buren,
 Mijn heere Jacob van Chastilloen.
 Met menighen vromen baroen,
 Wel ghewapent ende opgheseten.
 Daar quam oic, doe ic weten,
 's Græeven broedre van St Pol, heer Willem,
 Ende bracht menighen man met hem
 Ter hulpe des heeren van Grimberghen.
 Daar quam oock, sonder berghen,
Ingelram, van Couchy die heere,

Te hulpen Heer Arnoude

Van Grimbergen met gewoude &c.

Daer quam Heer Geraert van Assche

Met sinen magen wel t'harnassche /

Neven sijn Baniere bakende seere

Van Beregem Heer Alaert die Heere, &c

Nau hoort van den Heere van Craynem

Die nu es komen gereden

Binnen Brusselen der Steden

Opt Hof / want hy met grooter waerde

Den jongen Hertoge Godevaerde

Eerlick dede hy 't kint bereyden

Dat sy al metter wiegen leyden

Op een orsbare dat sachte ginc

En voerdent voir hen Varinc

Vaste te Gremberge waert / &c.

Sy hebben nu t'esen oirloge

Doen haelen den jongen Hertoge /

En hebbene sonder liegen

Aen eenen Boom metter wiegen

Doen hangen / &c.

Te hulpe van heere Arnoulde;

Ende dese heeren quæemen met ghewoude

Daer quam gheveeren, ick seker bem,

Van Assche mijn heere Geeraert,

Ende met hem sijn maegschap waert,

Die hem allen hielden aen syne banniere.

Oock quam daer ghevaeren schiere

Heere Alaert, van Beighem die heere,

Ende die heere, als ick versta,

Van Craynhem hadde so ghereden

Dat hy quam binnen der steden

Van Brusselle, naer mijn verzinnen.

Doe reet hy recht, doen ick u kinnen

Op hof, sonder eenich letten nu,

Daer hy vant, dat segghe ick u

Den jongen hertoghe Godevaerde.

Doen beete hy nedre met grooter waerde,

Ende dede het kint bereyden wel,

Ende daernae legghen sonder spel

Op eenen orsbare metter wieghe,

Ende voeret wech sonder lieghen

Te Grimbergen waert met ghemæeke.

Sy hebben oock al sonder hele

Doen haelen den jongen hertoghe,

(Ende)doen hangen hooghe

Aen eenen boom al metter wieghen

Oock mach menre sien sonder lieghen

Aen den boom hanghen van hier.

Daer quam / des sijt vroeder /
 Die Heer van Gaesbeke en sijn broeder
 Al eens gewapent van sable boude
 Met een gecroonde leeuw van goude
 Die jonxste broeder Heinrijc
 Droecg (sic) een molette rikelijc
 Vore't sleeuws borste van lasuere/&c. 2192
 D'outste broeder hiet Heer Godevaert, 2198
 Roeder dan een bloet was sin paert/&c. 9
 Die sevenste scaere daer toe quam 2454
 Die de Grave van Namen bragte 2455
 Onder sijn Baniere met crachte. 2456
 Die van goude /alsoe ic las/ 2457
 Met een leeuwe van sable was/ 2458
 Van kelen met een baston daer dore/&c. 9
 Te behoedene van goude den standaert 2723
 Met eenre faetsche wel verclaert / 2724
 Daer in gaende van lasuere. 2725
 Dese Heer Arnout was wel te cuere / 2726
 Gewapent en rijckelijc 2727
 Scilt wapen-roc al ghelijc / 2728

2186 Daer quam, des sijt vroeder,
 2187 Die here van Gaesbeke ende sijn broeder,
 2188 Al eens gewapent van sable boude,
 2189 Met een gecroonden leuwe van goude;
 2190 Die jonxste broeder, Heinric,
 2191 Droech een molette rikelic
 2192 Vore 's leeuws borst van lasuere;
 D'outste broeder, hiet heer Godevaert,
 9 Roeder dan een bloet was sijn paert;
 Die vij^e scare daertoe quam
 Die de grave van Namen brachte
 Onder syne baniere met crachte,
 Die van goude, also ic las,
 Met enen leuwe van sable was,
 9 Van kelen met enen bastcen daer dore;
 Te behoedene van goude den standaert,
 Met vaeschen wel verclaert
 Dair ingaende van lasuere;
 Des her Arnout was wel ter cuere
 Gewapent ende rijckelijc:
 Wapenroc al gelijc:

Doen quam ghereder ter vaert
 Die here van Gaesteke ende sijn broeder,
 Al eens ghewapent, dies sijt vroede,
 Van sable met eer witten leeu daerin
 Ghecroont van goude, no meer no min,
 Daer die jonxste broeder, heer Hendrik
 Droeg eene violette sekerlick
 Van lasuere vocren in die borst
 Van der leewe, sonder vorst, (Doen liet lope
 D' ouste broedere, die heer Godevaert hiet,
 Sijn ors hener, en lieghe u niet,
 Dat rooder was dan't bloet roet.
 Die.vij.^e schaere quam doen ten tyde,
 Die de grave van Namen brachte.
 Onder syne baniere met crachte,
 Die alle gedere was van goude
 Met eenen leeu van sable boude,
 Daer een bastoer van keelen door ginck.
 Den standaert van goude schoone,
 Met eender fasche, sonder hoene,
 Daer inne ghaende van laseure
 Heer Aerrout wel fel ter keure
 Ghewapent seer costelicke,
 Den schilt ende sijn wapenen diesgelijcke,

Sinen standaert dat wet
 Ende den ors coverturen met
 Daer van Grimberger de Heer op sat
 En sijn twee sonen / verstaet my dat /
Heer Wouter ende Heer Geeraert
 Waren gewapent ende wel bewaert/
 Heer Wouter doutste alsoe ic lie
 Droech boven die faetsche wie
 Koecker van sable twee en een onder.
 Heer Geeraert die jonkste besonder
 Droech een seutoir van kelen
 In'sVaeder wapen sonder helen/&c.
 Hier na gereden quam
 Myn Heer Jacob van t'Sasteljoen
 Met sine Baniere die menegen coen
 Riddere / brachte gevaren /&c.
 Sijn Scilt ende Baniere was een
 Van kelen met dry staken wit/
 En blau gevariert scone
 Met eer hofde al sonder hone
 Van goude / eene meele daer in

Ende synen standaert, dat wet,
 Ende synen couverture met,
 Die op d'ors lach daer hy op sat.
 Synne socnen beyde, verstaet dat,
 Heer Wcultre ende heere Geeraert mede,
 Waeren cock, dat's weerhede,
 Heer Woultre d'ouste droech coucker drye
 Van sable, twee boven als ick lye,
 Ende eene andere die fache staende.
 Ende heer Geeraert, als ick waende,
 Die jonkste scne, droech van keelen
 Een saultoir, al sonder helen,
 In de wapene van synen vaedre.
 Doen quam daer ghereden nae des
 Mynheere Jacob van Castellioen
 Met synne banniere, daer merich coen
 Ruddere onder ghevaeren quam,
 Ende syn(en) schilt ende banniere.
 Van kelen, met drie staken wit,
 Ende blau ghevarieert score,
 Met eenen hoede sonder hoene
 Van goude, een merle van sable daer in.

Van sable meer nog min/&c.

Daer quam al onverveert

Van Sampoole mijn Heer Willem

En menich man met hem

Op een ors dat wale ginc /

Sijn Baniere dats waerlick dinc

Voerde vor hem een vrome Serjant/ 4441 Voerde voer hem een vrome serjant,

Sy was van kele sy u becant

Met dry staken scone ter coere

Van silver en van lasoere

Gevareert/ ook was sij bcude

Met eenen hofde van goude /

Eene lelie van sable int gout/&c. 4447 Eene lelie van sable in't gout.

Want van Grimbergen mijn Heer Aert 6077 Want van Grimbergen mijn her Aert

Was in den stride soo seer gewont 6078 Was in den stride so sere ghewont,

Dat hy meer en wert gesont/ 6079 Dat hi meer en wert gesont.

Hy gaf hem op darre toe dreef

Den roit/ want vor hem bleef 6080 Hy gaf hem op, daerne toe dreef

Mijn Heer Geeraert sijn sone verslege 82 Mijn heer Gerart, sijn sone, verslegen,

Godt moet sine sielen plegen 6083 Godt moet sire sielen plegen,

Daer quam ghereden ter vaert

Van Sant Pol mijn heere Willem,

Wel ghewapent, ick seker bem,

Op een ors dat wel ginc,

Ende syne banniere in waeren dinck,

Voerde voer hem eer. vrome sergent,

Die van keele was, sy u becant,

Met dry staeken schoone ter keure,

Van silvere ende van laseure

Ghevarieert, alsoo hy woude.

Met eenen hoofde van goude,

Ende eene lelie van sable in't gout.

(Want van Grimbergen mijn her Aert

Was in den stride) so seere ghewont

Dat hy nummermeer en weert ghesont.

Hy gaf hem op daernaes tot desen (rijm!)

Deur noot, want voor hem bleef

Mijn heere Geert, synen sone, verslegghen

God moet sijnder sielen plegen,

Die daer bleven in den strijt/
 Daer bleef doot ter selver tijt
 Die Heere van Keppela uyt Gelderlant/
 Ende van Iselsteine die wigant/
Bronchorst, Ercle, Cochi, (!)
 Van Satillon dese Heren vri/
 Van Scoudenbroec, van Barbelgem;
 Dese bleven al doot met hem /
 Heer Wouter Berthout bleef gevaen/&c.

Die daer bleven in den strijt;
 6085 Daer bleef doot ter selver tijt
 6086 Die here Van Keppela uyt Gelderlant,
 6087 Ende van Yselsteine die wigant;
 6090 Bronchorst, Ercle, Cochi,
 6091 Van Satillon, dese heren vri,
 6092 Van Scoudenbroec, van Barbelghem;
 6093 Dese bleven alle doot met hem.
 6094 Her Wouter Berthout bleef ghevaen,

Ende allen die bleven in den strijt.
 Daer bleef doot ter selver tijt
 Die here van Keppela uyt Gelderlant,
 Ende van Yselsteyne, die heere vaillant,
 Van Bronchorst, van Erkle, van Couchi,
 Van Chastillon, dese heeren vry,
 Van Scoudenbroeck, van Berweghen.
 Dese bleven alle doot met hem.
 Her Wouter Berthout bleef ghevaen.

Toelichting bij de vergelijking der drie teksten

Reeds bij een eerste oogopslag is te zien, dat de tekst uit het Brusselse handschrift afwijkt van het Amsterdamse en de Butkensfragmenten. Hij wijkt af in zinsbouw en woordkeus, maar vooral ook in uitgebreidheid.

De tekst van Butkens sluit nauw aan bij die van het Amsterdamse hs. Spellingvarianten kunnen op rekening staan van kopiisten en editeurs: Blommaert, Serrure, Bilderdijk, of Butkens (of diens afschrijver), Matthaeus, Drakenborch. Enkele inhoudelijke varianten vindt men hieronder besproken; allereerst een vergelijking Butkens met hs.A:

Deel I:

	BUTKENS	HS. A	commentaar
	(versregel):		
51	hoe ic u sal	alse ic u sal	beide mogelijk
54	hebt hoeren	sult horen	„ „ „
2995	wert bestaen	wort beslaen	A beter
2999	beerf	bederf	Bu. beter;
			A onzin
3008	onverjaert	onbejaert	Bu. lijkt beter

Deel II:

802	want ghy te bat	Dat ghi vele te bat	Bu. laat terecht 'vele' weg; A heeft dat (= beter)
803	conroete	genoten	beide vreemd
808	verre ende na	vore ende na	„ mogelijk
809	verbieden	verbidden	„ „
820	Icterne	Iterne	A juist
821	en vrome stout	vrome ende stout	A „

v.v.(Butkens)	(hs. A)	(commentaar)
861 bakende	dakende	Bu. baken: als 'n baken (zie MNW). A.: Vast- gehecht zijnde ? (MNW) of van da- ken (noot <u>Blom-</u> <u>maert-Ser.</u> II, 328), wapperen ?
1286 want hi	vant hi	A juist
2724 met eenre faetsche	met vaeschen	Bu. juister.(zie <u>Blom.-Ser.</u> plaat I, III.)
2730 den ors	des ors	A juister
2734 faetsche wie	vaesche twie	A juist
2742 's Vaeder	sterker	kan beide
3759 hofde	hode	,, ,, (zie hs.B)
3760 meele	meerle	A is juist
4446 hofde	hoede	kan beide (zie B)

Een vergelijking van de Butkensfragmenten met de corresponderende versregels uit hs. A (de Matthaeusversie) wekt de indruk, dat A over het algemeen juister is. Enkele aperte fouten bij A blijken bij Butkens verbeterd : (I, 2999, I, 3008; eventueel nog II, 861 en II, 2724).

Toch is er een bewijs dat een Vorlage van A niet zonder meer Butkens' legger kan zijn geweest; dat is v. II, 2742. In A is geen sprake van een 'Vader', maar wel in B. Dit is de enige plaats bij Butkens (als we II, 4446 niet mee rekenen) waar deze zich aansluit bij B en niet bij A.

Er zijn twee mogelijke verklaringen:

1. Butkens heeft een Vorlage van A en een andere tekst van de GO in zijn bezit gehad;
2. De afschrijver van de Vorlage van A (die Butkens heeft gebruikt) heeft de fout gemaakt en het woord *Vader* geschreven (c.q. gelezen en geschreven).

De eerste verklaring is niet aannemelijk, aangezien er te weinig varianten t.o.v. hs. A zijn. Blijft verklaring nummer twee.

De afwijkingen van Butkens + hs. A en hs. B.

De afwijkingen tussen enerzijds Butkens en A en anderzijds hs. B zijn zo talrijk, dat een opsomming geen zin heeft.

Nogmaals: met alle beperkingen t.a.v. het citeren uit de editie van Blommaert-Serrure:

welke van de twee versies A (de Matthaeusversie) of B (de L'Espinoy -versie) is het beste ?

Aan de hand van de tekstfragmenten die ook in de Butkens-fragmenten voorkomen en die hiervoor zijn genoteerd zal ik A en B vergelijken. Ik sla alle irrelevante afwijkingen over en beperk me tot die, welke substantieel verschil geven.

HS. A	HS. B	commentaar
Deel I		
2 woude eren	woude leren	B is juist; A onzin
25 oit	oock	kan allebei
28 verhaven etc.	verhaven etc.	A lijkt beter
35 sire doeghet	der deucht	A ,, ,,
2874(en volgende)		beide mogelijk, doch
		B is veel uitvoeriger:
		6 vss. t.o. 12 vss.
2994(en volgende)		
onpeise etc.	lange etc.	B is langer, lijkt
		beter
Deel II		
802 dat ghi vele..	Omdat gyse	B beter
805 Daer quam etc.	Daer quam etc.	B uitvoeriger

(hs. A)	(hs. B)	(commentaar)
814 mits beden	tyen tyde	B is juister
819 (en volgende)		B is veel uitgebrei- der: 12:8 verzen
835 Tsasrilloen	Chastilloen	B beter 'Frans'
839 Sempoel	S ^t Pol	B ,, ,, B heeft hier lange- re zinnen
859 (en volgende)		B is langer en iets beter
1283 (en volgende)		B uitgebreider 14:10
1612 ^b doen hangen	aen den boom (sien) hanghen van hier	B heeft merkwaardige toevoeging (verg. <u>Brab. Yeesten</u> en <u>De Dynter</u>)
2191 molette	violette	molette: rad van spoor (MNW). Volgens afb. van wapens een viooltje in de leeuw; dan B beter
2199 roeder dan een bloet	rooder.. dan't bloet roet	beide waarschijnlijk corrupt
2724 vaeschen	eenre fasche	B beter (zie afb.)
2737 (en volgende) (w.w. ontbreekt)		B beter, hoewel erg lange zin
2742(zie opm. bij de verg. <u>Butkens</u> - A)		B lijkt beter
3761		A 1 zin langer
4446 hoede	hoofde	beide mogelijk; zie <u>Butkens</u>
6079 meer en	nummermeer en	B lijkt beter
6080 daerne toe dreef daernae tot desen		B: rijm ontbreekt of fout. (schijnen 'ver- klarende' verbeterin- gen).

(hs. A)	(hs. B)	(commentaar)
6083 sire sielen ende die	sijnder sielen etc. ende allen	A heeft apokoinou B is correct
6087 wigant	heere vaillant	beide mogelijk
6093 Barbelghem	Berweghen	A beter

Bespreking van de verschillen tussen A en B.

Zoals gezegd, we hebben hier alleen de verschillen bij de teksten van Butkens; dat is dus een toevallige beperking.

Er is maar één geval, waar Butkens bij B aansluit: II, 2742. Dat is reeds besproken.

Ik krijg de indruk dat beide afschrijvers moeite hebben gehad, hun legger te interpreteren. Vooral B wekt de impressie, voortdurend een rammelende legger recht te moeten breien. Misschien dat daarom de zinnen van B langer zijn, over het algemeen gesproken dan.

Ontegenzeggelijk is B uitgebreider. Eén mogelijkheid is, dat dat bewust, bij wijze van amplificatio is gebeurd ³⁷. Ik betwijfel zulks. De uitbreidingen in B betreffen niet direct specifiek te amplificeren plaatsen. Hiermee wordt de opvatting bestreden, dat B jonger zou zijn dan A. Het klinkt wat paradoxaal wanneer ik stel, dat B juist en corrupter is dan A. B ligt m.i. dichterbij de autograaf. Ik meen dat A getracht heeft de al te grote wijdlopiegheid van zijn legger hier en daar in te dammen: een toepassing van de kunst der abbreviatio ³⁸.

Tenslotte valt op, dat de kopiist die B vervaardigde (nog altijd De L'Epinoij) 'Franser' was dan degene die A afschreef: I, 506 Arnoult voor Arnout; II, 801, idem; II, 805 Vianen in A is correct, doch Vianden bestaat ook als stad in de provincie Luxemburg. De tekst van A maakt ook vaak deze vergissing (zie ed. Blom.-Ser. I, p. 264 noten); II, 826 A heeft Coenraet en B Conraert, het zal waarschijnlijk 'a slip of the pen' zijn: A is correcter bij deze Germaanse naam; II, 835 A heeft Tsastilloen, B heeft Chastilloen voor Châtillon, B is duidelijk dichterbij het Frans;

in II, 840 maakt A het wel erg bont: Sempoel, waar B St Pol heeft; in II, 842 spelt B het juiste Frans: Couchy; in II, 851 heeft B Arnoulde en A Arnoude; in II, 2733 heeft B Woultre en A Wouter; in II, 2741 heeft B saultoir en A sautore (MNW: Andrieskruis); in II, 3748 heeft B Castellioen en A Casteljoen; in II, 4437 heeft B Sant Pol en A Sampoele; in II, 4441 heeft B sergant en A serjant; in II, 6090 heeft B Couchi en A Cochi; in II, 6091 heeft B Chastillon en A Satilion.

Samenvattend: de tekst van het Brusselse handschrift van De l'Espinoy , voor zover wij deze kennen uit de editie Blommaert-Serrure, schijnt beter dan die van het 'Amsterdamse' handschrift, voor zover wij die kennen uit voornoemde editie. Naar hun zeggen gebruikten de editeurs niet het Brusselse handschrift zelf, maar een afschrift ervan vervaardigd door (deel II, p. XX) F.H. Mertens. Handschrift B kan dus beter zijn dan de tekst in de editie van 1852/54 nu is. Blommaert en Serrure kozen als grondtekst de Amsterdamse versie omdat die, *hoewel hier en daer ook ontsteld, naer een beter Hs. schijnt gemaakt te zijn; dit bewijzen de fragmenten door Butkens (Trophées, Pr. 36) medegedeeld, welke zoo in spelling als woordschikking meer met het amsterdamsche dan met het brusselsche van L'Espinoy overeenkomen* ³⁹. Zij hebben de Brusselse tekst nagenoeg onveranderd uitgegeven. Alleen hebben zij de dubbele sluitkonsonnant *ff* slechts in 't begin des werks aangegeven, als: lieff, aff, starff, eerffve, bleeff, screeff, gaff, oorloff, enz. in 't vervolg echter als te zeer stuitend weggelaten, als ook de stippen boven de y, wanneer deze klinker in opene silben of in diphtongen voorkwam ⁴⁰. Op grond van hun vreemde redenering (A ligt dichterbij Butkens en is dus beter) kozen Blommaert en Serrure voor A als grondtekst. Zij hebben gezien bovenstaande resultaten, de verkeerde keuze gemaakt. Wanneer ik in het vervolg van deze scriptie toch blijf ci-

teren uit hs. A, is dat noodgedwongen, daar de tekst van hs. B op onvolkomen wijze, slechts in (soms halve) voetnoten in de editie van 1852/54 voorkomt.

E 'Gent 648 I en II'

In de universiteitsbibliotheek van Gent ligt handschrift 648 in twee 19^e-eeuwse banden. Dit handschrift is de kopij van Blommaert en Serrure geweest voor hun uitgave van de Grimbergse Oorlog. Hierin hebben de beide tekstbezorgers de hun bekende teksten van de GO in afschrift (Bilderdijk de Matthaeusversie, Mertens de l'Espinoy-versie) bijeen gehad, gecomplementeerd met allerhand teksten rond de GO. Het wordt hieronder zo nauwkeurig mogelijk beschreven.

Het handschrift is merkwaardig samengesteld: uit diverse soorten papier, van verschillende formaten; de potloodfoliëring is doorlopend.

DEEL I van Gent 648

band: 19^e-eeuws, met goud op de rug Die Grimberchse Oirloch.

a. formaat: 19 x 32 cm;

fol. 3-4 Antonii Matthaei praefatio ad Anonymi Bellum Grimbergense;

fol. 5-18 Antonii Matthaei Notae in Anonymi Chronicon Rhythmicum de bello Grimbergico;

fol. 19 ledig;

b. formaat: 20,5 x 34 cm;

fol. 20-164 Die Grimberchse Oirloch;

(steeds in de linker kolom geschreven, met de varianten van Ph. de l'Espinoy in de rechter.)

Zoals reeds meegedeeld, ga ik er van uit dat dit de kopie is, die W. Bilderdijk van de GO heeft vervaardigd. Het is zeker dat hij een afschrift van de GO heeft gemaakt,⁴¹; de tekstbezorgers verklaren zelf dat zij een afschrift van Bilderdijk hebben gebruikt⁴²; het aan Bilderdijk toegeschreven handschrift Leiden B.P.L. 1296 is zeker niet van Bilderdijk, (zie artikel van C.C. de Bruin ⁴³); het handschrift Gent 648-I komt overeen met de omschrijving die De Bruin in vermeld artikel geeft van de werkwijze van Bilderdijk; de titel van de GO op de rug van 648-I en bij de aanhef van de tekst komt overeen met die uit de catalogus Bilderdijk, (Het Leidse handschrift B.P.L. 1296 draagt als titel Bellum Grimbergense.) nl. Die Grimberchse Oirloch; het schrift van Gent 648-I zou goed dat van W. Bilderdijk kunnen zijn⁴⁴. Dat kan niet gezegd worden van Leiden B.P.L. 1296⁴⁵.

Deel II van Gent 648

19^e-eeuwse band. Op de rug in goud Orloghe tusschen Godevaert ende d'heeren van Grimberghen.

a. formaat: 22 x 35 cm. (dit deel is eveneens uit verschillende soorten papier en formaten samengesteld . De potloodfoliëring is doorlopend.)

fol.1^r-18 Orloghe tusschen den hertoch van Brabant Godevaert, ende d'heeren van Mechelen en Grimberghen, ontstaen int iaer 1142...

gecopieert uyt eenen seer ouden parquementen, met de handt geschreven boeck, int iaer 1620 door heer Philips de l'Espinoy. Copie vuyt eenen...

(hierna volgt dezelfde tekst als uit het Brusselse handschrift).

*God die he^ere es alre he^eren,
Ende ons met sine worde leren...*

- b. formaat: 22 x 34 cm.
fol. 19-136 (vervolg tekst G0);
c. formaat: 20 x 25,5 cm.
fol. 137- 196:(einde tekst.)
fol. 197^v-198^v leeg;
fol. 199^r aantekeningen (emendaties);
fol. 199^v-200^r tekst van Butkens;
fol. 200^v-201^v leeg;
fol. 202^r-207^r Butkens (enkele verzen);
fol. 207^v Rymchronyk van N. Clericus, secretaris der
Stadt Antwerpen /*voltrokken/ 1350, 24-35.
Clericus lib. 3, cap. 25.
(dit stuk gaat over Godfried van Leuven).
fol. 208^r-209^v Clericus Lib. IV, cap.4

*Doe men screef Gods incarnatioen
Dusent ende hondert XLIII doen.
starf dese ander Godevaert...*

- fol. 210^r-213^r *van herde misselycke dingen... (citaatje
uit de tekst, I, 1200-1204);*
Van Bilderdijk op Jacob v. M. 3 D. aent.p.34
Cont. Cler. Lib. VI, cap. XXIII-XXVII.

*Als hertoghe Godevaert nu met allen ghewonnen
hadde dat ontvallen...*

- fol. 213^v-214^r *Continet hoc MS versus circiter 6500. Auctor...
circa annum 1400 . Noot:ita: Sollerius in
act. S. Rumoldi; Antv. 1778. pag. 105. F. in fol.*
fol. 214^v *Catalogus Verdussen 1776 p. 224, nr. 37
gehoortelinie... In 1829 idem in Cat. Comi-
tissae d'Yve n° 5279. 1810 Coelput's beschr.
van J-C. tot 1666,
Geslachtslijst van de Berthouts, (etc.)*

d. formaat: 20 x 33,5 cm;

fol. 215^r-227^v Beknopte vertaling in het Frans;

fol. 228^r Geslachtslijst van de Berthouts in het Nederlands;

fol. 228^v leeg;

e. formaat: 20 x 34,5 cm;

fol. 229^r-231^r Geslachtslijst van de Berthouts in het Frans;

fol. 231^v aantekeningen daarbij in het Nederlands;

f. formaat: 15 x 19 cm;

fol. 232^r over het graf van de Berthouts in de St.-Rom-boutskerk;

fol. 232^v leeg;

fol. 233^r citaat van Froissart in het Frans over dit (?) huwelijk;

fol. 233^v leeg;

fol. 234^r-236^r (kennelijk 1-koloms-vervolg op de Franse genealogie);

fol. 236^v vier doorgehaalde regels;

fol. 237^r-237^v leeg;

g. formaat: 21 x 34,5 cm;

fol. 238^r en volgende: opgeplakte, geschilderde wapenschilden.

Nog opgemerkt dient te worden:

In de tekst van de G0 staat met potlood bij de volgende vss.:

bij vs. 59 *Alineam / Wijlen waren ...*

bij vs. 81 *doen de stat van Troyen...*

bij vs. 127 *Dese hertoghe doen hy starff*

bij vs. 147 *Doen dus die hertoghe van L.*

bij vs. 197 *Doen die hertoghe was gestorven...*

etc.

In de marge staat naast vers 12525:

*Desen pays wiert ghemaectt tusschen den hertoghe
van Brabant en myn heere Wouter Berthout sander-
dachs nae St. Andries dach int iaer 1238. So het*

blijkt bij den brieven daer af synde.

Het slotvers (vers 12717) luidt:

Nu segt Amen, man, kint, ende wijf.

De tekst van de GO in 'Gent 648-II' is, zoals gezegd, m.i. de kopie die in de 19^e eeuw F.H. Mertens maakte voor de heer C.P. Serrure ⁴⁶.

E De editie van Blommaert en Serrure.

Reeds vanaf het begin van haar bestaan, stelde de Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen (Gent 1839) zich ten doel, de Grimbergse Oorlog uit te geven. In twee delen verscheen het dichtwerk, respectievelijk in 1852 en 1854, als De Grimbergsche Oorlog, ridderdicht uit de XIVe eeuw. Op de rug staat vermeld Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen, geen editeurs worden gegeven. Wel staat links van de titelpagina '*Nr. X van de 100 afdruksels voor den koophandel bestemd, DE SEKRETARIS*, waarna de handtekening van Ph. Blommaert. Op de titelpagina van het eerste deel staat Eerste Deel, Gent 1852. In het tweede deel staan, na de inleiding op p. XXVII de namen vermeld van C.P. Serrure en Ph. Blommaert. Op de titelpagina staat Tweede Deel, Gent 1854. Het eerste deel begint direct met de tekst van de GO. In voetnoten worden de varianten uit het Brusselse handschrift gegeven. p. 258-263 geven een samenvatting van de tekst. Hierna volgen enige pagina's fraai gekleurde wapenschilden. Tenslotte een alfabetische lijst van in de tekst voorkomende 'Dorpen, Steden, Persoonen'. De paginering klopt niet: de inhoudsopgave loopt tot p. 263, dan volgen de wapenschilden; op p 257 begint de 'Tafel' met namen. Het tweede deel begint met een inleiding van 27 bladzijden. Een belangrijk punt dat hierin wordt behandeld is de historische betrouwbaarheid van de tekst. Voorts worden de handschriften besproken, en tenslotte de mogelijke tijd van ont-

staan. Dan volgt de tekst van de G0 op dezelfde wijze als in deel I. Stonden er in deel I 5671 verzen, in deel II komen er 6621 verzen. Hierna volgt van p.299-308 een uitgebreide samenvatting van dit tweede deel. p. 309-341 geven 'Aenteekeningen' bij de tekst van zowel deel I als deel II. Binnen deze aantekeningen zijn ook de Butkensfragmenten geplaatst bij de desbetreffende versregels. De aantekeningen zijn voornamelijk van filologische aard. Hierna volgt een beknopte Franse vertaling van de G0, *naer een hs. uit de XVIe eeuw*, een nadere aanduiding wordt niet gegeven. Deze samenvatting beslaat de pagina's 343-365. Hierop aansluitend volgt een *Descente des Familles de Grimberghe en de Bertold*, p. 366-376 met voetnoten van de tekstbezorgers. Daarna volgt een aantal fraai gekleurde wapenschilden. Een 'Tafel' met de alfabetische lijst van 'dorpen, steden, persooen' besluit het tweede deel.

Blommaert en Serrure verdienen grote lof voor hun geweldige prestatie, maar het is duidelijk dat hun werk de toets der moderne editietechniek niet kan doorstaan. Zij hebben geen diplomatische uitgave verzorgd, gaven slechts van één der beide versies de volledige tekst. Aangezien in de door hen gebruikte 'Bilderdijk'-kopie 271 verzen ontbraken (3416-3687 van het IIe deel) kozen zij daar de tekst uit B. Zij maken een fout in de telling: in deel II volgt na 3900 (tien verzen verder) 4000. M.a.w. hun G0 telt 90 niet bestaande verzen te veel. Het totaal aantal verzen is $5671 + 6621 - 90 = 12202$ verzen, met inbegrip van de 271 verzen uit B overgenomen.

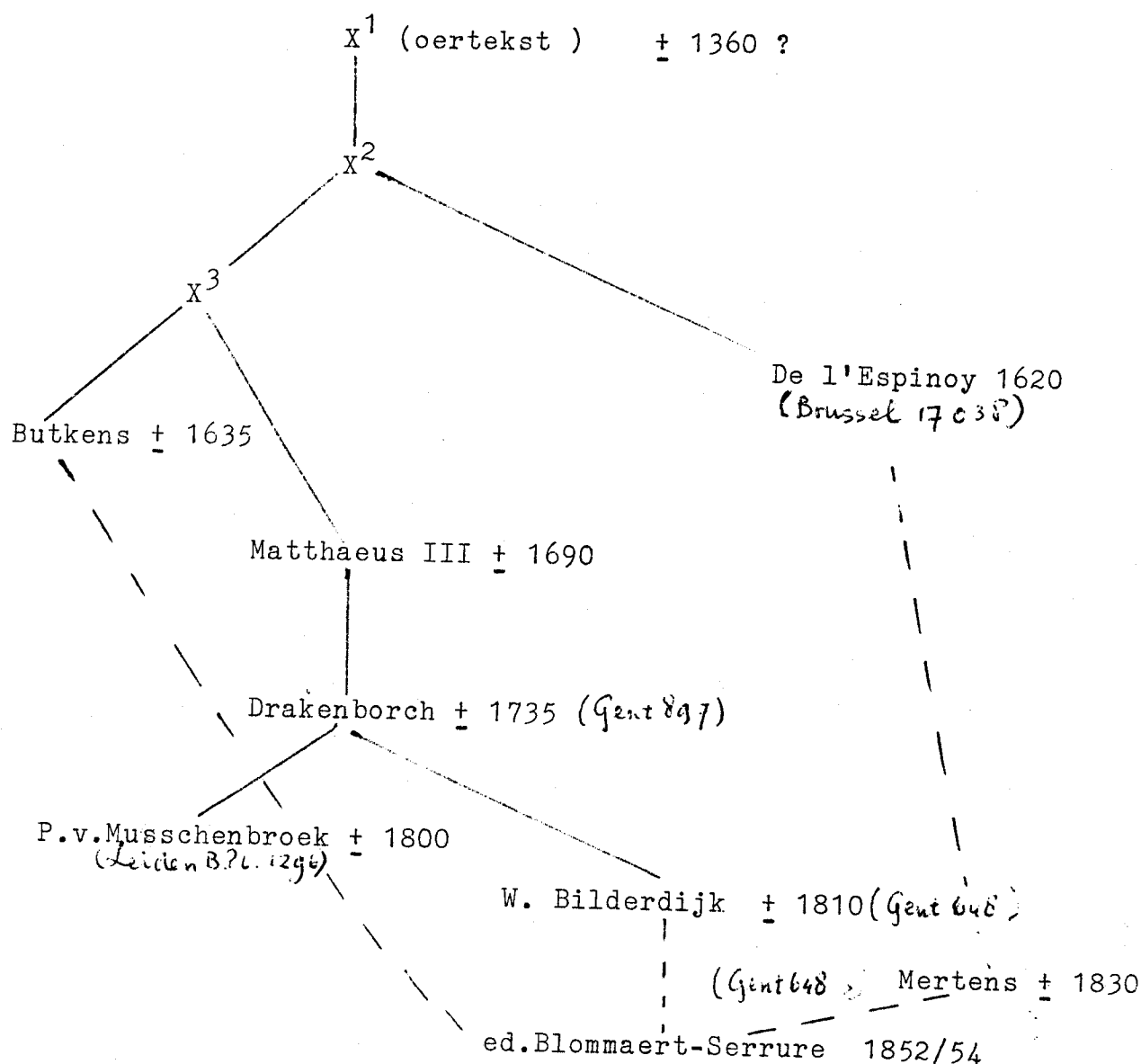
De grondtekst geeft door middel van inspringen van de tekst een zekere markering aan. Deze berust m.i. op hs. B daar de A-versie bij mijn weten geen rubriceringsporen kent. De onderstrepingen in de handschriften van namen e.d. hebben zij niet weergegeven, noch in noten vermeld.

Noch de historisch getinte inleiding, noch de filologische noten geven de huidige onderzoeker veel antwoord op zijn vragen naar juiste lezing, structuurproblemen, maatschappijvisie, normen en waarden, functie van de tekst, doelstel-

ling en publiek.

Er is dringend een nieuwe uitgave nodig van Gent 897 en de Brusselse GO-tekst van De l'Espinoy. Alleen dan kan pas echt zinnig begonnen worden met het beantwoorden van de vragen die zo juist zijn gesteld. Nu bekruipt je steeds het vermoeden, met corrupte teksten van doen te hebben.

Tenslotte volgt hier een stemma van de teksten van de GO tot en met de editie van Blommaert en Serrure.

B. De prozabewerkingen

Ofschoon ik mijn studie beperk tot de berijmde GO, wil ik hier toch volledigheidshalve de bekende, of bij de tekstbezorgers, Blommaert en Serrure, bekende prozabewerkingen laten volgen.

a. in het Nederlands

1. Een handschrift van de GO in proza berust thans te Brussel, in de koninklijke bibliotheek Albert I. Het is uit de nalatenschap van Van Hulthem, heeft als signatuur 17037, als catalogusnummer 5631. Volgens Van den Gheyn (deel 8, p. 253)⁴⁷ is het handschrift 18^e-eeuws. Het werk is prachtig verzorgd, ik heb het te Brussel gezien. Het is getiteld: Dit es de Cronike van Brabant. Ende van grimbergen daerinne gestelt.. In margine fraaie gekleurde wapenschilden. Achterin 3 pagina's met de pen getekende wapenschilden, waarbij een symbolenlijst voor de heraldische kleuren.

Dit manuscript is waarschijnlijk hetzelfde als dat wat staat vermeld bij Blommaert en Serrure (II, p. XII), waar zij meedelen dat er *147 zorgvuldig verlichte wapenschilden der ridders die deel namen aan den krijg*⁴⁸ in voorkomen. Dezelfde tekst kennen de tekstbezorgers in nog 6 handschriften. Of de beide nu ter K.B. te Brussel berustende daaronder vallen, vermeld in Van den Gheyn Catalogue des Manuscrits deel 8, onder signatuur 6482 (cat. nr. 5629) en 13406 (cat.nr. 5630), benevens het zojuist verworvene dat hieronder volgt, heb ik niet kunnen nagaan.⁴⁹

2. Tot mijn niet geringe vreugde had de koninklijke bibliotheek van Brussel zojuist een nieuw handschrift betreffende de GO aangeschaft. In haar schrijven d.d. 31 juli 1981 deed Mevrouw Claudine Lemaire (Wet. Att.) mij daar melding van. Dit manuscript, signatuur III, 1731 - dat uiteraard nog geen

catalogusnummer heeft - heb ik naar de begin- en slotregels vergeleken met het vorige handschrift: sign. 17037. Dit handschrift lijkt mij een eeuw ouder: eind 17^e begin 18^e eeuw. De tekst van beide is exact gelijk, zelfs kennelijke schrijffouten komen overeen. Zo op de slotpagina waar beide geven:

Ende daer was ter inder geleyt het oerloghe...

Zelfs abbreviaties zijn identiek. In beide hss.: (aanvang):

Het oerloghe tusschen den hertoghe ende den heere van Grimbergen dat begonnen was als men schreeff elfhondert en veertigh bij Godevaerts tijde den Iersten van dijen naeme ende daerde dit oorloge eertter nedergeleet was wel seventigh (sic!) Jaeren dat elck op malcanderen roofde en huysen verbranden.

3. Brussel K.B. sign. 6482 (cat.nr. 5629), 18^e eeuw; Cornike van Brabant ende van Grimbergen, (Van den Gheyn, 8, 253).

4. Brussel K.B. sign. 13406 (cat.nr. 5630), 18^e eeuw; De Cronike van Brabant ende van Grimbergen, (Van den Gheyn 8, 253), uyt een cronicke in Ryme in prosa verandert.

5. De Flou en Gailliard vermelden in Beschrijving van Middel-nederlandsche en andere Handschriften die in Engeland bewaard worden ⁵⁰ uit het British Museum te Londen, handschrift nr. 24651:

Dit es de Cronyck van Brabant ende van Grimbergen, daer inne gestelt worden de orloghen die de Hertoghen van Brabant hadden teghen de Heeren van Grimberghen. Ende is wt een Cronycke in ryme, in prose verandert.

Zij vermelden voorts papier, klein folioformaat. Geschrift uit de XVIe eeuw. Op fol. 3 staat bovenstaande tekst. Op het

desbetreffende fiche van de Bibliotheca Neerlandica Manuscripta te Leiden staat: *Prozabewerking van Jan van Heelu*.

Ook Priebisch vermeldt in Deutsche Handschriften in England⁵¹ op p. 210 van deel II hetzelfde manuscript.

6. De Flou en Gailliard berichten, dat er van dit handschrift meer afschriften zouden bestaan⁵². Zij noemen er een van Vijt in diens catalogus Le Bouquiniste belge, 1894, nr. 339⁵³.

7. Volgens fiche B.N.M. Cronyke van Brabant, 15e eeuw.

Dit es de Cronyke van Brabant, ende van Grimberghen daerinne ghestelt worden de oologhen die de Hertoghen van Brabant hadden tegen de Heeren van Grimberghen. "

Dit zou zijn Brussel, K.B. sign. II, 195 (Catalogus Serrure onder nr. 4333, zie op p. 329 (supplément) waar staat 'in prose'⁵⁴). Dit is waarschijnlijk het handschrift waarvan Blommaert en Serrure (II, p. XVIII) schrijven: *De heer J. J. de Mulder, te Audenaerde, had ook een exemplaar dezer omwerking in zyne bibliotheek, dat ik ter openbare verkooping zynen boeken te Gent, in 1854, heb aengekocht. Het is eene kopy der XVIIIe eeuw, zuiver geschreven; maer niet zonder schrijflouten in plaets- en familienamen.*

8. Volgens fiche B.N.M. "Brussel K.B. 19205" . (Niet in Van den Gheyn VIII ?) "Dit is de chronike van Brabant ende Grimberghen daerinne ghestelt worden de orloghen..."

9. Volgens fiche B.N.M. "Dit is de cronyke van Brabant ende van Grimbergen, daer in ghestelt worden... in prose verandert. fol. Cat. J. Ketele, 25-2-1861. fol. 60".

10. Volgens fiche B.N.M. "Kronijk van Brabant en Grimbergen, Uit een cronyke in prose verandert, 138 blz. uit Auctie Mr. P.F. Martin 1876, Leeuwarden, prov. bibl. 5, 1810".

11. Volgens fiche B.N.M. "Dit is de cronyke van Brabant en Grimbergen...in prose verandert, Paris, bibl. nat. Aeg. nouv. Huet 67".

12. Volgens fiche B.N.M. "Dit is de chronycke van Brabant ende van Grimberghen, daerinne ... in prose verandert. Mss. moderne. Cat. J.J. Raepsaet 1835, nr. 874". Het is vermoedelijk dit handschrift waarvan Blommaert en Serrure zeggen *Het provinciael archief te Gent bezit ook een afschrift van dit verhaal uit de XVIIIe eeuw, herkomstig uit de bibliotheek van den heer Valeriola, burgemeester van Brussel, en naderhand in het bezit van den heer Raepsaet, te Audenaerde*". (Blommaert-Serrure, II, p. XVIII).

13. Volgens fiche B.N.M. "Dit es de cronicke van Brabant ende van Grimbergen, daerinne... Cat. C^{esse} D'Yve, 1820, nr. 5132". Dit handschrift vermelden ook Blommaert en Serrure (II, p. XVIII).

14. Volgens fiche B.N.M. "Dit es de Cronike van Brabant ende van Grimbergen, Cat. C^{esse} D'Yve, 1820, nr. 6332."

15. Volgens fiche B.N.M. "Cronycke van Brabant ende van Grimbergen, Ms. ancien de 100 pages ecriture lisible, Cat. des Roches 1788."

In deel II van hun tekstuitgave (p. XVIII) geven Blommaert en Serrure nog enkele 'dietsche' prozabewerkingen van de GO op:

16. "Ter Koninklijke Bibliotheek te 'sGravenhage berust een exemplaar in het boekenfonds van G.J. Gérard;

17. "in den katalogus der boeken van Jos. Ermens, die in 1805 verkocht werd, treft men een exemplaar aan met hetzelfde opschrift, N^r. 5773 des katalogus;"

18. "Als in diegene van A.S. Nuwens, 1810, N^r. 65".

c. in het Frans

1. In Brussel K.B., sign. 13424, (cat. nr 5632) , 16e eeuw, Guerre de Grimberghe. Comment ceulx de Brabant et de Grynberghues eurent moult forte et grande bataille, (Van den Gheyn 8, p. 253). In een voetnoot t.a.p. wordt verwezen naar de nrs. 6482, 6583, 13406, 17037 en 17038. Of dit eveneens Franse versies van de proza-GO zijn, heb ik niet kunnen nagaan.

Van dit handschrift schrijven Blommaert en Serrure (II,p.XX) dat het door Jonckbloet in zijn Geschiedenis der midden-nederlandsche dichtkunst, III, 171 wordt genoemd, die het tot de 12e eeuw rekende. De tekstbezorgers van de GO noemen het een moderne kopie uit de XVIIe eeuw.

2. In Brussel K.B., sign. 18715 (cat.nr. 5633) 17e eeuw, La Guerre de Grimberghe, op de rug in goud Chronique des Sires de Grimberghe (sic!).

3. Irma Goossens vermeldt in de 'bibliothèque nationale te Parijs':manuscript 31850 J. de Lannoy, Histoire de la guerre entre les ducs de Brabant et les seigneurs de Grimberghen, 1659 ⁵⁵.

De volgende nummers staan opgesomd in Blommaert en Serrure (II, p. XVIII e.v.)

4. In Bulletin de la commission d'histoire, XIII, p. 290 zijn destijds 2 bladzijden overgenomen van een Franse vertaling die wordt toegeschreven aan Jan van Edingen, heer van Kester-gat, in de XVe eeuw.

5. Volgens Bulletin de la commission d'histoire III, p. 329 bezit de K.B. nog een exemplaar afkomstig uit Doornik. (Dit zal waarschijnlijk één van de bovengenoemde zijn).

6. In de katalogus van de heer A.S. Nuwens onder nr. 80 (1810) Comment ceux de Brabant et de Grimbergen eurent moult forte

et grande bataille l'ung contre l'autre d'emprès Grimberghen en plain champ, handschrift in 4°, half-leren band.

7. Uit dezelfde katalogus, nr. 81: Les batailles de Grimbergen, oud hs. in folio, halve band.

8. Uit dezelfde katalogus, nr. 82: L'occasion de laguerre de Grimbergen, oud hs. in folio, halve band.

9. Uit de katalogus van de gravin D'Yve (1820) nr. 5157 : Comment ceulx de Brabant et de Grimberghen eurent moult forte et grande bataille l'ung contre l'autre d'emprès Grimberghen en plein champ, in folio, perkamenten band, hs. uit XVe eeuw.

10. Uit dezelfde katalogus, nr. 5158: Copie moderne du même manuscrit, avec les armoiries coloriées des seigneurs et gentilhommes qui se trouvèrent à cette bataille, folio, in halve band.

11. Uit dezelfde katalogus, nr. 5159: Les batailles de Rency et de Grimbergen, durant la guerre commencée en 1142 et terminée en 1160, in folio. 'Nieuw afschrift van eene goede hand', voegen Blommaert en Serrure er aan toe.

12. In het bezit van baron J. de Saint-Genois is: Comment ceulx de Brabant et de Grimbergen... , in folio, halve band, 18e eeuw.

13. Nog in het bezit van Serrure was een 16e-eeuwse Franse vertaling waarvan geen titel wordt gegeven. Het is hetzelfde werk als dat wat in de uitgave van de GO uit 1852-1854 als Franse bewerking is toegevoegd (II, p. 343-376). Het werk wordt merkwaardigerwijs niet vermeld bij mijn weten in de Catalogus van C.P. Serrure ⁵⁶.

b. in het Latijn

1. Er is een Latijnse bewerking van het verhaal van de hand van Edmond de Dynter, opgenomen in zijn Chronicon Brabantiae et Lotharingiae ⁵⁷, waarvan ook Blommaert en Serrure gewag maken (II, p. XVI-XVII).

2. Bovendien zou volgens Blommaert en Serrure (II, p. XVI) de K.B. te Brussel een Bellum Grimbergense inceptum anno 1142, finitum 1159, in folio bezitten (volgens aantekening t.a.p. vermeld in Bulletin de la commission royale d'histoire deel V, p. 408).

3. Nog maken Blommaert en Serrure melding van een proza-GO in de boekerij van sir Th. Phillipps te Middlehil (II, p.XVI), doch zij weten niet zeker, of de Latijnse vermelding ervan in de catalogus Haenel bewijst, dat het manuscript in het Latijn is, aangezien de gehele catalogus in het Latijn is gesteld (een voetnoot t.a.p. deelt mee, dat het hs. wordt vermeld in Bulletin de la commission royale d'histoire VI, p. 293). Men kan zich bovendien afvragen, of hier sprake is van hetzelfde handschrift uit de Phillipps-library als dat wat we ontmoetten bij de bespreking van het 'Bilderdijk- of Amsterdamse' handschrift ! (zie aldaar)

Samenvatting van het verhaal

Hieronder volgt een samenvatting van het verhaal van de GO, met dien verstande, dat is getracht een structuur te handhaven, die door de alinea's in de ('Matthaeus-Bilderdijk'-) tekst wordt aangegeven. Hierbij moet ik mij uiteraard verlaten op de editie van Blommaert en Serrure. Het zal duidelijk zijn, dat een dergelijke samenvatting in onze ogen niet uitmunt door logica. Bovendien ontstaat een zekere mate van eentonigheid. De winst is duidelijk: voor de ogen van de lezer doemt iets op van wat de auteur belangrijk moet hebben gevonden, dat is met name een aantal ridders. Wanneer één van de vragen aan de tekst is "Welke doelstelling kan de auteur hebben gehad bij het schrijven van de GO ?" dan kan een eerste antwoord wellicht zijn: het verhogen van verschillende adellijke families.

Opmerking: Bij elke plaats waar de tekst inspringt, wordt het regelnummer geplaatst. Waar de tekst een spatie heeft, wordt ook hier een spatie opengelaten.

1.

God moge mij helpen bij het beschrijven van deze strijd en dit parlement. Dit verhaal over Godfried met de Baard die door de keizer werd aangesteld tot hertog en die door hem werd geholpen tegen Grimbergen. Alle Brabanders stonden af van de Trojanen.

60. Dit ging van vader op zoon, tot hertog Karel. Ze veroverden het land van Schelde tot Haspegouwen en noemden het Lotharingen. De eerste hertog regeerde van uit Antwerpen.

127. Toen die eerste hertog stierf, kwam zijn zoon aan de macht, tot de vijfde sinds de eerste hertog.

195. Toen deze hertog was gestorven ging het van vader op

zoon door tot hertog Karel, die de Franse kroon erfde. Om zijn recht te verkrijgen

209. ontbood deze zijn manschappen en trok tegen de Franken op. Doch hij werd veraderlijk gevangen en stierf te Laon.

365. De achtste graaf van Brabant was Lambecht, die een zoon had die Godfried heette. Deze werd hertog van Lotharingen in 1130. Ieder moest manschap doen.

425. Toen hij eenmaal hertog was geworden, verzocht hij de keizer Brabant en Lotharingen één te maken. Hij nodigde ieder uit hem leenhulde te brengen.

455. Toen de heer van Hoorne hem verliet, na hem hulde gebracht te hebben, ging Godfried naar Brussel om de andere heren te ontvangen, ook Grimbergen.

503. Daar heerste een dapper heer, Arnout, met vele vrienden en bezittingen. Deze kreeg 's hertogen bode op bezoek.

627. Toen Arnout de bode aanhoord had, weigerde hij manschap te gaan doen.

665. Nadat de bode was vertrokken, beraadslaagden de mannen van Grimbergen.

726. Arnout van Oyenbrugge stemde in met het plan te onderzoeken of Grimbergen in vroegere tijden leenman van de hertog was geweest.

757. Na het beraad ging men uiteen. Intussen kwam de bode bij de hertog en deze riep zijn raad bijeen.

823. Toen allen bijeen waren, sprak Crayhem of Wesemale hen toe.

859. De heer van Diest stelde voor naar de keizer te gaan.

903. De hertog, aldaar aangekomen, begroet de keizer en deze wil meegaan om het conflict op te lossen.

987. Tezamen in Affligem aangekomen, stuurden ze een bode naar Arnout van Grimbergen. Daar deze niet in staat is te rijden (ziek?) belooft hij zijn beide zonen te zenden.

1076. Wanneer de bode vertrokken is, zet Arnout zich aan tafel en stuurt zijn beide zonen naar de hertog.

1097. Arnout ontbood Hendrik van Oyenbrugge en anderen en verzocht hun mee te gaan naar keizer en hertog.

1140. Na de beraadslaging ging ieder slapen en de volgende dag vertrok het gezelschap. Zij spraken met de keizer.
1276. Wouter Berthout zei tijdens dit gesprek dat de hertog hen d.m.v. een bode had bedreigd, dat, als zij geen vazal werden, hij hen zou plunderen en doden. Maar zij waren in geen 100 jaar iemands vazal geweest!
1324. De keizer antwoordde: "Wat maakt het uit, als je verder de vrije beschikking over je eigendommen houdt?"
1331. Wouter bezwoer, dat zijn vader het nooit zou doen. Ze beloven echter, het nogmaals aan hun vader Arnout te zullen vragen. Teruggekeerd deelden ze thuis alles aan Arnout mee.
1447. Toen antwoordde Arnout onberaden, dat hij al zijn mannen bijeen zou roepen voor beraad. Toen verzamelden zich al zijn ridders op het veld bij het klooster. Ze vinden dat ze moeten vechten.
1742. De graaf van Vianden zei, dat ze wilden strijden.
1787. De heer Willem van der Thomen beaamde dat.
1798. Arnout van Oyenbrugge stelde voor eerst voorzichtig voor en tegen af te wegen.
1850. Wouter Berthout deelde mee, dat hij per se wilde vechten.
1891. Heer Arnout bevestigde dit.
1912. Ook heer Gerart van Herlaer stemde hiermee in.
1927. Toen riepen allen dat ze zich in wilden zetten.
1940. Heer Arnout dankte zijn manschappen en stelde voor, Arnout van Oyenbrugge naar de keizer te zenden.
1964. De heer Van Assche stemde daarmee in.
1969. Toen vroegen allen hem te gaan.
1985. De graaf van Vianden meende, dat niemand beter zou zijn.
1996. Daarop antwoordde Arnout van Oyenbrugge, dat hij bereid was te gaan.
2003. Hij ging dan weg en bereidde zich voor op zijn missie. Het gesprek met de keizer en de hertog verliep niet tot tevredenheid van de laatste. Ze besluiten na te gaan, of Grimbergen al vazal was onder Lambrecht.
2146. Hierop vertrok Arnout van Oyenbrugge en bracht verslag uit.

2241. Diderik van Vianden reageerde daarop met te zeggen, dat Arnout van Oyenbrugge goed gehandeld had.
2255. Deze antwoordde en zei, dat de hertog nogal boos leek.
2266. De heer van Breda sprak toen: "Laten we elk naar huis gaan en ons op de oorlog voorbereiden."
2288. De heer van Grimbergen stemde in met die raad.
2297. Allen gaven ten antwoord dat ze dat gaarne deden.
2305. Zo nam ieder afscheid en ging heen. Arnout verzamelde proviand.

2336. De hertog overlegde intussen met de keizer, die de raad herhaalt: "Laat het uitzoeken; waren ze vazallen, dwing ze dan, waren ze het niet, houd ze dan te vriend".
2384. De keizer reisde nu af. De hertog liet Grimbergse kooplui arresteren op beschuldiging van straatroof. Een bode van Grimbergen haalde niets uit.
2448. Toen Arnout van Grimbergen dat vernam, riep hij zijn ridders bijeen. Ze sloegen nu aan het plunderen tot voor de poorten van Brussel. De hertog betaalde hen echter met gelijke munt terug.
2604. Toen de hertog vernam, dat zijn mensen waren gedood en gewond, riep hij een leger tezamen. Dit deed ook Grimbergen. Het leger van de hertog roofde nu opnieuw.
2679. Nu besloten de Grimbergse heren aan te vallen. Ze konden echter geen omsingelende beweging maken. Ze roofden tot Brussel aan toe. Ook de hertog deed dat bij Grimbergen. Alleen de burcht Nettelaeer bij Vilvoorde bleef overeind. Toch waren er aan beide zijden die de oorlog misprezen.
2874. In deze tijd stierf de hertog.

2886. Toen de hertog gestorven was en zijn zoon hem had opgevolgd, zette deze de strijd voort. Grimbergen ging het voo de wind. Een beleg van Grimbergen werd afgebroken. De hertog stierf echter reeds na vier jaar.
3006. Deze tweede hertog liet een kind in de wieg na. Men stelde vier voogden of momboren aan: Wesemale, Wemmele, Bierbeke en van Diest.

3041. Toen Arnout van Grimbergen de dood van de hertog vernam, wilde hij zich wreken op de Brabantse partij door Nettelaer, de borch bij Vilvoorde, te veroveren. Er ontstond een hevige strijd en de Nettelaer werd geslecht.

3284. Wanneer het bericht hiervan Brussel bereikte, verzamelde de momboren een groot heer; een zware strijd van man tegen man brandde los. (volgt uitvoerige beschrijving).

3638. Simon van der Male, zoon van heer Segerman, stak Lambrecht Wesemale dood. Grimbergen wint tenslotte. Arnout laat vriend en vijand begraven.

3853. Toen de verslagenen te Brussel kwamen, beklagden zij zich bij de baronnen.

3894. De vier momboren belegden te Cortenberg een vergadering . Men besloot Grimbergen te verwoesten.

3942. Daarna ging het parlement uiteen. Grimbergen besloot Vilvoorde te beroven.

3966. Intussen trokken Brusselaars naar Grimbergen en Grimbergen trok op naar Vilvoorde. Eerst werden de scharen verdeeld over de aanvoerders.

4088. De tweede schare leidde de heer van Breda. Ook de Brabantse partij stelde zijn scharen samen, waarna de strijd begon. (man tegen man, uitvoerig beschreven). Velen sneuvelden, van priemtijd tot hoge noon duurde het gevecht. De Brabanders bleken in de meerderheid.

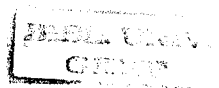
4932. (!) Toen de Grimbergse dorpelingen dit vernamen, luiden zij de klokken en vormden een dapper leger. De Brabanders, bij monde van Wesemale en van Diest, spraken hun angst uit voor de hen achtervolgende burgers en vluchtten.

5108. De heer van Vianen beval de achtervolging te staken. Grimbergen trok blij naar huis.

5178. Droevig gestemd kwamen de Brusselaars in hun stad aan.

5214. 's Morgens ontboden de momboren hun baronnen voor overleg.

5256. In Grimbergen ontwaakte men en nu stelde de heer van Breda voor, de burcht van Vilvoorde te veroveren, en daarna Brussel. Oyenbrugge is tegen. Men besloot tenslotte alleen

Vilvoorde te verwoesten.

5479. Hierop scheidde men en ider wapende zich voor de strijd. Op St.-Jansdag kwamen ze er aan; ze plunderden Vilvoorde, waarvan de bewoners naar Brussel vluchtten. Toen de Grimbergse partij weer was teruggekeerd, vertrokken allen huiswaarts; alleen Arnout en zijn zonen bleven achter.

Deel II.

1. De Vilvoorders intussen kwamen te Brussel klagen, waar men het plan opvatte, Grimbergen te veroveren.

132. Ze zonden boden naar de graaf van Vlaanderen, de oom van de jonge hertog, die 700 platen zond (volgt een 'tableau de la troupe').

310. Ik laat ze nu hun wapens gereed maken en vertel wat er te Grimbergen gebeurde, waar men zorgeloos dacht, dat er niets aan de hand was. Toen men daar vernam dat de Brabanders een oorlog voorbereidden, riep Arnout via brieven zijn bondgenoten te hulp.

441. Toen in Brussel alles gereed was, trokken zij op naar Grimbergen en ontbrandde daar de strijd. De Brabanders verbrandden stad en klooster, maar niet de onneembare borch.

655. Na de verwoesting van Grimbergen gingen de Brabanders te ruste. De volgende dag besloten ze eerst Mechelen te veroveren, dat immers van Grimbergen was. Zo trokken ze derwaarts.

778. Onderwijl waren de bondgenoten van Grimbergen gekomen uit aller heren landen. Ze wilden Mechelen gaan ontzetten.

983. Toen echter de Brabanders voor Mechelen ter ore kwam dat een Grimbergs leger in aantocht was, besloten ze zich terug te trekken, ten einde niet in een tang genomen te worden. Ze legerden zich rond Grimbergen.

1103. Terwijl de Brabanders aldus gelegerd waren, ontboden de momboren hun baronnen. Ze besloten de jonge hertog in de wieg te halen en neer te zetten bij het slagveld. (volgt een uitgebreide wapenschouw).

1493. Ook Wouter Berthout verdeelde zijn leger in acht scharen, m.u.v. het voetvolk. Er wordt eveneens uitvoerig beraadslaagd: "We zullen ze een derde keer weer verslaan". Op een veld ter Langen Hagen dromden de beide legers samen en ontbrandde de strijd.

1839. Zo kwam de heer Arnout van Wemmele, fraai opgetuigd, in de strijd tegen ridder Gerard van Assche.

1879. In het tumult verscheen ook de heer van Wesemale, omstuwd door zijn magen. (Het ene tweegevecht volgt op het andere, de wapenschilden worden elke keer opnieuw beschreven).

2340. Zo kwam de heer van Roes, aanvoerder der derde schare, tegen de heer van Breda uit.

2384. Dapper trok de heer Hendrik van Breda jr. ten strijde.

2454. Daar kwam de 7e schare o.l.v. de graaf van Namen, die moedig streed.

2686. Ook wierp zich in het tumult de graaf van Loon, die de 8e schare leidde.

2881. Intussen kwam het voetvolk van Grimbergen, dat zijn twee scharen tot één samenvoegde,

3146. De borchgraaf Willem van der Thomen reed nu naar voren en bond de strijd aan met de heer van Yssche.

3259. Daar kwam de heer van Hamme uit Vermandois aangesneld.

3313. De heer van Yterne viel uit tegen de heer van Zulen.

3636. Toen sprong de her Godfried Screyhane op de heer van Edingen af.

3747. Vervolgens kwam de heer Jacob van Casteljoen aangere-den tegen Seger van Parwijs.

3882. Daar gaf de heer Gerart van Breda zijn paard de sporen en draafde het strijdperk op.

4021. Er werd aan beide zijden zwaar gevochten. De heer van Nile reed nu nader met zijn magen.

4222. Jan van Marbeys op zijn snelle ros kwam ten tonele en vocht met heer Jacob van Roye.

4620. Zo kwam ook de heer Jan van Moroel op zijn zwarte paard tegen de heer van Leefeldale in het krijt.

4686. De her Jan van Campenhout trad nu naar voren en streed tegen de heer van Ercle.

4750. Twee ridders uit Grimbergen, Segerman van der Male en Simon zijn zoon, wierpen zich op het volk van de graaf van Loon.

4806. Onvervaard slaande trad Philips van Wavere in het perk.

4913. Wel gewapend kwam de heer Coenraet van Bueren op.

5083. Jan van Dongelbergen trok nu te velde.

5203. Helaas! dat deze ridders elkaar doodden, de edelsten van het christenrijk. Tegen de avond trok eenieder zich terug. Grimbergen was opgewekte stemming. Brabant riep in grote nood Vlaanderen's hulp in met snelle boden.

5418. De bode Boudewijn van den Torre kwam weer terug met de mededeling, dat de graaf zou helpen, indien de jonge hertog zijn leenman zou worden. Men besluit daar op in te gaan.

's Morgens viel Grimbergen weer moedig uit.

5569. De beide gezanten Hendrik (van Brabant- van Diest) en Boudewijn van den Torre namen afscheid na hun tweede bezoek aan de graaf, die 500 platen beloofde. De Grimbergers maakten velen tot ridder (volgt lijst van namen) en ook de Brabanders doen dat (zonder namen).

5752. Toen de ridders tot ridder geslagen waren, werd de strijd voortgezet. De Vlamingen intussen kwamen de Brabantse partij versterken.

6017. Onderwijl hadden de Grimbergers menig slag van de Vlamingen te incasseren en sneuvelden velen van hen. Grimbergen had zeker gewonnen, als Vlaanderen zich niet in de krijg zou hebben gemengd. Zo eindigt de strijd, waarin zo vele ridders stierven (volgen namen). Ieder keerde huiswaarts. Ieder lere hieruit, hoe vergankelijk 's mensen lot is. De hertog liet de borch afbreken.

6267. Heer Arnout van Oyenbrugge leefde nog 12 dagen. In gevangenschap stierf na drie weken Arnout van Grimbergen.

6315. Wouter Berthout lag gevangen en verzocht de hertog, zijn jongste broer i.p.v. hem te gijzelen. Hij stierf voor Damiate.

6367. Toen de jonge hertog volwassen was geworden, hoorde hij van de belofte aan de Vlaamse graaf. Hij gaat naar hem toe, en deze scheldt hem het leenmanschap kwijt. Zij sluiten een verbond. Intussen kwam de keizer naar Leuven om de zoen

te bewerkstelligen tussen de hertog en de erfgenamen van de heren van Grimbergen: de jongste van Wouter Berthouts zonen - en in het vervolg steeds de jongste - erfde de 'heerstede' en de oudste zou van hem leen ontvangen. Dit als straf voor de gijzeling van de jongste broer in Wouters plaats. 17 jaar had de verschrikkelijke twist en oorlog geduurd.

6581. Nu bid God dat hij de dichter in zijn glorie brengt, want toen er nog 1400 verzen te schrijven waren, stierf hij. Ook die het werk voltooide, moge God beschermen.

(6621 einde)

H O O F D S T U K I I

G E N R E

1. INLEIDING

Wanneer we het antwoord zoeken op de vraag: "Wat voor (soort) tekst is de GO ?" - en dat antwoord is nodig om de volgende vragen naar doelstelling, functie, opdrachtgever en publiek te beantwoorden - kunnen we niet heen om de vraag naar het genre. Behoort de GO tot 'The Epic of Revolt' zoals onlangs werd gesuggereerd ? ¹ Behoort de GO primair tot de historiografie, of is de historie slechts kapstok voor zijn te bereiken doelstellingen ? Hoe ver strekken zich de litteraire conventies uit: is het genre-besef sterker dan de persoonlijke inbreng van de beide auteurs ? Met andere woorden: is het procédé zó vast bepaald, dat de overname van het werk door de tweede auteur geen noemenswaardige invloed uitoefent ? En ten slotte: het probleem van de datering. De vraag naar het genre hangt in dit geval samen met de datering: 'Epic of Revolt' in de 14e eeuw ? De kwestie der datering hangt eveneens samen met opvattingen over historiografie en de functionaliteit van de tekst. Ten derde is er uiteraard samenhang tussen tijd van ontstaan en de auteur(s). Het lijkt daarom zinnig, met de datering te beginnen.

2. DATERING

A. Buiten de tekst gelegen aanwijzingen

De handschriften

Om maar zo dicht mogelijk bij de tekst te beginnen: geven de handschriften in hun proloog wellicht een aanduiding?

Philippe de l'Espinoy schrijft boven zijn afschrift van de GO

*Copie uyt eenen ghescreven seer ouden perkeminen
houck my gheleent tot Brusselle in septembre, int
jaer 1620 ².*

Uit het feit dat sprake is van een perkamenten boek zou men kunnen afleiden, dat de legger van vóór 1400 stamt.

De handschriften van de Matthaeus-tak hebben geen van alle een nadere aanduiding m.b.t. de datering. Dat doet Matthaeus evenmin bij zijn enige bekende citaat in gedrukte vorm ³.

Het historisch gunstige ogenblik

Men kan anderszins ook in de geschiedenis van Brabant speuren naar het meest geschikt moment voor zo'n tekst. Zo zou men kunnen denken, dat deze Brabant- (in de meest ruime zin) verheerlijkende tekst goed past in de Brabantse expansiepolitiek tegen 1300 ⁴. Het eindpunt hiervan ligt echter zo vaag en ver (1497 *die alder excellentste cronyk*), dat we er niets mee opschieten. Kroniek of niet, de GO kan zich thuisvoelen binnen de Brabant bejubelende werken zoals de Slag van Woeringen († 1290) en de Brabantsche Yeesten (van 1316 tot - het laatste deel -1432). Ook dit kader blijft onaangenaam ruim.

Ontleningen aan de GO

Zinniger lijkt het, in (historische) teksten uit 13e, 14e en 15e eeuw te speuren naar ontleningen aan de GO. Zijn die teksten wèl te dateren, dan is daarmee misschien een terminus post of ante quem gevonden. Ontlenen ze níet aan de GO, dan is daarmee natuurlijk niet gezegd, dat ze vóór de GO zijn geschreven, alleen, dat de auteur de GO niet heeft gekend of niet vermeldenswaard achtte. Ontlenen ze wel aan de GO, dan is daarmee een terminus ante quem gevonden. Zelfs dan bestaat er de mogelijkheid dat en de GO en deze andere contemporaine tekst gezamenlijk van een derde ontlenen!

De teksten waarin men redelijkerwijs ontleningen aan de GO kan verwachten, zijn de volgende: Spiegel Historiael, Jan van Heelu's Slag bij Woeringen, de Brabantsche Yeesten en de Cornicke van Brabant van 1414.

De Spiegel Historiael is, wat het deel van Jacob van Maerlant betreft, van 1286 of daaromtrent. Het deel van Lodewijk van Velthem van 1316 ⁵.

Jan van Heelu schreef zijn Slag bij Woeringen rond 1290 ⁶.

De Brabantsche Yeesten, zijn, wat het eerste deel betreft, in 1316 voltooid, het 6e deel (waarin over de GO wordt gesproken) moet rond 1432 zijn geschreven ⁶.

De Cornicke van Brabant is van 1414 ⁷. Ook hierin komen duidelijke sporen van het Grimbergse heldendicht naar voren.

Met deze 4 teksten omvatten we de 14e eeuw.

Er zijn ook niet-Nederlandstalige, met name Latijnse teksten over de geschiedkundige verwickelingen in Brabants begintijd, doch deze zijn voornamelijk van 15e-eeuwse makelij ⁸, of jonger.

Ontleningen aan de Spiegel Historiae

De historische gegevens, waarop het verhaal van de GO teruggaat, zijn te vinden in de IIIe en IVe Partie van de Spiegel Historiae.

De IIIe Partie.

In het VIIe boek, caput LVII treffen we enkele feiten aan, die we herkennen uit het verhaal dat de GO ons biedt. Deze tekst uit de Spiegel Historiae is van de hand van Jacob van Maerlant en moet rond 1286 geschreven zijn ⁹.

Hieronder vindt men in de linkerkolom een parafrase van de tekst uit de Spiegel Historiae, in de rechter eventuele parallelle gegevens uit de GO.

S p i e g e l h i s t o r i a e l G r i m b . O o r l o g

Maerlants 'koster' Jacob geeft in dit en het vorige caput mededeling van het feit, dat Karel, de zoon van Lodewijk de Simpele, hertog van Brabant en Lotharingen was.	Karels naam I, 201 e.v. Lod. de Simpele niet
De Franse kroon verviel aan hem, doch de graaf van Parijs, Hugo Ca- pet, ontnam hem die en zette Ka- rel te Orleans gevangen. Zo ver- loor Brabant zijn hertog (en Frankrijk !) Karels zoon Otto liet geen kinderen na (v. 16).	idem ¹⁰ I, 216 idem I, 249 idem I, 273 Otto niet

<i>Karel liet, alsiet vernam Ene dochter, daer hoir afquam, Gheerberge, daer ic af las Dat soe gravinne van Brusele was. Die den ouden Heinricke wan, Den tgravescap van Brusele quam an</i>	Geerberge in de <u>GO</u> In de <u>GO</u> Brussel en Leu- ven I, 292
--	--

Deze Hendrik won Lambrecht, deze
weer Hendrik, en deze weer een Hen-
drik. Deze 'vive' (ik tel er maar
vier, of we moeten Geerberg meetel-
len, V.K.) waren graven, geen her-
togen. De laatste Hendrik won God-
fried 'metten Baerde'.

De vader van Godfried I
heet hier Lambrecht.

Deze Godfried werd tot hertog verheven idem
en won Godfried II; bovendien joeg idem
hij de hertog van Limburg tot over
de Maas terug.

niet in de GO

Uit niets blijkt dat er tussen beide teksten een relatie
bestaat. In elk geval geeft de tekst uit de IIIe Partie van
de Spiegel Historiael geen aanleiding om te veronderstellen
dat Maerlant de GO gekend heeft.

De IVe Partie. (het IIIe boek is nog door Jacob geschreven).

In deze Partie, IIIe boek, caput XXVIII ¹¹ komt nog een en-
kele opmerking voor die we kunnen terugvinden in de GO. Dat
is dan de vermelding van Godfried I met de Baard (etc.)
in vs. 20 e.v. Wát er van hem verteld wordt, komt niet voor
in de GO: het feit dat hij Lotharingen aan de hertog van Lim-
burg heeft ontnomen. Merkwaardig is, dat ook deze vermelding
van Limburg niet in de GO voorkomt.

Samenvattend: òf de GO bestond niet tijdens het schrijven van
deze boeken uit de Spiegel Historiael, òf de auteur heeft de
GO niet gekend. Dit gedeelte van de Spiegel is zo'n beetje het
laatste, dat Jacob van Maerlant heeft vervaardigd, voordat
Lodewijk van Velthem het overnam ¹². Aangezien van de hele
geschiedenis van de GO niets voorkomt, kan men er met enige
waarschijnlijkheid uit afleiden, dat de GO in 1286 ⁵ nog

niet bestond. Dat Lodewijk van Velthem er in het vervolg van de Spiegel Historiae niet op terugkomt, zou een aanwijzing kunnen zijn, dat ook in 1316 van een GO - althans in de huidige vorm - geen sprake was ¹³.

Ontleningen aan de Rijkroniek van Jan van Heelu betreffende den Slag van Woeringen, van het jaer 1288 ¹⁴.

Was de inhoudelijke oogst bij Jacob van Maerlant en Lodewijk van Velthem mager, hier is die nog kariger. Er komt in de gehele tekst van de Slag van Woeringen niets voor, dat aan het verhaal van de GO doet denken. Integendeel. Als er al een bekende naam opduikt, zien we dit: Hendrik van Gaasbeek als momboor van de hertogin van Brabant, terwijl in de GO bij de vier mombooren geen Gaasbeek voorkomt. De hertogin roept de hulp in van Wouter Berthout (I, 119) en maakt hem zelfs momboor ! Dit laatste wekt de woede op van Arnout van Wesemale (I, 252). Wel komt ook in de GO een Gerard van Wesemale voor die eveneens maarschalk van Brabant is (I, 3017 in de GO).

Uitgebreid weidt de auteur uit over de strijd van de bisschop (van Luik) tegen Berthout, terwijl in de GO de bisschoppen van Luik juist opvallend afwezig zijn:

*die bisschop was sijn heere,
Daer dede her Berthout aen sijn eere;
want hi was des bisscops man (I, 385 e.v.)*

Dit is een totaal andere situatie als in de GO. De bisschop wil Mechelen bemachtigen, of Brabant dat toestaat of niet. (zie I, 419). Dat lukt hem niet

*Alsoe bleef in grooter eeren
Her Wouter Berthout van dier reesen,
Bi hulpe van den iongen weesen
Van Brabant, die met haer roten
Den bisscop Mechelen vore sloten (I, 419 e.v.)*

De naam 'Wouter Berthout' en de combinatie met de 'wees'hertog zouden doen vermoeden, dat het hier dezelfde historische context betrof als in de GO. Dat is niet juist: ten eerste waren er meer 'Wouters Berthout' ¹⁵. Daarbij komt dat de wees in de Slag van Woeringen een zoon is van Hendrik III, gestorven in 1261. Er is echter wel een verbazingwekkende omkering intussen: hier komt de jonge wees Berthout te hulp ! Wouter Berthout is ervoor ,dat men Jan hertog maakt (I, 540) in plaats van diens broer Hendrik

*Want hi geraecter was ende vroeder
Dan Heinric, sijn outste broeder (I, 542).*

Nu zal men tegenwerpen, dat deze geschiedenis zich meer dan een eeuw eerder afspeelde. Maar geldt dat dan niet voor de auteur van de GO ?

Samenvattend: het is uitgesloten dat de auteur van de Slag van Woeringen bij zijn werk geput heeft uit de GO. Of hij de GO in het geheel niet gekend heeft, is natuurlijk een andere vraag: dat is in elk geval niet waarschijnlijk, daar zijn gegevens er volstrekt mee instrijd zijn. Voor de mogelijkheid, dat de auteur van de GO de Slag van Woeringen zou hebben gekend, heb ik in elk geval geen inhoudelijk bewijs. Beiden kunnen wel inspiratie opgedaan hebben uit dezelfde bronnen of verhalen: de grootheid van de Berthouts, hun connecties met Mechelen, Wesemales geslacht als dragers van de maarschalksrang waren historisch bekende feiten. Ook in 1290 - het vermoedelijk jaar van vervaardiging van de Slag van Woeringen ¹⁶ is de GO aan de schrijver van die belangrijke kroniek niet bekend. Het lijkt mij evenzeer onaanneemelijk dat de auteur van de Slag van Woeringen, vermoedelijk Jan van Heelu, de GO zou hebben geschreven ¹⁷.

Ontleningen aan de Brabantsche Yeesten

Het is vreemd dat de nooit tevergeefs te raadplegen Jan te Winkel slechts een tiental regels wijdt aan de Brabantsche Yeesten¹⁸, terwijl hij de GO meer dan 3 pagina's waardig keurt¹⁹. Toch is de tekst van de Brabantsche Yeesten ongemeen interessant, ook voor ons doel. Op twee plaatsen wordt erin gewag gemaakt van de oorlog om Grimbergen, en wel in het 4e boek, het 4e capittel en in het 6e boek het 22e capittel. De auteur, Jan de Klerk van Boendale, stierf in 1351; hij zou Boek IV reeds in 1316 geschreven hebben¹⁹.

B r a b a n t s e Y e e s t e n GO
(boek IV, cap. 4)

In 1144 stierf Godfried II, in zijn 4e regeringsjaar. Hij werd begraven te Leuven in St.-Pieters. Godfried III was nog geen 1 jaar oud. (208-216)	idem, doch jaartal anders idem I, 3000-3004 idem I, 3008
Koning Coenraet gaf hem alle macht (227). Vele heren onttrokken zich aan zijn macht, met name Wouter Berthout en Godfried van Grimbergen (236 e.v.)	niet niet aldus op deze plaats Godfried=Gerard; n.b. Arnout wordt niet genoemd
Zij verwoestten Nettelaeer, en zale en dorp van Vilvoorde (240).	idem idem
De baronnen van het kind gingen het kasteel van Grimbergen belegeren (256). Ze wierpen het huis neer, dat nooit meer werd herbouwd.	idem idem II, 6192
De baronnen gingen hun heer in de wieg halen, zodat de vijanden 'verbloden'. Grimbergen werd verbrand en het klooster eveneens (270).	idem
De hertog trouwt na 17 jaar Margriet, dochter van Hendrik van Limburg.	niet (n.b. getal 17: zo lang duurde volgens <u>GO</u> de oorlog)

Zo verzoenden de partijen zich(340). niet
Wouter Berthout, edel en stout, die feit wel in de GO
overzee was geweest, stierf in 1178. jaartal niet

Hier stoten we voor het eerst op ondubbelzinnige verwijzingen naar het verhaal van de GO. Hieruit concluderen, dat de auteur van de Brabantsche Yeesten boek 4, de huidige versie van de GO heeft gekend, is te voorbarig. Ik meen zelfs van niet, ik meen dat Jan van Boendale geput heeft uit reeds bestaande kronieken²⁰. Het is heel goed mogelijk, dat hij zelf de uitvinder is van de kern: de hertog in de wieg, door het verkeerd lezen of interpreteren van de oudste - contemporaine - bron: Affligem 1159²¹. Ook Gorissen suggereert dit²². Het kan ook zijn, dat een verloren gegane kroniek of korte versie van de GO Jan van Boendale ten dienste heeft gestaan. Het lijkt mij aannemelijk, dat de auteur van de GO in deze tekst uit Brabantsche Yeesten-4 voedsel heeft gevonden voor zijn werk aan de GO. In dit verband zijn vooral van belang de afwijkingen t.o.v. de GO: koning Coenraet, vele heren onttrokken zich aan 's hertogen macht, ontbreken van Arnouts naam, de motivering van de hertog in de wieg, de kwestie Limburg en het huwelijk van de hertog. De wel-overeenstemmende feiten komen m.i. in alle korte abdij-kronieken voor²³. Wel spreekt Jan van Boendale over het feit, dat hij de beschreven gebeurtenissen 'in de boeken las', maar dat kan een auctoritas-toop zijn en hoeft geenszins een verwijzing te betekenen naar de ons bekende tekst van de GO: zie Brabantsche Yeesten IV, 207-274, 314-320²⁴. De terminus post quem voor de GO zou hiermee dan verschoven zijn naar 1316. Dat de voortzetter van de Brab. Ye. de GO uitvoerig behandelt, is mijn laatste bewijs, dat de auteur van boek IV deze tekst nog niet kende.

(boek VI, cap. XXII)

(In v. 2374 begint de voortzetter
van de Brab. Ye. zijn verhaal over
de geschiedenis van de stad Mechelen.)

Die stad was van de Grimbergse heren.	idem
Zij hielden hun land te leen van de	idem
hertog tot aan Karel, die te Laon	idem (verg. <u>Woeringen</u>)
gevangen werd gezet door Hugo Capet	
en die te Orleans stierf.	idem
Zijn zoon Otto stief kinderloos.	niet
Diens zuster Geerberg huwde Lam-	wel, I, 284
brecht met de Baard, die stierf in de	
strijd.	

De keizer had graaf Godfried van Arden-	
nen Lotharingen gegeven (v.2400).	idem I, 288
Geerberg hield slechts Leuven en	idem I, 292
Brussel in leen, met Rien.	Rien niet
Zijn zoon heette Hendrik.(2407)	idem I, 297
Iemand die zoveel heeft verloren,	
eordt door iedereen verlaten. Zo	vrijwel letterlijk I,321 e.v.
ook door Grimbergen (2422).	niet ! (belangrijk)
(2437) Toen kwam Godfried met de	
Baard. (volgt onduidelijke passage):	
2439-2454: Onder de Grimbergenaren	
werd het land door erfenissen zeer	
verdeeld, half Mechelen kwam hun toe.	
-Toen gaf Grimbergen zijn deel - d.w.	
z. Mechelen - aan de abdij van Lobbes	niet
en de heer van Grimbergen stierf ²⁵ .	
Lobbes had er, vanwege de Grimbergse	
druk, weinig aan en ruilde het met	
de bisschop van Luik (2465) om	

ander goed ²⁶. Luik meende daardoor
beter tegen Grimbergen bestand te
zijn, maar 's bisschops profijt van
Mechelen was gering.

Een evaluatie halverwege:

er moet verband bestaan tussen beide teksten: daarvoor staan
de overeenkomsten borg. Het is zeer waarschijnlijk, dat de au-
teur van de Brab. Ye. ontleend heeft aan de GO: het verhaal
was de auteur van Boek IV nog niet bekend en nu, in Boek VI,
komen allerlei treffende details die met de GO overeenstem-
men. Het is niet aannemelijk, dat de dichter van de GO ont-
leend heeft aan dit VIe Boek van de Brab. Ye., wat heeft het
immers voor zin voor de auteur van de Brab. Ye. om in zijn
geschiedenis van de stad Mechelen terug te grijpen naar de
daarvoor niet relevante geschiedenis van Hugo Capet, waarmee
echter wel de GO begint? Wat wel mogelijk is, is dat beide
auteurs teruggrijpen naar een eventuele voorloper van de GO,
of dat de auteur van de Brab. Ye. zijn stof heeft ontleend
aan z.g. 'Nachleben' van de GO ²⁷. Voor dit laatste lijken
te pleiten de slotopmerkingen over Mechelen, de abdij van
Lobbes en Luik: gegevens die niet in de GO voorkomen.

B r a b . Y e e s t e n

G O

(Boek VI; cap. XXIII-XXIV)

(2480) Nadat Godfried alles terug idem
had wat zijn voorvaderen was ontval-
len en de hertog had verjaagd, werd niet ²⁸
hij bemind door onderdanen en ontzien
door zijn burenen.

Hij trok aan zich Hoorne -terwijl
hij in Leuven was -en ontbood vanuit idem
Brussel de beide Gaasbokes, Van Edin-
gen en tenslotte Grimbergen.

(2516) Deze was zeer machtig; heer van Mechelen,	wel elders vermeld
Duffel,	niet
Walem,	niet
Rumpst,	niet
al tot Antwerpen,	wel elders vermeld
van Heist, Herlaar, Ghele,	niet
Rethie, Berlaar, (2534)	niet
tot Postel op de heide.	wel elders vermeld
De borch van Grimbergen was de sterkste in de verre omtrek.	idem
(2550) Grimbergen had drie !)	tweete zonen ! 31
zonende jongste was nog klein.	
De oudste: Wouter Berthout, de tweede Gerard Drakenbaard.	idem
De heer van Grimbergen antwoordt aan de hertog van Brabant ,dat hij in geen 100 ^{jaar} van iemand anders dan van God een leen had gehad, behalve de straat van de keizer ²⁹ .	idem (ook elders 200 en 300 jaar)
Het recht van de hertogen was dus verstorven. Zo ontstond nu de oorlog waarbij de hertog die van Grimbergen veel ontnam ³⁰ .	idem
Zijn zoon ging zo verder, maar niet zo wijselijk. Hij verloor alles weer en zelfs nog meer.	niet

cap. XXV

Godfried III volgt op, nog geen jaar oud (2615). Toen Grimbergen dit hoorde, verwoestte het Nettelaer/niet met deze negatieve im- bij Strombeke (2620) en dorp en kas-/plicatie teel van Vilvoorde. Vier momboren, idem Hendrik van Diest, Gerard van Wese- idem

male, Jan van Bierbeke en Ar-	idem
nout van Wemmele (2629) deden	idem
heervvaart gebieden.	
Ze overwonnen 'ghebollewerct'	
Grimbergen, verbrandden het met het	
klooster, maar de burcht kregen ze	idem
niet. Ze togen alles verwoestend	idem
naar Mechelen. Grimbergen riep me-	
destanders tezamen, en Brabant, dit	
horende, repte zich weer terug naar	idem, in iets ander verband
Grimbergen om in open veld te strij-	
den. Men zond Hoorne als heraut: als	niet (merkwaardig)
Grimbergen zich bij 's lands baan-	
rotsen zou scharen, zou het genadig	niet !
worden behandeld ³² . Na de weigering	
stelt Gaasbeke voor de jonge hertog	
in de wieg te halen (2700), wat	inhoudelijk idem
Crayenhem doet.	idem
Ze hingen de wieg hoog in een boom,	
opdat de anderen het zouden zien.	niet dit motief (wel in <u>B.Y.4</u>)
'Van den stride swigic vortane': hij	
duurde tot 's avonds.	
De derde dag	idem, ofschoon niet exact
vochten ze, tot Brabant won.	
Aan Brabantse zijde stierven: ³³	
Diest, Rotselaer, Wesemale, Bierbeke,	
Marbais, Leefdale, Hoorne, Revie,	
Hoisdén, Tresengijs, Dongelberge,	
Campenhout, Wavre, Winegem, Cochel-	
berge, Van de Bossce, Van Haren,	
Van Wange, Van Hanuyt, Vander Molen.	
Behalve dan de vele buitenlanders	
die de hertog waren komen helpen ³⁴ .	niet
(2754) Van Grimbergen stierven: Ge-	
rard Drakenbaard, Vierson, Coutchi,	
Casteillon, Arkel, Bronkhorst, Keppel	

Ysselstein, Jan en Seger van
Breda, Ittre, Schoudebroek,
Baarlegem, Hendrik van Oyen-
brugge, Willem van Massenhoven,
Honbeke, Arnout van Grimbergen
en Wouter Berthout.

(2773) De overlevenden werden ge-
vangen genomen. De heer van Grim- idem
bergen overleefde de strijd slechts
drie weken. Wouter Berthout bleef
tot een tocht naar het H. Land werd ongeveer idem
gepland, waarvoor hij enige tijd
zijn jongste broer in zijn plaats idem
mocht laten gijzelen. Hij streed
daar samen met Paridaan van Massen- idem
hove. Toen zijn tijd verstreken was,
kwam zijn broer voor hem in het dit zo niet: de broer was
gevang. Daar stierf deze ook. was direct gegijzeld
(2799) Met eer keerde Wouter terug. idem
Toen hij de dood van zijn broeder
hoorde, keerde hij terug naar Pa- idem
lestina, waar hij stierf te Damiate. idem
Na hem bleven twee zonen: de oudste
Wouter, de tweede Gerard. idem

cap. XXVI

Toen de hertog volwassen was, hebben
Wouters beide kinderen getracht met
de hertog tot overeenstemming te ko-
men over hun erfrechten. De hertog
bepaalde 1. dat nooit meer de burcht
zou mogen worden herbouwd; (2831)
2. dat zij voortaan zijn onderdanen alle drie idem
zouden zijn en leenman ; 3. de
jongste zou het leen krijgen en de
oudste het weer van hem. Tot heden toe. evenzo: zo is't nog heden

Het sterkste bewijs, dat Brab. Ye. ontleend heeft rechtstreeks aan de GO is het feit, dat enkele citaten (vrijwel) letterlijk zijn: men vergelijk: Brab. Ye. VI met GO, hs. A-versie !

Brab. Ye.

GO

VI

(2479)

(I, 408)

Als hertoge Godevent nu met allen Ende gaf (de keizer V.K.) Gode-
Gheworven hadde dat ontvallen vaerde, sonder sparen,
Sinen vorders was, hier voren... Lotrike weder, dat mit allen
Sinen vorders was ontvallen ...

(2486)

(I, 440-)

(soe ghi dat hiervoren)	Doe Godevaert hadde geregeent
bescheedenlijc hebt mogen horen,	't Lant algader van Lotrike,
Soe wert hi mechtich utermaten,	Wart hy seer mechtich sekerlike,
Ghemint van sinen ondersaten,	Int lant ende see ontsien;
Ende van sinen ghebueren ontsien;	
Want hi dede aen hem tien,	Want hi dede ane hem tien,
Sonder enigh langer sparen,	Sonder enich langer sparen,
Die signre vorders manne waren,	Die siere vorders mannen waren,
Waest hem lief och waest hem leet.	Waest hem lief ofte leet.
Dier was een, alsoe ict weet,	Dies was een, also ic weet,
Die heere van Hoerne, dien hi na dat	Die heere van Horne, die hi nadat
Ontkoot te Lovene, in sier stat,	Ontboet te Lovene in de stadt;
Daer hi sonder letten quam,	Dair hi sonder letten quam,
Ende ontfinc, soe ic vernam,	Ende ontfinc, als ic't vernam,
Van hem sijn lant, sijn leen, sijn goet.	Van hem sijn leen, sijn lant
	sijn goet;

(2500 -)

(I, 455-)

Na dat ghedaen, trac metterspoet	Alse van Hoerne weg was de here,
Die hertoghe te Bruessele binnen,	Voer de hertoge met groter ere
Daer hi ontkoot, wilt mi versinnen	Te Bruessele liggen in de stede
Die heeren van Gaesbeke beide,	Daer hi oec ontkoet ter stede
Ende den heere, als men mi seide,	Die heren van Gaesbeke beide,
Van Edingen, dit was waer,	Ende den here, als men my seide
	Van Adingen, dat was waer,

Dat si tot hem quamen daer, Dat sy souden comen daer
Haer lant ende naer leen ontfaen. / Van hem haer lant, hair leen ont-
Als hen dese botscap was ghedaen Als sy hair bootscap hadden gedaen,
Quaemen si, sonder te letten iet En dorsten sijs laten niet;
Want si en dorstens laten niet,
Ende ontflingen al ghemeene...

Van Hildeberghe heer Waltier,

Het is duidelijk: hier is van ontlending sprake. Stelden we in de evaluatie halverwege, dat mogelijk ontlening van een 'Vorlage' of een 'Nachleben' van de GO plaats heeft gevonden, dan kan nu - op grond van de letterlijke citaten - wel geconcludeerd worden, dat ontleend werd aan de ons bekende tekst van de GO, met name de Matthaeus-Drakenborch-versie, of Vorlage. Stelden we daar, dat het niet aannemelijk is, dat de auteur

van de GO ontleende aan Brab. Ye. VI, omdat het niet voor de hand ligt in de beschrijving van de Mechelse geschiedenis terug te grijpen naar de 'landelijke' historie omtrent Hugo Capet: wat dan de auteur van Brab. Ye. zou moeten hebben gedaan, dan kunnen we daar nu aan toe voegen, dat zo iemand, die een uitgebreide kroniek schrijft, er geen gedetailleerde en zelf verzonnen historie inlassen zal.

Dat het hier een soort inlassing betreft, wordt duidelijk als men zich realiseert, dat de GO reeds twee Boeken eerder in de Brab. Ye. aan de orde is geweest.

Als het waar is wat Te Winkel meedeelt, dat deze tekst van Brab. Ye. VI uit 1432 stamt, hebben we voor de GO een terminus ante quem ³⁵, terwijl we als terminus postquem reeds 1316 hadden gevonden: een nogal ruime marge!

Een speciaal probleem wordt nog gevormd door de 'extra's' in Brab. Ye. VI. Die betreffen namen en motiveringen. Ik meen dat deze afwijkingen van de GO slechts verklaard kunnen worden door de andere literaire context (publiek en doelstelling en met name opdrachtgever) van de Brab. Ye.

Het werk heeft dan ook van andere bronnen gebruik gemaakt: men zie de overeenkomst met de hierna te bespreken Cornicke 1414. Wellicht zijn er overeenkomsten met Brab. Ye. IV, met latijnse kronieken e.d.

Ontleningen aan de Cornicke van Brabant (1414)

De Cornicke van Brabant (1414) van Hennen van Merchtenen heeft niet de belangstelling die hij verdient ³⁶. Te Winkel vermeldt hem niet eens en Knuvelder doet hem met een te negatief oordeel af³⁷. De tekst is - zoals de titel zegt - afgesloten in 1414.

C o r n i c k e v a n B r .

G O

(2090)

Godfried I trouwde in het bijzijn	niet
van de keizer te Worms met diens	niet
zuster (2095) Sophie, ontving weer	
Brabant en Lotharingen en werd her-	idem
tog. Hij nam het zilveren schild	
met gouden leeuw als wapen. De kei-	niet
zer ging mee naar Brabant (2138).	in principe wel, ander motief
Ieder, behalve Arnout van Grimber-	
gen, kwam blijde zijn leen ontvangen.	
De keizer ontving te Affligem zijn	geheel volgens <u>GO</u>
zoon, en in het gesprek wordt ge-	
zegd, dat alleen de straat naar	
Brussel van de keizer is (2160).	geheel volgens <u>GO</u>
Dat was al 1000 jaar zo (!) De	100, 200 jaar
keizer liet 500 platen achter bij	niet. Wel impliciet i.v.m. hulp
zwager Godfried.	
De hertog ging oorlogen aan met die	
van Grimbergen, wier land van Brus-	andere omschrijving. Is dit
sel tot Antwerpen, van Rumst tot	de bron van <u>Brab. Ye.</u> ?
Oorschot reikte, met Mechelen in	
het midden (2186). Na 14 jaar	i.p.v. 17 ?
oorlog moest Grimbergen wijken.	
Godfried stierf na 14 jaar regeren	
in 1140 (2199). Godfried II was	niet het jaartal
gehuwd met een zuster van de Vlaam-	wel impliciet, immers graaf
se graaf.	bleek oom van Godfried III

De hertog wierp Nettelaaar tegen de/precies andersom !
grond (2215).

Grimbergen won kasteel van Vilvoorde.	idem
Na 4½ jaar stierf hertog in 1143.	4 jaar, zonder jaartal
Voor de eenjarige zoon koos men 4	idem
momboren: Diest, Crayenhem, Bier-	Crayhem is geen momboor, wel
beke (ook van Wemmele genaamd) en	belangrijk (gaat kind in de
van Wesemale.	wieg halen). Bierbeke en Wem-
	mele zijn er twee. Volgorde
	is anders: momboren zijn er
	al vóór de slag rond Nette-
	laar en Vilvoorde.

De vergadering roept Gaasbeke op	ongeveer
tot heervaat (2273). Na 1 dag	niet precies. (is verklarend
vechten bij Grimbergen werd er 3	voor de <u>GO</u>).
dagen respijt gegeven. Men vroeg	

hulp bij de Vlaamse graaf. Deze	idem
zond 8 baanrotsen en 500 platen.	idem
(2305) Ze stierven allen.	

's Nachts reed Crayenhem (opnieuw) doet Vanden Torre	
naar Gent, waar de graaf in ruil	
voor hulp leenmanschap van de her-	idem
tog eiste.	

Men hing het kind in een boom,	al vóór de slag
opdat de vijand zich zou schamen.	niet dit argument

Dood bleven aan de Grimbergse	
kant: Arnout, Massenhoven, Oyen-	Arnout stierf na 12 dagen;
brugge, Assche, Ophem, Wilre,	Massenhoven gaat naar Palestina;
Coenincxloe, Eppegem, Huenbeke,	Assches dood niet vermeld;
Vanden Tomme, Vander Wesenhaghen	Ophem zwaar gewond (II, 5170);
(2354).	Wilre en Coenincxloe niet in <u>GO</u> ;
Alleen Wouter Berthout bleef in	Huenbeke (= Humbeke ?): Arnout
leven.	dood niet vermeld, Hendrik sterft
	(II, 4874), dood Jan niet vermeld;
	Willem vanden Tommes dood niet;

Oorlog duurde 17 jaar	
Jammer dat zoveel ridders stierven.	idem
Ach dat men nu zo weinigen ziet, die	idem
van genoemde heren wapenen dragen.	vrijwel letterlijk
(2375) Van Brabant stierven: Simpoel,	dood niet vermeld;
Namen,	dood niet vermeld;
drie momboors,	idem
uit Vlaanderen: Axsele,	sterft II, 5849;
Massemin,	sterft II, 5848;
Scoers,	sterft II, 5847;
Boelaers,	komt niet voor
Erps,	komt niet voor;
Maldegheem,	dood komt niet voor;
Winendale,	komt niet voor;
en wel 700 platen.	
Alleen de heer Somerghem bleef in	
leven (!) (2388)	wordt 1x vermeld;
Toen de hertog 18 jaar was, ontbood	'tot zijn jaren'
de graaf van Vlaanderen hem.	hij ging uit zichzelf
Nooit gezien is het, zegt de hertog,	
dat hertog leenman is van graaf.	zegt raadgever;
Sla mijn hoofd maar af en scheld	
mijn momboren hun schuld kwijt.	inhoudelijk gelijk.
Ontroerd scheldt graaf alles kwijt.	idem
Ze maken eendracht tussen de 2 landen	idem
Ze besluiten geld te maken met hun bei-	
der wapens erop.	niet
Daarover moeten nog privileges zijn	38.
(2437) Terug in Brabant ontbood de	
hertog de jonge Gerard van Grimbergen	niet in de <u>GO</u> (daar is die
die i.p.v. zijn naar Jerusalem rei-	broer in de cel gestorven.
zende broer gegijzeld was geweest.	
Hij kreeg Grimbergen en voortaan	in principe idem
alle jongsten ten eeuwigen dage: om-	

dat hij onschuldig gevangen zat
 voor zijn broer. Nog altijd is't zo. idem
 Hertog deed het kasteel slechten, de idem
 reguliere monniken verwisselde hij niet zo, en ook niet hier
 voor Norbertijnen. Hij regeerde nog
 43 jaar en stier in 1186. In St.-
 Pieter te Leuven is hij begraven(2464).

In grote trekken volgt de Cornicke het relaas van de GO. De 'topics' komen voor: het leenmanschapsconflict, de keizer, de onneembare veste, Vilvoorde en Nettelael (ofshcoon hier Nettelael door de hertog wordt veroverd i.p.v. versterkt), de dood van de beide hertogen, de hertog in de wieg, 2x de hulp van Vlaanderen, de leenhulde van hertog aan graaf, het verbond tussen beiden. Zeer treffend is de overeenkomst tussen de beide klachten over de gesneuvelden, en over het feit, dat zo weinigen nog de wapenen van Grimbergen dragen. In de namenrij enkele opvallende afwijkingen, ofschoon geen ridder in het andere kamp wordt geplaatst. M.b.t. de afwijkingen gelden dezelfde opmerkingen die hierover zijn gemaakt na de bespreking van de Brab. Ye. VI: literaire context, opdrachtgever, publiek en doelstelling.

Heeft de auteur van de Cornicke de GO gekend? Het lijkt mij welhaast zeker, dat de Cornicke heeft geput uit de GO. Theoretisch is het mogelijk, dat beide ontleenden aan een gemeenschappelijke 'Vorlage', maar daartegen pleiten toch wel de zo 'letterlijke' overeenkomsten, met name die in de klacht over de verdwenen Grimbergse heren. Op grond van dezelfde motieven als die zijn gebruikt bij Brab. Ye. acht ik het ook hier vrijwel uitgesloten, dat de GO aan de Cornicke zou zijn/hebben ontleend.

Een enkele maal lijkt de Cornicke een verklaring te willen geven voor duistere plaatsen in de GO, zoals wellicht ook het geval is met Brab. Ye. VI.

1. De opvallende plaats van Craynhem in de GO moet worden geho-

noreerd (hij gaat in de GO de wieg halen), hij krijgt hier een momboerschap toegeschoven. Daartoe werd Bierbeke met Wem-mele geïdentificeerd.

2. De keizer gaat met de hertog naar Brabant om het probleem met Grimbergen op te lossen. Dit is m.i. logischer dan dat de keizer eigener gelegenheid komt, zoals in de GO.

3. Godfried II huwt met de zuster van de Vlaamse graaf. Dit verklaart waarom in de GO de graaf zijn jonge neef wil helpen.

4. Uit oogpunt van symmetrie is het beter dat de ene partij Nettelaar vernietigt en de andere Vilvoorde: een hypercorrectie van Hennen.

5. De 3 dagen respijt tijdens de laatste slag is een verklaring voor de snelle heen-en-weer bodes naar Vlaanderen.

6. De jongste zoon blijft in leven, een verbetering van de GO, waar uit het niets ineens een nieuwe zoon tevoorschijn komt.

Deze 6 verklarende afwijkingen bij de Cornicke bij wijze van amplificatio van de GO versterken mijn mening, dat Hennen van Merchtenen de GO heeft gekend. Hij heeft zaken die hem onlogisch leken, in zinnvoller verband gebracht. In een tekst van 313 regels heeft hij het 12000 verzen lange verhaal van de GO samengevat: dat is $2\frac{1}{2} \%$. Vermeldde hij zekere kwesties toch, dan kunnen die - zoals gezegd - materiaal opleveren m.b.t. zijn doelstelling.

Een ander punt is, in hoeverre de Cornicke heeft ontleend aan (o.m.) de Brab. Ye. IV en VI. Ik meen dat dat uit het hier aangedragen materiaal zou kunnen worden afgeleid.

Wel is de pro-Brabantse toon van zowel de Brab. Ye. als de Cornicke in vergelijking met de GO opvallend. Men zie de plaatsen waar de motivering verschuift, zoals nu en dan in de rechter kolom is aangegeven. Zelfs de rol van de Berthouts in de Slag van Woeringen is een indicatie, dat het 'point of view' de hertog was.

Ook is duidelijk dat Brab. Ye. en de Cornicke uit andere bronnen dan alleen de GO hebben geput.

B Aanwijzingen voor datering binnen de tekst

Ook anderen hebben zich gebogen over de datering van de G0, of liever, zij stieten er op bij hun onderzoek naar de historische betrouwbaarheid ervan. Wauters ³⁹ verzamelde de hier onder staande zaken, waaraan ik een korte bespreking wijd. Ik voeg er aan toe: de historische inleiding; het leen van jongste aan oudste.

de inleiding van het verhaal

In de inleiding van de G0 wordt uitvoerig ingegaan op de afkomst van de Brabanders van Troje. Dit gegeven is niet uniek: het komt voor in verscheidene andere teksten uit de 14e eeuw. Hetzelfde geldt voor de uitvoerige behandeling van Brabants recht op de Franse kroon en het vuige verraad van Hugo Capet (I, 216 e.v.). Deze feiten worden gelijkelijk medegedeeld in de Spiegel Historiae (IIIe Partie, VIIe Boek, caput LVII) van de hand van J. van Maerlant, uit ong. 1286; ⁴⁰ in de Brabantsche Yeesten VI, (caput XII) uit 1432, (n.b. niet in de Brabantsche Yeesten I-IV, uit 1316); ⁴¹ in de Genealogiae ducum Brabantiae Amplificata ⁴² ; in de Chronica de Origine ducum Brabantiae ⁴³ . Hiermee wordt niet de indruk gewekt alle historische teksten uit de 14e eeuw die de genoemde feiten behandelen, te hebben genoemd. Men kan er wel uit afleiden, dat de G0 uit de reeks Brabant-verheerlijkende teksten zou kunnen stammen, of in elk geval in de loop van de 14e eeuw is geschreven.

het kasteel van Vilvoorde

In de G0 wordt het kasteel van Vilvoorde genoemd, (I, 5600). Volgens de bronnen is dit kasteel echter pas in 1375 gebouwd, aldus Wauters ⁴⁴ . Men zou daaruit kunnen afleiden, dat de G0 pas (ruimschoots) ná 1375 zou zijn geschreven. Men zou er echter even goed uit kunnen afleiden, dat het de auteur niet

om historische waarheid te doen was.

De vóornamen der ridders

De voornamen der ridders zijn bepaald jong. Het sterkst voorbeeld is Jan van der Aa die in de GO opdraaft. De naam Jan komt in de familie Van der Aa pas voor in de 14e eeuw⁴⁵. Wauters noemt nog vele andere namen.

De alliantie van de Berthouts met Vianden, Breda en Arkel

In de GO paraderen Breda, Vianden, Arkel aan Grimbergse zijde. Doch Vianden komt pas in 1265 in de familie opduiken. Zij ontfermt de kinderen uit het tweede huwelijk van haar broer, Hendrik en Aleid, en trekt Grimbergen aan zich⁴⁶. De anderen komen nog later in de familie terecht. Ook dit gegeven verplaatst de GO naar het eind van de 13e, begin 14e eeuw op z'n vroegst.

De rol van de burgers

Een positieve rol is er voor de burgers in de GO weggelegd. Wauters meent dat dit een echo moet zijn van de Guldensporenslag⁴⁷. Het is m.i. ook mogelijk, dat de standen in Brabant al zover ontwikkeld waren dat zo iets kon⁴⁸. (Men denke aan de Blijde Inkomste uit 1312). Er liggen hier wel andere problemen t.a.v. de GO: waarom spelen burgers zo'n rol in een typisch edelen-onder-elkaar verhaal ?

De heraldiek

De overstelpende hoeveelheid heraldische gegevens in de GO wijst op grote belangstelling voor dit onderwerp. Toch is

men het er over eens, dat de bloei van de heraldiek pas in de 14e eeuw heeft plaatsgevonden 49 .

De oudste krijgt het leen van de jongste

II, 6514 *Die hertoghe sprac:"Keyser, here,
Ic begeere voirt mere
Dat die jonxste behoude van twee
Die heerstede, ende zijn leen
Sal d'outste van hem ontfaen.
Ic wise den jonxste 't heerscap aen,
Ende man te worden den heren,
Ende voirt sonder wederkeren
In 't lant van Grimbergen dese steden
Bliven". Aldus eest noch heden;
Dese ere ende dit voordeel
Hevet de joncste broeder geheel.*

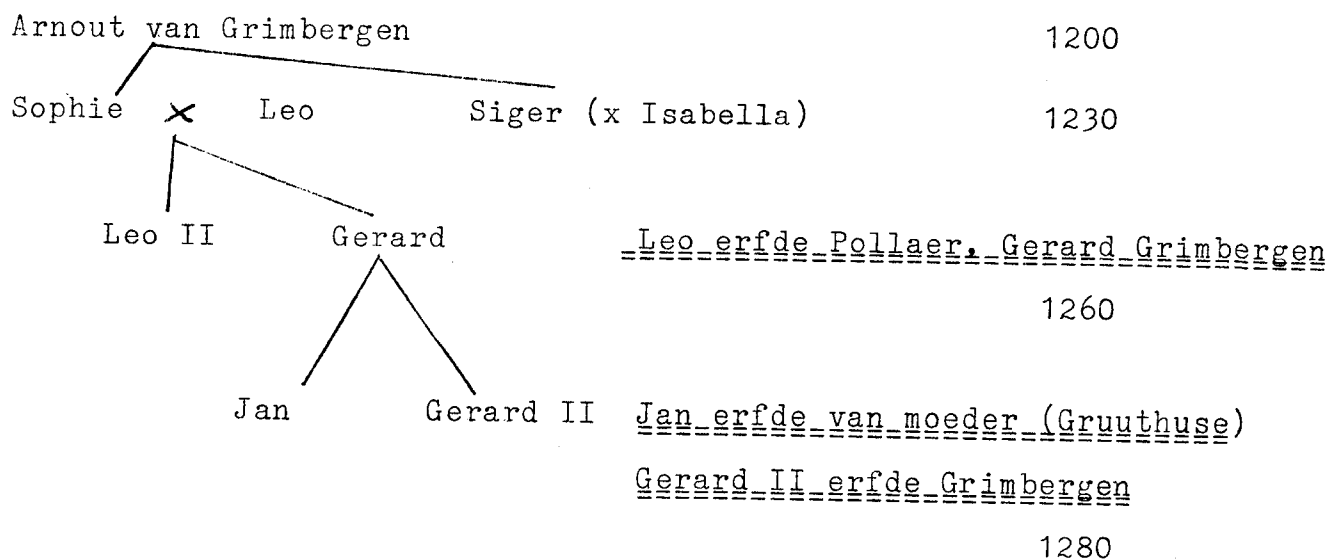
'De oudste zal de jongste dienen', met dit oudbijbelse gegeven in de hand heb ik een zoektocht gehouden naar de erf-omstandigheden in het Grimbergse en bij de Mechelse heren. Wat allereerst opvalt, zijn de talrijke gevallen, waarin er sprake is van 2 erfgenamen:

Gerard II met een broer,	(1130)
Gerard III,, ,,	(1170)
Gerard IV ,, ,,	(1200)
Alice ,, zuster	(1235) van Perwez
Gerard (V),, broer	(1250)
Hendrik ,, zuster	(1280) van Vianden
Hendrik II,, broer	(1290)
Philippe ,, 2 broers	(1310).

Dit is de 'oudste tak' van het geslacht.

In de 'jongste tak' zit misschien de oplossing van het raadsel.

De jongste tak:

Deze Jan werd 'sénéchal' van Brabant en heer van Gruuthuse in 1356.

Leo II van der Aa en zijn broer Gerard verdelen de erfenis. Leo II krijgt Pollaer dat hij van zijn grootvader erfde (Walter van der Aa van Pollaer, gest. 1236), en Gerard krijgt Grimbergen, dat hij erfde van zijn grootmoeder: Sophie van Grimbergen. Hier is te zien, dat twee keer achtereenvolgende de jongste Grimbergen in leen ontvangt. De eerste Gerard nl. huwde met Catharina van Gruuthuse en uit dat huwelijk werden twee zonen geboren, waarbij Jan, de oudste, van moederszijde Gruuthuse ontving, en de jongste, Gerard II, Grimbergen van vaderskant. Deze Jan wordt pas in 1356 - zoals we hebben gezien - heer van Gruuthuse en legt contacten met Lodewijk van Male, de Vlaamse graaf, die Brabant was binnengevallen om (o.m.) Mechelen te bemachtigen. Later wordt deze Jan Van der Aa 'sénéchal' van Brabant, na de hertog de hoogste titel aan het hof. Rond 1375 blijkt hij één van de belangrijkste raadgevers van hertog Wenceslaus en Johanna te zijn ⁵⁰.

Maar reeds in 1131, na de dood van Arnout van Grimbergen, werd het leen verdeeld over de oudste, Wouter Berthout - die Mechelen kreeg - en Gerard II, die de heerlijkheid Grimbergen

gen en het grote gebied er omheen verwierf ⁵¹ . " *Tandis que la législation féodale proclamait en principe l'indivisibilité des fiefs, ou du moins des droits qui y étaient annexés, ils (de hertogen van Brabant V.K.) tolérèrent, s'ils ne le provoquèrent pas, le fractionnement des domaines de la famille de Grimberghe* ⁵² .

De auteur van de GO kan geweten hebben, dat lenen niet werden verdeeld; hij kan geweten hebben dat reeds bij de vestiging van de 'dynastie' de jongste Grimbergen verwierf. Deze kennis, gekoppeld aan de twee later voorgevallen, vergelijkbare gebeurtenissen kan hem er toe hebben gebracht , dit verhaal zo op te dissen.

Voor de datering is van belang, dat de beide latere gevallen eind 13e, begin 14e eeuw moeten hebben plaatsgevonden. Gerard II (van de jongste tak) erft Grimbergen en broer Jan van Aa Gruthuse in 1356.

Het is deze Van Aa die ik bij het bespreken van de voornamen als voorbeeld heb genomen, eenvoudig weg omdat hij het meest pregnante voorbeeld was. Ik heb hem toen niet met opzet vermeld, dat moet de lezer geloven!

De Vlaams-Brabantse verdragen

(Bij het bezoek van de hertog van Brabant aan de graaf van Vlaanderen aan het einde van het verhaal van de GO, waar de graaf aan de hertog zijn beloofde leenhulde kwijt scheldt, zeggen 's graven raadslieden:)

II, 6428 *Her grave, wine connen niet gesien,
Dat men noyt sach gescien,
Hertogen worden graven man;
Maer om d'belof, dat u nochtan
Gedaen was, so dunct ons goet
Dat elc anderen seker doet
Met live, met goede li te stane,
Ende om gene noot af te gane;*

*Ende scelt quite al d'ander belof".
 Hier met keerden die heren of
 Van den rade, ende sijn comen
 Daer si den hertoghe hebben vernomen.
 Die grave vertrac al clair
 Den raet van sinen genoten dair,
 Dat den hertoghe wel bequam.
 Sekerheit dat men daer nam
 Dat dit niet achter soude bliven;
 Elc dede d'anderen charteren scriven,
 Dat de heren seghelden beide
 Om haer trouwe, haer sekerheide
 Vaste te houden ende haer belof;
 Maer lacen ! Seder heeft mer of
 Lettel gehouden ochte niet;
 Ende oic niet lanc, dat si verdriet
 Mallic anderen by valschen rade
 Gedaen hebben ende groete scade.
 Nochtans haer privilegien spreken,
 Dat nemmermeer en souden steken
 Haer nacomelingen d'een jegen d'ander;
 Maer giericheit maect des een wander
 Hedendages, ende brecht al of
 Vorwaerde, seghelinge ende ghelof;*

De 14e eeuw is het toneel geweest van heftige politieke en militaire strijd: 3 koningen: Van Frankrijk, Duitsland en Engeland, vorsten van Brabant, Vlaanderen, Holland, Luxemburg en mindere grootheden waren in een voortdurende machtsstrijd gewikkeld. We zullen ons beperken tot de verdragen die Brabant en Vlaanderen sloten en het verbreken daarvan.

Reeds in 1304 schijnt er tussen Brabant en Vlaanderen een verdrag gesloten te zijn ⁵³, maar in deze roerige tijden is de liefde snel bekoeld. Willem III van Holland tracht

Mechelen van Luik in pacht te verkrijgen (1313) en poogt zelfs de rechten van de Berthouts te verwerven (1316) ⁵⁴. Hiervan overigens geen spoor in de GO.

Rond 1330 ziet Jan III van Brabant zich tegenover een coalitie van: Franse koning, Jan van Luxemburg ⁵⁵, Willem III van Holland en de Vlaamse graaf, Lodewijk van Nevers, die zich bij hen aansloot (1333). Maar Brabant bleef overeind en sloot met ieder een verbond ⁵⁶. Dit gebeurde vermoedelijk al in 1336 ⁵⁷. Een belangrijk verdrag tussen Vlaanderen en Brabant - het derde dan - werd gesloten op 3 december 1339. Het beloofde onderlinge hulp bij aanvallen van buiten, vrije onderlinge handel en een gezamenlijke muntslag ⁵⁸.

Lodewijk van Male, de laatste graaf uit het Huis Dampierre, valt in 1355 Brabant binnen om Mechelen te veroveren. Opnieuw sluiten Brabant en Vlaanderen een verbond: in 1357: de vrede van Ath (Aat, of Aeth). Hierbij werd o.m. bepaald dat Mechelen en Antwerpen aan Vlaanderen werden afgestaan als bruidsgift van Margaretha, gemalin van Lodewijk van Male, de Vlaamse graaf. Dit is dan het vierde in 50 jaar.

Er is nog een soort 'verdrag' tussen Brabant en Vlaanderen: er is althans een gezamenlijke muntslag uit 1384 ⁵⁹.

Uit de klacht van de dichter 'Maer lacen!' is niet met zekerheid af te leiden, dat er tijdens zijn werk aan de GO weer schermutselingen tussen beide partijen gaande waren. Doch aannemelijk is dat wel. Laten we de muntslag van 1384 als te laat en niet relevant genoeg terzijde, dan zou het redelijk zijn de klacht te situeren ná de zoveelste Vlaamse inval in Brabant, 1355, en vóór de vrede van Ath in 1357. We komen dan uit op het jaartal 1356 als het mogelijke jaar van ver-
vaardiging van de Grimbergse Oorlog.

En dan is er nog iets. We hebben het jaar 1356 al eerder vermeld: het was het jaar waarin Jan van der Aa Gruuthuse erft. Bovendien was deze Jan sénéchal van Brabant en derhalve een voornaam, invloedrijk en vermogend edelman. Iemand die de ridderschap als hoogste drager zeer ter harte moest gaan.

Bovendien was het dezelfde die, zoals we reeds zagen, contacten had onderhouden met de 'vijand', Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen. En tenslotte ging het toen de Vlaamse graaf om -met name- Mechelen.

De conclusie dringt zich op: zou deze nazaat van de Grimbergse heren de opdrachtgever van de GO kunnen zijn geweest ? Het gegeven uit de tekst van de GO: met nadruk het bizarre verhaal over hertog en graaf en de verzoening die daarop volgt, past wonderwel in de gedachtenwereld van Jan van der Aa. De belangstelling voor riddereer en heraldiek eveneens; de aandacht voor Mechelen, oorspronkelijk het bezit van de Berthouts evenzo. En tenslotte de tekst

*II, 6145 Ach lasen ! nu siet men luttel baren,
 Die wapen dragen der Grimberchse heren*

dat klopt, want niet één van Grimbergen, een Van der Aa zou de opdrachtgever zijn.

Ik heb een wankel bouwwerk opgericht, dat realiseer ik me terdege. Ik wil niet ontveinzen, dat ik veronderstelling op veronderstelling heb gestapeld. Maar het geheel past in elkaar, en er zijn geen gegevens door mij gevonden, die de constructie ondermijnen. Mijn hypothese blijft derhalve de GO is in 1356 geschreven. En misschien is de opdrachtgever Jan van der Aa.

3. AUTEUR(S)

De GO presenteert zich als een tekst van twee auteurs:

II, 6581 *Nu bid God, die ons gewrachte,
Ende Marien, siner moeder,
Die alder bedroefder es stierroeder,
Ende trosstersse die sijn in elenden,
Dat sy sijn siele van meswenden
Hude, ende brenge ter glorien,
Die gemaect heeft dese historien,
Ende te dichten begonste;
Want eer hise volleynden conste,
Brachten God van live ter doot,
Dat sinen vrienden was scade groot;
Want hi was in allen manieren
Hovesch, minder ende goedertieren.
Veertien hondert verse omtrent
Ontbleven hem; diese volent
Ende volbracht heeft ende bescreven,
God gestercken in enen goeden leven,
So dat hi ten lesten stonden
Vonden worde buten sonden;
Ende den ghenen verleene mede,
Die dese geste maken dede
(Beschriven ende oic dichten
Dat hem God verleene in gichten)
Geluc, ere, sonder meswende...*

De identiteit van de auteurs wordt hiermee niet onthuld.
Met het oog op een onderzoek naar het genre kan het nuttig

zijn, inhoud van het geschrevene en de schrijfwijzen van de beide auteurs te vergelijken. Dan kan duidelijk worden, of het genre 'autonoom' is, of dat de weergave van de feiten sterk persoonlijk is gebonden. Aangezien we op deze plaats nog niet weten, of de GO überhaupt tot een bepaald genre behoort, kan dit onderzoek perspectief bieden bij de beantwoording van die vraag.

Veertienhonderd verzen voegde de tweede auteur toe: vanaf v.II, 6594 (de vermelding) terugrekenend, komt men dan bij vers II, 5194, zeg 5200.

Op zoek naar een mogelijke cesuur stoot men op het volgende: we zitten midden in een bloedige slagbeschrijving, met onbekrompen hand werpt auteur - één ledematen in het rond. De tekst over het laatste tweegevecht, tussen Geraert van Ophem en Jan van Dongelberg is gedeeltelijk corrupt: de gedode vecht weer moedig door (II, 5083-5174).

Dan volgt plots de distantie-scheppende zin:

II, 5175 *Daen wordt die strijt groot ende sterck,*

II, 5180 *Men sach vallen..menighen man
Die ic niet genoemen can.*

Men krijgt de indruk dat de auteur - en het lijkt er op dat dat de tweede is - er genoeg van krijgt.

II, 5183 *Ic wane men noyt t'enighen tiden...*

II, 5194 *Koenderen strijt dan si daer dreven
Wert in boecken noyt beschreven ...*

Dan volgt in II, 5203 een uitvoerige klacht met de enige retorische lombarde tot het einde: 'Acharmen!' over de tragiek, dat christenridders huns gelijken bevochten. Ach hadden ze

II. 5210 *...gewroken Gods ande
op Saracenen, op Gods vianden...*

Een dergelijke verzuchting herhaalt zich na de twee bloedige dagen die volgen (II, 5561, 6051) en opnieuw moraliseert de auteur in II, 6141 e.v. tot 6162. Voorts tot 6174. Het klinkt als in prediking en epiloog: 'God neme ons alle in't beste'. Opnieuw volgt een treurzang, nu op de gierigheid in II, 6445-6458. Het komt mij voor dat de 2e auteur minder plezier beleefde aan het concreet beschrijven van gevechtshandelingen en dat hij veel meer moraliseerde. Tevens maakt hij een kwistig gebruik van de 'Unbestimbarkeits-Periphrase' in nog geen 1000 verzen treft men de volgende aan ⁶⁰:

- II, 5182 *Die ic genoemen niet en can*
 5183 *Ic wane men noyt t'enigher tiden*
 5194 *Scoenderen strijt dan si daer dreven*
 Wert in boecken noyt bescreven;
 5197 *Noyt scoender daet gesciede*
 5701 *Al hehic u dese t'ere sommen*
 Genoemt, ic hebber lichte
 Vergeeten in mijn ghedichte
 5749 *Scoender volc en sach men nie,*
 5767 *Ic wane dat noyt Alexander*
 5829 *En es clerc die soude gelesen*
 Die montorie die sy wrochten
 5929 *Noyt sach men so vreseleke*
 5935 *Ic wane noyt en gesciede*
 5949 *Ic wane noyt men so sere en vacht*
 5966 *Hoe soudic se u genoemen al ?*
 5979 *'k En mochte nieman u tellen*
 Die montorie die men daer wrachte (zie II, 5930)
 6100 *Ic conste u niet genoemen al*
 6107 *Ic mochte u quaelic bescriven*
 6140 *Die ic hier niet en noeme*

Men krijgt de indruk, dat de tweede auteur 'religieuzer' is dan de eerste, al kan dit ook het gevolg zijn van het feit, dat de epiloog traditiegetrouw nog al wat godsdienstige wendingen kent. Of er derhalve reden is, de tweede auteur in kerkelijke kring te zoeken, blijft dubieus.

Met het oog op een 'genre-vastheid' is opmerkelijk, dat de tweede auteur geen enkele maal een tweegevecht beschrijft, wat toch voor de eerste auteur hoofdzaak leek te zijn. De tweede auteur noemt wel voortdurend namen van ridders, hij laat ze roepen, spreken, vergaderen, maar met elkaar duelleren, neen.

Een ander typisch kenmerk van de eerste auteur, de overdaad aan heraldische gegevens, ontbreekt eveneens in de laatste 1400 versen. Toch is er wel aanleiding toe, als nl. de Vlaamse troepen worden geïntroduceerd : een nieuwigheid van de 2e auteur.

Uit de verschillen, die de vergelijking van de beide auteurs oplevert, is de gebondenheid aan het genre er niet duidelijker op geworden.

Wat de eerste en verreweg belangrijkste auteur betreft, er is wel gesuggereerd, dat deze identiek zou zijn met de dichter van de Slag van Woeringen ⁶¹: dat zou dan broeder Jan van Heelu, of broeder Jan van Leeuwe zijn ⁶². Ofschoon er ontegenzeggelijk stilistisch overeenkomsten zijn tussen de Slag van Woeringen en de GO, zijn m.i. de verschillen in woordgebruik en met name het ontbreken van heraldische gegevens in de Slag van Woeringen redenen om identificatie van beide auteurs af te wijzen.

Een kenmerk van de eerste auteur dat nl. serieus genomen moet worden, is zijn kwistig strooien met heraldiek. De suggestie dat de dichter een heraut van wapenen zou zijn geweest, is daarom niet van belang ontbloot ⁶³. Een dergelijke verbluffende kennis van zaken lijkt welhaast voorbehouden aan de vakman. Nu zijn er aan het hof van de hertog te Brussel inderdaad herauten van wapenen, en wel vanaf de 14e eeuw. Dit zou dan tevens onze betrekkelijk late datering van de GO bevestigen. Uyttebrouck beschrijft op p. 221 de 'Hérauts d'Armes', waarover naar zijn zeggen in het Nederlands taalgebied nog geen

studie is verricht ⁶⁴. Waren deze lieden aanvankelijk eenvoudige boodschappers, aankondigers van steekspelen, later groeide nog hun aanzien. Zij moesten de aankomende ridders van verre herkennen. Deze specifieke deskundigheid verhoogde hun status zeer ⁶⁵. Op het einde der 14e eeuw ontstond er een hiërarchie onder deze herauten van wapenen; uit die latere periode zijn ook enkele namen bekend: Keyser, Cleve, Marken (La Marck) en Vrindken ⁶⁶. Uiteraard heb ik naar deze namen in de GO gezocht, maar ik heb er geen spoor van gevonden.

Nog is interessant, wat Huizinga ^{66a} schrijft over de herauten of wapenkoningen. Hij legt een verband tussen dezen en de historiografie: *De geschiedenis verdort tot een relaas van schone of schiinschone wapenleiden en solemnele staatshandelingen. Wie zijn dan ook van dit gezichtspunt beschouwd de rechte geschiedgetuigen? De herauten en wapenkoningen, meent Froisart; zij wonen immers die edele verrichtingen bij, en hebben ze officieel te beoordeelen; zij zijn experts in zaken van roem en eer, en roem en eer zijn het motief der geschiedschrijving.*

Samenvattend: over de identiteit van de auteurs van de GO weten we nu nog niet veel meer dan bij de aanvang van deze paragraaf. De voornaamste auteur was wellicht een heraut van wapenen, de tweede heel misschien een geestelijke. In het hoofdstuk over publiek en opdrachtgever kan wellicht een verdere lokalisering mogelijk worden. Wel blijkt uit de verschillen tussen beide auteurs dat een duidelijke gebondenheid aan een vast genre en daarmee samenhangende litteraire conventies niet aantoonbaar is.

4. DE GO: HISTORIOGRAFIE ?

Als we de historiografie een genre willen noemen, is het zaak het begrip 'genre' te definiëren. *'Genre should be conceived, we think, as a grouping of literary works based, theoretically, upon both outer forms (specific metre or structure) and also upon inner form (attitude, tone, purpose - more crudely, subject and audience). The ostensible basis may be one or the other (e.g. 'pastoral' and 'satire' for the inner form; dipodic verse and Pindaric ode for outer ; but the critical problem will then be to find the other dimension, to complete the diagram* ⁶⁷, aldus Wellek en Warren. Maatje zegt: *GENRE kan worden beschreven als de voor een groep van werken specifieke wijze van verwerkelijking der tijd-ruimte-structuur in het literaire werk* ⁶⁸.

Beide omschrijvingen spreken van een groep werken die de stof op een specifieke wijze behandelen. Wellek en Warren onderscheiden daarbij uiterlijke en innerlijke aspecten: vorm en stof en wijzen daarbij op doelstelling en publiek.

We hebben in het geval van de GO te maken met middeleeuwse historiografie, en men neemt algemeen aan, dat die onder de hoede viel van de 'letteren', van 'gramarie'. Curtius beschrijft, dat dat reeds onder de kerkvaders is gegroeid ⁶⁹. Wolters beschrijft in zijn Geschiedliche Bildung im Rahmen der Artes Liberales, deze positie heel duidelijk. De opvoeding in de middeleeuwen had veel historische elementen, immers het christendom was zelf historisch ⁷⁰. Hij citeert de grote John of Salisbury *historia omnium artium quodammodo imago* ⁷¹: de geschiedenis is een spiegel, die alle stralen van de artes liberales in zich verzamelt: een troost voor wie zich als letterkundige met de GO bezig houdt !

Men kan in het licht van het bovenstaande veilig stellen, dat in de ogen van de 14e-eeuwse auteur de historiografie als een apart genre kon worden beschouwd.

Aldus komt het werk in het corpus van vergelijkbare historische teksten, waarvan er in deze periode in de Nederlanden vele het licht zien. We hoeven maar weer te herinneren aan de Spiegel Historiae en de Brabantsche Yeesten.

De GO presenteert zich dan misschien wel als een tekst die historische gegevens behandelt, ontegenzegglijk is er hier sprake van een opvallende beperking: een slagbeschrijving.

- de slagbeschrijving als sub-genre binnen de historiografie

De GO presenteert zich als de beschrijving van een Oorlog; de Grimbergse Oorlog. Het verhaal geeft de voorgeschiedenis, de beschrijving van schermutselingen, een zeer uitvoerige slagbeschrijving en de afwikkeling. We hebben gezien dat dat geen nieuw 'genre' is: de Slag van Woeringen en de Guldensporenslagbeschrijving zijn al ter sprake gekomen. Wel moet men bedenken, dat de tweede een onderdeel is van een ruimer geschiedkundig werk. Het feit dat de beschrijving van de Guldensporenslag werd opgenomen in de Spiegel Historiae wijst er op, dat de slagbeschrijving werd beschouwd als onderdeel van de historiografie. Dat is ons niet vreemd: het idee dat geschiedenis voornamelijk 'histoire de bataille' schijnt te moeten wezen, leefde nog eeuwen voort. Gezien het voorkomen van deze drie vergelijkbare werken mag men m.i. besluiten tot een (sub) categorie of sub-genre, waarin duidelijk wat betreft de behandeling van de stof van literaire conventies sprake is ⁷².

De intrigerende vraag is echter, of de GO werkelijk alleen maar een historiografisch werk is, een slagbeschrijving, of dat de slagbeschrijving slechts een ruim-vallend gewaad is, dat andere oogmerken die de auteur in zijn schild voerde, moet bedekken ?

Het is in elk geval aannemelijk, aangenomen dat de GO later geschreven is dan beide genoemde werken, dat de auteur ervan aangespoord door zijn illustere voorgangers, tot de opzet

van zijn 'epos' gekomen is. Er bestaat binnen dit sub-genre een zekere litteraire conventie, al kan een deel ervan verklaard worden uit krijgskundige gebruiken ⁷³.

De overeenkomsten van de drie teksten berusten voornamelijk op de door Waterschoot geleverde kenmerken ⁷²:

- een chronologische behandeling van 'algemene zaken' ⁷⁴;
- de politieke voorgeschiedenis en afwikkeling ⁷⁵;
- de voortdurende verzekering van waarachtigheid ⁷⁶;
- aparte inleiding voor de strijd ⁷⁷;
- de wapenschouw voor de strijd ⁷⁸;
- het tot ridder slaan vóór het gevecht ⁷⁹;
- het vermelden van gevangenen en gevallen na afloop ⁸⁰;
- vergelijkingen met verheven voorgangers (Alexander, Roelant) ⁸¹;
- het gebruik van strijdkreten, banieren ⁸²;
- het wegdragen van vermoeiden ⁸³;
- de verdeling in scharen of conroten of bataelgen en het noemen der baenrotsen ⁸⁴;
- de kloosterling met de knuppel ⁸⁵;
- amplificatio als voornaamste stijlmiddel ⁸⁶.

Ofschoon deze lijst waarschijnlijk met andere gegevens zal kunnen worden aangevuld, blijkt er genoegzaam uit dat er - naast algemeen bekende retoricale regels (waarachtigheid), krijgskundige feitelijkheden (strijdkreten) - nog genoeg andere kenmerken overblijven die specifiek voor de slagbeschrijving kunnen gelden.

Veel belangrijker dan het eigenlijk voor de hand liggende feit, dat de GO zich demonstreert als een conventionele slagbeschrijving, is de reeks merkwaardige verschillen tussen de GO enerzijds en andere slagbeschrijvingen anderzijds.

- de unieke plaats van de GO binnen het sub-genre slagbeschrijving

Verschillen zijn er nl. wel degelijk:

- de GO biedt weinig religieuze implicaties, zoals men die met name vindt in de Guldensporenslag van Lodewijk van Velthem ⁸⁷;
- evenmin treft men er al lang zo negatief oordeel niet aan over de knechten en het voetvolk ⁸⁸;

- verder vindt men in de GO nergens een intermezzo waarin dieren en detail beschreven worden ⁸⁹, of uitweidingen over strategische zaken;
 - ook zoekt men in de GO tevergeefs naar voortekenen, zoals die zo duidelijk in de Guldensporenslag voorkomen ⁹⁰. Er zijn wel enkele anticiperende opmerkingen (Arnout Grimbergen sprak tweemaal 'onberaden'. Voorts de stilistische wending dat de verliezer al op weg gaat met karren om de buit straks op te kunnen laden: dan weet de lezer/hoorder al hoe laat het is ! ⁹¹), maar fraaie voortekenen van witte en zwarte vogels, een onwillig paard en dito hond, een spuwende pad, een verdwenen hostie, men zoekt ze tevergeefs in de GO.
 - evenzeer ontbreken in de GO enkele typerende topoi: kennis verplicht tot mededeling en: respect voor ooggetuigen ⁹². Wel is er, zoals hiervoor gezegd, zorg om de waarheid, maar dat is bekend en zelfs vaak niet meer dan een stoplap.
 - Het belangrijkste verschil is m.i. de overvloed aan heraldiek in de GO en het vrijwel ontbreken ervan in de andere teksten. Een gedeeltelijke verklaring hiervoor werd geleverd in de vorige paragraaf over de auteurs. Een andere verklaring ligt wellicht in de doelstelling van de auteurs.
- Dè verklaring van de vele opvallende verschillen ligt m.i. in de situatie van de auteur van de GO t.o.v. zijn stof en in zijn doelstelling. Wat het eerste betreft: terwijl de schrijvers van de beide andere veldslagen konden putten uit recente overleveringen, verklaringen van ooggetuigen, moest de dichter van de GO het doen met gegevens van een 200 jaar eerder plaatsgevonden slag. Zijn obligate verwijzingen naar de 'boecken' die hij erover las, kan men met een retorisch korreltje zout nemen. De kern van het verhaal, de hertog in de wieg, is fabuleus.
- Neen, het gaat de auteur van de GO allang niet meer om de historiografie, om de geschiedkundige betrouwbaarheid van zijn feitelijke beschrijving. De slag had lang geleden plaats gevonden, het ontbrak aan alle actuele waarde, zo schijnt het althans. De auteur had andere oogmerken dan een historisch werk te schrijven, de eindeloze rij duels die hij zelf verzonnen moet hebben, maar die niettemin de ruggegraat van het werk vormt, staat daar

garant voor. De historie is hier een kapstok, de GO is fictieve historie, dat zal temeer blijken als de historische betrouwbaarheid aan de orde komt. Wat de oogmerken van de auteur dan wel kunnen zijn geweest, wordt onderwerp van de volgende hoofdstukken.

- de GO en 'The Epic of Revolt'

De suggestie, als zou de GO behoren tot het genre van de 'Epic of Revolt' , verdient de nodige aandacht ⁹³.

'Epic of Revolt' is voor het eerst door William C. Calin als afzonderlijk genre onderscheiden ⁹⁴. Calin geeft de 'Epic of Revolt' als laatste van drie soorten Oudfranse epiek; in dit genre van de opstandige vazal gaat het steeds over een feodale baron met zijn familie tegenover een ander Huis of de vorst. In de hieronder volgende bespreking van Calin's boek beperk ik mij tot de kenmerken die de auteur van het genoemde genre geeft.

In het 3e hoofdstuk: 'Narrative', deelt de auteur mee, dat de proloog altijd de hoofdkarakters van het verhaal introduceert (p.61) en tevens de thema's. In de GO met zijn lange historische inleiding is hiervan geen sprake.

In de 'Epic of Revolt'(EoR) is de dood van de held culminatiepunt (p. 72): doch in de GO wordt juist op opvallende wijze de dood van de held verzwegen of geplaatst ná de slag.

De 'plot as a whole conforms to the classical outlines of the basic tragedy-type: a hero is led to commit a great crime /.../ setting up a antithetical counterbalance movement which leads to revenge /.../ expiation, and the restoration of order' (p.74).

De feitelijke omschrijving van de plot met het herstel van de 'koninklijke - orde' komt inderdaad overeen met die van de GO. De misdaad in de GO is eventueel het zich niet voegen naar het ontstane gezag van de hertog. Niettemin wordt dit Grimbergs gedrag redelijk gemotiveerd: de suggestie aan de hertog, uit te zoeken of Grimbergen ooit vazal was, wordt nimmer uitgevoerd. Van een duidelijke 'crime' is vanuit de auteur geen sprake.

In de EoR is het conflict te herleiden tot de dichotomie: familietrouw versus feodale trouw. In de GO is niet (duidelijk)

sprake van een familieband bij de Grimbergenaren; maar de mais-niede, de raad van getrouwen, het 'parlement' speelt bij beide partijen een rol. Van feodale trouw is evenmin duidelijk sprake: de hertog (Godfried I) is ten slotte nieuw, er bestaat beslist geen feodale band. (voor deze en volgende gegevens Calin p.77 e.v.). De vorst krijgt slechts ondeugdelijke adviezen. Ook hiervan is in de GO geen sprake: of het zou het leenmanschap t.o.v. de graaf van Vlaanderen moeten zijn. Maar dat wordt binnen de tekst niet als een ondeugdelijk advies gegeven.

Aan beide zijden zijn fouten: dit is niet het geval in de GO: de Grimbergse kant maakt geen fouten. Het enige zou kunnen zijn de 2x geplaatste opmerking : 'Dat seide hi onberaden' met betrekking tot Arnout van Grimbergen.

Ook verraders zijn onmisbare attributen: van verraders is in de GO geen sprake.

Eenmaal wordt een rebel kruisvaarder: Renaud met Maugis, dit valt te vergelijken met Guillaume d'Orange en Roland (p. 95). Inderdaad trekt Wouter Berthout met Paridaan van Massenhove naar Palestina, maar onder wat voor omstandigheden! Hij laat zijn broer in zijn plaats gijzelen, wat binnen het boek ten zeerste wordt afgekeurd, blijkens de reeds besproken 'oudste zal de jongste dienen' regeling. Als hij terugkeert van zijn reis en verneemt dat zijn jongere broer is overleden in gevangenschap, trekt hij opnieuw naar 'den lande van oversee' en sterft voor Damiate.

In de 'Renaud' komt driemaal een verraad van Karel de Grote voor en drie pogingen tot rebellie (p.97). In de GO komt geen duidelijk verraad van de hertog voor, ofschoon de slagen in het verhaal wel tot drie te herleiden zijn, en de dagen van de laatste slag ook. De geografie van het verhaal symboliseert de psychologie van de held (p. 99); met deze opmerking kan ik helaas niet veel doen, t.a.v. de GO roept hij ook niets bij mij op.

Van belang is uiteraard de 'démesuré' van de held: (is er trouwens wel een held in de GO ?) (p.102). Nu komt de 'hubris' in de GO niet voor bij Grimbergen, doch bij de hertog. Arnout van Grimbergen weerstaat de druk op hem uitgeoefend, om na de succesvolle overwinning van Vilvoorde, meteen Brussel in te nemen. Wel oppert hij zelf het plan en wordt bijgevalen door velen, maar Arnout van Oyenbrugge overtuigt hem (I, 5299 e.v.). Nog biedt de auteur

een aardig voorbeeld van de communis opinio ten aanzien van de overmoed: de heren van Grimbergen keerden na de overwinning terug (II, 5558)

*Ende luttel in sorgen dies
Dat hem was so groot verlies
Nakende ende so sware scaden.
Leeft menich man in overdaden,
In hoverden, in onmaten;
Maer wilt hi hem niet gematen,
Hine es so hoge, no so rike,
Hine wordt genedert sekerlijke
Van sine grote overdade,
Weder het vroeck si of spade:
Grote overdaet noyt lange stont.*

We moeten erkennen, dat deze waarschuwing gericht is aan het adres van de opstandige vazallen. Tevens valt in de eerste verzen op, de vooruitwijzing naar de afloop, in de vorige paragraaf besproken.

In het hoofdstuk 'Thought' merkt Calin op, dat de rebel wel onderscheiden wordt van de verrader (p. 117). Daarvan is in de GO geen sprake.

De koning is in de EoR negatief: zwak, hij haalt streken uit (p. 118). Als we bij de hertog naar eventuele zwakheid zoeken, vinden we wel zijn minderjarigheid: althans wat betreft Grimbergens definitieve bestrijder, Godfried III, en wat de streken betreft, kan men denken aan de molestering van de Grimbergse kooplui door Godfried I, als inleiding op de schermutselingen.

In de EoR is het gewone volk afwezig. Dit geldt zeker niet voor de GO waar 't een belangrijke rol speelt in de strijd. (p.119) Steden vechten tegen hun lokale heer, vaak door de monarchie gesteund, volgens Calin (p. 119). Het is duidelijk, dat die situatie in de GO allerminst voorkomt.

Het volk functioneert als een koor of rei in een Griekse tragedie 'They act as spokesman for the poet and his public' (p.119). Daarvan in de GO evenmin een spoor.

Hetzelfde geldt in de EoR voor de geestelijkheid: zij speelt voor 'rei'. Wat de houding t.o.v. hen betreft, wee de vazal die zich aan hen vergrijpt: 'burning a monastery he commits a sin of the most crucial gravity' (p.121).

Schittert de religieus in de GO vrijwel door afwijzigheid, de abdij van Grimbergen komt wel voor: hij wordt verbrand door de hertogelijke partij (II, 650)!

De machtstoename van de vorsten verontrustte de adel. *The theme of revolt was their only positive answer to a keenly felt danger* (p. 131). En: *The growing spirit of protest in the literary public was then merged with and led by the remains of the Carolingian legends of revolt, with memories of impotent kings of bygone days, all passed through the filter of epicstylization and colored by touches from other poems and traditions* (p.131).

De held heeft kracht en wijsheid. Dit geldt zeker niet voor Arnout van Grimbergen of één van de zonen, pertinent wel voor Van Oyenbrugge. (p.133)

Voorts toont de EoR een ontwikkeling van uiterlijke naar innerlijke conflicten. Wel, daarvan is in de GO niets te merken, of het zou nogmaals Arnout van Oyenbrugge moeten zijn, die meevecht, ofschoon hij erkent, dat de hertog de eigenlijke leenheer is, (I, 5299 e.v.).

In het hoofdstuk 'Characters' beschrijft Calin 6 typen in de EoR: koning, held, verrader, vrouw, bourgeois-vilain en Saraceen (p.145). Is er van een duidelijke held al geen sprake, een verrader is in de GO geheel afwezig, de vrouw eveneens, de bourgeois ook, en de Saraceen slechts indirect.

Is de koning een krachteloze wijze, of domme sterke (verg. Priamus, Arthur)- wat eventueel ook in de GO voorkomt - de familie van de held is in de EoR altijd aanwezig. Zo niet in de GO. (p.176) Ook de oude, trouwe vriend is een bekende in de EoR. Van een duidelijke vriendschapsband is geen sprake in de GO. Hooguit kan men de reis van Wouter Berthout met Paridaan van Massenhoven naar Palestina zo duiden; maar ik betwijfel dat.

In het hoofdstuk 'Art' beschrijft Calin het gebruik van ruimte en tijd, en andere litteraire aspecten. In de EoR is het slagveld volgens vaste formules beschreven (p.181-184). Daarvan is in de GO geen duidelijk spoor terug te vinden.

De tijd is er altijd vereenvoudigd. Het gehele verhaal tot enkele (3) dagen, of een vast aantal jaren, (p.189-194). Ook in de Grimbergse oorlog wordt de strijd gereduceerd tot

drie slagen; de laatste slag tot drie dagen, terwijl de oorlog in totaal 17 jaar zou bedragen. De betekenis van die 17 jaar ontgaat me.

Als andere aspecten noemt Calin nog: de spot uit de mond van de tegenstander: dit ontbreekt in de GO. (p. 202).

Voorts: bovennatuurlijke elementen. Ook die komen in de GO niet voor (p. 210).

Dan concludeert Calin tenslotte: de sympathie ligt bij de rebelse vazal, en de uiteindelijke keuze is voor wet en recht, in casu de vorst. *With Charles or Louis acting both as tyrant and symbol of order, with Raoul, Renaud, and Isembard standing for the persecuted hero and dangerous rebel, the simple, easily comprehensible archetypes of the Chanson de Roland no longer suffice. The authors must treat their characters in a new way, combining archetypes, seeking to create more rounded and complete personalities.* (p. 227).

Samenvattend: we kunnen stellen dat de GO naar zijn thema overeenstemt met de Epic of Revolt. Doch dan is nog geen sprake van genre-overeenkomst, men vergelijkte daarvoor de omschrijvingen van het begrip 'genre' aan het begin van dit hoofdstuk. De stofverwerking, het gestalte-geven aan de gedachte, is verschillend, wanneer men de GO afzet tegen de Epic of Revolt. Met name de nadruk daar op psychologische aspecten ontbreekt in de GO volkomen. Men krijgt stellig de indruk, dat de auteur van de GO een ander publiek en andere doelstellingen voor ogen moet hebben gehad. Ten slotte blijft het feit, dat er tussen de door Calin behandelde werken uit de 12e eeuw en de GO zo'n 200 jaar verschil zitten.

- Conclusie

Formeel gesproken behoort de GO tot de historiografie:⁹⁵ hij wekt daarvan althans de schijn. Strikter genomen: de GO valt onder het (sub)genre slagbeschrijving. Opnieuw: hij wekt daarvan de schijn. Duidelijk is, dat de auteur velerlei wezenlijke historiografische of tot de slagbeschrijving behorende kenmerken negeert. De historiografie, in casu de slagbeschrijving wordt hier de bedding waarin de stroom van nobele namen zich voegt. De GO lijkt een galerij van Brabantse edelen, bij ieder is met zorg zijn blazoen geschilderd.

Het gaat de auteur niet om concrete historische data, waar het hem nu wel gaat, komt in het volgende hoofdstuk ter sprake.

Het is bovendien niet correct, de GO onder het genre 'Epic of Revolt' te plaatsen. Grimbergen's opstand is niet duidelijk rebels, de heer Arnout, of de zonen Gerard en Wouter zijn geen specifieke helden. De enige eventuele held in het verhaal schijnt Van Oyenbrugge te zijn, maar die is nu juist niet het type van de opstandige rebel (verg. I, 5323 e.v.).

Vanden: dē dē htoye: yodēn:

HOOFDSTUK III

DOELSTELLING EN INTENTIE

1. INLEIDING

Niemand schrijft zonder doel. Elke communicatie start met de uitzeggingsbedoeling van de spreker of schrijver. Niemand schrijft zonder lezer: elke communicatie bevat de drie componenten een zender, een boodschap en een ontvanger¹. Weten we in het geval van de GO weinig over de 'zender', de auteur, over zijn doelstelling en intentie kunnen we iets te weten komen uit zijn 'boodschap', zowel via de inhoud als via de vormgeving. Geen communicatie speelt zich echter af in een luchtledige: altijd is er de situatie waarin de communicatie zinvol wordt; het referentiekader van de 'zender', zijn verwachtingspatroon m.b.t. de 'ontvanger'. Iedere communicatie is milieugebonden.

In dit hoofdstuk komen doelstelling en intentie van de 'zender', van de auteur, aan bod; in het vierde hoofdstuk buigen we ons over de 'boodschap': het functioneren van de tekst in die 14e-eeuwse Umwelt. In het vijfde hoofdstuk wordt de 'ontvanger', publiek en opdrachtgever, besproken.

Hoe vormde zich de doelstelling waarmee de auteur de GO geschreven heeft? Die doelstelling zal hem waarschijnlijk nadrukkelijk of onnadrukkelijk door de opdrachtgever zijn aangereikt. Zo staat de opdrachtgever aan het begin en aan het einde van dit proces van communicatie, hij sluit de cirkel. In de titel van dit hoofdstuk staat ook de in dit verband vaak gebezigde term 'intentie' vermeld. Het begrip 'intentie'

ligt dicht tegen 'doelstelling' aan; men kan stellen, dat doelstellingen gewoonlijk bewust zijn en intenties niet altijd. Bij de doelstelling behoort bijvoorbeeld het verheerlijken van het voorgeslacht van de opdrachtgever. Een intentie kan zijn, bepaalde deugden, zoals bijvoorbeeld 'mate' te propageren of als positief voor te stellen. Intenties zijn meer impliciet, minder geprononceerd. De beide begrippen worden in het vervolg niet nauwkeurig onderscheiden: sommige gegevens zullen meer een doelstelling vertegenwoordigen, andere zullen meer intentioneel van aard zijn.

In dit hoofdstuk wordt begonnen met de analyse van enkele inhoudelijke aspecten: die, welke te maken hebben met de historiciteit van de tekst van de GO. Immers, daar waar de auteur met historische gegevens schijnt te manipuleren, kan sprake zijn van het gevolg van doelstellingen en intenties.

Hierna nemen we de vormgeving onder de loep, in casu de structuur, de compositorische eigenaardigheden. Een enkele opmerking over de stijl sluit die paragraaf af.

2. INHOUD. Verhaal en werkelijkheid: de historiciteit.

In dit hoofdstuk zullen we ons moeten buigen over de realiteitswaarde van het geschrevene, en dan ook nog vanuit het 'point of view' van de auteur. Hierbij kan direct opgemerkt worden, dat het verhaal tot op zekere hoogte wel, de werkelijkheid nauwelijks gekend kan worden, en nog minder de historische werkelijkheid voor de auteur. Wat het eerste betreft: wij leven eeuwen na de vervaardiging van de tekst, dragen een totaal ander referentiekader met ons mee. Dat wij het verhaal zouden 'lezen' als een tijdgenoot, is fictie. En dan weten we in het algemeen gesproken ook nog niet in wat voor milieu het verhaal viel, welk 'luisterperspectief' 't publiek had, hoe het fictie en werkelijkheid van elkaar afgrensde en ervoer, de spanning ertussen voelde, hoe religieus; hoe didactisch het het gelezene placht te interpreteren, wat het verwachtte, bij welk genre men een tekst als de GO spontaan classificeerde, welke accenten men in het verhaal proefde, op welke actuele situaties het verhaal voor hen inhaakte.

En hiermeer ben ik beland bij de tweede groep moeilijkheden: de 'werkelijkheid'. Die 'werkelijkheid' uit de 14e eeuw was voor de tijdgenoot, persoonlijk en milieugebonden en gekleurd, nog enigermate te kennen. Voor ons komt die werkelijkheid nader op papier of kalfsleer, in bruinzwarte krabbels, in voortbrengselen van beeldende kunst ² en in wat archeologen opgraven of restaureren. En zelfs als uit zakelijke en fictieve teksten een werkelijkheid kan worden gereconstrueerd, dan is onoplosbaar: is dit de beleefde werkelijkheid of een soort objectieve realiteit? Als die laatste althans bestaat. Beleefde men de werkelijkheid als in de litteratuur, of was de litteratuur 'maar' litteratuur? En tenslotte, beïnvloedden die eventuele litteraire opvattingen het leven weer?

Als derde probleem geldt: hoe was de visie van de middeleeuwse auteur op de werkelijkheid uit het verleden? ³ Al deze onzekerheden zullen ons voorzichtig maken bij het hierna volgende.

Natuurlijk ben ik niet de eerste, die zich heeft beziggehouden met de historische onbetrouwbaarheid van de GO. De geleerde 17e-eeuwer Christophe Butkens (1590-1650) was de eerste ⁴; boven zijn uittreksel van de GO schrijft hij: *Extraict d'un manuscrit fabuleux des guerres des Sires de Grimberges avec les Ducs de Brabant.* ⁵

Vermoedelijk is na hem A. Matthaeus de tweede geweest, die zich in de 'Praefatio' en de 'Notae' ⁶ bij zijn afschrift van de GO over dit probleem heeft gebogen. Van de reeks voornamelijk 19e-eeuwse auteurs die zich eveneens met deze zaak hebben beziggehouden, geeft Wauters een opsomming ⁷. Deze gaat zelf t.a.p. ook in op deze kwestie.

Het is in elk geval duidelijk, dat de auteur van de GO niet de situatie van 200 jaar vóór hem beschrijft, maar die van zijn eigen tijd. Als voorbeelden mogen gelden: de belangrijke rol die Brussel speelt in het verhaal, terwijl in de periode van de GO in de 12e eeuw Leuven de belangrijke stad en de hertogzetel was. Brussel komt echter 54x voor, tegen Leuven 9x. ⁸ De burcht van Vilvoorde, die in de GO voorkomt, werd pas in 1375 gebouwd ⁹. De heraldiek, waarmee in de GO zo kwistig wordt gestrooid, ontwikkelde zich pas veel later. ¹⁰

Dat het verhaal 'fabuleus' - om Butkens te citeren - móet zijn, zal iedereen beamen, wanneer hij bedenkt, dat het een uitvoerige slagbeschrijving levert van een twee eeuwen eerder gevoerde strijd.

In het hierna volgende zullen we ons beperken tot die historische afwijkingen, die in verband gebracht zouden kunnen worden met doelstellingen en intenties van de auteur. (Het is mogelijk, dat uit de formulering van de epiloog door de tweede auteur, afgeleid kan worden, dat ook hij reeds het verhaal als verzonnen wenste te presenteren: II, 6587 *Die gemaect heeft dese historien*; 6595 *Diese volent / Ende volbracht heeft ende bescreven*; 6601, *Die dese geste maken dede / (Beschriven ende oic dichten.)* (Onderstreping door mij)).

a. De voorgeschiedenis

De inleiding op de GO rammelt nog al. Dat hebben we in hoofdstuk I al gezien. Toch kunnen de inhoudelijke afwijkingen van de historische werkelijkheid niet alle daaruit verklaard worden.

We vangen hieronder aan met het 'Verhaal', daarna zal de 'Werkelijkheid' worden besproken en ermee vergeleken¹¹.

Het verhaal

GO I 59 *Wilén waren van ouden tiden
die van Brabant van rechterziden
Comen, ende van rechten arde mede
Uit dien van Troyen..*

65-80 Zo was er één hertog van Lotharingen, die eerst graaf van Leuven was en Brussel. Zijn leenmannen waren Grimbergen, Edinge, Hoorne en Gaasbeke¹².

81-92 Toen Troye was geveld, trokken koningen en graven overal heen. Eén werd heer in Frankrijk.

98 *Een andre partye voer voert meere
Van den Romeynen op den Rijn,*¹³

101-104 bezette daar het land en één van Hectors geslacht werd er koning:

105 *Die dat lant inhielt met gewelt
Tusschen der Mase en den Scelt.*

107-114 De heren wonnen op den duur al het land tussen hen en Frankrijk. De kroon droeg één van Hectors naaste neven¹⁴. Van Frankrijk tot aan de Rijn bleef het land van de Romeinen¹⁵.

119 *Tusschen der Scelt ende Hespeguwe.
Si gaven hem oic name nuw;
Van Lotrike hieten sine hertoghe*

*Die regneerde sonder oirloge
Stilt hy t'Antwerpen es geseten.*

128 Zoon één krijgt het hertogdom (= nummer twee).

129-136 Diens zoon verwierf meer land (nr. 3). Intussen werd het gehele gebied tot het christendom bekeerd.

150 De vijfde heer na de eerste hertog (nr. 5 of nr. 6 ?) trok Brabant aan zich, waarvan de heren toen Princen heetten ¹⁶. Het land werd echter graafschap genoemd.

159-179 Hij dwong iedereen zijn leenman te worden: Grimbergen, Gaesbeke, Edinge en Gaesbeke. Hij zelf was de hertog van Brabant ¹⁷.

180-198 Deze heren waren hertog van Lotharingen en graven van Brabant. Van de een op de ander ging het land tot aan hertog Karel, de oom van de Franse koning.

199-224 De dochter van hertog Karel heette Geerberch. Karel erfde de Franse kroon en het Franse grondgebied, nadat de koning daar kinderloos stierf ¹⁸.

225-249 Men ontbood derhalve Karel en deze trok met gevolg op naar Parijs. Te 'Louwen' (Laon) werd hij gemolesteerd door Hugo Capet, de graaf van Parijs. In de stad gevlucht, werd hij door de bisschop verraden.

250-275 Karel werd te Orleans gevangen gezet, waar hij stierf.

276-279 Hugo Capet en zijn nazaten werden koningen tot heden toe.

280 *Dus bleven onterft met valsheden
Van der crone van Vranckrike
Van Brabant die hertoge rike.*

283-294 De keizer gaf Karels dochter Geerberch slechts het graafschap van Leuven en Brussel ¹⁹. Lotharingen gaf hij aan Godfried van Ardennen ²⁰.

295-330 Geerberch kreeg een zoon: Hendrik. Voor de derde maal worden Gaesbeke, Hoorne, Adingen en Grimbergen genoemd als leenmannen (doch nu tussen haakjes. Door wie geplaatst ? Ze staan niet in hs. B. Het rijm loopt correct. Ik neem nu aan dat Blom-

maert en Serrure ze toegevoegd hebben, evenals wij verbaasd over het driewerf noemen van de vier edele geslachten.) Zo gaat het in de wereld: de adellijke heren, 's hertogen zwakheid ziende, braken hem manschap en zekerheden af.

331-349 Het was, toen Hendrik werd 'ontgoet', *XV jaer min dan IX hondert* (348) ²¹. Zo ging het van graaf tot graaf, tot Godfried metten Baarde ²², die weer hertog van Lotharingen werd, als ²³ zoon van de achtste graaf, Lambrecht ²⁴.

Thans keren we ons naar de werkelijkheid.

870 naam Brabant ²⁵

887 keizer Karel de Dikke afgezet. Lotharingen naar Arnulf van Carinthië ²⁶ (1)

²⁷ Ermengard X Giselbrecht
(ontvoerd!)

Reinier Langhals strijdt met ²⁸ Zwentibold
heer over Lotharingen (2)

915 Giselbrecht (tussen Keizer van Du. en koning van Fr.)

925 Hendrik de Vogelaar eist hulde van Giselbrecht. Deze verliest.

939 Otto I 's broer, aarstbisschop Bruna van Keulen, heer v. Loth. (3)

na voortdurende strijd: Karel van Lotharingen (4)
²⁹ Lambert X Gerberga (erft Brussel en Leuven). (5)

993 dood Karel van Lotharingen
keizer geeft Loth. aan ³⁰ Godfried v. Verdun, v. Ardennen (6)
(verslaat Lambert in 1015).

1033 Gothelo (broer v. Godfried) hertog v. Neder- Lotharingen (7)

keizer geeft

Gothelo ook Opper-Lotharingen

1044

dood Gothelo

keizer beleent weer twee Loth. Godfried met de Baard krijgt slechts één deel. Deze staat tegen de keizer ⁽⁸⁾ op, samen met Leuven, Henegouwen en Holland ³¹. Ook tegen de bisschoppen, de steun van de keizer.

1069 vermoord te Utrecht. Ieder (Brab., Heneg., Holl. etc.) herneemt zijn vrijheid weer.

1061-1100

de 4e Godfried (Van Bouillon) ³².

1106 Godfried I van Leuven krijgt van de keizer het markgraafschap Antwerpen en 'titel'. Als afstammelingen van keizerlijk geslacht (via Ermengard, zie jaar 887), gaan de graven van Leuven zich hertog noemen ³³. Na het vertrek van Godfried IV van Bouillon begint de macht van Brabant ³⁴.

Toelichting.

Het is op zich niet zo verbazingwekkend, dat tussen de historische werkelijkheid en de inleiding op de GO zo'n kloof gaapt. Men krijgt algemeen de indruk, dat de middeleeuwer, en dus ook de middeleeuwse historiograaf historisch perspectief mist: feiten uit het verleden liggen als het ware in een plat plak zonder diepte, zoals schilderijen tot in de 16e eeuw verschillende in tijd gescheiden gebeurtenissen op één afbeelding weergeven. Met enige overdrijving zou men kunnen stellen: de uitvinding van het schilderkunstig perspectief loopt parallel met die van het historisch perspectief. Tegelijk met het diepte-zien in de ruimte ontstaat het diepte-zien in de tijd. De middeleeuwer ziet wel perspectief, maar hij kijkt er niet naar. Zijn referentiekader focust zijn aandacht op het transcendente, didaktische, moraliserende, dat uit zijn waar te nemen werkelijkheid te putten valt. Van de Ovid moralisé tot de allegorie van de Roman van de Roos, van het 'Lam Gods' van Van Eyck tot het erwtenmannetje op de Bossche kathedraal: de middeleeuwse geest rustte niet, tot het Kindeke Jezus in Vlaanderen liep.

Met deze 'digressio' is hopelijk ons wantrouwen toegenomen tegenover eigen opvattingen en inzichten met betrekking tot het (historisch) denken van de middeleeuwse auteurs .

Zijn de veranderingen die de dichter van de GO in de geschiedenis aanbrengt het gevolg van een vooropgezette doelstelling ? In elk geval wordt duidelijk, dat de verheerlijking van Brabant over de arme ruggen van de historische feiten moest worden gerealiseerd. De auteur beoogde Brabant een indrukwekkende stamboom te geven, onder welks lommer hij nu nog zat te schrijven. Uit wat er in de GO staat en uit wat er in is weggelaten, blijkt: ondanks de onduidelijkheden en corrupte plaatsen - wellicht veroorzaakt door aanvankelijke leesproblemen van de afschrijver ³⁵ -, ondanks de onmogelijke gebiedsverdeling over de verschillende volkeren, ondanks de verwarring van Romeinen met Trojanen, ondanks dat en tevens daardoor staat de intentie overeind: Brabant is van hoge komaf. Zelfs Hector en zijn neven duiken op: een Ilias ³⁶ en een Aeneïs in Brabant.

Hetzelfde geldt voor de behandeling van de kwestie Hugo Capet: eigenlijk behoorde de kroon van Frankrijk aan het Brabantse Huis. Van de andere kant kan de auteur zelfs niet enige 'mate' worden ontzegd: de vermelding van Karel de Grote onder de hertogen van Brabant, die elders voorkomt, ontbreekt in de GO ³⁷. Het driemaal te pas en vooral te onpas noemen van de vier geslachten Grimbergen, Gaasbeke, Edingen, Hoorne (65-80; 159-179; 295-330) is niet geheel als verheerlijking te interpreteren. De eerste vermelding is beslist misplaatst (65-80) en past niet in de context. Eén van de drie vermeldingen zou dan aan tekstbederf te wijten zijn. Zonder meer in dit geval spreken van een van zijn plaats geraakte passus, is misschien ook niet de oplossing, aangezien dit citaat in deze vorm niet voorkomt de tweede of derde keer. Daar hs. A en hs. B beide deze passage geven, moet er - wat door mij al in hoofdstuk I is gesuggereerd - minstens één gemeenschappelijke Vorlage tussen de autograaf en hs. A en B. hebben gelegen, die deze fout bevatte. Het kan wezen, dat een overijverige afschrijver deze onhandige verhoging van vier adellijke geslachten op zijn geweten heeft.

Grimbergen, Gaasbeke, Edingen en Hoorne komen nu wel naar voren als de belangrijkste vazallen van oudsher: de meest prominente edelen van Brabant. Het is echter niet zo, dat zij die rol ook in het vervolg van de GO spelen. Dat is uiterst merkwaardig en zeer interessant. Ik vermoed dan ook, dat alle drie de toevoegingen van latere datum zijn. De afschrijver had een ander publiek en wellicht een andere opdrachtgever dan de oorspronkelijke auteur. Deze veronderstelling is bij dit type tekst heel aannemelijk.

Rest ons nog aandacht te schenken aan de minder lofwaardige feiten die op de tijdbalk staan vermeld, en die de auteur, als niet passend binnen zijn conceptie van Brabant-verheerlijking - heeft weggelaten: de opstand tegen de keizer, het verslaan van Lambert.

De intentie van de inleiding op de GO is zeker geweest, al is het gebruik van tendentieuze pro-Brabantse bronnen niet weg te cijferen, het Brabantse volk en zijn monarchie te verheerlijken.

b. De Godfrieds van Brabant; de hertog in de wieg.

Het verhaal.

In het verhaal van de GO zelf heeft de auteur zich al niet aan een consistente opbouw kunnen houden bij de bespreking van de drie hertogen, laat staan dat hij recht heeft kunnen doen aan de historische feiten.

Het is niet zo moeilijk de oorzaak van de onmogelijke gang van zaken binnen de GO te achterhalen, zoals we nu zullen zien.

Godfried of Godevaert metten Baerde, ook Godfried I genaamd, treedt de GO binnen in vers I, 425 *Daer ic die redene om began*, 397 Keizer Hendrik gaf hem de dochter van de hertog van Beieren, Lutgaerde van Salsenbach genoemd, de zuster van de keizerin, tot vrouw. Hij maakte hem tevens heer van Lotharingen. Dat gebeurde in 1130.

Godfried verkreeg van de keizer, dat deze het graafschap van Brussel en Leuven één maakte met Lotharingen, zodat Brabant ook hertogdom zou heten ³⁸. 430 Hij noodt tot zich om manschap te doen *Die siere vordens mannen* waren.

447 Hoorne riep hij naar Leuven. In Brussel ontbood hij de beide heren van Gaesbeke en van Adingen en tenslotte Grimbergen, want dat hoorde destijds ook tot zijn lenen, zei men.

490 Nu ,dat gaat kennelijk niet zo vlot, en daaraan hebben we dan ook de GO te danken !

Midden in de eerste schermutselingen, tijdens het roven en brandschatten, sterft Godfried I.

I, 2874 *Binnen desen selven orloghe
Quam een siecte aen den hertoghe,
Daer hi af sterf ende went met haven
Te Hafligem eerlic begraven.
Met rouwen ende met misbaer;
Noch hedendaeghs vint men daer
Sijn graf...*

I, 2880 Zijn zoon Godfried II (Godevaert d'Ander) volgt op.
 2998-3001 Deze hernieuwde de strijd, doch sterft alras na vier jaren. Te Leuven in de St.-Pieterskerk werd hij begraven.
 Deze Godfried II liet een kind na dat nog in de wieg lag:(II, 1457; II, 1611). Het tijdsverloop binnen de GO ziet er - onmogelijkerwijs - aldus uit:

1130	Godfried I aan de macht	39
1142	begin van de oorlog	40
1154	Godfried I sterft; Godfried II	
1158	Godfried II sterft; Godfried III	
1159	einde van de oorlog	

De datum van Godfried I's aanstelling staat in de tekst vermeld.
 De datum van de aanvang van de oorlog ook: 1142. Aangezien de oorlog volgens de tekst 17 jaar duurde, moet het einde in 1159 liggen ⁴¹. Bij de slotslag ligt Godfried III in de wieg. Hij moet dan in 1159 of 1158 geboren zijn. Zijn vader regeerde slechts vier jaar (vs. I, 3001): dus die ving zijn loopbaan aan in 1154. Toen stierf dus kennelijk Godfried I.
 Maar wat treffen we aan in (II, 6562): De oorlog begon in

*Elf hondert .xl. ende twee,
 By Godevaerts tide min no mee,
 Die de derde was, also ic't vinde.*

Dit gegeven komt niet overeen met wat we zojuist gevonden hebben. Het komt evenzo voor in het Brusselse handschrift, en wellicht kan de fout geweten worden aan de Vorlage van de hss. A en B. Het kan ook zijn, dat auteur twee deze vergissing op zijn geweten heeft. Tenslotte kan het nog wezen, dat de auteurs er echt niet uitkwamen: Godfried III lag immers bij de laatste slag in de wieg. Lag hij daar dan 17 jaar lang ?

De werkelijkheid

Godfried I met de Baard, zoon van Lambert van Leuven, werd in 1106 door de keizer benoemd ⁴². Wauters citeert een acte van hem uit 1107 ⁴³. Als hertog van Lotharingen, graaf van Leuven en markies van Antwerpen (n.b. Brussel ontbreekt !) vindt men hem op een acte uit 1116 ⁴⁴.

Godfried I sterft waarschijnlijk in 1139 ⁴⁵. Dat in 1140 Godfried II regeert, blijkt o.m. uit actes. Hij is gehuwd met Lutgaerde (en niet Godfried I, zoals de GO vermeldt) ⁴⁶.

Inderdaad regeert Godfried II slechts vier jaren ⁴⁷; hij sterft in 1142.

Godfried III overlijdt in 1190 ⁴⁸.

Deze tijdbalk komt er dan aldus uit te zien:

1106 Godfried I

1139 Godfried I sterft; Godfried II

1142 Godfried II sterft; Godfried III

1190 Godfried III sterft

Toelichting

Waarom heeft de auteur de GO over de drie hertogen uitgesmeerd? Het kan zijn dat hij moest putten uit onbetrouwbare bronnen. Zijn intentie was echter zeker een indrukwekkend verhaal schrijven. Ik vermoed, dat een strijd die door drie achtereenvolgende hertogen was gevoerd, wel een uiterst belangrijke indruk zou maken. Wel moet er bij aangetekend worden, dat dat belang weliswaar eerder de roem van de volhardende Grimbergenaren ten goede komt, dan de kennelijk te zwakke hertogen.

Centraal in de GO staat het verhaal van de hertog in de wieg. Het staat centraal in alle bewerkingen van de GO, tot in een 'Suske en Wiske' uit 1981 !

Als de jonge hertog in 1142 aan de macht kwam, kan hij in elk geval onmogelijk in de wieg liggen bij de slotslag in 1159. De sleutel hiervoor ligt, zoals gezegd, in II, 6559-6567:

*Daer was gevelt d'orloghe te neder,
Dat begonnen was voirwaer,
Als men screef ons Heeren jaer
Elf hondert .xl. ende twee,
By Godevaerts tide min no mee,
Die de derde was, also ic't vinde.*

Missen de vermelde feiten uit de GO dan elke grond ?

Dat er schermutselingen hebben plaats gevonden tussen de hertog van Brabant en de heren van Grimbergen, is zeker. Er bestaat een contemporaine tekst (uit 1159; of betrekkelijk kort daarna) die voor het jaar 1159 vermeldt:

*Bellum gravissimum ortum erat ante annos circiter 20
inter ducem Lovanii Godefridum iuniorum et Walterum
cognomentum Bertold. Puer quidem Godefridus adhuc in
cunis iacebat* ⁴⁹.

Deze oudste tekst waarin gewag wordt gemaakt van de strijd, die wij de GO noemen, vertelt dat de knaap nog in de wieg lag. Er is nog een acte waarin de GO wordt genoemd. De Dynter vermeldt hem als een ongedateerde acte, tussen één uit 1145 en één uit 1166. De acte eindigt aldus

*Datum eo anno quo ipse dux Grymbergense castrum, Deo
opitulante, cepit, incendioque delevit* ⁵⁰.

In een kroniek van 1294 heeft het verhaal uit de oudste acte van Affligem al wortel geschoten:

Anno Domini 1143. Godefridus medianus dux Lotharingie quarto anno sui ducatus immatura morte precepit et Lovanii in templo tumulatur. Succedit filius eius primum adhuc agens etatis annum... Hoc in cunabulis adhuc reposito, optimates terre nobili viro Waltero Bertaut qui contra ducem eo tempore rebellat, se fortiter opposuerunt... Ad cuius eversionem ipse dux cum cunabulis eius a suis deportatus, cooperante sibi divina potentia hostes deterruit et ad dedicionem coegit⁵¹.

Ten slotte bereikt het verhaal bij Boendale een aardige wasdom ⁵². Gorissen ⁵³ gaat er van uit, dat de kiem van het verhaal van de hertog in de wieg is gelegd in het Auctarium Affligemense. Dit is verkeerd gelezen: en de zegetocht van de hertog in de wieg begon.

Het is niet uitgesloten, dat bij de aanvang van de Grimbergse Oorlog de jonge hertog Godfried III nog in de luiers lag. Als 1142 het jaar van het uitbreken van de strijd is, is dat niet onmogelijk. De Affligemtekst spreekt over een twintigtal jaren; Dat laat zich eveneens rijmen met een baby als hertog bij de aanvang van de schermutselingen.

Het verhaal van de hertog in de wieg moet ongeloofelijk tot de verbeelding hebben gesproken. Zelfs het befaamde Brusselse Manneke wordt in verband gebracht met deze historie ⁵⁴. De auteur van de GO heeft dit gegeven dan als een kostbaar kleinood gekoesterd en er het centrale punt van de gehele GO van gemaakt. Compositorisch was het natuurlijk noodzakelijk, dit fantastische feit te bewaren tot de definitieve slag. Deze slag moest de auteur wel in 1159 plaatsen, teveel bronnen wezen in die richting. Dat hij daarmee met de feiten in de knoop raakte, nam hij op de koop toe. Hoe zeer de auteur zelf het spoor bijster raakte, blijkt wel uit het feit, dat hij de hertog in de wieg 'vergeet'; hij laat de hertog na de strijd dure eden zweren, bevel geven Grimbergen te ontmantelen etc. ⁵⁵

De vier 'momboiren' van de hertog kan de auteur uit recentere geschiedenis hebben geput: de plotselinge dood van Hendrik III in 1261 en het momboirschap, onder meer van...Walter Berthout! ⁵⁶

Zoals bij de aanvang van dit hoofdstuk al is opgemerkt, moeten we ons er voor hoeden, de tekst met 20e-eeuwse ogen te lezen. Een middeleeuwse lezer of hoorder reageert anders op zo'n hertog in de wieg als wij. Bewust of onbewust, de auteur heeft naar een symbool gezocht en dat in de weerloze zuigeling gevonden. Het motief is nl. bekender dan men in eerste instantie denkt:

- allereerst is daar Jezus in de kribbe, de Verlossende Heiland als een weerloos kind; belaagd door de bloeddorstige Herodes en zijn trawanten ⁵⁷;

- ten tweede kent een ieder het verhaal van Mozes in het rieten mandje: ook een redder des volks, belaagd door een wrede koning en zijn soldaten: de vergelijking is duidelijk ⁵⁸;

- ten derde is er de geschiedenis die de Latijnse schrijver Justinus beschrijft, waarin de veldheer in spe als zuigeling toeziet ⁵⁹.

Ik betwijfel sterk, dat de auteur van de G0 de uitvinder is van de hertog in de wieg: in de kroniek van 1294, in de Brabantsche Yeesten ⁶⁰ komt de geschiedenis al voor. Ik meen in het vorige hoofdstuk te hebben aangetoond, dat Brabantsche Yeesten IV vóór de G0 moet zijn geschreven, of zijn auteur onkundig ervan. De kroniek van 1294 ⁶¹ geeft het verhaal ook al; en die is zeker ouder dan de G0.

Gebruikmakend van gegevens uit kronieken heeft de auteur een verhaal opgezet over de strijd van Grimbergen tegen de hertog. Hij bewaarde daartoe als stralend middelpunt zijn gegeven over de hertog in de wieg. Zodoende moest hij de strijd al laten aanvangen bij de eerste en tweede hertog, wilde hij tenminste bij de definitieve, beslissende slag de hertog in de wieg, de 3e, kunnen plaatsen.

c. De rol van de graaf van Vlaanderen

De derde kwestie die ik met betrekking tot de afwijkingen van de werkelijkheid aan wil snijden, is niet gemakkelijk oplosbaar. Waarom laat de auteur hulp halen bij de graaf van Vlaanderen, en vooral, waarom laat hij de jonge hertog leenmanschap doen bij de graaf ?

Het verhaal

In de kroniek van Affligem staat, dat Grimbergen de strijd tegen de hertog moest staken, omdat Vlaanderen hem niet meer te hulp schoot ⁶². De chroniqueur gaat er dus van uit, dat Vlaanderen aanvankelijk op de hand van Grimbergen was. In de GO schijnt Vlaanderen Brabant voortdurend te helpen. Zou de dichter uit de opmerking van de kroniekschrijver - als hij die al gekend heeft - hebben afgeleid, dat Vlaanderen als het Grimbergen niet meer helpt, dan direct overloopt naar de tegenpartij ? ⁶³

De graaf van Vlaanderen, zelfs heel Vlaanderen, ontbreekt in de gehele eerste helft (deel I) van de GO. In deel II komt de graaf 18 x voor, Vlaanderen 5 x , de term Vlamingen 10 x. Dit afgezien van de ridders uit Vlaanderen.

Na de val van Vilvoorde zenden de lombaren ook boden naar de graaf van Vlaanderen (II, 133 e.v.), die kennelijk de oom van de jeugdige hertog is ⁶⁴. De graaf wil direct helpen: met 700 'platen' en zonodig nog eens met 1000 ⁶⁵. De desbetreffende ridders worden opgesomd ⁶⁶. In II, 1416 e.v. heeft een wonderbare platen-vermeningvuldiging plaatsgevonden, daar er hier plots 1200 blijken te zijn ⁶⁷. Wanneer tijdens de slotslag Brabant het onderspit dreigt te delven, geen boden naar de Vlaamse graaf om (meer)steun ⁶⁸. De graaf overlegt - zoals steeds in zulke gevallen in de GO - met zijn baronnen in een besloten zitting ⁶⁹. Op hun advies verbindt de graaf aan zijn steun de voorwaarde, dat de jonge hertog hem dan, zodra hij

volwassen zou zijn, als leenheer moest erkennen ⁷⁰. De gezant, Boudewijn vanden Torre, spoedt zich naar de momboren terug om overleg te plegen. Momboor Hendrik (van Diest, die hier in hs. B getransfigureerd wordt in: van Brabant ⁷¹) stelt voor aldus te handelen, vanwege de grote nood, en hij biedt zichzelf aan als borg ⁷². Zo geschiedt. "Als hij volwassen is, moet hij zelf maar zien". Hendrik van Diest (=van Brabant) en Boudewijn vanden Torre worden borgen: hun hoofd eraf als deze belofte niet gehouden wordt!

In II, 5481 valt 's graven naam: Boudewijn: hij zal 500 platen sturen die de volgende dag al zouden kunnen vechten ⁷³. 300 verzen verder deelt de dichter mee, dat er van 's graven hulp wel 200 zijn gesneuveld, waaronder de 'baenrotsen' ⁷⁴. Zoals al in II, 5578 is voorspeld, vallen de Vlamingen Grimbergen van achteren aan (II, 5911). Na de strijd blijven ze nog 8 dagen (II, 6222) bij de hertog. Ja, als Vlaanderen niet geholpen had, was Grimbergen overwinnaar geworden, staat er letterlijk (II, 6071-6075). Men merke hier terloops op, dat de hertog hier volwassen is, bedroefd over de verliezen, zwerend de borch van Grimbergen te vernietigen, II, 6175-6185. Als de hertog volwassen is geworden (!), hoort hij van de leenmanschapsbelofte (II, 6374 e.v.).

*Hieraſ sal ongehouden ſijn
Vanden Torre her Boudewijn,
Ende her Heinric van Brabant. (= van Diest).*

Hij rijdt naar de graaf van Vlaanderen, ze eten, en dan zegt de hertog (II, 6408 e.v.)

*Slaet af mijn hooft, neemt mijn leven;
Al evelen moet es u vergeven.
Daer toe sal het comen nochtan,
Eer dat ic worden sal u man.*

Na beraad - nooit is het vertoond dat *hertogen* worden *graven* *man* - (II, 6426) spreken ze af samen een verbond te sluiten van onderlinge steun. Helaas, spijs *segelen* ende *charteren*:

*Seder heeft men of
Lettel gehouden ochte niet.*

De hertog keert weer naar Leuven ⁷⁵ en dan komt keizer Frederik.

- De Werkelijkheid - Toelichting

Er is - uiteraard - niets bekend van Vlaamse hulp in de GO.

Er is - uiteraard - niets bekend van een eventueel leenmanschap van de hertog aan de graaf van Vlaanderen. Het zou ook onvoorstelbaar zijn. Met welke doelstelling of intentie zou de auteur zo iets merkwaardigs hebben ingevlochten ?

De hulp van Vlaanderen aan de hertog kan eventueel iets verduidelijken. Ik denk, dat de verliezer van de GO, i.c. Grimbergen, niet 'af' mocht gaan. Het plan van de hulp van Vlaanderen was bij de eerste auteur al aanwezig, ofschoon pas later in het verhaal (II, 133 e.v.). Dit laatste kan zijn om compositorische overwegingen: als Brabant het maar steeds niet kan winnen, moet zwaarder geschut in stelling worden gebracht. Ze vallen de dappere Grimbergenaren van achteren aan (II, 5911): Ja, dat is dan ook geen vechten meer ! Bovendien zegt de dichter, dat Grimbergen zou hebben gewonnen, indien Vlaanderen niet meegevochten had. Vlaanderen blijkt bedoeld te zijn om Grimbergen te redden: geen blaam treft de koene Grimbergenaren.

Het leenmanschap van de hertog is echter lastiger te verklaren. Het kan zijn, dat de dichter de intentie had de Brabantse heer een stoot onder de gordel te geven: wie kent er nu een hertog die een graaf als leenman had: hoe smadelijk! Dat sluit aan bij mijn vorige constatering, dat Grimbergen door de Vlaamse hulp wordt gered. Het kan van de dichter een stilistische greep zijn, ten einde het Brabants-Vlaams verdrag een romantische entourage te geven. Dat Brabants-Vlaamse verdrag zat hem hoog: met 'hem' wordt hier nu met nadruk de tweede auteur bedoeld.

Er schijnt reeds in 1304 een verdrag tussen Vlaanderen en Brabant te zijn gesloten ⁷⁶. In 1333 vormden Holland (Willem III) en Vlaanderen (Lodewijk van Nevers) een anti-Brabantse

liga ⁷⁷. De slimme Jan III van Brabant (1312-1355) sloot afzonderlijke verdragen. Met Vlaanderen waarschijnlijk al één in 1337 ⁷⁸ en zeker op 3 december 1339. Bij dit laatste verdrag werd besloten tot onderlinge hulp bij aanvallen door derden en tevens tot een gezamenlijke muntslag ⁷⁹.

Niettemin viel de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Male (graaf van 1355-1384) in 1356 Brabant binnen; daar hij getrouwd was met de dochter van de in 1355 overleden Jan III, maakte hij aanspraken op de Brabantse troon. Op drie juni 1357 verwierf hij Mechelen en Antwerpen en de titel hertog van Brabant. De kwestie werd pas definitief opgelost bij het verdrag van Ath (Aet) in 1376.

Er is dus sprake van een verdrag tussen Vlaanderen en Brabant in: 1304

1337

1339

1357

1376

1384 geeft nog een gezamenlijke muntslag ⁸⁰.

Als de dichter van de GO verzucht, dat men zich sedert het verdrag er zich luttel of niet aan heeft gehouden, welk verdrag zou hij dan bedoelen? Is er wellicht al vóór 1304 een verdrag geweest? Misschien bespeuren we nu iets van 's dichters intenties. Zou de auteur van de GO een 'flamingant', een vriend van Vlaanderen zijn geweest? Vandaar dat hij via Vlaanderen de hertog laat winnen? Vandaar dat hij de hertog leenman van de Vlaamse graaf laat worden? Alleen het feit van het aanvallen in de rug strijdt daartegen. Zijn dit argumenten om de auteur in kringen van Lodewijk van Male te zoeken?

Ik heb al eerder gesuggereerd, dat de auteur het werk wel eens in 1356 geschreven zou kunnen hebben. Dat jaartal klopt wel, als men de verzuchting m.b.t. de woelingen tussen Vlaanderen en Brabant serieus neemt. Dat jaartal klopt ook, als men verband ziet tussen de auteur en Lodewijk van Male: de graaf van Vlaanderen die machtsuitbreiding in Brabant zoekt. Het verklaart zelfs, waarom het hertogelijk geslacht er soms niet zo goed van afkomt, ondanks de clichématige Trojaanse voorouders. Doch dit probleem komt in een volgend hoofdstuk.

3. VORM.

A Structuur en compositie

Inleiding: de macrostructuur

Men krijgt bij het lezen van de vorige paragraaf de indruk, dat de auteur zich niet zo bekreunde om de historische betrouwbaarheid van zijn verhaal: daar was het hem kennelijk niet om begonnen. Afgezien van de uit andere bronnen bekende fabuleuze voorgeschiedenis, scharrelt hij met de drie Godfrieds zo zeer, dat er zelfs binnen de GO contradicties ontstaan. Of dat alleen maar te wijten is aan het feit, dat er twee auteurs aan de GO gewerkt hebben, betwijfel ik. Behalve de onjuistheden m.b.t. de hertogen wordt ook in de GO de graaf van Vlaanderen 'Boudewijn' genoemd (II, 5481), terwijl het Diederik van de Elzas was ⁸¹. Dergelijke gegevens waren voor de 14e-eeuwse auteur zeker niet lastig na te gaan, er bestond reeds een heel arsenaal aan genealogieën en (latijnse) kronieken. Men kan zulke misstappen eerder wijten aan gebrek aan belangstelling: daar liggen 's dichters intenties nu eenmaal niet.

De auteur laat, niet gehinderd door enige feitenkennis over de gebeurtenissen van 200 jaar eerder, ridders met elkaar strijden en redeneren en 'de held uithangen'. Het grootste deel van de GO wordt in beslaggenomen door zeer minutieuze verslagen van krijgshandelingen. Ondanks de overdaad aan afgehakte ledematen en snevende tegenstrevers, treft men opvallend weinig met name genoemde ridders aan, die concreet door de hand van een echt met name genoemde 'collega' worden geveld. Het lijkt wel, of strijden en gesneuveld zijn eervol zijn, maar dat het sterven onder de hand van een bij name gekende voorvader smadelijk is. De slagbeschrijvingen, samen met de beraadslagingen en de voorbereidingen vullen het leeuwendeel van het boek. Zo'n belangrijke gebeurtenis als het overlijden van hertog Godfried I en later Godfried II, wordt als het ware terloops afgedaan, I, 2874; en

I, 2994. Centraal staan de slagbeschrijvingen, waarbij de actieve ridder steeds wordt genoemd, de ongelukkige tegenpartij niet altijd. Een willekeurig voorbeeld:

I, 4274 *Ende heer Hennic voir voert,
Ende boet enen sijns speren oert, (onderstr. door mij)
Die jegen hem quam opgevaren,
Ende geraectene te waren
Soe sere met sinen schachte,
Dat hine doerreet een gelachte,
Ende hem in 't lijf dat spere brac.*

De slagbeschrijvingen en de hoofse 'parlementen' staan centraal: niet zozeer om een concrete partij te laten winnen dunkt mij, noch om opstand tegen de leenheer te laken (terwijl toch de rebellerende vazal de gevestigde orde aantast), maar om in een 'ars Pugnandi' te tonen, hoe edele ridders plegen te strijden en te overleggen. De GO heeft als doel een etalage te zijn van vele, zo veel mogelijke, adellijke heren: het voorgeslacht van de notabelen (ja ook die) en edelen uit 's dichters eigen tijd.

De macro-structuur is duidelijk: de GO begint met een historische inleiding, dan volgen de schermutselingen, beraadslagingen en gevechten, ten slotte de afwikkeling met de epiloog.

De gevechten worden voorafgegaan door ellenlange lijsten van edele ridders, ze worden besloten door lijsten van gesneuvelden. Dit kan litteraire conventie zijn ⁸², in de GO is deze litteraire conventie doel op zich geworden.

Het is niet duidelijk, hoeveel slagen er precies worden beschreven. Een tweedeling is zeker mogelijk: afgezien van de plunderingen in het begin van het verhaal, is de slag rond Nettelaeer en Vilvoorde wel als één complex van gevechtshandelingen te beschouwen: I, 3076-5130. Toch is hier binnen

opnieuw een tweedeling te maken: na de slag bij Nettelaer heeft Grimbergen gewonnen en Arnout van Grimbergen laat vrind en vijand begraven (I, 3831). De strijd laait opnieuw op , wederom wint Grimbergen, met behulp van de dorpingen (n.b.) en Arnout laat weer vriend en vijand ter aarde bestellen (5130). Het tweede deel van het verhaal (deel II) bestaat vrijwel geheel uit de strijd tussen beide partijen. Grimbergen-dorp wordt platgebrand, inclusief de abdij, de hertogelijke partij trekt op naar Mechelen, breekt het beleg af, keert terug (met wagens en lege karren !): met een fraaie 'Locus amoenus' (II, 1725) wordt de strijd 'Ter Langen Hagen' ingeluid. Deze strijd wordt onderbroken, zoals we straks zullen zien. Ik heb aanvankelijk gemeend, drie veldslagen te kunnen onderscheiden, maar ik betwijfel dat nu. Van de vier uit de oudste kroniek ⁸³ kan evengoed uitgegaan worden: het ligt er maar aan, hoe men de schermutselingen verdeelt.

Inhoudelijk gesproken komt men er niet uit: is een slag in drie dagen één slag, of zijn het er drie ? Structureel-stilistisch kan men wellicht veiliger uitgaan van twee blokken: Nettelaer- Vilvoorde en later de strijd om Grimbergen, Mechelen en opnieuw Grimbergen, al geeft de tekst van de GO daartussen de troonswisseling van drie hertogen. Na de eerste reeks gevechtshandelingen stuurt Arnout van Grimbergen zijn vrienden en medestanders naar huis (I, 5632); er is een tweetal 'lieflije plaatsen' : I, 5541 voor de plundering van Vilvoorde (je moet maar durven !) en II, 1724; er zijn twee slagen waarin uitvoerig de man tegen man gevechten worden beschreven, met heraldische gevens erbij: dat is in de slag om Nettelaer en in de slotslag.

Of de auteur hiermee een bepaalde vooropgezette bedoeling heeft gehad, is onduidelijk. Wel lijkt hierin een spoor te vinden van de overlevering, dat er in 1142 en in 1159 slag is geleverd. De auteur heeft nogal onhandig de twee slagen uitgesmeerd over de 17 jaar die hem ter beschikking stond.

de meso-structuur

a proloog en historische inleiding

Het is helaas onvermijdelijk, dat we in het hierna komende soms in herhaling moeten vallen, omdat enkele gegevens zowel bij de ene, als bij de andere categorie feiten behoren.

Het verhaal van de GO begint driemaal opnieuw. Allereerst is daar de proloog (I, 1-58). Hierin wordt voor de eerste maal Godfried of Godevaert vermeld, de eerste hertog die ooit in Brabant regeerde (I, 21-25) en tevens worden de heren van Grimbergen genoemd, machtig en sterk. Van de hertog Godfried I wordt meegedeeld, dat hij gezien was bij de keizer en diens 'Heren hoge'.

In de verzen I, 59-80 staat , dat 'die van Brabant' uit Troje stamden. Dan volgt

I, 63 (Trojen)

*Daer sy af waren geboren,
Alsoe ghi hebt moegen hoeren;
Soe was een hertoghe in Lothrike,
Die yerst grave was sekerlijke
Van Lovene, van Brussele met,
Ende van den lande, dat wel wet,
Dat daer omtrent gelegen was.*

M.a.w. reeds in die 'Trojaanse' tijd was er al een hertog: dan was Godfried dus de eerste niet. De tekst spreekt zich dan al tegen in de eerste 60 versregels.

In I, 81 begint het verhaal ten derden male opnieuw, met de val van Troye. Eén uit Hectors geslacht werd koning 'Tusschen der Masen enden Scelt' (I, 106). Dat verhindert niet, dat in I,155 de hertog, de vijfde van Lotharingen, Brabant aan zich trekt. Ook dit klopt niet met het voorgaande. Het 'point of view' van de auteur is nu kennelijk Lotharingen, vandaar uit

wordt Brabant ingelijfd - ofschoon het 'Tusschen der Mase
ende Scelt' al onder Hectors nazaat viel:

*I,154 Ende trac ane hem met gewout
't Lant van Brabant, dat cleyne was;
Want die heren, sijt seker das,
Daer af, hieten Princen doen;
Maer deze bewaudedet alsoe,
Dat hy namen een graefscap hiet...*

Vanaf I,200 tot 282 wordt uitvoerig uit de doeken gedaan hoe
de heer van Lotharingen en Brabant recht op de Franse kroon
verwierf en hoe Hugo Capet hem dwarsboomde

*I,280 Dus bleven onterft met valsheden
Van der crone van Vranckrike
Van Brabant die hertoge rike.*

Ongemerkt is de heer van Lotharingen(en Brabant) hier nu al
hertog van Brabant tout court geworden! De dochter van de zo
smadelijk gevangen genomen 'Brabantse' hertog Karel, Geer-
berg, verloor Lotharingen, dat de keizer aan Godfried van Ar-
dennen gaf (I, 288). Wat ook driemaal wordt meegedeeld in
deze historische inleiding is het feit, dat de heren van
Grimbergen, Gaesbeke, Hoorne en Adingen (of Edingen) leen-
mannen van de hertog waren: respectievelijk in I, 70-75,
170-179 en 306-311.

Het is duidelijk dat de auteur geworsteld heeft met de hem
beschikbare, wellicht tegenstrijdige gegevens. Maar er is
meer: men krijgt bovendien de indruk dat bepaalde boodschappen
zo belangrijk waren, dat daarvoor de structuur geweld werd
aangedaan. Dit hebben we in het voorgaande al eerder kunnen
constateren.

Het verhaal spoedt zich nu naar Godfried I (met de Baard)⁸⁴
(I, 356). *Hoort ende swiget overal..* het begint hier toch
niet voor de vierde maal opnieuw? Een springprocessie-sprong
en in I, 570 zijn we weer terug bij Godfried met de Baard.

Opnieuw, voor de vierde maal, worden Hoorne (I, 449), Gaasbeke (I, 459), Adingen (I, 461) opgesomd, nu omdat ze leenmanschap moeten doen. Tenslotte ook Grimbergen (I, 490) dat, zoals bekend, weigert. Dáar was het de auteur om te doen: dit is compositorisch fraai.

b het tijdsverloop tijdens de laatste slag

Een ander 'rommelig' geheel vormt het tijdsverloop tijdens de laatste slag. Het begin ervan ligt rond II, 1724. In vers II, 5220 valt de nacht: de eerste dag. Brabant staat er slecht voor: "Sy hadden d'alremeeste smerte" (II, 5239)! De Brabanders vergaderen. Boudewijn vanden Torre stelt voor hulp bij de graaf van Vlaanderen te gaan vragen (II, 5277)

II, 5299 *Anders en moghen wij nemmermeere
Voleyden dat hier es begonnen.*

Een gezantschap gaat naar de graaf (II, 5326). Deze wil overleg met zijnbaronnen (II, 5370), die hem adviseren de jonge hertog te verplichten zijn leenman te worden. Boudewijn van den Torre keert terug (II, 5419) naar Hendrik van Diest, de woordvoerder van de vier momboren of voogden van de jonge hertog. Deze Hendrik van Diest en Boudewijn vanden Torre zouden als borg en zich bij de graaf van Vlaanderen in gijzeling geven, tot de jonge hertog oud genoeg zou zijn de belofte in te lossen. Ze gaan derhalve terug en beloven de graaf het leenmanschap van de hertog van Brabant " 't eerst dat hij verjaert sal wesen" (II, 4576).

Intussen gaat Grimbergen de tweede dag 'aan de slag', (II, 5494). Kennelijk speelt de hele beraadslaging, het tweemaal naar Vlaanderen reizen, zich af in één nacht. Deze kunstgreep moet de auteur hebben toegepast teneinde een compositie te verkrijgen van een 3-daagse slotslag: een 'dispositio' die overeenkomt met de beschrijving van de Guldensporenslag door Lodewijk van Velthem. Na een summier beschreven strijd

(II, 5494-5555) keert Grimbergen ook deze keer als overwin-
naar huiswaarts

II, 5558 *Luttel in sorgen dies*

Dat hem was so groot verlies

Nakende ende so sware schade 85.

De graaf van Vlaanderen had beloofd '500 platen' 86 te zen-
den ter versterking, die 's anderendaags zouden kunnen mee-
vechten (II, 5574). Nu keren Boudewijn vanden Torre en Hen-
drik van Diest weer naar het slagveld - ofschoon eerder was
geschreven dat zij in gijzeling zouden blijven - en zij vinden
hun leger in een deplorabele toestand 87. Ze roepen een 'par-
lement' bijeen en reorganiseren het leger.

II, 5629 *Hier binnen so verbaerde*

Die dach,

dit is de derde dag, de laatste: de Vlamingen gaven duidelijk
de 'beslissende stem'.

Het is m.i. duidelijk, met welke intentie de auteur in eerste
instantie het Brabants overwicht over Grimbergen in de handen
van de Vlamingen legt: hij sauveert het gehele verhaal door
Grimbergen, hij suggereert, dat Brabant het nooit gewonnen zou
hebben van Grimbergen. Door de Vlamingen tenslotte als beslis-
sende factor 'in de strijd te werpen', maakt hij het uiteinde-
lijke verlies voor Grimbergen acceptabel. Het wordt hiermee
duidelijk, dat de dispositie die de auteur kiest, sterk is
bepaald door zijn intenties. Ik heb bovendien al eerder het
vermoeden geuit, dat de auteur een 'flamingant' zou kunnen
zijn: dit motief lijkt me hier echter niet doorslaggevend.
De dispositio was voor de dichter van groot belang bij de
verwezenlijking van zijn doelstellingen: maar dan ging het
hem eerder om het spontane effect dan om de consistentie
van het geheel. Dit laatste is, we hebben het reeds vaak ge-
constateerd, een zwak punt van de GO. De auteur heeft de

definitieve afrekening , de 'grote slag' ⁸⁸ in drie dagen doen plaatsvinden en heeft de gezantschapsreis naar Vlaanderen daar tussen gewrongen. Zo gaan 'tpaerlement' en 'den grooten strijt' ⁸⁹ samen op het moment der catastrofe, de 'Glückumschwung' ⁹⁰. (Op de jeugdige hertog, die nog altijd in zijn wiegje moet liggen, wordt geen enkele maal meer gezinspeeld, vanaf II, 1450 en II, 1611 . Intentioneel bepaald effectbejag !)

c het tijdsverloop binnen de 17 jaar van de strijd

Het volgende strduturele probleem betreft het tijdsverloop tussen de komst van Godfried I met de Baard en de laatste, definitieve slag.

In I, 369-372, 424 en 490 vangen de vijandelijkheden aan, direct na de troonsbestijging van Godfried I. Dit is dadelijk na het jaar 1130 (I, 421). Maar hoe kan de schrijver dan in II, 6566 meedelen dat de oorlog "wel omtrent .xvij. jaer" duurde ? In schema geeft de G0 't volgende:

1130	(I, 421) begin regering Godfried I. Gesprek keizer met Grimbergen.
1142	aanvang van de oorlog (terugrekenend van II, 6562).
	oorlog rond Nettelaer en Vilvoorde
1154/55	Godfried II aan de macht. (terugredenerend: als Godfried II vier jaar regeert (zie I, 3001) en als Godfried III bij zijn ambtsaanvaarding nog in de wieg ligt, moet Godfried II nu aan de macht zijn gekomen).
1159	einde van de Grimbergse oorlog (als die begon in 1142 (zie II, 6562) en omtrent 17 jaar duurde (II, 6566), valt het einde in 1159.)

Het is dus ook binnen de GO onmogelijk, dat de oorlog 17 jaar duurde en begon onder de aanvangsjaren van Godfried I. De intentie van de auteur is duidelijk: een strijd tegen drie hertogen is een imposante strijd, het zegt wel iets van de fabelachtige kracht en roem van de Grimbergse rebel ! Binnen het verhaal blijft onduidelijk, wat er precies tussen 1130 en 1159 is geschied. Alleen de drie laatste dagen zijn gevuld, zoals we zagen, overdadig gevuld. Stellen we dat met de eerste aanval op het dorp Grimbergen (de oorlog rond Netelaer, en Vilvoorde) de strijd in 1142 is begonnen, dan nog heeft de auteur de jaren van 1130 tot 1142 en de jaren van 1142 tot 1159 verdonkeremaand. Hiervoor hebben we in een vorige paragraaf al een mogelijke verklaring gegeven: de hertog moest coûte que coûte in de wieg.

de micro-structuur

Hieronder zijn wat compositorische merkwaardigheden verzameld waarvan niet steeds kan worden gezegd, dat ze intentioneel verklaarbaar zijn. Wel werpen ze soms licht op de ontstaans-geschiedenis van onze huidige tekst van de GO.

a de wederopstanding van Gerard van Ophem

Tegen Gerard van Ophem treedt Jan van Dongelberg in het krijt (I, 5083 en I, 5099). Jan slaat Gerard

het "A'damse" hs.
II, 5134

het Brusselse hs. 91

<i>Maer si sprongen op haesteleken</i>	<i>Maer sy spronghen op, hoorde</i>
	<i>ick spreken</i>
<i>Ende eer si getrokken haer</i>	<i>Ende eer sy haeren sweerden</i>
<i>sweenden</i>	<i>consten gevaen</i>
<i>Waren si weder op haer peerden</i>	<i>Waren sy gemonteert met dien,</i>
<i>Hermonsteert rikelike.</i>	
<i>Daer went gestreden vreselike</i>	
<i>Vanden twee heren dier by hilden,</i>	<i>Van den ghenen dyer by hilden.</i>
<i>Dat vlogen die spaenderen van</i>	<i>Daer worden spaenre van den</i>
<i>den schilden,</i>	<i>schilden</i>
<i>Die in stucken worden gehouwen.</i>	<i>Gehouwen, daer sy worden ghe-</i>
<i>Men mochter in den strijt scouwen</i>	<i>orst.</i>
<i>Meneghen vallen metten sweerde</i>	
<i>Eer die heren quamen te peerde.</i>	

Corrupt is A 5139: "dier by hilden". Dat wordt pas duidelijk in vergelijking met B: Ze werden weer te paard gezet door de-
genen die erbij waren en hun paarden vasthielden.
Tevens klopt A 43-44 niet, aangezien de beide ridders al in

37 'hermonteert' zijn. Maar ook deze passus kan uit B worden verklaard: De spaanders vlogen in het rond, daar waar ze weer op hun paarden werden geholpen. B is vermoedelijk ook corrupt, het rijmwoord 'dien' staat alleen. We vervolgen met de hierna komende versregels:

het A'damse hs.

het Brusselse hs.

Sinen viant daer hi op quam

*Doen track sijn sweert sonder
vorst,*

Van Donghelberge, die hem nam

*Van Donghelberghe die heere
vry,*

Sijn sweert ende sloech op her

Geraerde,

Ende sloech een, gheloves my,

Ende geraecte den ridder waende

Recht op 't beekeneel boven

Recht op het beekeneel boven

Dat hy't heeft in twee gecloven, Dat hy in twee heeft gecloven.

Ende't sweert scoet toten oghen toe;

Enen anderen hersloech hi doe

In den hals sonder merre,

Dat hem't hooft afvlooch verre.

Twee heeft hire doot in de vaent,

Daer 't toesach mijn heer Geraert

rest vrijwel identiek

De oplossing voor het mysterie van de herrezen dode is nabij, namelijk in B 5147. In A wordt het beekeneel gespleten van Gerard van Ophem. In B slaat Jan van Dongelberg 'een' of andere vijand dood. Dit zal ongetwijfeld geen fout van de autograaf, maar van de afschrijver zijn. Opnieuw zit trouwens de fout in A. Ook hier blijkt, dat beide afschriften die we van de GO bezitten, een tekstkritische editie behoeven.

b de vergeten wieg

Was de vorige compositorische merkwaardigheid niet te rela-

teren aan enige doelstelling of intentie van de auteur, met deze te bespreken merkwaardigheid kan dat wel.

Na de beslissende slag volgt een bespiegeling van de dichter (II, 6145). Dan volgt in II, 6175

*Van Grimbergen borch ende veste
Was den hertoge opghegheven
Van Brabant, die een droeve leven
Leide, ende rouwe hadde so groot
...*

6180 *Dat hy swoer in dieren eede,
Verginc 't hem te lieve ofte lede,
Hy soude den borch in corter stont
Slechten doen tot in den gront*

En na het 'soendinc' zou men ze ook nooit meer mogen betimmeren (II, 6192). Maar is de lezer dan vergeten, dat die hertog die grote rouwe bedrijft en eden zweert, nog in de wieg ligt? De auteur kennelijk wel.

Neen, helemaal vergeten kun je niet zeggen, immers, nadat Paridaen van Massenhove en Wouter Berthout naar het Heilig Land zijn vertrokken, luidt het in II, 6367

*Hier binnen, des sijt vroet,
Was die hertoge t'sinen dagen
Comen...*

Pas in II, 6493 vertelt de hertog aan de bezoekende keizer, dat hij de burcht van Grimbergen wil slechten en laat hij de Grimbergenaren beloven, dat ze die nooit meer zouden betimmeren.

Ik heb naar aanleiding van dit feit gesproken van 'intentioneel bepaald effectbejag'. De auteur beoogde een heldendicht te schrijven, met liefst zoveel mogelijk ridders in de meest ideale sfeer. Alles was daaraan ondergeschikt: de historiciteit en de compositie van het geheel; hij schuwde echter niets wat kon bijdragen tot spanning en sensatie. Zo'n gegeven was

bijvoorbeeld die kleine hertog in de wieg. Over de consequenties daarvan bekreunde de auteur zich nauwelijks.

c tweemaal hulp van de graaf van Vlaanderen

Vreemd is, dat de graaf van Vlaanderen tweemaal hulp zendt: eerst in II, 132 e.v., waar hij 700 platen zendt, en zonodig nog 1000 man meer wil leveren met acht, met name genoemde leidsmannen. In II, 5279 stelt Boudewijn vanden Torre voor, hulp bij de graaf te gaan vragen. Met geen woord wordt gerept over de vorige levering van manschappen. Zoals gezegd, dit probleem is wellicht te verklaren uit het optreden van de tweede auteur ⁹².

d 'bilocatie' of afsplitsing van Hendrik van Diest

Hierna is het de beurt van Heinric van Diest, vreemde kapriolen uit te halen. Hij is een belangrijk man binnen de hertogelijke partij:

- in I, 859 voert hij het woord aan het hof te Cortenberge;
- in I, 3015 wordt hij momboor van de zuigeling-hertog;
- in I, 3906 spreekt hij weer te Cortenberghe;
- in I, 4192 leidt hij een legerschare. Zijn raad wordt trouwens door iedereen als beslissend beschouwd;
- in I, 4307 wordt zijn wapenschild beschreven;
- in I, 4404 gebeurt dat opnieuw. Fout van de auteur ?
- in I, 4401 wordt nog van hem gezegd dat hij sporen draagt;
- in II, 1804 wordt dat ten tweeden male meegedeeld;
- in I, 4402 berijdt hij een appelschimmel;
- in I, 5039 spreekt hij weer bij een beraadslaging;
- in II, 676 gaat men in zijn 'scone tent' vergaderen;
- in II, 1021 spreekt hij weer ter vergadering;
- in II, 1114 idem;
- in II, 1181 idem;
- in II, 5256 overlegt hij met Boudewijn vanden Torre over het verzoek aan de graaf van Vlaanderen;

in II, 5303 voert hij weer het woord. Boudewijn gaat alléén naar de graaf, komt terug naar Hendrik van Diest (II, 5420). In II, 5446 gaan Boudewijn en Hendrik als borgen naar de graaf. En nu de fout.

II, 5459

hs. A

hs. B

*Mijn heer Heinric sprak: "Brabant Mijn heere Hendrik van Brabant
Ende ons jonchere, her grave Sprack aldus: "Heere grave coene
coene,*

Heeft uwer hulpe te doene... Uwer hulpe hebben wy van doene...

Handschrift A heeft in II, 5570 gewoon: "her Heinric", terwijl dit vers in hs. B luidt: "heere Henrijcke van Brabant". Maar hs. A geeft in II, 5801 even later ook "Heer Heinric van Brabant". Hs. B doet hetzelfde.

Hs. A gaat in II, 5799 door

*Daer moesten erselen twee battaeljen;
In d'ene was leitsman, si u bekant
Mijn heer Heinric van Brabant.
D'ander van den Torre her Bouden*

en dit terwijl ze bij de graaf in gijzeling waren ! Boven- dien wordt Hendrik van Diest genoemd in II, 5812 als één van de strijders onder de hertogelijke manschappen onder leiding van Pollair. In II, 5812 vechten zowel Boudewijn vanden Torre als Henrik van Diest weer. In II, 5854 wordt Heinric van Brabant genoemd. In II, 5884 komt Heinric van Brabant weer op, in zorgen over het uitblijven van de hulp uit Vlaanderen. In II, 6128 staat vermeld, dat de heer Hendrik van Diest in de strijd is dood gebleven. In II, 6376 ontslaat de hertog van Brabant Bouden van den Torre en Heinric van Brabant van hun borgschap.

Er gebeuren twee vreemde dingen: de heer Hendrik van Diest

splitst zich af in Hendrik van Diest en Hendrik van Brabant. Boudewijn van den Torre en de 'nieuwe' Hendrik van Brabant zijn als borgen gegijzelden van de Vlaamse graaf en niettemin vechten ze mee in de krijg.

Het raadselachtigste is, dat de fout begint in hs.B: zie hierboven de twee versies van vers II, 5459. Daarenboven neemt hs. A de fout over in vers II, 5801. Stel, dat A als legger een voorloper van B - laten we dit B-1 noemen - heeft gebruikt. De schrijver van A heeft dan II, 5459 gecorrigeerd, maar is op den duur voor de verwarring in B-1 bezweken. Daarvoor pleit enigszins het feit, dat A in II, 5461 een fout heeft: "Heeft uwer hulpe te doene", wat onzin is. De juiste lezing ligt (dat hebben we meer geconstateerd) in B: "Uwer hulpe hebben wy van doene". Deze structurele fout in de GO is interessanter voor de filoloog, dan voor degene die de intenties van de auteur onderzoekt. Eigenlijk werpt de fout meer licht op de prestatie van de auteur - zovele honderden ridders die in verschillende kampen verdeeld, met elkaar in gevecht raker, zo keurig op hun plaats te laten - dan op zijn falen.

De structurele merkwaardigheden ondersteunen voor een belangrijk deel de intenties van de auteur, roemruchte voorvaderen af te schilderen in een 'romantische' entourage. Je moet niet te goed lezen, en- aangezien de tekst wel eerder als luister-tekst zal zijn bedoeld (zie volgende paragraaf) - niet te goed luisteren, want dan rammelt het verhaal aan alle kanten. Maar wat deert dat de toehoorder die zijn voorvaderen hoort roemen ?

VORM

B Taal en stijl

Taal

Men kan het taalgebruik van een historische tekst aanvatten om plaats en tijd van ontstaan te herleiden.

Wat de plaats betreft: ofschoon beide handschriften van de GO nogal verknoeid zijn, kan men duidelijk zien dat de taal - hoe kan het anders - Brabants is. Soms lijkt ze Oostbrabants gekleurd ⁹³. Verder komen we, vrezen ik, niet.

Wat de tijd betreft: het enige waartoe de m.i. tamelijk corrupte afschriften een oordeel mogelijk maken, is, dat de tekst vrij jong lijkt. Er komen nogal wat woordvormen in voor uit de 15^e eeuw ⁹⁴. Restanten van oudere woordvormen hoeven niet op een oudere Vorlage te wijzen, maar kunnen op rekening worden geschreven van de litteraire conventies binnen dit genre. Ook hiermee bereiken we dus niet veel.

Stijl

Het taalgebruik kan men ook beschouwen in het licht der 'artes poeticae'. We hebben in een vorige paragraaf al gesproken over de 'litteraire conventies' binnen de GO. Op deze plaats willen we enige ruimte geven voor een nader onderzoek naar de formele litteraire aspecten. De inhoudelijke, zoals daar zijn: keuze en beschrijving van gebeurtenissen, vóórkomen van bepaalde stereotiepe gedragingen, komen in een later stadium aan de orde.

Als in de middeleeuwen nog steeds geldt, wat Cicero en de Rhetorica ad Herennium schrijven - teksten die ook ten grondslag liggen aan de middeleeuwse Poetria Nova van Galfredus de Vino salvo ⁹⁵ - nl., dat er drie stijlen zijn: een hoge, een middestijl en een vlakke stijl, dan is de GO in de hoge stijl geschreven. De taal is voortdurend verheven, 'een boerdekijs' dat Jan van Boendale in zijn mildheid toestaat ⁹⁶ ontbreekt, men

ziet de auteur inderdaad *uten materien niet wenden* 97. De stijl is 'gravis', de dichter wil 'movere'. De GO lijkt inderdaad een verheven lofdicht op de ridderlijke stand en het ridderlijk bedrijf.

Bij de hierna komende bespreking van poëtische invloed in de GO, neem ik Jan van Boendale's tekst als uitgangspunt, waar hij spreekt over de dichter:

v. 10 e.v.

*Hi moet sijn een gramarijn,
Warachtich moet hi ooc sijn,
Eensaem van levende mede,*

v.15-16

Gramarie is deerste sake

ant si leent ons scone sprake

-Met de eerste versregel wordt bedoeld op het beheersen van de retorische-poëtische kunstgrepen.

-Jan van Boendale noemt scone sprake (v.16) als eerste van deze.

Over het algemeen gesproken lijkt de auteur van de GO geen groot stilist: wanneer men hem bijvoorbeeld vergelijkt met Lodewijk van Velthem in diens beschrijving van de Guldensporenslag, is hij duidelijk de mindere. Zowel in soorten als in kwantiteit kan hij zich niet met Lodewijk meten.

Toch bestaat het begrip 'stijl' voor hem wel degelijk: I, 491-2:
Een hode, die conste wale

Gheven tale ende wedertale...

En van Arnout van Oyenbrugge wordt gezegd: I,1987:

*Ghy sijt hoofsaem, van tale snel,
Die ghi wel cont omme legghen,
Ende altoes dat beste segghen.*

Als er al eens elocutio voorkomt, dan is dat letterlijk als iemand sprekend wordt opgevoerd: zie vervolg.

v.17-18

*Te rechte voeghen die woorde
Elc na sinen scoonsten accoor
/de.*

-Deze regels verwijzen naar de dispositio, en het juiste woord op de juiste

- plaats. We hebben in het voorgaande gezien, dat noch het één, noch het ander in de ons overgeleverde hss. van de GO voorbeeldig is.
- v. 19 *Te rechte scriven ende spellen* - verwijst naar de 'latinitas': evenmin een sterke zijde van de GO.
- v. 20 *Ende dat pointelijc voort vertellen* - de 'ordo naturalis' Dit citaat heeft betrekking op de chronologische volgorde van het vertelde, iets wat juist bij historische teksten een belangrijke eis was ⁹⁸. Dat kan van de GO gezegd worden: de stof is nauwkeurig chronologisch gerangschikt.
- v. 21 e.v. *Men sal ooc voren versinnen, Hoe men dat dicht sal beghinnen, Middelen, ende daertoe enden, Ende uter materien niet wenden.* - Wel, voor de 'inventio', voor het verzinnen verdient de auteur van de GO alle lof!
- v. 25 e.v. *Dat prohemium int beghin Sal verstandnisse hebben in Van datter volghet na.* - Ook dit gebeurt in de GO, al is het enigszins gebrekkig. Het gedicht (I, 6 e.v.) *sal goet Te horne sijn, ene rechte volrede Van striiden en groter vromichede, Van parlementen, van gedinghe, Van sconen woorde sonderlinghe, Van goeden ridderschappe mede.*
- v. 28 e.v. *Auctoriteite, alsic versta, Ende exemple daer toe mede Sullen hebben propre stede, Daer hem behoort te stane Na datter materien hoort ane.* - Met 'auctoritas' is de dichter spaarzaam. Hij beroept zich zelden op schriftelijke bronnen: I, 26 *Na dat my die cronike leerde, is* misschien het enige voorbeeld. Wel komt - als stoplap? - voor: I, 2340 en I, 4851 : *..als ic las...* Een beroep op ooggetuigen blijft geheel achterwege; terwijl dat voor historiografie zo'n belangrijk element was ⁹⁹.

Wellicht versterkt dit gegeven onze veronderstelling, dat het in de GO niet gaat om betrouwbare historiciteit; het betreft hier 'waarheid' van een andere orde ¹⁰⁰.

v.33 e.v.

*Dat einde vanden dichte sal
Dat voorste besluten al,
Ende daer toe setten proper
woort
Alsoe tier materien hoort.*

- Dit gebeurt wel in de GO, al is de samenvatting van het verhaal, zoals we gezien hebben, niet geheel conform het voorafgaande. II, 6564
*Die oorloghe duende, eer't ten inde
Comen conste, stuer ende swaer
Wel omtrent.xvij. jaer,
Dat elc op anderen roofde ende pande...*

v.37 e.v.

*Aldus moet die dichtre sijn
Van rechte een gramarijn;*

-Hoe zit het met de 'colores rhetorici' in de GO ?

De geijkte vindplaatsen daarvoor zijn de proloog en de epiloog. In de proloog staat géén opdracht; wel de aanroeping van God. De lezer/hoorder wordt 'benevolens', 'attentus', en 'docilis' gemaakt. Zie het citaat op de vorige pagina.

De 'casus scribendi' wordt vermeld:

I, 12

*my dunct dat sy ter Daem-stede
Sere misdoen dese consteneren,
Die hem met dichten generen,
Dat sy suffen brenghen voirt*

insinuatio !

I, 20

*Daer sy die lieden, dat wel wiet,
Versuft met maken achter straten;
Ende sy te dichten hebben gelaten
Vraye geste, die waerheyt was...*

In de epiloog komen, zoals zo vaak, de twee dichters te voorschijn. Een toep ? Ik durf tot nu toe hun realiteit niet te ontkennen.

Het befaamdste stijlmiddel, de amplificatio, vult de gehele GO; als men althans de tekst beschouwt als één grote uitbreiding van kroniek van Affligem, of Brabantsche Yeesten-IV.

De 'amplificatio', die onder de 'dispositio' wordt gerekend ¹⁰¹, is inderdaad voortdurend voelbaar, al is zij niet concreet aanwijsbaar. Wanneer tweegevechten worden beschreven, wapenrusting en heraldische gegevens van elke afzonderlijke ridder, dan is dat amplificatio. Ook het voorkomen van synoniemen, van tautologieën, valt hieronder. Daar staat de tekst bol van: I, 77

I, 340 goet ende leen; I, 218, I, 332, I, 390 groot ende sm

I, 83 huys ende sale;

I, 885 tparlement ende dat ghedinge;

I, 175, I, 181 lant ende goet;

I, 267 gelt ende geniet;

II, 43 bloet ende naect;

II, 266 valsch ende vol ontrouwen; (incrementum= opklimmend)

II, 6468 pais ende soene. enzovoorts.

Voorts de congeries: de opsomming, II, 4426 *Daer worden in leiden siden / Afgeslagen handen en armen, / Hoofden, voeten. Och, wach armen ! Om slechts een voorbeeld te noemen.*

Ook van de abbreviatio heeft de auteur weet: *Wat helpt dat ic 't make lanc ? / Ic wille corten mine woorde.*

Hierbij aansluitend vindt ook de topos van de onuitsprekelijkheid zijn plaats. Zoals we al hebben kunnen lezen in de paragraaf over de twee auteurs, komt deze toop veelvuldig voor.

Curtius schrijft over deze wending een gehele paragraaf ¹⁰².

I, 214, I, 200, I, 131 (!) In weet al hoe menig jaer. De auteur gebruikt hier trouwens ook nog een eufemisme ! *I, 986 Dan ic u wel gheseggen can.* Om er nog enkele te noemen.

Een vergelijking met illustere voorgangers - (Curtius ! ¹⁰³)

die ook tot de amplificatio kan worden gerekend - is ook in de GO te vinden. Ofschoon Galfredus de Vinosalvo een voorbeeld geeft van vrouwen ¹⁰⁴, zijn het in de GO uiteraard mannen:

II, 5767 Ic wane dat noyt Alexander; I, 4378 Met waerheiden Roelants genoot. Dat zijn wel m.i. de enige plaatsen.

De antithese, is - met de tautologieën, - de meest voorkomende figuur: enkele voorbeelden *I, 36, I, 436 lude ende stille; I, 218, 322, 390 groot ende smal; I, 222 klein ende groot; I, 416, 480, 812 vroeck ende spade; I, 437 lief ofte leet; I, 541 verre no by; II, 625 peys ofte onpeys; II, 684 bi nachte*

bi daghe; II, 728 jonc noch out. Etc. zoals I, 2827 .

De meeste zijn stoplapperig en clichématig.

De enumeratio, komt zeer veel voor : behalve namen van ridders, levende zowel als gesneuvelde , ook de namen der landstrekken waar zij vandaan komen. *I, 453 Sijn lant, sijn leen, sijn goet; I, 550 vrome, coene, hovesch.* Ook dergelijke enumeratio's komen veelvuldig voor; (articulus= figuur zonder verbindingswoorden). Een enkele maal een litotes: *II, 5828 Dat haer wasdom cleine soude wesen; II, 3583 Ende en gaven hem geen raste.*

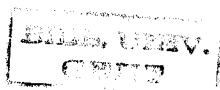
Uiteraard ontbreekt het niet aan epitheta ornantia, versieren- de bijvoeglijke naamwoorden : *bliscap groet; coene diet, stou- ten moede, Etc.*

De veelgeroemde apostrofe komt niet voor , het aanroepen van hoofdpersoon, afwezigen of zaken. Wel het aanspreken van de luisteraar, dat - zoals we straks zullen zien - tevens een duidelijke functie kan hebben binnen de structuur: *I, 55 Hoirt ende swiget, dat bid ic u; I, 324 Mogedi horen nu; I, 357 Hoort ende swiget overal. Etc.*

Een enkel paralellisme: *II, 5786 Selc met kilen, selc met staven; II, 6480 Slaet af mijn hooft, nemt mijn leven;* maar geen retorische vraag; geen tegenwerping (hypophora), geen occupatio (schijnbaar verzwijgen). De GO blinkt het meest uit in de wat clichématige stijlfiguren: tautologieën, antithesen en enumeraties.

Enkele interessante voorbeelden zijn echter: de praemunitio de waarschuwing *I, 1447 Doe antwoerde onberaden / Her Annout I, 641 antwoerde / Onberaden (= Annout) .* Dit is tevens een vooruitwijzing van de auteur en een standpuntbepaling. Een ander soort vooruitwijzing is v.II, 5582 *die lettelt wisten... dat haer lieden selken strijt... hadden leden;* waar verwezen wordt naar iets, wat de hoofdpersoon niet, maar de lezer/hoor- der wel weet. Eenvoudiger is *I, 39 Ghelijc ghy horen sult hiernae; I, 51 als ic u sal segghen; I, 54 Ghelijc ghy hier nae sult hooren lesen.*

De sententia ontbreekt evenmin en een soort moraliserende digressio: *I, 1808 Die met syn hooft wil dor den muer, / Heeft dicke aventure suer; II, 1682 Die hont es coender vele,*

*seldi weten, / Die op sijn messie is gezeten; II, 6036-7 Nu
mogen wy verstaen over waer; / Dat d'oude hont vast es ende
waer.* De eerste sententia wordt in de mond van de oude
Arnout van Oyenbrugge gelegd; hij blijkt achteraf gelijk te
krijgen. Dit spreekwoord komt niet voor in Kloekes Uitgave
van "Seer schoone spreekwoorden / oft Prouerbia"¹⁰⁵.

De derde spreekt zoon Aert van Oyenbrugge uit. Hs. B heeft
Dat de oude hont bast es gheerne waer. De tekst van de GO
geeft een aantekening van J.H.B. (=Blommaert) : *Dat de oude
hons bast, es tende waer.*¹⁰⁶. Dit spreekwoord komt in bo-
venvermeld werk van Kloeke wel voor, nl. onder noot 437,
nummer 533: *Labay dung vieil chien doikt on croire : Tgehas
van eenen ouden hondt behoortmen te ghelooven.* Deze opmer-
king slaat op de oude Arnout van Oyenbrugge.

De tweede heeft Br. aldus *Als die hont es op syne messye, /
Soe es hy te coenne, als ick lye.* Zie Kloeke, nr. 168 *Dessus
son limier se faict le chien fier; De hont maeckt hem stout
op sijn messie.* Zo iets als: Thuis is de hond dapper.

Dit spreekwoord neemt Arnout van Grimbergen in de mond.

- I, 322 een moraliserende digressio :

(So)

Daden sy met hem nike,

Dies men nu dagelike

Vele pleget te doen, dat seggic u;

Wat dat es, mogedi hoeren nu.

vooruitwijzing

Als't enen man ten quaetsten gaet

Dat hem niemant by en staet,

amplificatio

Maer pinen hem, met rade, met dade,

binnen rijm

Lachter te doen ende scade.

tautologische verbinding

- Voorts treffen we in de GO tweemaal een locus amoenus aan :
allereerst vóór de slag bij Vilvoorde; wat minder een slag
dan een doodgewone plundering en brandschatting was:

I, 5541

Dat was recht, also ic 't las,

Op senten Jan Baptistendach,

Die in middensomer lach.

<i>Dat groene zijn bossche, heiden,</i>	articulus
<i>Ende die beesten gaen ter weyden,</i>	parallellisme
<i>Ende die maeghden gaen spelen uyt,</i>	.,
<i>Met haren lieven in't soete cruyt,</i>	epitheton ornans
<i>Bloemen lesen om te maken hoede,</i>	
<i>Om te dragen met blyden moede,</i>	epitheton ornans
<i>Overmits der nieuwer minnen</i>	
<i>Haren jonger herte binnen,</i>	
<i>Ende te velde scone staet de vrucht,</i>	(laatste drie vers-
<i>Ende soete wert de lucht,</i>	regels corrupt ?)
<i>Ende men nuwe fruyt vint in elker side.</i>	

De tweede locus amoenus komt voor als de definitieve veldslag voor de deur staat: II, 1724

<i>Dit was op Onser Vrouwendach,</i>	weer datering
<i>Die te Half Ouste lach,</i>	weer amplificerend
<i>Dat die lieden alle zijn blide,</i>	
<i>Van den liefliken tide,</i>	
<i>Dat dat coren volwassen es,</i>	
<i>Ende die vrucht, sijt seker des,</i>	amplificatio
<i>Die op d'eerde heeft gestaen;</i>	
<i>Ende men die scuere vult saen</i>	
<i>Metten wasdomme van den velde,</i>	
<i>Daerom men met groten geweld</i>	
<i>Heeft gepijnt al het jaer,</i>	
<i>Ende die l'ede overwaer</i>	
<i>Hen gaen doen te gemake,</i>	
<i>Met haren vruchten in waren sake,</i>	
<i>Die si t'samen hebben gewonnen,</i>	
<i>Dies hem nietmant derf veronnen.</i>	corrupt ?

Curtius. die als eerste het verschijnsel locus amoenus heeft beschreven ¹⁰⁷, besluit de paragraaf daarover met de opmerking, dat alle harmonieën van tegenstellingen (puer senex e.d.) gevoelsformules zijn en als zodanig een speciale vitaliteit bezitten. ¹⁰⁸ Hier is de tegenstelling

tussen de lieflijke natuur-en cultuurbeschrijving en de direct daarop volgende slag wel heel schrijnend. De middeleeuwse toehoorder of lezer moet een dergelijke passage als een signaal hebben opgevat, zo functioneerde een dergelijke locus in een orale cultuur: Nu gaat het komen!

- Tropen, beeldspraak, komt in de GO zelden voor. Een enkele metafoor, zoals in de volgende drie overeenkomstige situaties:

I, 644 Dat ic niet een spoerveder / Geef om sijn daet;

I, 848 Dat ic niet een nootscale (geef om den hertoghe);

I, 870 Dat ic niet een caß (geve om den hertoghe).

II, 5979 Die sweenden cloncken daer als bellen, vergelijking met als. Graadaanduidend : II, 5692 (Die) So sloech, dat hijs in .vij. daghen loech. Fraai is II, 3578 Die andre vloen van hen t'saemen / Als sprewen voer die sperrewaer.

Tot het slot heb ik bewaard de typische manier, waarop de auteur de scènes aan elkaar verbindt. Ofschoon deze figuur zowel bij de dispositio als bij de topen kan worden ondergebracht, sluit ik er de paragraaf mee af, omdat ze een licht werpt op de werkwijze van de auteur en op de bedoeling met de tekst. Men zie

I, 665 Nu laet ic den hode riden

I, 760 Nu hoirt vanden hode coene

I, 1076 Nu hoort dan voort mine tale

I, 2334 Van hem laetic nu die woort

Ende wil u tellen voert

I, 3285 Hieraß wilic swigen nu,

Ende tellen u die geste voort

I, 3966 Hier laet ic van hem die woirt

I, 5256 Hier laet ic van hem die woert

Ende wil u tellen voort

II, 1 Hier swigic van hem teser stede

II, 310 Ic laetse nu gereiden hiere

Hare carine ende haer harnasch

Ende wille u vertellen rasch

*II, 778 Nu wil ic van hem swigen nu
Tote dat poent es ende stade*

II, 6267 Nu hoirt wat ic u doe weten

Deze plaatsen zijn in de editie Blommaert-Serrure meestal het begin van een nieuwe alinea. Men ziet, dat structurering wordt verkregen door: a. het inbreken van de auteur in het verhaal; b. door een abbreviatio-formule ('hieraf willic swigen nu') ; c. door het aanspreken van de lezer; d. door het gebruik van 'nu' ¹⁰⁹.

Deze formuleringen duiden er alle op, dat de GO-tekst bedoeld is om te worden voorgelezen ('hoor; swige, ic telle'). Met het oog daarop kunnen we ook zoeken naar gegevens in de proloog en epiloog.

proloog

I, 6/7 Want het sal goet / Te horne sijn

I, 39 Gelijc ghy hooren sult hiernae

*I, 54 Ghelijc ghy hier nae sult horen lesen
(ook hs. B heeft 'hooren lesen')*

I, 56 Hoirt ende swiget, dat bid ic u

epiloog

II, 6608 Ende hem allen die't hebben gehoirt

Alleen II, 6609 heeft *Ende noch selen lesen voirt*.

Deze gegevens bevestigen eens te meer de veronderstelling, dat de doelstelling van de auteurs was, een voorleestekst te schrijven voor de kring van adellijke ridders. Voor het hof ? Of zijn de gevonden plaatsen conventionele wendingen ? De aard van de tekst van de GO doet bij mij de mening post vatten, dat deze tekst wel degelijk aanvankelijk als voorleestekst is bedoeld: de talloze namen 'doen' het natuurlijk niet als er slechts één lezer is !

Wat het tweede punt van Jan van Boendale betreft, waar hij de eigenschappen van de dichter noemt, de waarachtighede, daarover kan het volgende gezegd worden. Met name in de geschiedschrijving en in de heilige schriften vindt hij

waarachtigheid een eerste vereiste (v. 71, v. 210). Nu hebben we gezien, dat de auctoritas in de GO niet bijster goed wordt onderbouwd. Alleen als stoplap komt het benadrukken van de waarheid van het geschrevene vele malen voor: *sekerlike, dat waerheit es, ic liege u niet, siet seker des* Etc. We missen echter het zo belangrijke beroep op oog-getuigen¹¹⁰.

Opnieuw blijkt de geringe relevantie voor de auteurs van de historiciteit. Zij schreven geen geschiedkundig werk, zij schreven een epos op de Brabantse ridderschap tegen een historisch decor.

H O O F D S T U K I V

F U N C T I E E N M I L I E U

1. INLEIDING

Het is misschien enigszins kunstmatig, een scheiding aan te brengen tussen doelstelling (H. III) en functie enerzijds, en milieu en publiek (H. V) anderzijds. Om wille van de overzichtelijkheid van de te bespreken onderdelen, leek het mij echter verantwoord. In ieder geval is er wel een verschil in 'point of view' tussen het vorige hoofdstuk 'Doelstelling en intentie' - waar de auteurs als invalshoek zijn genomen - en dit, waar het luisterend milieu als zodanig fungeert.

Een beschrijving van dit 'milieu', de wereld waarin de GO heeft moeten functioneren, vindt men in recente publicaties van: Paul de Ridder, Dynastiek en nationaal gevoel in Brabant, onder de regering van hertog Jan I (1267-1294),¹

van H. van Dijk, 'Die alder excellentste cronyke van Brabant' en de traditie van het 'Chanson de Roland',²

van F.P. van Oostrom, Maecenaat en Middelnederlandse letterkunde,³

van W.P. Gerritsen, Wat is hoofsheid? Contouren van een middeleeuws cultuurverschijnsel,⁴

en van A. Uyttebrouck, Le gouvernement du Duché de Brabant, au bas moyen âge (1355-1430), 2 delen, Bruxelles 1975⁵.

Overigens laat ik op deze plaats nadrukkelijk in het midden, of per se het hertogelijk hof dit milieu, of de hertog van Brabant de opdrachtgever was. De algehele 'Sitz im Leben' moet echter ongetwijfeld daarmee overeenkomen.

En, zoals overal waar ambitieuze hovelingen, c.q. hoge ambtenaren, elkaar voor de voeten lopen, zo zal ook hier het net van baantjesjagerij, afgunst en vleierij onontwarbaar zijn geweest.

De auteur van de GO heeft voorzichtig als de muis in La Fontaines fabel tussen de mazen door moeten kruipen, wilde hij niet, dat één ervan zijn strop zou worden.

2. NORMEN EN WAARDEN

Ofschoon er geen handboek bestaat: 'Savoir vivre voor de ware ridder' en dus het controleren van ridderlijke gedragingen aan een objectief code onmogelijk is, kunnen we bij de hierna volgende gegevens toch wel spreken van zeer waarschijnlijk gecodeerd gedrag. Er bestaat geen middeleeuwse 'Ars pugnandi' - vergelijkbaar met Frederik de tweedes Ars venandi cum avibus - maar als er één tekst is die in het Middelnederlands die naam zou mogen dragen, dan is het de GO. Het gehele werk geeft een ideaaltypisch beeld van de ridder, niet zozeer in de 14e- en 15e-eeuwse hofcultuur (anachronistisch zo fraai getekend in het werk van Segher Diengotgaf) als wel in de veranderende en verouderende toernooi- en parlement-ethiek.

De GO is vervaardigd ná de (beschrijvingen van de) grote veldslagen van Woeringen en Kortrijk. Zeker bij de laatste bleek, dat het tijdperk van toernooiantanende was: de Vlaamse boeren en burgers maalden niet om ridderlijke gebruiken zoals levens sparen, paarden ontzien en je beurt afwachten. Met ontzetting moet het ridderlijk milieu dit hebben aangezien of vernomen. De opdrachtgever en of de auteurs van de GO hebben getracht in dit werk de ridderlijke puntjes op de ridderlijke i's te zetten; een intentie van de auteurs was wel degelijk het 'conserveren' van de normen en waarden van de laat-middeleeuwse adel, die in een crisissituatie zaten. Het ontstaansmilieu van de GO en het milieu waarin hij functioneren zou, krijgen hierdoor een nieuw perspectief. De auteur kondigt zijn thematiek en waardenpatroon zelf aan. De exordiale 'docilis' formule is veel minder oppervlakkig dan men wellicht zou vermoeden:

I, 6 ...want het sal goet
 te horne sijn, ene rechte volrede

*Van striden en groter vromicheden,
Van parlementen, van gedinghe,
Van sconen worde sonderlinghe,
Van goeden ridderscappe mede. (onderstrepingen door mij)*

Strijd, dapperheid, parlementen en gedingen, schone woorden en ridderschap, dat zijn de ingrediënten van het verhaal. Uiterst juist geformuleerd geeft de auteur hiermee aan opzet en daarmee normen en waarden die hij zijn publiek wil voorhouden. We zullen deze ingrediënten afzonderlijk bezien.

- Van striden en groter vromichede ⁶

Voor de auteur, en kennelijk ook voor het milieu waarin de GO 'gedropt' werd, waren strijd en grote dapperheid de criteria waaraan men de ridderschap afmat. In het beeld van de ideale adeldom uit de 14e-eeuwse wereld van de GO stonden de traditionele 12e- en 13e-eeuwse normen nog centraal: normen uit een heel wat vechtlustiger periode. Ze zijn cultuurhistorisch gezien dan ook ouder dan de hierna te bespreken 'parlementaire' deugden.

De bij uitstek ridderlijke deugd van dapperheid in de strijd zocht in tijden van vrede of wapenstilstand een uitweg: zij vond die in de hartstochtelijk vereerde toernooien. Het toernooi is een tot - altijd nog gevaarlijk - spel geworden, gestileerd tweegevecht en ik ontkom niet aan de indruk, dat de GO door deze toernooi-traditie beïnvloed is. De minutieus beschreven strijd van man tegen man, gelijk de GO die ons schildert, is inderdaad het 'super toernooi zonder Dame', zoals ik elders heb gezegd.

Met het oog op de functie van de tekst en op het luisterend milieu heeft de auteur zijn verhaal in de vorm van een steekspel gegoten: een anachronisme dat men hem niet euvel geduid zal hebben ⁷.

Uit de tekst blijkt herhaaldelijk, dat de auteur dapperheid als de belangrijkste kwalificatie van van de ridder beschouwt.

Strijd en dapperheid nemen dan ook het leeuwendeel van de GO voor hun rekening. De GO lijkt één groot toernooi, één voortdurende bekroning van heldenmoed en strijdlust. Om de beschrijving van de slagen is het de dichter begonnen, niet om de historische problematiek rond Grimbergens ondergang. De auteur toont hoe de voorvaderen al vechtende roem verwierven, hij geeft hier het summum van ware strijdvaardigheid en edele oorlogvoering (*sit venia verbo* !). Een enkele maal heft hij de moraliserende vinger of laat dat Arnout van Oyenbrugge doen, om te wijzen op het grotere goed van vrede en overleg ⁸. De schrijver wordt nooit moede, in tegenstelling tot de lezer, klap na klap, stoot na stoot, charge na charge, wond na wond te beschrijven. Werkelijk, een ooggetuige zou niet in staat zijn geweest, zoveel tegelijk waar te nemen. De GO kan inderdaad met de Nachtwacht of met een schuttersstuk van Van der Helst worden vergeleken: het gaat om de opdravende edelen, om hun roem en eer en dapperheid. Hoezeer de auteur, in ieder geval de eerste auteur, dapperheid als hoogste kwaliteit beschouwt, blijkt bijvoorbeeld uit het feit, dat hem soms juichkreten ontsnappen terwille van de strijd:

II, 1878 *daer went gedient om prijs, om danc;*

II, 5194 *Scoenderen strijt dan si daer dreven
werd in boecken noyt bescreven.*

Hij stelt zijn gehoor de grootste ridders uit de geschiedenis als voorbeeld; het zijn de bekende prototypen van dapperheid Alexander en Roelant:

II, 5767 *Ic wane dat noyt Alexander
Soe herden wtrijt en began*

I, 4376 *Want elken die daer was ten stride
Mocht men geliken t'allen tide
Met waerhede Roelants genoot;*

Dapperheid 'in extremis' wordt hier exemplarisch: gewond raken is geen schande, noch 'tumelen' of vallen in onmacht. Maar dan

doorvechten, dat brengt de luisteraar in extase! Het sterkst van al is de geschiedenis van Willem Tant - en die was volgens I, 4078 al 75 jaar oud! -, weer aan Grimbergse kant,

II, 6308 *Die in den strijt vacht als een deghe;*
Hem worden sijn been afgeslegghen;
Nochtans vocht over sijn knien
Ende leefde langhen tijt nadien.

Het tegengestelde van dapperheid is vluchten; niets lijkt dan ook roemlozer, sterven is dan nog beter

II, 4019 *Elc wilde sterven, eer hy 't velt*
Rumen moste met gewelt;

II, 5887 *Doch schaemden si hem te vliene.*

Eveneens zeer extreem is het verhaal van Arnout van Oyenbrugge (II, 5981-6016) die in bewusteloze toestand van het veld wordt gedragen. Halfdood bijgekomen uit de bezwijming, eist hij dat men hem terugbrengt naar het strijdtoneel:

II, 6007 *Mine geslachte niet en betaemt*
Te vliene aldus lachterlijc.

Wat moet zijn 'geslacht' onder de toehoorders hebben zitten glunderen. Dat hier een code achter schuil gaat, is haast wel zeker. En dat het nu precies Arnout van Oyenbrugge betreft, die het hele verhaal door toch al zo wordt gepousseerd, zal in het volgende hoofdstuk worden verklaard.

Men kan nog zo dapper zijn, gesneuveld moet er worden in een oorlog. Het is interessant om te zien, hoe de auteurs dit probleem te lijf gaan. Het is opvallend dat van weinig groten de dood op het slagveld wordt beschreven: òf ze sterven geruisloos, zoals Gerard van Grimbergen die in II, 6082 ineens dood blijkt te zijn, òf ze overlijden ná de strijd, zoals Willem Tant en Arnout van Oyenbrugge die respectievelijk nog 12 dagen (II, 6271) en drie weken (II, 6286) leefden, en Arnout van Grimbergen, die in gevangenschap stierf van *wonden ende van rouwe groot* (II, 6283). Wouter Berthout echter

blijft gewoon in leven. Terwijl zo weinig concrete sterfscènes worden beschreven - we zullen dat nog zien - worden de doden wel opgesomd: in II, 6082-6109 van Grimbergen (Grimbergen als eerste!) en in II, 6128-6140 voor wat betreft Brabant. Van Vlaanderen worden al in II, 5844 gesneuvelden gemeld: wel twee honderd! Doch hierbij noteert de dichter alleen de namen van alle acht de baanderheren. Later wordt van Vlaanderen nog maar één gevallen ridder vermeld: de heer van Gavere (II, 6116). Dergelijke opsommingen waren gebruikelijk⁹.

Schijnt het, dat sneuvelen onder de hand van een met name genoemde rivaal een smet op het dapperheidsblazoen is, dat is met groter zekerheid het geval met het verliezen van de strijd. Het is daarom van belang te constateren, dat niemand echt verliest in de GO, ook Grimbergen niet. Er wordt vergoelijkend gezegd, dat de hulp van de keizer (I, 2746) of van de Vlamingen (II, 6071) of de meestrijdende burgers (I, 4947-4951) de overwinning aan deze of gene zijde bewerkstelligden.

Men kan zich afvragen, of er in de GO dan geen 'laf' gedrag voorkomt, het tegenovergestelde van wat zo wordt geponeerd als de ridderlijke hoofddeugd: moed en dapperheid. Dat is inderdaad het geval, maar omdat dit feit een plaats krijgt in mijn betoog rond de vraag 'voor wie kiest de auteur?' zal het tot het volgende hoofdstuk worden bewaard¹⁰. Wel kan men veilig stellen, dat dapperheid in de strijd voor de auteur van de GO als eerste ridderlijke kwalificatie geldt; hij heeft dit in zijn milieu willen beklemtonen: omdat deze mening daar heerst en omdat hij vanuit zijn propagandistische kijk op de functie van de GO, deze deugd wilde inscherpen.

Als de functie van de GO was, het voorgeslacht te verheerlijken van de schare luisteraars, dan behoort uiteraard het gedrag van de voorvaderen voorbeeldig en 'normatief' te zijn. Welnu, over het algemeen gesproken is deze eis aan de edelen uit de GO terecht gesteld: toehoorders hoefden zich over hun voorgeslacht beslist niet te schamen!

- van parlementen, van gedinghe,
Van sconen worde sonderlinghe,¹¹

Het tweede element uit het exordium betreft het parlement en de welsprekendheid. Naar mijn (ruwe) schatting wordt 10 à 15% van de GO ingenomen door directe rede¹². Een vooraanstaande plaats nemen de beraadslagingen, de parlementen, in. De keizer met zijn 'heren' (I, 32-36; 917; 1074), Arnout van Grimbergen met zijn leenmannen (I, 559; 669-759; 1097-1139; 1451-1453; 1546 - 2002; 2176-2303; 5280-5479; (5618-5641); II, 364-400; 949-982; (988-1044), de baronnen van de hertog + momboren: I, 795-814; 824-887; 1249-1251; II, 21-118; 669-726; 1109-1190; 5255-5324; 5425-5443; (6490-6524), de Graaf van Vlaanderen met zijn raad: II, 5369-5392; 6421-6433. De overige gesprekken, zoals bijvoorbeeld van de graaf van Vlaanderen met de beide gezanten (II, 5459 e.v.), zijn zeldzaam. Tijdens de gevechten roepen de strijdenden elkander soms toe¹³, beklagen een gesneuvelde¹⁴, doen hun strijdkreten schallen¹⁵.

Dat de auteur 'Sconen worde' op prijs stelt, hebben we al geconstateerd in de paragraaf over taal en stijl. Met name Arnout van Oyenbrugge lijkt het prototype van de eloquente 'hoveling'¹⁶.

Dat dit dezelfde is die ook in dapperheid bleek uit te munten, toont aan, dat inderdaad voor de auteur het uitblinken in 'vromichede' en in 'parlementen' de twee pijlers zijn van zijn normen en waarden. De GO moest functioneren als een handboek voor de ware ridder: hier zien we weergaloze courage en 'hoofse' welsprekendheid in één persoon verenigd!

Opvallend is, dat ook van de bode bij herhaling wordt gezegd dat hij *conste wale / tale ende wedentale* (I, 491-2)¹⁷. Dit feit ondersteunt voor mij het vermoeden dat de auteur en of de opdrachtgever in een verantwoordelijke, normen-conserverende positie moet worden gezocht, in de kring rond maarschalk of

sénéchal van Brabant. De heraut van wapenen als mogelijke auteur past in dit plaatje.

Geen enkele ridder uit overigens een onvertogen woord. Men is in de vorige eeuw gevallen over ¹⁸

II, 1682 *Want men in proverbien telt*

Die hont es coender vele, seldi weten,

die op sijn messie is geseten

nog wel uit de mond van Arnout van Grimbergen, die hiermee een 'sententie' hanteert, een poëtische kunstgreep. Ik meen, dat we uit het bovenvermelde mogen afleiden, dat de GO in 'hoge stijl' geschreven is, dat met zorg alle 'dorperheden' zijn vermeden, dat wordt getoond, hoe de ideale ridder ook en 'sonderlinghe, in sconen worde' voorbeeldig is.

-van goeden ridderscappe mede

De GO wil in zijn verheerlijking van het voorgeslacht de lusterende adel onderrichten in de grote waarden en normen van de volmaakte ridder. Al is er dan geen code-boek, uit de wijze waarop de dichter bepaald gedrag poneert, kan men met stelligheid afleiden dat hij zulke gedragingen ten voorbeeld stelt en als specimen van ware ridderschap beschouwt. Buiten wat hiervoor met betrekking tot dapperheid en schone woorden aan bod is gekomen, lijken mij de volgende gegevens niet van belang ontbloomt. Ze betreffen 'ridderschap', het 3e element.

- Wij zijn niet de eersten die met verwondering hebben vastgesteld, dat in de GO geen vrouw voorkomt. Wij, opgevoed met de gedachte dat in het ridderlijk milieu het *van vrouwen comt ons alle ere* (Walewein v. 3813) leidraad en richtsnoer van alle handelen is, horen daarvan nog slechts een flauwe echo ¹⁹.

Dus toch invloed van de Karelroman, van de 'Epic of Revolt'? Die flauwe echo treffen we aan in I, 1200-01. Gerard en Wouter van Grimbergen zijn als gezanten namens hun vader bij de keizer. Men ging bij de daar aanwezige ridders zitten:

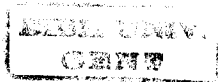
I, 1199 *Van herde misseliken dinghen
Spraken si daer onderlinghen,
Van wapenen ende oic van minnen,
Also hem 't herte ruerde binnen,
Ende corten daer mit haren tijt.*

De tweede plaats is II, 4131, waar Gerard Cockelberge sterft:

II, 4130 *Hy was vrome, jonc van daghen;
Scone was hy, van groter genint,
Ende van vrouwen sere gemint.*

Men zou kunnen stellen: het hoofse ideaal uit de Arthur-litteratuur is kennelijk niet meer in de waardenschaal van het milieu opgenomen. En : niet-meer is echter wat anders als 'nog-steeds-niet', zoals geldt voor de karelromans. Het ligt echter meer voor de hand dat het genre taalgebruik en topen dicteert. Hier is sprake van ding-taal; de GO is niet-hoofs, zonder echter onhoofs te zijn. De hoofse wereld blijkt bekend.

- Er wordt nogal wat afgegeten in de GO, steeds op het moment, dat gezantschappen of bodes arriveren; met name in Grimbergen blijkt men met graagte te tafelen. De boodschapper van de hertog van Brabant komt bij Arnout van Grimbergen net als deze wil gaan eten I, 558, I, 1007, I, 1079, I, 1393; ook bij de keizer wordt gegeten: I, 2038. Ook dit lijkt mij mede 'n echo van wat we uit de Arthurromans kennen. Het is daarbij waarschijnlijk, dat tevens gastvrijheid als onderdeel van het code hiermee wordt aangegeven. Ook na de slag wordt copieus gedieneerd (I, 3848), en Arnout van Grimbergen, de leenheer in dit geval, betaalt de verteringen. Dit gedrag komt overeen met wat de hertog van Brabant doet na de definitieve slag, waar hij zijn bondgenoten en medestrijders acht dagen lang te zij-nent laat bijkomen ((II, 6222).
- Wat duidelijk op ridderlijk code moet berusten, is de afwisseling van strijd en vergadering, zoals zoëven in ander verband al is gememoreerd. Het oude 'auxilium et consilium', de plicht en het recht van de vazal tot hulp en advies vindt hier

nog altijd zijn juiste plaats ²⁰. We zijn zelfs zo gelukkig de auteur deze zaak zelf op het ethische vlak te zien trekken. Hij acht het laakbaar, als een heer geen advies inwint:

I, 2891 *Maer onwijsselijc voer hire toe:
Sonder raet dade hi al sijn dinc,*

zegt hij van Godfried II. Dit is een bewijs, dat de auteur (of opdrachtgever ?) er op staat, dat de 'curia' ook nadrukkelijk als zodanig functioneert. Opnieuw een plaats die de suggestie versterkt, dat auteur of opdrachtgever niet de hertog van Brabant zelf hoeft te zijn geweest, maar veeleer iemand aan wie de zorgen waren toevertrouwd voor het handhaven van ridderlijke gebruiken. De GO lijkt te stammen uit een formele, conservatieve hoek.

- Vergevingsgezindheid en grootmoedigheid vinden we, weer aan Grimbergse kant, als de Heer van Breda met Segher vander Molen strijdt ²¹. Als hij hem heeft overwonnen, zegt hij tot de dode:

I, 3250 *Ic vergeve u die misdaet
Van minen kinde, dat verstaet;
want ghijs hebt berouw ontlaen.*

Segher vander Molen heeft namelijk in een eerder gevecht één der zonen van deze Heer van Breda doen sneuvelen.

- Arnout van Grimbergen, weer aan de Grimbergse kant, laat tot twee keer toe vriend en vijand begraven na de strijd (I, 3841-3844 en I, 5147-58), iets wat van de hertog nergens wordt meegedeeld. Het begraven van gevallenen wordt niet alleen in de Griekse tragedies (Antigone!) als oermenselijke plicht geschilderd, maar dit wordt zo evenzeer beschouwd in de christelijke middeleeuwen ²².

- De overdaad aan heraldische gegevens in de GO, waarover in een later stadium meer, is misschien wel cruciaal wanneer wij zoeken naar de functie van de GO. Liederen van eeuwen her dragen onze wapenschilden en vertegenwoordigen dus ons geslacht! De identificatie van de hoorders met de personages in het

kan daardoor nog beter worden bewerkstelligd. Moeten de gewone ridders volstaan met de vermelding van hun wapenschild, bij een enkeling blijkt niet alleen het schild, maar nog méér voorzien te zijn van heraldische afbeeldingen :

II, 2722 *Dese vier hadden genomen voertan
Te behoedene van goude den standaert,
Met vaeschen wel verclaent
Dair ingaende van lasuere;
Des her Arnout was wel ter cuere (apokoinou!)
Gewapent ende rijckelijc:
Scilt, wapenroc al gelijc
Sinen standaert, dat wet,
Ende des ons coverture met,
Daer die here van Grimbergen op sat;*

De GO lijkt een model-toernooi, misschien wel een pendant van de Vlaamse Guldensporenslag. Met dit verschil: hier vechten geen ridders tegen lieden van laag allooi, die valkuilen graven en paarden doden ²³. Hier vechten edelen tegen edelen zo als het edelen past. En mag dan de sympathie wellicht overhellen naar Grimbergse kant, helden zijn het allemaal! Het gaat hier om vechten, en sneuvelen is een noodzakelijk kwaad. De eerst genoemde die sneuvelt is Segher van Breda, in vers II, 2610. Dat betekent: na ongeveer 8000 verzen van de 12000! Degenen die daarvoor vallen, blijken bij herlezen allen naamloos te zijn. Compositorisch een knappe prestatie. De dichter van de GO heeft een verre echo uit het verleden vernomen en tot een lied verheven voor dubbelkoor: Grimbergen en Brabant. Om de adel uit zijn tijd te verhogen, om hun een spiegel voor te houden van voorbeeldig ridderschap in het verleden heeft hij dit lied gecomponeerd. Zoals 'Il Principe' als vorstenspiegel gold, zo heeft de Grimbergse Oorlog als functie een spiegel voor de adel te zijn. Misschien heeft de auteur niet bedóeld een 'Ars pugnandi' te schrijven, de GO kan als zodanig echter wel hebben gefunctioneerd.

ridderschap tegenover eerste en derde stand

Men kan zich met het oog op functie en publiek van de GO afvragen, of er in het werk naast de adel nog geestelijken of vertegenwoordigers van de derde stand voorkomen.

- Wat de geestelijkheid betreft: deze schittert in de GO door afwezigheid. Wellicht komt één persoon in aanmerking om voor een deel de religieuze staat te vertegenwoordigen: broeder Henric. Hij verschijnt op de valreep, in vers II, 5992. Hij is de natuurlijke zoon van Arnout van Oyenbrugge, iemand die we al meer hebben ontmoet. Hij is een convers²⁴

II, 5992 *Ende was sijn sone van bastaerdien
Broeder Henric was hi genant.*

Het is deze Henric die samen met Gijlis Brulant de dodelijk gewonde Arnout van Oyenbrugge van het slagveld draagt²⁵. In vers II, 6273 e.v. wordt meegedeeld, dat Arnout nog 12 dagen na de slag leefde

*Men deden ter erden met weerdicheden
Int clooster van religione,
Daerne sijn bastaertsone,
Die convers, in hadde gekracht,
Die des dages met een stave vacht
In den strijt met williger hant.* ²⁶

Het beroemde klooster van Grimbergen komt enkele malen voor in de tekst

I, 1549 *(Doen) si alle vergadert waren
Ginghen si henen, sonder sparen
Op eenen plaetse groot ende wijt,
Die by den clooster lach tier tijt,
Daer heren doen woonden, na mijn weten,
Die Regulieren waren geheten,
Ende Gode dienden spade ende vroec.*

Het klooster komt voor wanneer twee keer wordt gezegd, dat Arnout van Grimbergen vriend en vijand laat begraven op het kerkhof dat bij de abdij was: I, 3841; I, 5157. Over de standaard van die van Grimbergen wordt gezegd

I, 4969 *Daer in stont een witte kercke
Na des cloosteren gewerke
Die men noch heden op den dach
Aldus wel beschouwen mach* ²⁷.

Merkwaardig genoeg trekt Brabant, nadat het gezien heeft hoe Grimbergen Vilvoorde en Nettelaer heeft verwoest, naar het dorp Grimbergen, brandt het plat en toen

II, 649 *Verborren die Brabanders al
Den cloester groot ende smal,
Ende ontstaken al dat met viere
Daer tier tijt woonden Reguliere,
Ende monnicken worden't, als ick vernam,
Doen 't lant weder te hem (Grimbergen V.K.) quam.*

Welke auteur laat zijn held nu kloosters plat branden ? Het is al meer malen geconstateerd: de sympathie van de dichter ligt niet aan hertogelijke kant.

De laatste maal dat het klooster in de GO wordt genoemd, is in vers II, 6298. Na de slag die beslissend bleek, kwamen

*Knapen van coenen daden
(...) die hertoghe te ghenaden
Die in den clooster waren ontsprongen.*

(Dit is dan wel het klooster, dat in vers II, 650 werd platgebrand.)

De geestelijke stand komt niet voor in de GO; het klooster van Grimbergen speelt een rol, maar allerminst functioneel. Het is tekenend dat de auteur vergeet, dat het klooster al eerder was afgebrand.

- Van groter belang is de rol, die aan de 'werkende klasse' wordt toebedeeld. Het volk heeft een plaats in het verhaal als slachtoffer van de oorlogshandelingen en als deelnemer.
- Wat betreft de slachtoffers: in I, 2410 e.v. wordt verteld hoe, als inleiding op de strijd (Brabant begon !), de hertog van Brabant

*In't ende liede dede vaen
Van Grimbergen, sonder waen,
Die om haer comenscap uytheden,
Ende teeck hen ane onvermeten
Dat si op straten hadden gerooft.*

M.a.w., de hertog laat Grimbergse kooplui gevangen nemen onder voorwendsel van straatschenderij. Voorts worden de burgers en boeren vermeld als degenen, die het meeste nadeel ondervonden van de wederzijdse plundertochten (I, 2530; 2674; 2719; 2729; 2790: *Sy daden den lantvolcke groot verdriet.*)

- Wat betreft de deelnemende derde stand:
in I, 4932 e.v. slaan de dorpelingen de klokken en komen bijeen. Ze kiezen Jan van Massenhove, de bastaard van Grimbergen, tot leider en beslissen de strijd

I, 4932 *Alse die dorpliede vername,
Hebben si hem alle te samen
Dapperlike omme sent
Van die woenden daeromtrent.
Sy daden die clocken slaen,
Ende vergaderden sonder waen
Vele lieden, na mijn versinnen,
Gewapent te Grimbergen binnen*
4940 *Met ghisarmen ende met pijcken,
Daer siten wighe wert wouden strijcken,
Met swaerden, met codden, met staven,
Daer si slagen groot met gaven
...*

...

I, 4982 Doen riepen sy al gemeine,
Out, jonc, groot ende cleine:
"Wi selen die viande soe slaen
Datter ons gheen sal ontgaen...

5008 Si ginghen striden als d'onverveerde,
Selc met staven, selc met sweerde.

5010 Binnen dat men daer street sere
Heeft van Wesemale de here
Ommegezien ende heeft vernomen
Dat voetvolc te gader comen
Met colven ende met massuwen,
Dies elken wel mochte gruwen.
Dat volc ontsach de here; (corrupt ²⁸)?
Want si streden herde sere;
Sy sloeghen voer hem ter eerden
Orssen, mannen, mede peerden,
5020 Ridderen, baenrotsen mede;
Sine gaven niemant vrede.
Doen sprac die here van Wesemale
Ten here van Diest, wet wale:
"Segt, here, welc is u raet,
Nadien dat hier gescapen staet?
Hier sijn comen met ghenent
Die dorplieden van hier omtrent

...

5031 Het's quaet volc, des seker sijt,
Sine kennen coninc noch grave;
Commen wi onder hare stave
Sy slaen ons seker doot;
Sine kinnen in hoer conroot
Geen edellieden, ridderen, noch knapen;..."

5042 "Bliven wi hier, na mijn verstaen,
Sy selen ons sonder twivel slaen..."

5052...Sine spaerden peert noch man ...

5060...Die scerpe pile die dair vloghen
Uten stercken groten boghen

*Hebben gewont menich peert,
 Dies die Brabanters verveert
 Worden, en dorsten hem niet
 Verder avontueren yet.
 Sy keerden ende slogen met sporen
 D'orse, die waren uytvercoren;
 D'ander volghden vaste naer.
 Menich man wert aldair
 5070 Al vliedende dootgeslegghen
 Ende menich gevaen onder wegghen.*

Deze lange rij citaten bergt enkele opmerkelijke zaken. De burgers, met allerhand wapentuig - zou dat de lachlust van het gehoor hebben opgewekt, of ontzag? - doen de Brabanders op de vlucht slaan. Niet zo'n beste beurt voor de hertogelijke partij. Er zijn echter twee verzachtende omstandigheden. De eerste is, dat de burgers met pijlen schoten (5060) en dat doen de ridders in hun duefs niet. De tweede is speculatief van aard: ik vermoed hierachter een nagalm van de verschrikkingen van Kortrijk. Zowel het vechten met inferieur wapentuig, als wel het doden van paarden (5019; 5052; 62) en het op de vlucht nog doden, wijzen in die richting.

Twee opmerkelijke feiten: in deze slag beslissen de dorpers de strijd; en : ze staan aan de kant van Grimbergen. Wat het eerste betreft: de auteur kan het verhaal aldus gecomponeerd hebben, teneinde de verliezer te sauveren: éigenlijk zijn beide partijen even sterk. Wat het tweede betreft: opnieuw krijgt men de indruk, dat de auteur voor Grimbergen kiest. Als dat niet zo was, had hij de beide momboren, de heren Wesemale en Van Diest niet zo bevreesd afgeschilderd en had hij het gehele hertogelijke leger niet laten vluchten en op de vlucht gedood laten worden. Hierbij sluit aan wat de bevreesde hertogelijke partij zegt wanneer ze besluit de belegering van Mechelen op te geven

II, 1028 *Wy souden hebben al te samen
 't Volc jegen ons hebben van der stat.*

De hertogelijke partij is gewoon bang voor de burgerij.
Zelfs nog in de slotslag

II, 5780 *Selc was gesteken in der joesten,
Dat hi hem moeste des vals getroesten;
Maer eer hij op conste comen
So wert hem sijn leven ghenomen
Van den voetvolcke, sonder sparen,
Die ten striden comen waren,
Selc met hilen, selc met staven,
Daer si slagen groot met gaven
Op die Brabanter partie,
Die lettelt voetganghers jegen die
Van Grimbergen hadden daer.*

We hebben al eerder gezien, dat de dichter uit is op effectbejag. Wel, of hij beoogde de dorpers belachelijk voor te stellen, betwijfel ik. Ik meen dat hij door de duidelijke verwijzing naar de Guldensporenslag zijn publiek de rillingen over de rug deed lopen. Ten slotte vocht je als ridder ook niet echt met dorpers: dat verraaft nu net de laatste geciteerde versregel. De GO functioneerde als voorleesboek voor de ridders onder elkaar. Het verhaal speelde zich eeuwen geleden af, de vete was nu lang niet actueel meer. Wat wel actueel was, was de opkomende derde stand, de nieuwe wijze van oorlogvoeren. Daarop had zelfs de auteur van de GO noch diens opdrachtgever een antwoord. En de geschiedenis trouwens evenmin; dat bleek naderhand.

3. DE NAMEN DER RIDDERS

Mijn hypothese is nog steeds dat de GO niet functioneerde als een (objectieve) kroniek van vervlogen tijden en gebeurtenissen, maar als verhoging van de actuele adel. Niet als verheerlijking van Brabant in het algemeen of van het hertogelijk huis - zoals de Slag van Woeringen - maar expresselijk van de ridderstand. Het verhaal kan een Brabantse pendant van de Vlaamse Guldensporenslag zijn, maar ook een *aemulatio* ervan, een verbetering, een terugkeer naar adellijke strijd met een nadrukkelijke bewondering voor het ridderlijk bedrijf en de daar heersende normen en waarden.

De GO moet dan ook kunnen functioneren in het milieu van gretig luisterende edelen. De namen van de sprekende en strijdende ridders zullen waarschijnlijk dan ook niet willekeurig zijn, maar meer dan herkenbaar voor het publiek. De eigen namen der aanwezige ridders moeten in de 'zale' geklonken hebben als bekkenslagen van herkenning. Het is het effect, de sensatie ²⁹ die wij ervaren, wanneer in een moderne roman de opgevoerde personages doorzichtig zijn (Vincent Haman; Onder Professo-
ren !) of de beschreven ruimte bekend (De verhalen van Nescio b.v.). Alleen dit verklaart de populariteit van de GO tot in de 18e eeuw; dit verklaart ook, dat prozabewerkingen konden volstaan, ook in het Frans.

Om dit aspect van mijn hypothese te toetsen, heb ik het volgende onderzocht: 1. de namen in de handschriften; 2. de namen van degenen die in de GO vergaderen; 3. de namen der strijdende ridders en het 'wie vecht tegen wie?' ; 4. de mogelijke herkomst van de ridders; 5. en als poging tot identificatie: het voorkomen van de namen in 14e-eeuwse bronnen.

ad 1. De namen in de handschriften.

Het handschrift van de GO te Brussel uit 1620 (zie H.I) geeft de namen der ridders onderstreept. Ook in het 'Drakenborch'-

handschrift Gent 897 is dit het geval. Butkens geeft de namen in een ander lettertype weer (zie bijlage). Voor de afschrijvers waren de namen der genoemde ridders blijkbaar van centraal belang. Of zij deze onderlijningen overgenomen hebben uit hun 'Vorlage', blijft gissen, maar aannemelijk lijkt het wel. Aan gezien de drie (of twee) handschrifttradities dit doen, kan het gebruik zelfs uit de gemeenschappelijke Vorlage, wellicht de autograaf, stammen. Dit gebruik is echter uit geen mnl. hs. bekend.

ad 2. De namen dergenen, die in de GO vergaderen

De tweede vraag: hoe functioneren de namen in de tekst van de GO, vereist een uitvoeriger behandeling. Er komen in de GO 81 namen voor aan de hertogelijke kant met inbegrip van de Vlamingen, en 89 aan de Grimbergse zijde. Er zijn zo'n 20 Jannen, 20 Gerards, 15 Hendriks. Waarom aan de Grimbergse kant meer namen voorkomen (20%, als we de 9 Vlamingen niet meerekenen) dan aan de hertogelijke, weet ik niet. Misschien weer, omdat de Grimbergse partij überhaupt meer aandacht krijgt.

Zowel tijdens de parlementen als tijdens de gevechten wordt steeds concreet vermeld wie er spreekt en wie strijdt. Formuleringsen als: er werd tijdens de vergadering afgesproken dat... komen in het geheel niet voor. Het gaat bijna meer om degenen die spreken en hun formulering, dan om de vergadering en de besluitvorming als zodanig.

Zijn de welsprekende leden van de parlementen en gedingen dezelfde als de helden op het slagveld ? Het ziet er inderdaad naar uit. Van de tientallen die aan de Grimbergse kant tijdens de vergaderingen het woordvoeren, blijken de eerste vijf ook later het meest voor te komen: (Arnout)van Oyenbrugge, Willem Tant, (Godevaert)Screyhane, (Zegerman) van der Male en borchgrave Willem van der Thommen. Opmerkelijk is, dat de auteur vaak volstaat met het noemen van de familienamen, iets wat wij bepaald niet in de middeleeuwen verwachten. Ook dit feit versterkt mijn mening, dat het de dichter te doen was om geslachten te verhogen, geen individuele personen.

Aan de hertogelijke kant wordt heel wat minder 'geparlementeerd'. Hier zijn het voornamelijk de vier momboren die het woord voeren: Hendrik van Diest, Arnout van Wesemale, Arnout van Wemmele, Jan van Bierbeke. Ook Jan van der Aa komt reeds tijdens het eerste overleg aan het woord (I, 2806 e.v.). Doch ook hier worden zo nu en dan andere partijgangers sprekend opgevoerd. Ook uit het hiernavolgende moge blijken, dat dezelfde ridders welsprekend en dapper zijn. Om een oneerbiedige vergelijking te gebruiken: de namen zijn geen krenten in de pap, maar krenten in het krentenbrood: de namen geven het wézen aan van de GO.

ad 3. De namen der strijdende ridders en 'wie vecht tegen wie?'

Vrijwel allen die in de GO worden genoemd, komen als strijders voor. Maar gezien functie en milieu van de GO bevindt de auteur zich nu wel in een porseleinkast: als de voorvader wint is dat een eer, doch als hij het onderspit delft tegen een voorvader van de buurman, kàn dat pijnlijk zijn.

Ik heb daarom getracht in de 12000 verzen te speuren naar tweegevechten, waarin één der helden sneuvelt: zo poog ik de tekst de 'doodsveroorzakers' te ontfutselen. Dan valt al spoedig op, hoe vaardig de auteur met concrete gegevens váag is gebleven. In de meeste gevallen worden twee strijdende ridders door de 'scaren' gescheiden, zodra er één van hen van het paard is getuimeld. Hoewel er zeer veel gevallen zijn, is derhalve het aantal 'dood-veroorzakers' opmerkelijk gering. Dit moet wel bewust zijn gebeurd, uit oogpunt van piëteit, of, banaler, uit slimmigheid.

g e s n e u v e l d e n b i j G r i m b e r g e n
(de met * aangeduide namen komen ook voor in de lijst van Brabant)
(achter de namen staat vermeld, hoeveel maal de naam in de GO voorkomt, uitgesplitst in eerste helft en tweede helft).

Segher van Breda (1xI, 7xII) gedood door Gerart vander Straten*
uit Namen (II, 2610);

Jan van Breda (1xI, 8xII)	gedood door Segher vander Molen* (II, 3200);
Jan van Hombeke (2xII)	gedood door Philips van Wavere (1)* (II, 4825);
Hendrik van Hombeke(3xI, 2xII)	gedood door idem (2);
Willem van Massenhove (1xII)	gedood door Thomas van Wijneghem* (II, 4290);
soudenier Garnier v.St.Thomas (1xII)	gedood door Van Wesemale (II, 1893);

g e s n e u v e l d e n b i j B r a b a n t

(de namen met * verwijzen naar de vorige lijst, van Grimbergen)
(de cijfers (1) etc. verwijzen naar een volgende slachtoffer)

Geeraert vanden Bossche (1xII)	gedood door Geraert van Grimbergen (II, 4110);
Segher vander Molen *	gedood door Geraert van Breda sr.(1)
(1xI, 4xII)	(II, 3248);
Thomas van Wijneghem *	gedood door Janne van Caelmont (1)
(2xI; 8x in II)	(II, 4311);
Geraert van Cockelberg	gedood door Gauthier vanden Damme
(2x in I; 1x in II)	(II, 4125);
Philips van Wavere *	gedood door Arnout van Hombeke
(3x in I; 11e in II)	(II, 6136);
(v. Wesemale)Lambrecht	gedood door Simoen vander Male (1)
1x in I)	(I, 3641);
Goßen van Ardennen	gedood door Willem Tant
1x in II)	(II, 4114);
knappe Godeskijn	gedood door Wouter Berthout
(1x in I)	(I, 3616);
Gontram	gedood door Simon vander Male (2)
(1x in II)	(II, 4611);
Gosewijn (Br.: heer gosewijn)	krijgt speer door buik van Gerard
(1x in I);	Screyhane (I, 3660);
Jan van Hanuyt	gedood door Jan van Breda
(1xI, 1xII)	(II, 3110);

Hendrik van Haren (1xI; 1xII)	gedood door Gerart van Breda (3) (II, 5868);
Jan van Lovene (geen ridder?) (1xI)	gedood door Segher vander Male (I, 3637);
knapen van Nijvele (1x II)	gedood door Jan van Caelmont (2) (II, 4279);
Gerart vander Straten * (1x uitvoerig)	gedood door Grave van Vianen (II, 2667);
Geraert van Zuylen (16x in II)	valt van paard in gevecht met Arnout van Oyenbrugge (II, 3559);
Warnaer van Thienen (geen ridder?) (1x in I)	gedood door Geraert Van Breda (2), (I, 4359);
Willem van Wange (slaat Ytterne een arm af) 4x in II)	gedood door Ytterne (II, 3474).

Deze gegevens vormen een goudmijn. 1. De auteur laat steeds iemand sneuvelen, die hij voor dat doel heeft op laten draven. Opvallend is immers het aantal gesneuvelden dat slechts 1x in de GO voorkomt. Te meer springt Geraert van Zuylen op, met 16 vermeldingen. Maar dan blijkt dat hij van zijn paard is gevallen, en dus feitelijk niet door de hand van Arnout Oyenbrugge is gedood. 2. Er zijn opmerkelijk veel niet-ridders in de linkerkolom. Ik meen, dat er in de GO ook geen andere worden genoemd, dan alleen dezen, die als 'kanonnenvlees' moesten dienen. 3. Zoals we wederom kunnen constateren, helt de sympathie van de auteur over naar Grimbergen, er zijn aanmerkelijk meer gesneuvelden aan hertogelijke, dan aan Grimbergse kant. Niettemin hebben we reeds geconstateerd, dat het aantal vermelde ridders aan de hertogelijke kant 20% minder was. 4. De auteur heeft door families elkaar te laten doden, wellicht getracht problemen bij het luisterend publiek voor te zijn: de vader neemt wraak op de moordenaar van zijn zoon: Segher vander Molen doodt Jan van Breda (II, 3200), maar sneuvelt zelf onder de hand van vader Gerard van Breda (II, 3248). Philips van Wavere velt Jan en Hendrik van Hombeke (II, 4825 en 4878), maar moet zelf het loodje leggen tegenover vader Arnout van Hombeke (II, 4901). Geraert van Straten verslaat

Segher van Breda (II, 2610), doch wordt zelf slachtoffer van de graaf van Vianen (II, 2667). Zo is de balans enigszins in evenwicht. 5. Een ander opvallend verschijnsel is, dat er verscheidene ridders zijn die meer dan één dode op hun naam brengen. Van de ongeveer 160 met name genoemde edelen zijn er maar weinig die daadwerkelijk een met name genoemde tegenstander doden. En binnen dat kleine groepje zijn er dan weer die twee, zelfs drie slachtoffers maken: bij name genoemd dan. Zou de auteur met overleg doodveroorzakers uitgekozen hebben? Het heeft er alle schijn van. 6. Tot slot dit: het aantal bij naam genoemde gesneuvelden ligt met name in deel twee, c.q. in de tweede helft van de GO. Dit zal stilistisch te verklaren zijn: een dode is toch een climax, en een dichter die zo op effect uit is, verplaatst zo'n climax naar achteren in het verhaal.

Bij oppervlakkige lezing wordt de GO gestoffeerd met lijken. Bij nauwkeuriger waarneming blijken de bij name bekende slachtoffers gering in aantal, waar het hun concreet vermelde dood betreft. Wel geeft het verhaal aan het einde lijsten met gesneuvelden, maar van de meesten daarvan wordt de concrete dood noch de veroorzaker daarvan, ondubbelzinnig vermeld. De auteur van de GO is om den drommel niet op zijn achterhoofd gevallen: niet slechts hanteert hij met groot gemak twee legers met honderden strijders, zonder zich te vergissen, hij legt ook bij het onderlinge gevecht een grote slimheid aan de dag.

Het is duidelijk, dat er meer gegevens uit de hier verzamelde namenrijen zouden kunnen worden geput; bijvoorbeeld met betrekking tot actuele relaties tussen de edelen, hun rang op de maatschappelijke ladder, hun karakters zelfs. Waarom bijvoorbeeld zijn de heren van Breda zo actief bij het doden en gedood worden, terwijl ze bovendien in de parlementen ook de meest krijgshaftige taal uitslaan? ³⁰ Neen, de auteur wist wat hij deed: hij moet een positie hebben gehad van waaruit hij het adellijk milieu kon overzien en doorgronden. Zo te zien heeft zijn GO in dit milieu niet als een tijdbom gewerkt.

ad 4. De mogelijke herkomst der ridders

Vele familienamen van ridders uit de GO zijn toponiemen. Men kan zich afvragen, of de auteur wel steeds een bepaald geslacht heeft willen verheerlijken of misschien ook wel een stad, dorp of grondgebied. De titel boven deze paragraaf kan dus incorrect zijn. Als ik de geslachtsnamen identificeer met de toponiemen als plaatsen van herkomst, is dat discutabel. Ik heb mij beperkt tot namen die 10 of meer keer worden genoemd. Een volgend probleem wordt gevormd door de onzekerheid over bepaalde identificatie van toponiemen in een middeleeuwse tekst en de huidige situatie. Ook kunnen twee plaatsen voorkomen met dezelfde naam, zoals bijvoorbeeld Hasselt in Nederland en België. De lokaties heb ik op een kaart van de zuidelijke Nederlanden geprojecteerd, men treft het overzicht hierbij aan.

Het volgende valt op: (als we tenminste namen als plaatsen zien)

1. de Grimbergse partij komt van de directe omgeving rond Grimbergen of van verre: Holland, Gelderland en Frankrijk ³¹.
2. De Brabantse partij komt van het Brabantse grondgebied. Uitzonderingen zijn de heren van Zuilen en van Cuyk. De tweede naam komt veelvuldig voor op actes van het hertogelijk hof ³².
3. De Vlaamse ridders zijn inderdaad alle aan hertogelijke kant. Gautier of Wouter van den Damme (bij Grimbergen) hoeft in het geheel niet van Damme te komen, het gebruikte partikel maakt dat ook niet aannemelijk. Hij hoort ook anderszins niet op het kaartje thuis, wijl zijn naam maar 8x voorkomt ³³.

Grimbergen wordt gesteund door ridders uit alle windstreken, dat is waar, de vermelding van Zeeland berust echter op snoeverij ³⁴. Er komt een ridder uit Axel, die behoort bij het Vlaamse conroot aan hertogelijke kant: dit gebied behoorde indertijd bij Vlaanderen, ofschoon het nu Zeeuwsch-Vlaanderen heet.

Wel is het opvallend, dat uit het Prins-bisdom Luik enkele Brabantse lieden komen. Maar in een zo versplinterd feodaal gebied,

van zulen BUREN
YSSSELSTEINE ARKEL KEPPELE

HERLAER cuyk

BREDA 4x

achele Vl.

wijnegem,

•masseme Vl.

•somerghem Vl.

nevele^t

•oudenaerde Vl.

horne,

loon,

diest

aerschot

OPHEM HOMBEKE
BEIGEM LIER
GRIMBERGEN
EPPINGHEM OYENBRUGGE
CALEMONT BIEST
ASSCHE TOMMEN BERINGEN

ledeberg wemmele campenhout wesemale
BOGAERDE

wespelaer rotselaer
gaesbeke bierbeke
leefdale

wavere

wange

dongelberg

Haspengouwe

edingen

nivele

parwijs

roos

•remes

trasengijs

namen

HAMME (VERMANDOYS)

Yterne

marbeys BOSSY

SIMPOEL

MOY (ARTOYS)

VIANDEN

VIERSON

COUCHI

MONBASOEN (TOURS)

-176 a-

Brabant in romeins minuskel
Grimbergen in cursief kapitaal

waar bijvoorbeeld Mechelen vlak boven Maastricht een enclave bezit ³⁵, kan daaruit geen conclusie getrokken worden.

Het procédé schijnt echter wel duidelijk: de uiteindelijke verliezer schijnt weer verhoogd te worden door de hulp van heinde en verre.

ad 5. Het voorkomen van de namen in 14e-eeuwse bronnen

Ofschoon het duidelijk was, dat ik me een heel karwei op de schouders zou nemen, heb ik toch niet kunnen nalaten, in eigentijdse bronnen te zoeken naar de personen die in de GO met zoveel lof worden bezongen. Zoals het ook het in de vorige paragraaf besprokene betreft, zo geldt ook hier: uitputtend zijn deze vragen niet te beantwoorden, dat gaat de opzet van mijn studie te buiten. Doch als ik wil aantonen, dat de ridders uit de GO inderdaad voorvaderen waren van het publiek, kan een onderzoek in deze niet geheel achterwege blijven.

Allereerst ben ik in de gepubliceerde actes uit de 14e eeuw gaan zoeken naar namen van genoemde edelen: als testes, als getuigen ³⁶. Ik heb mij ten slotte beperkt tot drie actes die opvallend veel namen vermeldden en die goed in de tijd lagen gespreid: nl. uit 1312, uit 1336 en 1372.

Van de (hertogelijke) acte uit 1312 ³⁷ was 51% van de geslachtsnamen min of meer bekend uit de GO. Eén naam was zelfs gelijk als voornaam en familienaam: Arnould de Kraaihem. (In de GO is de heer van Crayhem degene die het kind in de wieg gaat halen.)

Van de acte uit 1336 ³⁸ was nauwelijks 29% van de familienamen bekend uit de GO; 3 namen waren volledig gelijk: Jan de Marbays, Gerard de Wezemael en Arnould de Kraaihem (et de Soy).

Van de acte uit 1372 ³⁹ was 40% min of meer bekend uit de GO; 4 namen kwamen geheel overeen: Jan d'Aa, Arnould de Kraaihem, Henri de Diest en Jean de Marbais. De vlottende hof-bevolking is er de oorzaak van, dat steeds andere getuigen onder actes worden vermeld. Met betrekking tot de datering is uit bovenstaande gegevens niet veel uit te richten. Wel kan men er veilig

van uit gaan, dat de auteur inderdaad de ridders uit zijn onmiddellijke omgeving in zijn werk heeft willen verhogen. Misschien is eerder intrigerend, waarom vele ridders niet in de GO voorkomen !

Honderden andere actes heb ik doorgenomen, en in elke vond ik wel enige uit de GO bekende namen, maar een acte waarvan alle getuigen uit de GO bekend waren, en die dus voor 100% het milieu van de GO en zijn publiek zou weerspiegelen, heb ik niet aangetroffen.

Daarna heb ik het grote werk van André Uyttebrouck ⁴⁰ ter hand genomen: hierin worden de ridders uit 's hertogen 'curia' verzameld. Zijn studie begint echter pas in 1355. In deel II staat onder *Annexe I, Listes des conseillers par périodes*:

I 1355-1404

a. Meer dan 50 keer in actes vermeld:

12 namen, waarvan er twee als geslachtsnamen in de GO voorkomen: Jean d'Ophem en Jean seigneur de Rotselaer. (Ik houd me aan de Franse spelling, om verwarring bij de vertaling te vermijden). Nu was de familie Rotselaer erfelijk drossaard of sénéchal van Brabant (p. 226).

b. Tussen 20 en 50 keer vermeld:

13 namen, waarvan er drie als geslachtsnamen voorkomen in de GO: Jean d'Aa, seigneur de Grimbergen et de Gruuthuse, Thierry de Hornes, seigneur de Perwez, Jean, seigneur de Wezemaal. De familie Wezemaal was erfelijk maarschalk van de hertog van Brabant (p.228).

c. Tussen de 11 keer en 20 keer vermeld:

17 ridders, waarvan er in de GO één (misschien twee) voorkomen: Thomas, seigneur de Diest en Jean II de Polanen, seigneur de Breda. In de GO komen heren van Breda voor en heren van Pollaer . Is dat dezelfde ?

d. Tussen de 6 en 10 maal vermeld:

acht ridders, met één bekende: Henri Bertout, seigneur de Duffel.

e. Tussen de 1 en 5 maal vermeld:

54 ridders, waarvan 10 bekende geslachtsnamen: Jean, seigneur d'Asse, Jean Brien van Crainhem, Daniel de Crainhem, Henri, seigneur de Diest (voor- en achternaam gelijk), Engelbert I. d'En-

ghien, comte de Liches, Arnould de Gavre, seigneur de Lens, Guillaume de Hornes, seigneur de Duffel, Jean de Namur, seigneur de Wijnendale en Robert de Namur.

f. non cités par les mentions de chancellerie: 22 ridders, waarbij twee bekende namen: Guillaume de Namur, Henri van Overbeke alias de Wespelaer.

De oogst is mager. Wellicht kan hier wel uit worden afgeleid dat de GO niet uit dit milieu stamt, d.w.z. niet uit 1355-1404 en/of uit het hertogelijk hof. Over de functie van de GO kunnen we wel het één en ander concluderen uit het verzamelde in dit hoofdstuk. Over het milieu in algemene zin zeker ook. Maar m.b.t. het milieu in strikte zin, laat het aanwezige bronnenmateriaal ons, zo schijnt het, in de steek.

Het zou natuurlijk mogelijk zijn, de namen uit De Slag van Woeringen te vergelijken met die uit de GO. Doch dan zou ik litteratuur met litteratuur vergelijken, en dat is in deze opzet de bedoeling niet.

4. DE HERALDIEK

Het is al enige malen ter sprake gekomen: de GO staat stijf van de heraldische gegevens. Niet alleen worden er zeer vele ridders met naam en toenaam genoemd, bovendien wordt steeds hun wapenschild vakkundig beschreven. De functie hiervan moet dezelfde zijn als die van het noemen der namen: moet het voor de verzamelde ridders hartverheffend zijn geweest hun geslachtsnamen te horen lezen, te meer nog moet hen verheugd hebben de beschrijving van hun (actuele) wapenschilden. De identificatie met de heldhaftige, welbespraakte voorvader werd daardoor des te gemakkelijker. Niet alleen van de functie, zegt het gebruik van heraldische gegevens veel, ook over het milieu. Dit milieu moet doordrenkt zijn geweest van waardering voor en van kennis over heraldiek. Dit moet derhalve een ridderlijk milieu zijn geweest, in de hoogbloei van de heraldiek. Uiteraard werpt het verschijnsel ook licht op de opdrachtgever en de auteur: zij waardeerden en propageerden op deze wijze, conserveerden misschien, de heraldische gebruiken.

De wapenbeschrijvingen werpen indirect nog een licht op 's dichters gevoel voor compositie. Wel worden al veel eerder de namen der ridders opgesomd (b.v. in II, 778 e.v.), maar pas in II, 1760 e.v. komen de heraldische gegevens los. Dit gebeurt, zoals al eerder is beschreven, terwijl de ridder in galop nader snelt; het verloop van de handeling wordt even stil gelegd ten einde het wapen wordt afgemaald, dan draaft de ridder verder ten aanval.

Alle mij bekende afschriften (in proza)⁴¹ hebben in marge of achterin toegevoegd, afbeeldingen van de beschreven wapenschilden. Ook de uitgave van Blommaert en Serrure heeft dat. Kennelijk hebben ook de afschrijvers begrepen dat de heraldiek een existentieel onderdeel van de GO vormt. Men kan ook hier de redenering toepassen, die ik heb gevolgd bij de bespreking

van de onderstreepte namen: wellicht dat de tekeningen van de wapenschilden teruggaan tot de gemeenschappelijke Vorlage of zelfs de autograaf. Als dat zo is, kan de veronderstelling, als zou de auteur een heraut van wapenen zijn geweest, niet meer terzijde geschoven worden.

Natuurlijk zou het mogelijk zijn geweest, de beschrijvingen van de wapenschilden in de tekst van de GO te vergelijken met die tekeningen in de verschillende handschriften. Of-
schoon ik dat incidenteel heb gedaan, laat ik dit toch liever over aan een deskundige die de GO nog eens als heraldische bron uitputtend wil bezien. Ook gaat mijn onderzoek te buiten, of de beschreven wapens de wapens uit een bepaalde tijdsperiode zijn. Wel is men het er algemeen over eens, dat de opkomst van de heraldiek in de 14e eeuw moet worden gezocht, en dat in de beschreven periode van de GO, de 12e eeuw, van heraldiek niet of nauwelijks sprake was ⁴².

afsluiting en samenvatting-

Bij de afsluiting van dit hoofdstuk moet nogmaals gewezen worden op de wat fijnere onderverdeling die erin wordt gemaakt. Dit leek mij noodzakelijk ten einde de vragen te kunnen onderbrengen. Kwamen in hoofdstuk III *doelstelling en intentie* aan de orde, in dit hoofdstuk bezagen we *functie en milieu*. Ik heb in de inleiding van H. IV verantwoord, waarom *doelstelling*(III) en *functie* (IV) in twee verschillende hoofdstukken zijn ondergebracht, nu rest mij *milieu* (IV) en *publiek* (V) te onderscheiden.

In dit hoofdstuk heb ik getracht het algemene milieu, de 'cercle', te beschrijven, waarbinnen de GO moet hebben gefunctioneerd. In het volgende houden we ons bezig met de vraag, of het hertogelijk hof, de hertog zelf, publiek en opdrachtgever was.

We hebben gezien, dat de auteur zich de 'decline of chivalry' bewust was, en dat hij de tekst vanuit zijn intenties liet functioneren als spiegel voor de ware ridder⁴³. In de paragraaf over normen en waarden is dat gebleken. Concreet in het milieu gezien, functioneerde de tekst als verheerlijking van dat milieu, van de 'clan', en van serieuze historiografie is geen sprake. We hebben met bewondering gezien, hoe de auteur tussen de klippen van velerlei belangen is doorgezeild en alle tweedracht binnen dit milieu heeft weten te vermijden.

We hebben gemerkt dat de medestanders van Grimbergen opvallend vaak van ver buiten de landsgrenzen kwamen. Overigens komt het merendeel van de ridders uit de GO, geen uitzondering voor de 'buitenlandse', wel eens op hertogelijke actes voor. Met één uitzondering, enkele prominenten uit het Grimbergse kamp: Willem Tant b.v. en de Screyhanes. Zou de auteur voor deze lieden geput hebben uit lokale bronnen?

Tenslotte heeft de laatste paragraaf, handelend over de heraldiek, onze opvattingen over functie en milieu van de GO zeer versterkt.

H O O F D S T U K V

P U B L I E K E N O P D R A C H T G E V E R

1.

INLEIDING

Hebben we in Hoofdstuk IV ons beziggehouden met *functie en milieu*, thans gaan we nauwkeuriger bezien, of, en zo ja, welke keuze de auteurs maken tussen de beide strijdende partijen. Daarna onderzoeken we, of er wellicht binnen de meest geroemde partij iemand uitspringt, die op zijn beurt het meest wordt geprezen.

De hypothese luidt als volgt: het publiek behoort tot het meest verheerlijkte kamp, de opdrachtgever is verwant aan de meest excellerende ridder. Deze vooronderstelling berust niet alleen op voor de hand liggende ervaring en mensenkennis, zoals uitgedrukt in het bekende spreekwoord "*Wiens brood men eet, diens woord men spreekt*", maar evenzeer op onze kennis van het middeleeuwse maecenaat ¹. De beide vragen zullen afzonderlijk behandeld worden.

2. HET PUBLIEK of: Kiest de TEKST VAN DE GO PARTIJ ?

Vooraf dient het volgende opgemerkt: het verhaal van de GO ligt ingebed in de Brabantse geschiedenis: voor de auteurs speelden de gebeurtenissen zich twee eeuwen eerder reeds af. Voorts: de 'dramatis personae' zijn allen Brabanders, of nagenoeg allen. Deze beide gegevens ontnemen heel wat mogelijkheden tot conflict en partijtegenstellingen in de eigentijdse

situatie van de auteurs. Bovendien staat bij voorbaat de afloop vast: de hertog wint en Grimbergen verliest. Dit weerhoudt er overigens andere teksten over de GO niet van, Grimbergen forse trappen na te geven ². Ik vermeld dit, omdat men ook kan beweren dat vanuit de '*Epic of Revolt*'traditie de aanstaande verliezer en opstandige vazal zo lang mogelijk wordt geprezen ³.

A Gegevens uit de tekst die voor GRIMBERGEN pleiten als publiek

a gegevens die Grimbergen verhogen

Verscheidene van de hieronder volgende feiten worden gerecapituleerd uit de vorige hoofdstukken. Eerst komen gebeurtenissen aan bod die Grimbergen verhogen, dan volgen feiten die Brabant desavoueren.

- In hoofdstuk IV, par. 3 is reeds gebleken, dat er aan de Grimbergse kant 20% meer met name genoemde edelen voorkomen dan aan de hertogelijke kant. Het lijkt er op, dat het '*point of view*' van de auteurs bij Grimbergen ligt.

- In dezelfde paragraaf vonden we, dat er niettemin aanmerkelijk meer met name genoemde gesneuvelden aan de Brabantse zijde dan aan de Grimbergse gemeld worden.

- De in noot IV, 6 geciteerde passages over dapperheid en riddereer, zelfs indruisend tegen het gezond verstand, klinken als een manifest van ridderlijkheid uit de mond van Arnout van Grimbergen. Van lafheid is aan Grimbergse kant nooit sprake.

- Eenmaal wordt van de Grimbergenaren verteld, dat ze 'deinzen en vluchten', maar dan blijkt het handschrift (A) een verschrijving te bevatten (I, 3807). Uit hs. B en uit de context valt af te leiden, dat Brabant bedoeld wordt.

- Wellicht is het een eer met de strijd te beginnen. In de

slag bij Nettelaeer (I, 3230) worden achtereenvolgens genoemd: Geraert van Herlaer, Henric van Oyenbrugge, Willem vander Tommen: allen van Grimbergen. Maar dit is nog logisch, aangezien het hier een onverhoedse aanval betreft. Bij de strijd tussen beide legers die daarop volgt, rent Wouter Berthout als eerste naar voren (I, 3408). Bij de strijd te Vilvoorde is het Henric van Oyenbrugge (weer van Grimbergen) die als eerste aanvalt (I, 4231). Bij de slotslag, als niemand durft beginnen, komt de eerste uitval van Geraert van der Hommolen (II, 1756). M.a.w. alle gevechten worden geopend door een vertegenwoordiger van de Grimbergse partij.

- Na de eerste en de tweede slag laat Arnout van Grimbergen vriend en vijand begraven (I, 3841 e.v. en I, 5147 e.v.), een daad die van de hertog - na de laatste slag - niet wordt vermeld. Steeds duidelijker blijkt 's dichters voorkeur voor Grimbergenaren en voor de beschrijving van de handelingen vanuit hun optiek.

- Een volgend punt dat als verhoging van Grimbergen kan worden opgevat is de vermelding van zijn medestanders uit alle windstreken: zie hoofdstuk IV, par. 3.

- Van twee helden wordt expliciet het einde vermeld aan het slot (dus door de tweede auteur), nl. van Willem Tant (II, 6308) en van Arnout van Oyenbrugge (II, 5981-6016 en 6286), waarbij hun grote daden worden gememoreerd. Deze eer valt geen der Brabantse heren te beurt.

- Ook het enige gedetailleerde 'familietafereeltje' uit de gehele GO is aan Grimbergse kant. Ik doel op de affaire van Arnout van Oyenbrugge en zijn bastaardzoon, broeder Henric (II, 5982 e.v.) die hem half dood weer terug moet dragen naar het slagveld. Nogmaals wijs ik hier op de wederwaardigheden van Willem Tant (niet-ridder ?) en de dood van Arnout van Grimbergen. Ten slotte is er het vaderlijk verdriet van de heer van Breda om zijn gesneuvelde zoon, gevolgd door zijn grootmoedig vergeven na de vergelding. Dit alles wijst m.i. op de grotere betrokkenheid van de auteurs bij de Grimbergse problematiek. Aan de hertogelijke kant komen dergelijke

persoonlijke, naar het anecdotische zwemende feiten niet voor.

-Viermaal ontsnapt de auteurs een 'Ach!'

II, 6145 *Ach lasen ! Nu siet men luttel baren
Die wapen dragen der Grimberchse heren,
Die met so rikelijcker eren
Den hertoghe pijnden te wederstane.*

II, 6289 *Ach! dat her Wouter Berthout
Vallen moeste in die scade.*

II, 6051 *Ach lasen ! dat die ridderen goede
Ghenen peys en lieten maken*

II, 5203 *Ach armen ! dat se hem versumen
So mosten, dat was sonde groot,
Dat si elc anderen sloeghen doot*

en twee maal 'ter ere' van Grimbergen. Alle uit de pen van de tweede auteur. Ook inhoudelijk wijzen de eerste twee citaten op primaire betrokkenheid bij de Grimbergse zijde.

- Als aan het einde van het verhaal de lijsten gevallenen worden opgesomd, vangt de dichter bij die van Grimbergen aan, (II, 6085 e.v.). Dit viel me pas op toen ik constateerde, dat Bra. Ye. VI, v. 2729 e.v. en De Dynter, p. 102 eerst de gesneuvelden van Brabant, en dan die van Grimbergen noemden. De keuze voor Grimbergen wordt hierdoor wel bijzonder duidelijk.

- De burgers van Grimbergen snellen hun heer te hulp (I, 4932). Dit gegeven kan zowel pro- Grimbergen als pro-Brabant worden geïnterpreteerd. Het is mogelijkkerwijs pro- Grimbergen te verklaren wanneer men zich realiseert, dat de burgers hun heer toch maar trouw bleven. Er is trouwens nog heel wat te doen omtrent de feodale relaties in het Grimbergse gebied. Het zou te ver voeren er op deze plaats verder op in te gaan. Uit de

publicaties krijgt men wel de indruk, dat de unieke situatie ter plaatse een progressief beeld opleverde in het Grimbergse land en een hechte band smeedde tussen heer en onderzaten ⁴. Ook dit is een *prae* voor Grimbergen.

b gegevens die de hertogelijke partij desavoueren

- De hertogelijke partij wordt vaak negatief afgeschilderd: zo weet hertog Godfried I *metten Baerde* als aanleiding voor de door hem uitgelokte strijd niets beters te bedenken dan het molesteren en valselyk betichten van Grimbergse kooplui (I, 2409 e.v.). Hij zet hen zelfs gevangen.
- De tekst zegt letterlyk dat de hertog niet gewonnen zou hebben zonder hulp van de keizer (I, 2747). Dan was zijn partij dus zwakker dan die van Grimbergen.
- De hertog zou evenmin gewonnen hebben, als niet de graaf van Vlaanderen tweemaal hulptroepen had gezonden. (verg. II, 6071).
- Hertog Godfried I wordt niet zo genuanceerd afgeschilderd als Arnout van Grimbergen, zijn tegenspeler, die vriend en vijand begroef. De hertog *dwanc daertoe met stouten moede* zijn al of niet vermeende onderdanen *syn man te worden of hy ontgoedese oft sloechse doot* (I, 162 e.v.).
- Eveneens negatief wordt de hertog afgeschilderd, als de auteur hem 'smeergeld' laat betalen aan 's keizers hovelingen

I, 391 *Ende regeerde also wale,*
 Datten allen die ghene minden,
 Dien saghen, ende dien kinden.
 In allen landen, sonder vieren,
 Voer hi festeren ende tornieren,
 So dat hy sciene wert bekint
 Metten keyser ende gemint,

Ende metten ghenoten al.

I, 390 *Hi gaf gichten groot ende smal
Den heren, die hi den keiser waren;
Ende wert so liefgetal te waren
Metten keyser, in goeder trouwen,
Dat hi hem gaf een scone vrouwe,*

ofschoon het te betwijfelen valt, of de middeleeuwer dat als ongeloorloofd, als chantage, beschouwde. Opmerkelijk is bovendien dat het beeld van de latere toernooien- en vrouwenjager hertog Jan I hier op Godfried I wordt geprojecteerd. Overigens de vrouw die hier wordt genoemd, Lutgaerde van Salsenbach, schoonzuster van de keizer (Coenraet III) was niet de vrouw van Godfried I, maar van Godfried II ⁵. Het is wel sneu voor de hertogelijke familie, maar zelfs dit, in allerhand kronieken toch gemakkelijk te verifiëren feit, doet de auteur van de GO struikelen.

- Het overlijden van Godfried I en later van Godfried II wordt als het ware slechts terloops vermeld. Zij staan niet in het brandpunt van de aandacht in de GO: I, 2874 e.v. en I, 2994 e.v. Al spreekt hier geen desavoueren uit, het zegt destemeer over het standpunt van de auteur.

- Over hertog Godfried II wordt negatief gesproken:

I, 2880 *Hi achter liet
Enen sone die Godevaert hiet
Ende das d'ander sekerlijc;
Maer hine was niet so lovelijc
Alse was sijn vader,
Als ic u seggen sal algader.*

want toen

I, 2889 *begonste hi saen
D'onloge te vernuwen doe;
Maer onwijsselijc voer hire toe:
Sonder raet dede hi al sijn dinc.*

- Ook trekt Godfried II na het vergeefse beleg *te Brussel went met luttel eren*(I, 2966).

Dit negatieve oordeel over Godfried II heb ik nog nergens in de Brabantse historiografie aangetroffen. Het is dan ook moeilijk anders te verklaren, dan dat de auteur niet bepaald op de hand van de hertog(elijke partij) was.

- Bovendien vechten door de merkwaardige compositie - zoals we gezien hebben - drie hertogen tegen Grimbergen: Godfried I, II en III. Dat betekent het benadrukken van het belang van de oorlog, maar ook eer voor Grimbergen en allerm minst roem voor de hertogen. (zie Hoofdstuk III, par. 2 en 3.).

- Evenmin maakte de hertogelijke zijde een beste beurt, als vermeld wordt, dat zij het klooster van Grimbergen platbrandde (II, 646) en - naast alle roof en plundering - met name ook kerken (II, 769). Het begint er steeds meer op te lijken dat de auteurs Brabant dwars willen zitten.

- De vergeefse tocht naar Mechelen is ook geen roemrucht feit uit de hertogelijke annalen. Hadden ze niet eerder kunnen bedenken, wat ze ten slotte voor de Mechelse wallen bedachten, nl. dat Grimbergen hen in de rug kon aanvallen ?

- Hun wagens en karren - meegesleept ten einde de buit te vervoeren: een klassiek beeld van overmoed, - namen ze ledig mee terug (II, 731). Dan waren de karren en wagens van Grimbergen, na de slag bij Vilvoorde, heel wat voller (I, 5589 e.v.; II, 3826). Zou de auteur hierin een spottend bedoelde pendant verborgen hebben ?

- Als *prouesse* , dapperheid, de eerste deugd der ridders is, dan ontbreekt hij des te opvallend aan Brabantse kant. De belangrijke heer Van Wesemale, één der vier hertogelijke momboren, zegt tegen zijn collega-momboor, Hendrik van Diest, dat hij bang is voor de dorpelingen van Grimbergen

I, 5026 *die niet en willen vlien.* (eerbetoon uit de mond
Commen wy onder hare stave, van de vijand !)
Sy slaen ons seker doot.

Bovendien sterven vele Brabanders door dit voetvolk, en dat kan toch niet de bedoeling zijn van een toernooi (II, 5780 e.v.). Over de Brabanders in het algemeen staat er

I, 5063 *Dies die Brabanters verveert*
Worden en dorsten hem niet
Verder avontuyren yet.
Sy keerden ende slogen met sporen
D'orse, die waren uytvercoren;
D'ander volgden vaste naer,
Menich man wert aldair
Al vliedende dootgeslegghen,
Ende menich gevaen onderweghen.

Het lijken de Fransen uit het verhaal van de Guldensporen-slag wel. Het ergste is nog, dat ze moesten wijken voor de dorpers (I, 5073). We kunnen ons nog maar nauwelijks vóórstellen dat de tekst hier rept over Brabanders. Het gaat zelfs verder: zelfs de met name genoemde momboiren (I, 5086)

Waren so verladen in der noot
Dat si erselden ende haer conroet,

terwijl ook al in I, 2580 e.v. sprake is van vluchtende en onderwijl gevangen genomen Brabantse edelen. Over de Brabanders wordt hier alles wat maar lelijk is uit het oogpunt van riddereer bij elkaar gezet.

B Gegevens uit de tekst die voor de HERTOOG pleiten als publiek
a gegevens die de hertogelijke partij verhogen

In de proloog van de GO wordt het werk aldus omschreven:

II, 21 *Vraye geste, die waerheyt was,
Van den hertoghe, sijt seker das,* (Godfried I)

-Na de historische inleiding zegt v. I, 372, weer terugkomend op Godfried I met de Baard, *Daer ic dit dichte om began.* En in I, 424 staat over dezelfde hertog *Daer ic die redene omme began.*

- Het leenmanschapsconflict tussen de hertog van Brabant en de heren van Grimbergen is natuurlijk de crux van de gehele GO. In v. I, 71 staat al, dat in de oudste tijden Grimbergen (naast Gaesbeke, Hoorne, Adingen) land van de hertog in leen hield. Opnieuw komt dat voor in v.I, 171 e.v., en weer in v. I, 307 e.v. Als de ongelukkige Karel te Orleans gevangen zit,

I, 321 *Daden sy met hem rike,
Dies men nu dagelike
Vele pleget te doen, dat seggic u;
Wat dat es, mogedi hoeren nu.
Als't enen man ten quaetsten gaet
Dat hem niemant by en staet,
Maer pinen hem, met rade, met dade,
Lachter te doen ende scade.
Dat scheen wel aen desen grave;
330 *Want doen die heren hier ave
Die waerheyt wisten ende sijn mesval,
Brakense hem af groot ende smal
Manscap ende sekerheide,
Alle recht ende vriheide
Dat sy voormaels hielden van hem,**

Het is duidelijk, dat de auteur dit gedrag ten stelligste afkeurt.

Bij Godfried I aangeland, meldt de tekst

I, 444 *hi dede ane hem tien,*

*Sonder enich langer sparen,
Die siere vorders mannen waren,
Waest hem lief ofte leet.*

(Het is deze passage en de volgende versregels die letterlijk overgenomen zijn in Br. Ye. VI, 2390 e.v.). Deze vierde maal wordt Grimbergen als laatste vermeld. 's Hertogen lieden wijzen hem op Grimbergen als leenman van oudsher, en de hertog zendt een bode

I, 491 *die conste wale*
Gheven tale ende wedertale.

Tijdens diens bezoek en na diens vertrek overlegt Arnout van Grimbergen met zijn mannen en de oudste, Godevaert Screyhane, zegt dan, dat volgens zijn voorouders, die van Grimbergen de graven of heren van Brabant plachten te dienen. (698 e.v.) Hij adviseert Arnout dat uit te zoeken. De vredesduif Arnout van Oyenbrugge valt hem bij. Wouter Berthout, de zoon, wil dit niet ,

I, 741 *Want ghine vernaemt in hondert jaren,*
Noch in twee hondert, te waren,
Dat ons vorders hielden haer goet
Van enighen here,

Dat beroep op honderd, twee honderd jaar vrijheid keert nog enkele malen terug.

Op het bericht van de bode is de hertog boos en op advies van de heer van Diest (I, 860 e.v.) reist de hertog naar Aken om de keizer het probleem voor te leggen . Die is verplicht hem te helpen. Met de keizer keert hij terug, eerst naar Brussel, dan naar Affligem. Vandaar zendt de keizer een bode, Coenraet (!) naar Grimbergen. De beide zonen, Wouter Berthout en Geraert Drakenbaert gaan, om dat vader Arnout ziek is. Ze zeggen de keizer, dat de hertog zich nooit met hen heeft bemoeid, totdat hij hertog van Lotharingen werd, *ende hem ghewassen es sijn goet* (I, 1317).

Op dringend verzoek van de keizer gaat het gezantschap Arnout van Grimbergen nogmaals polsen en deze houdt met zijn manschappen raad. Ze wensen niet leenplichtig te worden en de welbespraakte Arnout van Oyenbrugge wordt opnieuw naar de keizer gezonden. Deze is reeds uit Affligem vertrokken en Arnout treft hem te Leuven. Het antwoord gehoord hebbend, antwoordt de keizer:

I, 2082 *"Sone weet ic er wes seggen toe,
Dan dat elc sijn beste doe,
Als't daer toe comt, ende neme
Dat van rechte behoirt heme.
Dit dunct my dat beste sijn."*

Maar de hertog aan zijn zijde, voegt er aan toe 'Ik zal mijn recht hebben' (2089-2094). De keizer gaat in op Arnouts voorstel, uit te zoeken of er bewijzen zijn, dat Grimbergen destijds leen van de hertog was. Intussen, terwijl de boden zijn vertrokken

I, 2343 *Bleef die hertoge, na mijn verstaen,
Soe gram, hine coste niet verbergen.*

De keizer herhaalt het voorstel en vertrekt. Bij een latere beraadslaging zegt Arnout van Oyenbrugge over Godfried III dat die *ons overhere is van rechte* (I, 5340). Nergens echter wordt vermeld, dat het antecedentenonderzoek m.b.t. Grimbergens leenmanschap is uitgevoerd. Men krijgt toch het idee, dat de auteurs de opstand van de Grimbergse heren in de kern veroordelen. De vorst (c.q. de hertog) maakt weliswaar een slechte indruk, zoals dat inderdaad ook in de *Epic of Revolt* voorkomt, zie hoofdstuk IV, par.4, en hij verzuimt of de auteur verzuimt de kwestie van het historisch leenmanschap uit te zoeken, de hertogelijke orde blijve echter gehandhaafd. Het schijnt de auteurs niet zo zeer te gaan om *déze* leenheer, concreet dit hertogelijke geslacht, doch om de gevestigde orde *an sich*. Deze opvatting past in het beeld dat we van de conservatieve auteurs reeds hebben (zie hoofdstuk IV, par. 2).

b gegevens die de Grimbergse partij desavoueren

- Tot tweemaal toe zegt Arnout van Grimbergen iets *onberaden*.
Hij

I, 640 *antwoorde den hode te hande*
 Al onberaden: "Ic hebbe verstaen
 U boetscap; maer segt saen
 Den hertoge, uwen here, weder,
 Dat ic niet een spoerveder
 En gave om hem noch om sijn daet..."

I, 1447 *Doe antwoerde onberaden*
 Her Arnout met goeden staden...

Dit onberaden spreken kan als laakbare 'hubris' opgevat worden, echter ook als stilistische greep, als prospectie.

- Ook de Grimbergers kan men betichten van het verstrekken van steekpenningen. Arnout van Oyenbrugge stelt voor, als hij over de keizer spreekt

I, 1829 *"Wy wouden presente sonderlingen*
 Hem senden van onsen goede,
 Indien dat hi met goeden moede
 Den hertoge maecte gestade
 Onsen vrient voert, vroech ende spade.
 Ic hope dat dit ons hat soude
 Helpen aen den keyser boude
 Om peis te hebben ende rust mede..."

We krijgen nu toch sterk de indruk, dat dit voor geoorloofd en acceptabel gedrag wordt gerekend; te meer daar de veel geroemde Arnout van Oyenbrugge zelf het voorstel doet.

- Ook de Grimbergenaren kunnen van *démésure* beschuldigd worden, de auteur lijkt dat althans te doen. Zoals gezegd

trokken de Brabanders in hun 'hubris' naar Mechelen op, met wagens en karren voor de krijgsbuit, maar moesten onverrichtzake terugkeren. De Grimbergers trokken ook met karren en wagens naar Vilvoorde op, doch die komen volgeladen terug (I, 5589 e.v. en ook II, 3826 e.v.). Niettemin moraliseert de auteur op deze plaats: "Wee de overmoedige" (zie hoofdstuk II, par. 4). Ziet hij toch in wezen de overmoed van Grimbergen als de bron van alle onheil ? Toch is het juist met verwijzing naar de *mate*, dat Grimbergen na de overwinning bij Vilvoorde niet naar Brussel optrekt (I, 5672).

- Wat ook ten nadele van Grimbergen kan pleiten, is het feit, dat men de Brabanders aanvalt op het moment dat er een boreling als hertog is (I, 3041 e.v.). Nu ziet Grimbergen zijn kans schoon.

- Het feit, dat Grimbergen wint vanwege zijn contingent burgers, kan ook als argument vóór Brabant worden uitgelegd: de edelen van Grimbergen konden het alleen niet af (verg. I, 4947-4951).

Welke conclusies (met betrekking tot het publiek) zijn nu uit bovenstaande gegevens te trekken ?

Vooraf zij opgemerkt, dat er geen duidelijk verschil in standpunt te constateren valt tussen de eerste en de tweede auteur waar het de keuze voor of tegen een bepaalde partij betreft. Mochten er al twee auteurs zijn geweest, dan zijn toch publiek en opdrachtgever dezelfde gebleven.

Wanneer men de GO vergelijkt met de beide teksten die er hun stof uit geput hebben, valt op dat deze twee - Brabantsche Yeesten VI en de Cornicke van Brabant van 1414 - hun tekst in pro-Brabantse zin hebben aangepast. Kennelijk zijn de beide

auteurs gestruikeld over de anti-Brabantse strekking van de GO, c.q. pro-Grimbergse tendens.

Want als er één ding duidelijk wordt, is dat wel, dat de auteurs van de GO de oorlog vanuit het Grimbergse standpunt hebben beschouwd: hun sympathie ligt bij de rebelse vazal. We moeten dit genuanceerd bezien: de auteurs zijn niet anti-Brabants in algemene zin, Grimbergen is immers nog altijd een onderdeel van Brabant. Ze zijn wel pro-Grimbergen, of liever: anti-hertogelijke partij. Ze laten niets na om het Huis van Leuven zwart te maken en zwak. Nu zal men tegenwerpen, dat in de proloog en in de historische inleiding de hertog er toch goed van af komt. Dan moet ik echter verwijzen naar hoofdstuk I en III waar we gezien hebben, hoezeer de inleiding op de GO onbetrouwbaar moet worden geacht. Ik krijg de indruk, dat deze historische inleiding van de hand van een ander is of, - en dat is wellicht de oplossing - dat hij berust op een bestaand model: vele andere hertogelijke genealogieën vermelden dezelfde feiten en de auteur van de GO heeft er hier alleen onhandiglijk de heren van Gaesbeke, Hoirne, Adingen en Grimbergen tussengevlochten. Hij kan wel tot tweemaal toe zeggen: 'Godfried I, waar ik dit werk om begon', het is gewoon niet waar. In v. I, 2875 sterft deze vorst en dan volgen nog bijna 10.000 verzen ! Alle drie de hertogen komen er slecht van af: de laatste met zijn ongelukkig leenmanschap bij de graaf van Vlaanderen, nog het beste. Een eventueel publiek lijkt dan ook niet de hertog en zijn hof te zijn, of in elk geval nakomelingen van het Huis van Leuven, eerder een tegenstrever, ofschoon de Brabantse adel in zijn algemeenheid rustig heeft kunnen toebehoren. De hertog, zijn familie, zijn naaste omgeving kunnen geen publiek zijn voor dit verhaal. Zo althans openbaart zich de tekst aan ons.

3. DE OPDRACHTGEVER of: WELKE RIDDER SPANT DE KROON ?

Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk staat, is de werkhypothese aldus: het winnende kamp levert het publiek op, de winnende ridder de opdrachtgever.

We zagen dat het publiek van de GO in de Grimbergse regionen gezocht moet worden. Zijn die er dan in de 14e eeuw ? zo kan men zich afvragen. In de vorige pragraaf werden de versregels geciteerd (II, 6145 e.v.) waarin de auteur klaagt over de weinigen die nog Grimbergse wapenen dragen. Dit feit wordt ook door Wauters bevestigd ⁶. Zelfs de Cornicke van 1414 haalt het feit aan ⁷. Het is echter ook zo, dat de heerlijkheid Grimbergen intussen al enige malen in handen van andere geslachten is gekomen, wie niettemin de roem van Grimbergen zeer ter harte ging en die machtig genoeg waren als publiek of opdrachtgever te fungeren ⁸. Daarbij komt ook voor, dat Grimbergse nazaten zich noemden naar het erfdeel van moederszijde.

Het is meer dan waarschijnlijk, dat ten tijde van de vervaardiging van de GO niet meer van een Grimbergs kamp kon worden gesproken; wel van een publiek en opdrachtgever, wier voorvaderen 'schuil gaan' in het Grimbergse leger uit de GO.

Wat op deze plaats dient te worden aangetoond, is: welke edelman uit het Grimbergse kamp draagt de zegepalm weg ?

Dit is niet, wat men zou vermoeden, één der heren van het huis van Grimbergen, anachronistisch, de Berthouts, ofschoon de auteurs van heel wat meer feiten uit hun geschiedenis op de hoogte waren, dan van de toch veel gemakkelijker te bereiken data uit de hertogelijke historiën van het huis van Leuven ⁹.

a. V a n O y e n b r u g g e

De meest geprezen ridder uit de GO is Arnout van Oyenbrugge.

De naam is in de vorige bladzijden al enige malen gevallen: zowel met nadruk bij de bespreking van '*parlemente ende ghedinge*' alswel bij de behandeling van de 'dapperheid' als eerste deugd.

Het geslacht Van Oyenbrugge is met vier personen in de GO vertegenwoordigd:

<u>Arnout-sr.</u>		
<u>Hendrik</u>	<u>Arnout-jr.</u>	convers <u>Hendrik</u> (bastaardzoon)

Arnout_senior

Opvallend is, dat bij de introductie van de Heer van Grimbergen, I, 503 e.v., niet Arnout van Oyenbrugge wordt genoemd, maar de grave van Vianden ¹⁰ (v. 510), de heer van Breda ¹¹ (v. I, 514 en de heer van Moy (I, 515). Pas als 's hertogen bode bij Arnout van Grimbergen komt, worden diens vijf raadsleden opgesomd: Arnout van Oyenbrugge, Willem Tant, Godevaert Screyhane, Zegerman van der Male en de borchgrave Willem (van den Tomme) (571-578). Om een genuanceerd beeld van publiek en opdrachtgever te verkrijgen, zou ook een gedetailleerd onderzoek naar deze lieden wenselijk zijn, voor mijn verkenningen van de *tekst* van de GO gaat dit helaas te ver. Arnout van Oyenbrugge spreekt als tweede - na Godevaert Screyhane - tijdens de beraadslagingen: hij stemt in met het voorstel eerst de leenmanschappelijke relatie met de hertog uit te pluizen, alvorens te gaan vechten (I, 727 e.v.).

Later houdt hij een rede (I, 1800-1849) waarin hij genuanceerd waarschuwt voor onberaden krijg (hs B wijkt hier iets af; zie voetnoten in Blommaert- Serrure p. 80, deel I). Hij zegt

1808 *Die met sijn hooft wil dor den muer
Heeft dicke aventuere suer;
Ende ic wille u seggen, waerby
Van Grimberghen die heren vry
Hebben over drie hondert jaer
Haer goet gehouden overwaer
Van den hertoghe van Lothrike...*

1819 *My dochte goet, werdit bedocht
Dat men ane den keyser sende..*

en zo stelt hij voor geschenken naar de keizer te brengen om deze over te halen, de hertog gunstig te stemmen, opdat de beide partijen in vrede zouden kunnen leven. Wouter Berthout reageert heftig en zegt zelfs:

1875 *My geeft oic wonder sekerlike,
Waeraf dat ghi u, here,
Voere alle d'andere ontsiet dus seere;
En kinde ic u niet so ghetrouwe,
Ic soude wanen, by onser trouwe,
Dat ghijs den hertoghe teser tide
Houder waert dan onser side;*

Arnout van Oyenbrugge antwoordt daarop, dat het allerminst gebrek aan moed is, dat hij zo reageert, en dat hij - mocht men besluiten tot de strijd - als één der eersten zal vechten (I, 1910-11). Men besluit de eloquente Arnout van Oyenbrugge als gezant naar de hertog te zenden (I, 1940-2002), ondanks het bescheiden tegensputteren van deze (1972-1985).

2003 *Hier met sciet hi van daer
Ende ginc te siere herberghen toe,
Daer hi hem verclede doe
Met sconen clederen, ende met goeden,
Diene hem wale cierlijc stoeden.
Hy was vrome, scone van leden,
Ende hadde ridderlike seden,*

2010 *Diere cierden utermaten;
Oec wiste hi hem wel gelaten
Als hi den helm hadde ghekonden,
Ende die banieren sach ontwonden.
Te Grimbergen in dat lant
Was hi van den vroomsten genant;
Getrouwe was hi, wet ic wel,
Den vrient, ende den viant fel.*

We hebben al gezien hoe hij vergeefs naar Affligem trok en de keizer tenslotte te Leuven trof. De keizer maakte er zich van

af en op de dreigementen van de hertog repliceert Arnout

2096 *'Here, het waer quaet toe bracht,
Daer ghi Gode mit verwracht,
Oft veronrechtet u gebueren;
Sy hebben geweest t'allen uren
U goede vrienden en willen 't bliven.."*

Na hernieuwde krijgshaftige taal van de hertog zegt Arnout

2116 *En verhaest u hier met niet;
Maer doet wel ende besiet
Of men Grimbergen hielt te gader
Van graven Lambrecht, uwen vader,
2120 Die heer was van Lothrike...*

Zelfs de keizer meent dat dit wijselijk geoordeeld is (I, 2135). Teruggekeerd in Grimbergen doet hij verslāg (I, 2175-2240). De vechtlustige heer van Breda stelt voor dat ieder zich op de oorlog voorbereidt (I, 2287 e.v.). In de passage I, 2815-2838 wordt een groepje Grimbergse edelen opgevoerd, waaronder Arnout van Oyenbrugge

2825 *Dese spraken dicke over rugge
Om peis, om soene, ende om vrede, (tautologieën!)
Ende seiden: "Wel eest waerhede,
Dat men in dit orloghe
Onrecht doet den hertoghe;
2830 Want van Grimbergen plagen
Die heren in ouden daghen
Haer goet te houden, haer lant,
Van den hertoghe van Brabant".*

Binnen het Grimbergse kamp blijken zich naast de 'haviken' ook 'duiven' te onderscheiden: Screyhane, Seger van den Male, Willem van den Bogaerde, Willem Tant, Arnout van Oyenbrugge ^{11a}. Arnout is 'lid', geen leidsman, van de vierde legerschare, die

onder leiding staat van Arnout van Grimbergen zelf (I, 4125). Hij vecht in I, 4800 e.v. met de heer van Wavere en

4818 *Oic quam dair die here van Aa,
Wel gewapent; als ic versta,
Van kelen met enen sautore,
Van silvere gaende dore.*

Zo vechten dan de gedoodverfde 'textuele' en 'buitentextuele' ¹² opdrachtgevers van de GO tegen elkaar!

Na de gewonnen strijd beraden zich de Grimbergenaren en beaamt de heer van Breda (*Oic haetti die van Brabant seere, I, 5308*) Arnout van Grimbergens voorstel Vilvoorde en Brussel te verwoesten. Arnout van Oyenbrugge weet dit te verijdelen

5319 *Want aen d'orloghe ende an stride
En es wasdom, noch late;*

Hij stelt een 'soendinc' voor jegens de jonge hertog Godfried *Die ons overhere is van rechte* (I, 5340). Men trekt wel op naar Vilvoorde en wint die plaats, doch Brussel vernietingen vonden velen toch *overdaet* (I, 5612).

In II, 1603 e.v. meldt Godevaert Screyghane aan de heer van Grimbergen, dat de Brabanders hun hertog in de wieg hadden gehaald, en dat ze 20000 man in 9 scharen hadden verzameld. 'Hadden we ons maar aan de raad van Van Oyenbrugge gehouden (II, 1614). We doen de hertog zo onrecht' (II, 1628).

Vanaf II, 3502 wordt Arnout weer strijdende opgevoerd: hij trekt een jongeling de speer uit de hand (II, 3515), steekt Symoen van Lede uit het zadel (II, 3519), treft Geraert van Zule zodanig, dat deze valt en de nek breekt (II, 3532), slaat de begeleider van een banierdrager het hoofd in tweeën (II, 3538). Hij dringt de vijandelijke schare binnen *Daer hy sotheit groot aen dede* (II, 3546). Zij die Van Zules dood constateerden, wierpen zich nu op hem. Arnout riep luide 'Grimbergen!' en men snelde hem te hulp, terwijl hij reeds van het paard getuimeld was. Dan glijdt de auteur-nummer-twee uit:

5979 'k En mochte nieman vertellen

Die mortorie die men daer wrachte.

Daer verloor dat edel geslachte

Mijn heer Aert van Oyenbrugge. hs. B heeft:

Hy wert doot geslagen over rugghe Hy weert gheslaegen over rugghe

Ende ghewont so vreeselijc;

Want hi hadde sinen sone Henrijc

Gherne geholpen uter noot,

Die voer hem was geslagen doot;

Want hine woude hem niet opgeven.

Dus waer oic mijn her Aert bleven Daer weert oock mijn heer

By sinen sone op 't velt.

Aert bleven

Doot by synen sone op't velt;

Maer't quam met gróten gewelt

Maer daer quam met

De onmogelijkheid in hs. A (5983) ontbreekt in B. Weliswaar heeft B in 5990 de dood in de mond genomen, maar dan in concessieve zin: 'Daar zou ook mijn heer Arnout dood bij zijn zoon zijn gebleven, maar daar kwam...' Het is dus mogelijk, dat de uitglijder aan de afschrijver van de A-versie te wijten valt. Wie er te hulp kwam, weten we: de bastaardzoon broeder Henric. Deze draagt de vader, samen met Gijlis Brulant en Aert van der Wesenhagen (II, 5996) van het slagveld. Als Arnout bijkomt, wil hij teruggebracht worden naar het strijdtoneel.

In v. II, 6268 e.v. wordt verhaald, hoe Arnout nog twaald dagen leefde en tenslotte begraven werd in het klooster. Daarna pas wordt het einde van Arnout van Grimbergen beschreven. Dit laatste is natuurlijk een sterk argument voor de centrale positie die Arnout van Oyenbrugge in de GO inneemt.

Arnout van Oyenbrugge wordt gepresenteerd als de wijze, welbespraakte en vredestichtende edelman, maar daarbij niet minder dapper: een moed tot in de dood. Trouw aan zijn leenheer, doch onverschrokken zijn mening gevend tegenover de gehele raad. Geschikt bevonden voor de delicate missie naar hertog en keizer. Zowel de eerste als de tweede auteur roemen hem om prijs.

Hendrik van Oyenbrugge

Zoon Hendrik wordt bijna met evenveel égards behandeld als vader Arnout. Komt de naam van Arnout 50 keer in de GO voor, die van Hendrik zien we 30 maal verschijnen. Opmerkelijk is, dat hem dezelfde eigenschappen worden toegeschreven: eloquentie en dapperheid. Hij wordt in I, 1098 als eerste van een rij ridders vermeld. Hij gaat mee met het gezantschap naar de keizer (I, 1134) - dit was het eerste gezantschap, de tweede keer ging Arnout alleen - waar hij de slotwoorden spreekt. Hij voert ook als laatste het woord in de raad te Grimbergen (I, 1461); wordt vermeld bij de Grimbergse partij in I, 1499 als vierde ridder. Opnieuw zijn naam in I, 2460, en wederom staat hij genoemd bij de eersten aan de muren van de borch Nettelael. In I, 3998 voert hij bij een korte beraadslaging opnieuw het laatste woord. Tezamen met zijn vader komt hij voor als lid van de vierde schare (I, 4128). En dan

4232 *D'ierste joiste dede voirwaer*

Mijn heer Henric van Oyenbrugge.

Zijn schild wordt beschreven; hij steekt ene Jan, gesierd met de wapenen van Van Wesemale, neer (I, 4271), doodt een volgende, slaat vijanden handen en voeten af. Dan komt in I, 4536 Hendrik op de wapenkreet 'Grimbergen!' af, *die sterc, jonc was ende vluigghe*. Dezelfde epitheta worden voor hem gebruikt in I, 4233. Hij steekt iemand uit het gevolg van Rotselaar uit het zadel. Het paard bood hij Wouter Berthout aan, die de strijdkreet had geslaakt. Deze bepeinst, hoe hij Hendrik zijn dankbaarheid kan tonen.

Later wordt Arnout, samen met Symoen van der Male, de persoonlijke behoeder van Wouter Berthout. (Uit dankbaarheid?) (II, 1557). In II, 3000 trekt hij op om te joisteren. Hij was helaas gescheiden geraakt van Wouter Berthout (waarvan we 1500 verzen eerder hadden vernomen, dat die hem tot 'lijfwatch' had aangesteld. De auteur houdt zijn zaakjes goed bij elkaar!) Hij doorsteekt een knape, breekt zijn lans en gaat met het

zwaard verder. Dan raakt hij aan zijn hand gewond door een 'geschutte', de enige pijl die bij mijn weten iemand in de GO kwetst ¹³, en zijn zwaard vliegt 'een roede' ver. Hij grijpt een lans van de grond, waarop hem Jan van Aa (!) nadert. Van beiden breken de speren. Daarop slaat Hendrik Jan met een *trinsoen dat hem was bleven*, (*trinsoen* is deel van de lans, MNW), zodat Jan verdoofd in zijn zadel blijft hangen. Hendrik ontnemt hem zijn zwaard en handen en voeten afslaande bereikt hij Wouter Berthout weer (3080). Het verhaal vervolgt met Jan van Aa, die bijkomt en aan wie men een nieuw zwaard overhandigt. Opnieuw zien we trouwens, dat een Van Oyenbrugge strijd levert met een Van Aa. Afgezien van het feit, dat hier weer de beide door mij gedoodverfde opdrachtgevers met elkander strijden, is de passage voorts opmerkelijk, omdat ze licht werpt op de zorgvuldige compositie van het verhaal. Wellicht had de auteur al te voren uitgezocht, dat hij een Van Aa met een Van Oyenbrugge kon laten strijden. Als in II, 3561 Arnout van Oyenbrugge in moeilijkheden geraakt, komen Wouter en Gerard Grimbergen en Hendrik van Oyenbrugge te hulp : (3571) een illuster gezelschap. Hendrik slaat een tegenstrever dood. Hij neemt diens paard, dat hij naar zijn vader brengt, wiens paard gedood was:

3604 *Ende seyde: "Sit op, vaedre mijn,
Want ghijs hebbes saere van doene".*

Alweer zien we bij dezelfde ridder hetzelfde gebeuren. Voorts wordt hij genoemd als eerste van een reeks ridders (II, 4063). Opnieuw komt hij voor in II, 4599 als degene, die met heer Symoen (van der Male) Wouter Berthout had te behoeden. Hendrik doorsteekt hier nog iemand (II, 4608). In II, 5645 wordt Hendrik gneoemd ná de heren van Grimbergen en Paridaen van Massenhove, en vóór vele andere ridders. In II, 5956 wordt hij vermeld wederom ná de heren van Grimbergen en Willem Tant, en vóór zijn broer Aert (Arnout jr.), Paridaen e.a. In II, 5985 staat plots de mededeling dat Hendrik dood is: de doodsoorzaak komt niet ter sprake, zoals dat ook het geval is met Gerard Drakenbaard en vele anderen. Niettemin vecht Hendrik

25 verzen eerder nog gewoon mee: men zie het citaat over de dood van Arnout hiervóór.

Het is duidelijk, dat de beide ridders Arnout en zoon Hendrik zo roemvol mogelijk worden afgeschilderd, al krijgt Arnout het volle licht. Markwaardig is, dat latere teksten, die de GO waarschijnlijk als bron hebben gebruikt, niet Arnout, doch Handrik uit de GO als belangrijke ridder vermelden. Dit komt straks aan de orde.

Arnout of Aert van Oyenbrugge junior

De derde telg uit het geslacht is Aert of Arnout de jongere. Hij komt pas voor het eerste op in II, 5690, dat wil zeggen, bij de tweede auteur. In totaal wordt hij slechts viermaal vermeld. Hij wordt tijdens de slag met enige anderen tot ridder geslagen (II, 5690 e.v.), dat is zijn entree. Zou het de tweede auteur berouwd hebben, dat er geen lid van de roemruchte familie meer over was om te beschrijven en heeft hij daarom deze nieuwe loot uit zijn hoed getoverd? In II, 5692 staat over Aert

*Die jonge, die ook over rugge,
Menighen stac, ende sp sloech
Dat hijs in .vij. daghen en loech.*

Hij krijgt een vermelding in II, 5956. In II, 6023 beklagt hij de val van zijn vader en zijns broeders dood. Zou dat misschien de functie van deze Aert zijn? Herhaald in II, 6299.

Broeder Henric, de convers, de bastaard zoon van Arnout.

De vierde uit het geslacht is deze convers, die waarschijnlijk in het klooster van Grimbergen woonde. Daarin wordt de dodelijk gewonde Arnout gebracht, II, 5991-5998. Deze scène wordt in II, 6270 gerecapituleerd. Ook deze nazaat van Van Oyenbrugge is een vondst van de tweede auteur. Het lijkt er inderdaad op, dat de tweede auteur voor wat de stand-

puntbepaling ten aanzien van publiek en opdrachtgever betreft, niet afwijkt van de eerste.

De leden van de familie Van Oyenbrugge spelen in de GO een centrale rol. Al eerder is gewezen op de belangrijke positie van deze familie. Baron de Roye de Wichen, die in het voetspoor van Bilderdijk ¹⁴ de GO een *Ilias* noemt, bestempelt Arnout van Oyenbrugge als de wijze Nestor ¹⁵, terwijl hij Berthold(!) de Achilleus noemt. Ook Dorenbosch omschrijft Arnout van Oyenbrugge als *het prototype van een wijs, bekwaam en edel ridder* ¹⁶. Ook wij kunnen er niet onderuit: de Oyenbrugges zijn de helden uit de GO. Zij spreken het verstandigst en strijden het dapperst. Hun bijzondere 'wapenfeiten' worden, zoals we net zagen, op het einde van het verhaal gerecapituleerd, iets wat niet gebeurt met andere gebeurtenissen rond personen. Op de wijze voorspellingen van vader Arnout wordt zelfs meermalen gezinspeeld. Vanuit 'perceptionele' optiek kan men stellen, dat de GO als publiek heeft gehad de ridders uit het Grimbergse kamp, en als opdrachtgever één der nazaten van het geslacht Van Oyenbrugge.

Ofschoon bij mijn verkenningen de tekst van de GO object van onderzoek is, heb ik niet kunnen nalaten, te zoeken naar buiten-textuele gegevens die een mogelijk maecenaat door Van Oyenbrugge zouden ondersteunen.

De Cornicke van Brabant van 1414, die zo'n duidelijk pro-Brabants standpunt inneemt, noemt als namen van leenmannen van Grimbergen, ná Van Massenhoven, *van Oyenkruggen, die heeren* ¹⁷ en nog enige andere, overigens in de tekst van de GO nauwelijks tot niet (Coenincxloe!) voorkomende ridders.

Bij De Dynter wordt *dominus Henricus de Oyenkrugge* bij de gevallen genoemd ¹⁸. Deze parafrase van de GO komt trouwens in veel opzichten overeen met de volgende:

In de door Antonius Matthaeus uitgegeven Anonymi chronicon ducum Brabantiae komt voor *Henricus de Heyenkrugge*, maar ook *Paridanus de Wassenhoven* ¹⁹.

Brabantsche Yeesten VI noemt Heinric bij de gesneuvelden ²⁰.

In Gramayes Antiquitates (Historiae Urbis & Provinciae Mechliniensis) wordt Heinric tweemaal vermeld. ²¹

Uit geen van bovenstaande teksten blijkt dat de Van Oyenbrugges centraal zouden staan in het verhaal. Ook hier speelt uiteraard de perceptie een rol: het publiek en de opdrachtgevers van deze teksten hadden heel andere belangen. De eer van Brabant bijvoorbeeld.

Mijn naspeuringen elders naar de rol en betekenis van de Van Oyenbrugges in de 14e eeuw, zijn evenmin succesvol geworden. Wauters tracht de gegevens omtrent de familie op een rij te zetten, ofschoon hij meedeelt: *Les généalogies des Oyenbrugge sont malheureusement douteuses, pour ce qui concerne les premières générations* ²². Hij beschouwt Arnout van Oyenbrugge in de GO als een fictie ²³. Wel noemt hij t.a.p. een acte van Gerard IV van Grimbergen, waarin *Annoul* en *Henri* van Oyenbrugge voorkomen.

Jan van Oyenbrugge, zoon van Willem en Catharina, beloofde op 26 september 1358 (alweer bijna dat magische jaartal) zijn erfdeel te verdelen, behalve de lenen die hij van het feodale hof van Grimbergen hield, met zijn zusters Catharina en Elisabeth, die later huwden met Willem van Bossuyt en Egidius Van der Spreet. Na hem kwamen Jan, Otto ²⁴, Jan, Josse en Engelbert. Engelbert werd drossaard en 'stadhouder' van het land van Grimbergen in naam der Nassaus en hij kocht van Marie van der Noot de helft van het goed der Van Oyenbrugges, dat haar familie al sedert generaties in bezit had, aldus nog steeds Wauters, t.a.p.

Merkwaardig is, dat het geslacht in aanzien lijkt toe te nemen in de 16e en 17e eeuw: abt van Grimbergen ²⁵, kanunnik te Doornik, burgemeester van Brussel, stadhouder van Grimbergen.

Als mijn hypothesen m.b.t. het tijdstip van ontstaan kloppen, zou wellicht bovengenoemde Jan van Oyenbrugge de eventuele opdrachtgever kunnen zijn. Ik heb ik de GO gezocht naar de namen van zijn beide zwagers: die komen waarschijnlijk beide voor.

Bossuyt zou geïdentificeerd kunnen worden met de Here van Bossy (ook Bosi, II, 1505), ook Boisi en Boussu ²⁶. Hij wordt in I, 523 *maech van Moy uit Artois* genoemd. Hij strijdt - uiteraard - aan Grimbergse kant. Ook Van der Spreet komt voor in de GO, ofschoon slechts eenmaal (II, 5650), waar hs. A *Vander Spleet* schrijft en hs. B *Genaert vander Spreet*. Zijn dit bewijzen ? Allicht niet. Het zijn illustraties van de mogelijkheid, dat een Van Oyenbrugge aan de wieg heeft gestaan van de GO.

Bij mijn onderzoekingen in genealogische litteratuur, stiet ik bij toeval in de Nederlandsche Heraut op een passage, waarin terloops gewag werd gemaakt van een genealogie van de Oyenbrugge-familie ²⁷. Die zou opgenomen zijn in J.F.A.F. de Avezedo Coutinho y Bernal, Généalogie de la famille Vandernoot ²⁸.

In een bijlage van dit werk zou bedoelde genealogie te vinden zijn. Mijn bezoek aan de enige (?) Nederlandse vindplaats van het werk werd een teleurstelling. Van de bijlage over de genealogie van Van Oyenbrugge was geen spoor te vinden ²⁹.

Wel is het merkwaardig, dat de naam Van Oyenbrugge in de vele hertogelijke actes schittert door afwezigheid: ik heb hem althans er nergens in aangetroffen, terwijl toch de meeste edelen uit de GO wel genoemd worden in de 14e-eeuwse actes ³⁰.

Men kan dit feit zien als ondersteuning van mijn veronderstelling, in de vorige hoofdstukken onderbouwd, dat de GO bepaald niet pro-Brabants, zeg, pro-hertog van Brabant is. De in de GO meest geprezen ridder(s) vindt men niet aan het hertogelijk hof.

Volgens mijn hypothese moet de opdrachtgever van de GO de nazaat zijn van de meest geroemde ridder: dat is Van Oyenbrugge. Gegevens buiten de tekst kunnen deze stelling, ofschoon niet verwerpen, toch ook niet hard maken ^{30a}.

Arnould d'Audenarde

Arnould d'Audenarde et d'Oyenbrugge X Mechtilde van Lien

Léon d'aa X Alix †(1265)

Henri I'Oyenbrugge X Alix van der Aa

Arnould d'Oyenbrugge et Coelhem X Ode (Alix) de Diest

Henri II (Jean) d'Oyenbrugge

Daniel de Bouchout X Cat. de Wanghe

X Catharina de Bouchout

(13e eeuw)

Arnould de Rotselaen (sén. de Br.) X Beatrix de Fonvie

Baudouin X Beatrix de Rotselaen

Guillaume X Catherine de Milsen

X Mang. (of Cath.) v. Swijveghem (1343)

1) Guillaume Olivier (1350) X Cath. de Foreest

2) Henri III (e.a.) X Aleide v. Houthem

Jean X Mang. v. Eppeghem

Henri IV d'O. X Beatrix d'Aa

(burg. v. Mech.)

† 1432

Othon sterft in 1415

(Onzekeer is, of Beatrix de R. de 1e of de 2e vrouw van Baudouin was.

Guillaume de jongste !, krijgt kasteel, heerlijkheid, goederen van Oyenbrugge .)

'') Uit het tweede huwelijk van Baudouin (met Beatrix ?) werden gekonen : Henri III, Catherine, (weduwe in 1378), Beatrix, gest. in 1371 en Olivier . Henri III stierf in 1392 en diens oudste zoon heette Henri IV etc.

'') Volgens Gén. de a.g. Lam., dit was haan 3e man. Niet in V.d.Branden de R.

b. a n d e r e g e g a d i g d e n v o o r ' t m a e c e n a a t

Een argeloze lezer zou zich allicht afvragen, waarom de Berthouts niet zelf als opdrachtgevers kunnen hebben gefungeerd. Hun namen ===== komen ten slotte het meeste voor. Ook buiten de tekst van de GO vindt men argumenten daarvoor. Zij vormden jarenlang een machtig en invloedrijk geslacht. Ook prijken hun namen veelvuldig op de hertogelijke actes. In de Slag van Woeringen spelen zij een glansrol op het politieke vlak (zie hoofdstuk II).

Dat hun namen in de GO het meeste voorkomen, ligt zo voor de hand, dat dat geen verklaring behoeft. Belangrijker is, dat - waar we gezien hebben hoe sterk normatief de GO is (hoofdstuk III) - de heren van Grimbergen niet altijd zo voorbeeldig uit de verf komen. Arnouts onberaden spreken en vooral de als zeer laakbaar aangemerkte streek van Wouter Berthout, om zijn broer van 12 jaar in zijn plaats te laten gijzelen zijn niet bepaald voorbeeldig gedrag te noemen.

Wel is er de klacht van de auteur over de weinige ridders, die nu nog wapenen van de heren van Grimbergen dragen. Daarbij komt de verklarende tendens van de uitvoerige afwikkeling van het leenmanschapsconflict.

II, 6145 *Ach lasen! nu siet men luttel baren,*

Die wapen dragen der Grimberchse heren,

Die met so rikelijcker eren

Den hertoghe pijnden te wederstane.

Elc mach hier teken nemen ane

6050 *Dat overdaet noyt lange stont,*

Dat si dus gheseilt sijn in den gront,

Die wilen also machtich waren.

Men siet haer teken luttel baren,

Of haer wapenen imant dragen.

Ic wane dat men in desen dage

Niet en vint boven drie of viere,

Die wapenroc of baniere

Van den edelen geslachte vueren.

Van v. II, 6175 tot 6193 wordt geschreven over het voornemen van de hertog (die nog in de wieg zou moeten liggen !) om de borch van Grimbergen voorgoed te slechten. Vanaf II, 6168 wordt verhaald over het einde van Arnout van Oyenbrugge en dat van Arnout van Grimbergen, over de gijzeling of gevangenneming van Wouter Berthout en anderen. Vanaf v. II, 6315 volgt het verhaal over Wouter Berthout die via de raadsleden van de hertog verzoekt, of ze zijn jonge broeder in zijn plaats wilden gevangen zetten. Wouter verkocht landerijen om met Paridaen van Massenhoven naar het H. Land te kunnen reizen. Dit relaas loopt tot 6366. Hierna volgt de geschiedenis van het leenmanschap van de hertog aan de Vlaamse graaf en de zoen tussen beiden. Vanaf 6462 wordt meegedeeld, dat keizer Frederik komt om de vrede tussen hertog en erfgenamen van de heren van Grimbergen te bewerkstelligen. Het betreft twee kinderen van Wouter Berthout. Als straf zal voortaan de oudste het leen van de jongste ontvangen: zo wordt iedere eerstgeborene herinnerd aan de wandaad van Wouter Berthout! Dit verhaal loopt tot 6556. Dan begint de epiloog met een samenvatting van het verhaal.

De opdrachtgever en de auteurs zijn redelijkerwijs gesproken geen directe Berthouts, naar het mij schijnt en uit het bovenstaande blijkt. Zij waren wel betrokken bij de historische ontwikkelingen van het Grimbergse leengebied: het lijkt wel, of de functie van deze uitvoerige afsluiting was, het nageslacht een verklaring te bieden voor de merkwaardige opvolgingsregels in het Grimbergse.

Er zijn nog andere edelen die opvallend vaak in de GO worden vermeld, zoal bijvoorbeeld de heren van Breda. Ze zijn fel anti-Brabants. Hun rol is vergeleken met die van Van Oyenbrugge toch ondergeschikt; voor een maecenaat en de daarbij passende verheerlijking komen ze m.i. niet in aanmerking.

Ook de Grimbergse steunpilaren Godevaert Screyhane en Willem Tant, in mindere mate Paridaen van Massenhove en borchgrave Willem van den Tommen³¹ doen vanuit perceptie-oogpunt een gooi naar relationele banden met de opdrachtgever. Wat de laatste

betreft kan ik nog verwijzen naar het plano-vel dat ik in het hs. Brussel K.B. III, 1731, een prozabewerking van de GO, aantrof. Twee evengrote wapenschilden in kleur met de namen BERTHOUT en VAN TONEN. Er bevindt zich te Grimbergen nog altijd een Tomme-molen. De namen van deze ridders geven zeker een *couleur locale* aan de GO; ik geloof echter niet, dat de genoemde voorname lieden serieuze kandidaten zijn voor een maecenaat. Hun rol in de GO is daarvoor te bescheiden.

Er zijn trouwens zoveel ridders die in de GO een opvallende plaats bekleden, maar welke van hen draagt de sleutel tot de ontknoping ? Philips graaf van Vian(d)en, die here van Grimbergen was in 1312 ³²?

Zou het zin hebben toch te zoeken in de hertogelijke partij ? Van Wesemale bijvoorbeeld, maarschalk van Brabant ³³, of de heer Van Craynhem, die de jonge hertog in de wieg ging halen ? Van Rotselaar, de andere momboor ? Van Leefeldale, die elders als maecenas optreedt ³⁴ ? Het geslacht is later verwant aan Grimbergen ³⁵.

En Van Aa ? door mij in hoofdstuk 2, paragraaf 2 al naar voren geschoven als mogelijke gegadigde voor het opdrachtgeverschap ? Hij kwam daar als een buitentextuele deus ex machina, terwijl hij in de tekst aan Brabantse kant vertoeft. Ook dit geslacht is historisch geparenteerd aan het huis van Grimbergen. Een Oda van Grimbergen was gehuwd met Walter V van Aa (13e eeuw). In 1298, onder hertog Jan II, sluiten Godfried, graaf van Vianden en Gerard, kleinzoon van voornoemde Walter V, een akkoord over hun respectievelijke rechten op Grimbergen ³⁶. We hebben bij de bespreking van de kansen der Van Oyenbrugges ontdekt, dat beide helden vochten met een Van Aa. Wat heeft dat te betekenen ? Een argument dat er voor pleit, de opdrachtgever wellicht toch te zoeken in de hertogelijke partij, is de door Van Oostrom gesignaleerde veranderende tendens in de 'hofvleierij' in Brabant: rond 1340 is het niet langer zelfverheerlijking, doch zelfkritiek wat de klok slaat ³⁷. Er zijn buitentextuele argumenten die de veronderstelling aannemelijk maken, dat een Van Aa de maecenas van

de GO is geweest. Konden we nu maar aantonen, dat zij verwant waren aan de Van Oyenbrugges rond 1355 !

Een laatste hobbel op deze moeizame weg die naar de opdrachtgever zou moeten leiden, wordt gevormd door de volgende regels

II, 6167 *O ghy here, die in ghewelden
Regneecht ende in mogentheden,
Ende in dese werelt rijcheden
Hebt ontfaen, hier om peins;
Wânt ghy betalen sult den theins,
Ende rekeninge selt moeten doen
Van alle dat ghy hebt gheploen.
God neme ons all in 't beste.*

In eerste instantie zou men zeggen, dat hier de hertog van Brabant wordt aangesproken. De hertog dus toch de opdrachtgever ? Deze passage wekt sterk de indruk, dat hier sprake is van een epiloog, zowel de voorgaande versregels, als ook de geciteerde slotzin kunnen zo geïnterpreteerd worden. Opnieuw stellen we ons de vraag: is er aan de GO geknoeid ? Heeft iemand een eind aan het verhaal gebreid met de opzet, de leenmanschapsproblemen te verklaren, zoals we zojuist hebben gezien ? Echter ook de passage hiervoor is vreemd. De doden van Brabant worden vermeld t.e.m. 6145. Dan volgt de reeds geciteerde klacht over de weinige Grimbergse heren: 6145 e.v. gelardeerd met een moraliserend opmerking.

6259 *Mogen wy dies onlanghe dueren
In onsen staet en eerlijcheyden,
Onser menschede wel ontsien.
Dese heren consten niet ontvliesen
Haers sterfdachs, no ontlopen,
Sine moesten't in't inde becopen,
Ende der naturen scout vergelden.
O ghy here, etc.*

Hier is nogal wat onduidelijk. 59-63 lijkt me corrupt; wie 'desen heren' in 64 zijn, is onduidelijk, omdat de laatst genoemde heren, de overgeblevene van Grimbergen zijn.

De tekst over de here die 'in ghewelden regneert' sluit aan bij het stuk over de heren van Grimbergen. Noch in de proloog noch in de epiloog wordt gewag gemaakt van een hoge opdrachtgever. Kan het citaat ook generaliserend worden opgevat: "Gij machtige mens, ook gij zult rekenschap moeten afleggen" zonder direct de opdrachtgever aan te spreken? De opmerking past ook eerder in de pen van een biechtvader dan van een hofpoëet. Zou de auteur een retorische wending benut hebben: behoorde in die jaren een tekst met zo'n passus af te sluiten?

Even verwarrend is de echter epiloog, waarvan niet eens duidelijk is, of hier sprake is van de opdrachtgever, of van de eerste auteur, of van beide. II, 6587 e.v.

hs. A

hs. B

God gestercken (degene die de historie volbracht en volschreven heeft)

in enen goeden leven,

So dat hi ten lesten stonden

Vonden worden buten sonden;

Ende den ghenen verleene mede,

Die dese geste maken dede

(Beschrijven ende oic dichten

Dat hem God verleene in gichten)

Geluc, ere, sonder meswende,

Sodat hi na sijns levens ende

Besitten moete't ryke hierhoven,

Daer die ingelen Gode loven

(Sodat hi ten lesten stonden)

Vonden weerde sonder sonden;

Ende den ghenen verleene hi mede,

Die dese eerste dichten dede,

/wende,

Gheluck ende eere, sonder mes-

So dat hy nae sijns levens eynde

Is hier nu de opdrachtgever degene, voor wie gebeden wordt?

Wat heeft hs. B dan gedaan? Beide versies lijken corrupt.

Ik hel er toe over te veronderstellen, dat oorspronkelijk hier

een gebed voor de opdrachtgever heeft gestaan. Het gebed voor de eerste dichter gaat daaraan vooraf: II, 6581-6589, de laatste twee regels zijn hierboven geciteerd. Met name de afschrijver van hs. B heeft het gebed voor de opdrachtgever zo verknoeid, dat het óók voor de eerste dichter lijkt te zijn bedoeld. Of de hier gemelde opdrachtgever de hertog is, blijkt niet uit enige verwijzing naar macht of aanzien. Wel slaat zowel deze gebedstekst, als de passage over de *Here die in ghewelden regneent* op een man. In Brabant regeerde echter van 1355 tot 1403 een vrouw, Johanna, die in die jaren gehuwd was met Wenceslas van Luxemburg. Als mijn poging tot datering klopt, wàs er op het moment van schrijven van de GO in Brabant geen hertog. ³⁸

De GO laat zich wel laatdunkend uit over de hertogelijke representanten, aan de hertogelijke macht als zodanig wordt niet getornd. Iemand die een staatsgreep beoogt, zoals Lodewijk II van Male, die tégen de hertogelijke partij, maar vóór de hertogelijke macht is, of iemand uit zijn directe invloedssfeer, zou als opdrachtgever in aanmerking kunnen komen. Als raadgevers en trouwe vazallen van de Grimbergse heren, spelen ze een niet onbelangrijke rol in de GO: de beide heren van Male, Segerman en Symoen ³⁹. In 1357 won Lodewijk de strijd met de hertogin, zijn schoonzuster. Het jaartal klopt, het verhaal over de hertog die manschap moet doen bij de Vlaamse graaf, past in het beeld...

Samenvattend:

Uitgaande van de vooronderstelling, dat de opdrachtgever en zijn naaste omgeving publiek voor de GO zijn geweest, heb ik getracht aan de hand van de tekst uit te zoeken, wie dat kunnen zijn geweest. De opdrachtgever en zijn kring zouden zich in het Grimbergse kamp moeten bevinden, d.w.z. onder de nakomelingen van de voor Grimbergen strijdende ridders. Het is gebleken, dat aan die zijde alle interesse en sympathie van de auteurs liggen. Binnen deze partij is het geslacht van de

Oyenbrugges favoriet, m.a.w. zij zouden de opdrachtgever moeten hebben geleverd. In aanmerking komt Jan van Oyenbrugge die op 23-9-1358 zijn Grimbergs erfdeel belooft te verdelen met zijn zusters. Pogingen buitentextuele gegevens te verzamelen ten einde een maecenaat van Van Oyenbrugge overtuigend te maken, zijn me niet gelukt. Andere gegadigden uit de GO hebben veel minder goede papieren.

Kandidaten die in eerste instantie buiten de GO gevonden kunnen worden zijn: Jan van Aa, sénéchal van Brabant in 1358 of (iemand uit het gevolg van) Lodewijk II van Male.

Het is mogelijk, dat in de v. II, 6167 e.v. de hertog wordt aangesproken en dat- gezien de geconstateerde op-de-borst-klopperij uit het midden van de 14e eeuw - het publiek toch aan de hertogelijke kant ligt, c,q, de hertog de maecenas is. Ik betwijfel dit vooralsnog, te meer daar het hier een historische tekst betreft: het boetekleed voor wandaden van 2 eeuwen herlijkt mij zinloos.

Er is een mogelijkheid die de zaak nog complexer maakt: we hebben geconstateerd dat aan de inleiding van de GO wellicht geknoeid is. Zou het dan ook mogelijk zijn, dat een afschrijver namen heeft veranderd ten gunste van zijn opdrachtgever? Men kan de GO met een kleine handgreep omsmeden tot een verheerlijking van Berthout, Craynhem, Donghelberge etc. Het kan, doch toen we in deze paragraaf met de vinger konden bijwijzen, hoe de pen van de auteur zocht en schreef over de Van Oyenbrugges, ontdekten we een veel hechtere structuur, een veel dieper liggend plan, dan we tot dan toe voor mogelijk hadden gehouden. Het idee dat de auteurs hun voorgeslacht in Van Oyenbrugge hebben willen idealiseren, dunkt mij anachronistisch en derhalve verwerpelijk.

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

De 14e-eeuwse Grimbergse Oorlog beschrijft de strijd (1142-1159) tussen de hertog van Brabant en de Heren van Grimbergen. De G0 is compositorisch gezien eengeraffineerd-knap geschreven tekst, dat blijkt, wanneer men het in twee min of meer verminkte versies overgeleverde dichtwerk van ruim 12.000 verzen nader analyseert. Een diplomatische en een tekstkritische uitgave zijn dringend gewenst: de nu voorhanden editie van 1852-54 (Blommaert-Serrure) die voor zijn tijd verdienstelijk was, is thans niet acceptabel meer. Ook een verder onderzoek naar de relatie tot en de verhoudingen onderling van de 16e-, 17e- en 18e-eeuwse prozabewerkingen is van belang.

Er zijn mij momenteel de volgende afschriften van de G0 bekend: dat van De L'Espinoy (1620), Brussel K.B. sign. 17038, dat de ene versie vertegenwoordigt en de reeks Butkens (fragmenten), Matthaeus (zoekgeraakt), Drakenborch, Musschenbroek, Bilderdijk: de tweede versie. Ik heb de hoop nog niet opgegeven, dat het Matthaeus-afschrift (uiterlijk 1710) ergens boven water komt. Het hs. dat in de U.B. te Gent bewaard wordt onder sign. 897 is zeer waarschijnlijk van Drakenborch (uiterlijk 1741). Het aan Bilderdijk toegeschreven hs. uit de U.B. te Leiden, sign. B.P.L. 1296 is zeker niet van Bilderdijs hand maar voor of door Musschenbroek vervaardigd. Het afschrift van Bilderdijk is wellicht hs. Gent 648-I. Gent 648-II bevat onder meer een afschrift, vermoedelijk van Mertens, (19e eeuw), van de tekst van De L'Espinoy.

De vraag naar de aard van de tekst, het genre, kan niet heen om die naar de datering. De enige zekerheid die ik daaromtrent heb kunnen vinden, is, dat de GO vóór 1414 moet zijn geschreven. Een waarschijnlijke terminus post quem is 1316. Mijn veronderstelling, dat 1356 het jaar van vervaardiging was, berust op argumenten die nog geen zekerheid verschaffen. Over de auteurs is evenmin veel definitiefs te zeggen: de eerste en voornaamste auteur valt op door zijn grote heraldische kennis en kan een heraut van wapenen zijn geweest. De GO kan inhoudelijk gezien niet tot de historiografie worden gerekend, al heeft het verhaal de vorm van een slagbeschrijving. De desbetreffende strijd speelde zich reeds 150 à 200 jaar vóór de vervaardiging van de GO af en om de slag zelf is het de auteur niet begonnen. Evenmin behoort de GO tot het genre van de 'Epic of Revolt', daarvoor zijn de verschillen te groot en is ook het tijdstip van ontstaan te laat. Er zijn wel uiterlijke overeenkomsten. De GO schijnt veeleer een adel en het klassieke, adellijke bedrijf verheerlijkende tekst te zijn.

De intenties van de auteur(s) zijn zeker geweest het traditionele 'toernooien' en 'parlementeren' van de ridderschap in al zijn glorie ten toon te stellen. Als zodanig is de GO een reactionair en conservatief boek, gezien vooral tegen de achtergrond van de opkomst der steden en de ondergang van het ridderlijk gevecht: men denke aan de Guldensporenslag. De concrete doelstelling van de auteur(s) was het verhogen van de voorvaderen van de contemporaine adel: de GO werd een epos over de (Brabantse) ridderschap tegen een historisch decor.

Op deze wijze functioneerde de GO als een soort *Ars Pugnandi* en *Ars Parlandi*, de normen en waarden in de GO zijn de strikt ridderlijke wetten, geschrevene en ongeschrevene. Twee pijlers blijken het beeld van de ideale ridder te schragen: dapperheid en welsprekendheid (wijsheid). In een dergelijk vertoog is geen plaats voor vrouwen, noch voor burgers en geestelijken.

Wel dienen zoveel mogelijk riddergeslachten er hun voorvaderen in te horen roemen. Welnu, deze wens wordt ruimschoots gehonoreerd: er komen zo'n 170 atrijsdenden voor, elk van hen wordt met wapenschild en wapenfeiten zorgvuldig afgeschilderd. Bijzonder kanp is de auteur (de eerste) geweest in het componeren van de eindeloze rij tweegevechten. Bij de nazaten mogen immers - indien ze tot het milieu behoren - geen actuele veten opgeroeven worden. De GO vermijdt zoveel mogelijk concreet de ene ridder de doodveroorzaker te laten zijn van de andere. Mocht dit wel voorkomen, dan doodt de familie van de gesneuvelde een lid van het rivaliserend geslacht. Zo blijkt, hoe zeer het milieu waarin de GO moest functioneren, invloed heeft gehad op opzet en uitwerking van het dichtwerk.

Wie concreet het publiek en de opdrachtgever zijn geweest, kan de tekst wellicht prijsgeven, wanneer we op het spoor komen van de eventuele partijsdigheid in het conflict van de auteur(s). Wel, het is zeker dat het *point of view* van de beide dichters en hun sympathie, aan de Grimbergse zijde ligt, de uiteindelijk verliezende partij. De GO laat overigens wel blijken dat er 'orde' moet zijn: het gezag van de opperheer dient te allen tijde gerespecteerd. De hertog en zijn mannen - waarvan er velen ook tijdens de vervaardiging van de GO nog via hun nazaten aan het hof verbonden waren - komen er echter slecht van af. Ik meen dan ook, dat niet het Brabantse hof het publiek is geweest van de GO. Evenmin zal de hertog opdrachtgever kunnen zijn; Brabant heeft trouwens in het midden van de 14e eeuw geen hertog, maar een hertogin. De meest verheerlijkte ridder in de GO is niet een lid van het Grimbergse Huis, Berthout, maar een Van Oyenbrugge. Of deze welgestelde familie in staat is geweest, zich een maecenaat te veroorloven, is nog niet zeker te zeggen. Een andere mogelijkheid is, dat Jan van der Aa, die heer van Grimbergen was in 1356 en *sénéchal* van Brabant, de opdrachtgever is geweest. Dan zit

men wel weer dicht bij het hof. Hij was *ex professo* behoe-
der van de adellijke normen en 'heraldist'. Tweemaal heb ik
een huwelijk gevonden tussen een lid van de familie Van der
Aa en de Van Oyenbrugges, helaas komen die huwelijken niet voor
op het tijdstip van het vermoedelijk ontstaan van de GO.
Noch het raadsel van de opdrachtgever, noch het geheim van
datering en auteurs heb ik de GO geheel kunnen ontfutselen.
Het is mogelijk dat voortgezet genealogisch spoorwerk en
verder bronnenonderzoek de antwoorden op deze en vele ande-
re rond de GO definitief zullen oplossen. Het is te hopen
dat bovenstaande bladzijden daartoe een eerste stap zijn
geweest.

De barone ware
 s. a. l. s. s.
 Dai si haren hre
 helen dader
 Outt dier te
 sileu in der

Si liact nene daren te stude
 de daren daren de fure
 V. o. l. e. si. der fure. da. daren
 Dat si blide ware. daren si. m. o. r. t. e.
 In. h. a. n. d. g. u. e. o. n. g. r. u. e. l. e. t.
 R. o. c. h. t. e. a. n. t. W. e. l. m. i. d. e. l. e. t.
 Te. p. a. s. s. e. h. o. d. e. si. g. o. u. e. r. n. e.
 G. r. e. t. e. s. c. a. d. e. d. a. r. n. a. p. p. e.
 W. a. d. a. l. l. i. n. g. e. m. a. s. b. u. l. g. e.
 Q. u. e. d. a. r. e. l. i. p. a. l. s. t. m. a. p. t.
 D. u. e. l. u. c. i. b. e. l. u. c. a. n. m. a. l. l. i. d. e.

19. Bataille de Grimbergen. Miniature ornant la *Rijmkroniek* de l'abbaye d'Affligem, manuscrit du XVe siècle. Bruxelles, Archives Générales du Royaume. Irpa.

N O T E N

Noten INLEIDING

1. Zie: A. Wauters, Histoire des environs de Bruxelles, deel V, Bruxelles 1973, p. 8- 59 (voortaan 'Wauters') en de daar vermelde bronnen en voorts in mijn litteratuurlijst onder: Vanden Branden de Reeth, David, De Smet, Verschueren en De Roye de Wichen.
2. De Grimbergsche Oorlog, ridderdicht uit de XIVe eeuw, I, Gent 1852, II Gent 1854, uitgegeven vanwege de Maetschappij der Vlaemsche Bibliophilen, 2^e serie nummer 14 (Ph. Blommaert en C.P. Serrure). (Voortaan 'Blommaert en Serrure' of kortweg GO.)
3. H. van Gorp, 'Vernieuwingen binnen de literatuurwetenschap', in: Roman en Onderwijs, p. 49-63, p. 61.
4. Jan van Boendale, Der Leken Spieghel, ed. M. de Vries, Leiden 1844, Boek III, cap. 15, v. 8 en v. 304.

1. Zie: J. van den Gheyn, Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique, Tome 8, Bruxelles 1908, p. 254.

Het werk wordt ook vermeld in de tekstuitgave van de GO door de Maetschappij der Vlaemsche Bibliophilen, verzorgd door Blommaert en Serrure, p. XIII van het tweede deel: De Grimbergische Oorlog, II. Hier wordt gezegd, dat het werk 364 bladen bevat. Inde Catalogue van Van den Gheyn staat op p. 254 van deel acht: 186 bladen, 305 mm bij 210 mm. In waarheid ligt de zaak aldus: de potloodfoliëring vangt aan bij het begin van de tekst van de GO en loopt door tot en met fol. 182. De tekstbezorgers zouden gelijk hebben gehad, indien zij over 364 página's hadden gesproken.

2. In het manuscript trof ik een los gevouwen blad aan, in andere hand geschreven, van - gezien het watermerk - een ander soort papier, doch m.i. zeker 17^e-eeuws. Daarop stond de volgende tekst

*Extrait uy dē groot rymchronycke van Brabant,
M.S. alwaer fol. 75 staet als volgt onder het
3. capittel van 3 godevaert
Die Baroene worden beraden
dat sy hairen heeren halen daden
metter wieghen ter selver tiden
ende brachtene dair ten stride
als die viande dat sien
worden sij so*

DEze tekst komt noch in de versie van De l'Espinoy, noch in de Matthaeusversie voor, en evenmin in de z.g. Butkensfragmenten: (F. Butkens, Trophées tant sacrés que profanes du Duché de Brabant, A la Haye, chez Chrétien van Lom, MDCCXXIV, Tom. 1, Preuves p. 36. Zie bijlagen.) De bron van deze tekst heb ik kunnen achterhalen. Het ci-

taat is genomen uit de Brabantsche Yeesten, vierde boek, vierde capittel, vv. 257-262. Zie: Jean de Klerk, Les Gestes des Ducs de Brabant par Jean de Klerk d'Anvers, ed. F.J. Willems, Bruxelles 1839, (eerste deel).

Merkwaardig is, dat er bij staat: 'uit het derde capittel' terwijl het citaat in de uitgave van Willems uit het vierde is. De oorzaak van dit verschil heb ik niet kunnen achterhalen.

Deze tekst komt ook voor in één van de verzamelde teksten in Gent 648-II, fol. 208^v, in de 'Rymkronyk van N. Clericus, secretaris der Stadt Antwerpen, voltrokken 1350, Lib. IV, cap. 4.' (N.p.!)

3. Blommaert en Serrure hebben weliswaar niet deze tekst, doch die van het later te bespreken 'Amsterdamse' of 'Bilderdijkhandschrift' als grondtekst genomen, maar hun alinea-verdeling berust op deze tekst van De l'Espinoy, aangezien alleen deze alinea's geeft.

N.a.v. het artikel van Willem Kuiper, *Lombarden, paragraafen en semiparagraaftekens in Middelnederlandse epische teksten*, in: Spektator, tijdschrift voor neerlandistiek, nr 10, 1980-'81, p. 50-85, heb ik getracht alle plaatsen, waar Blommaert en Serrure hun tekst deden inspringen of een spatiëring aangaven, te onderzoeken naar structurele of retorische functie. Het onderzoek leverde zowánig resultaat op, dat ik besloten heb, het hier niet op te nemen.

Wel heb ik de alinea-verdeling benut bij mijn samenvatting van het verhaal van de GO, zoals in dit eerste hoofdstuk is opgenomen.

4. Het werk is in 8°; kaft karton, rug perkament. De archivaris van de U.B. te Gent, de heer A. Derolez, vermeldt het in zijn Inventaris van de handschriften in de universiteitsbibliotheek te Gent, Gent 1977, op p. 72. Er worden geen catalogusnummers noch olimsignaturen vermeld. In de catalogus wordt het 18e-eeuws genoemd als als bezitter wordt Serrure gemeld. Zie nog volgende noot.

I, 3

5. Schutbladen noch kapt schijnen enige informatie te geven. Doch bij een later bezoek aan de bibliotheek ontwaarde ik op de rug een half afgescheurd etiket : *MANUSCR*

SERRU

No 7

Op het lege 1e schutblad staat 'Ms 897' (de 7 over een 6 heen geschreven) en met potlood '608'.

Het feit dat Serrure (of de zoon ?) de bezitter kan zijn geweest, blijft zeer merkwaardig, aangezien hij dit manuscript niet vermeldt in zijn editie van de GO uit 1852/54. Wie de kopiist was, is evenmin bekend; ik zal hier in een later stadium hopelijk enig licht op laten schijnen.

6. Zo spreken zij op p. XXI van hun editie over de enige twee handschriften (t.w. Het Brusselse van De L'Espinoy en het 'Amsterdamse' van Bilderdijk) die zij voor hun uitgave hebben gebruikt. Het feit, dat 'Gent 897' de Praefatio en het feit dat 'Gent 897' de Notae van Matthaeus geeft, bewijst, dat dit handschrift een afschrift is van Matthaeus' kopie van de GO. (zie nog noot 7.)

7. In de Catalogue de la Bibliothèque de M. C.P. Serrure, 2e partie (ed. Olivier), Bruxelles 1872, staat op p. 72 vermeld: nr. 2556, *De Grimbergsche Oorlog, Manuscrit in 4°, sur papier, du XVIIe siècle, dem. vélin*. Het is waarschijnlijk, dat dit thans 'Gent 897' is, ofschoon dat in 8° is en niet in kwarto. Het heeft een perkamenten rug, een kartonnen 18e-eeuwse band. Aangezien ik het handexemplaar van deel 2 van de Catalogus Serrure niet heb terug kunnen vinden, is niet gemakkelijk te achterhalen, wie bovenvermeld werk uit de auctie Serrure heeft aangekocht. Nu deelde mij Dr. J. Deschamps van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel mee (brief d.d. 22-2-1982) dat het bovengenoemd hs. uit de Catalogus Serrure door de veilinghouder Olivier zelf voor 10 frs. is gekocht. Het kwam in bezit van de zoon van C.Ph. Serrure, A. Serrure, die het aan de U.B. van Gent heeft verkocht. De heer Deschamps schreef mij, een studie voor te bereiden van de handschriften, die aan C.Ph. Serrure hebben toebehoord; zodoende kwam hij op het spoor van vermelde gegevens.

Tot slot is nog interessantte vermelden, wat de Catalogue -2 Serrure in kleine lettertjes toevoegt aan de beschrijving van nr. 2556, De Grimbergsche Oorlog:

Copie faite par le savant Mathaeus. On connaît toute l'importance de ce poëme antique, dont on

n'a pu retrouver jusqu'ici de texte plus ancien. - MM. Serrure et Blommaert ont principalement suivi ce manuscrit de Mathaeus pour la publication du Grimbergischen oorlog, dans les oeuvres des Bibliophiles flamands.

Er staan m.i. twee onjuistheden in deze toevoeging:

- deze tekst is niet door Matthaeus zelf geschreven, maar een kopie van een afschrift van hem. Dit blijkt uit de Praefatio (Antonii Matthaei praefatio) en de notae (Antonii Matthaei notae in Anonymi chronicon rhythmicum de bello Grimbergense). Uit de formulering blijkt, dat het hier een afschrift betreft, en uit de pagina-vermelding. (- Blommaert en Serrure hebben deze tekst niet gebruikt bij de vervaardiging van hun editie van de GO.) Ook uit de beschrijving in het Matthaeus-hs. (p.17) blijkt het 'n hs.

8. zie Blommaert-Serrure , II, p. . XXI

9. idem p. XIV-XV

10. Op één ervan staat: *Zie A. Munby, The formation of the Phillipps Library up to the year 1840. Cambridge 1954. Dit hs. gekocht uit de veiling Musschenbroek 1827 (4 oct. 1826).*

Op een ander los papier staat: *Ant. Matthaeus / G. Munnicks: Vg. lijst der hss. van het Historisch Genootschap te Utrecht III, p. 203 v.v. en aan de keerzijde staat: Dit hs. thans te Gent U.B. nr. 897, Hs. B.P.L. 1296 is een afschrift daarvan, vervaardigd door W. Bilderdijk.*

Op een ander los papier staat: *l.1. Conjecturen van P. Bondam afgeschreven voor Prof. Verdam. 22 juni '89.*

Op weer een ander los blad staat: *niet in 2 boeken verdeeld: loopt door l. 159.*

l 6 en 15 coniect. Drakenborchi(copie) zoo staat in h. Asms hs.

l. 16 'n stukje was onleesbaar, 515-518. Evenzoo i.h. A'dam-sche hs., maar daar niet zoo'n groot stuk. l. 182 was gedeel-

telijk onleesbaar. 11,918. ontbreekt niet bij Blommaert.

£. 248 ontb. 272 regels. II, 3416-3687 - zie Blom.

£. 163 ontb. 24 vs. evenzoo in h. A'dam hs.

II, 69 .. 1

691 (£.177)

756 (£.185)

1044 (£.186)

1067 (£.186)

2337 (£.220)

3820 (£.252)

4729 (£.135)

5131 (£.145)

5229 (£.148)

Op weer een ander los blaadje staat: *In auctie Musschenbroek* gekocht door R. Heber (zie Blommaert - Serrure p. XIV).

10^a. Veilingcatalogus P. van Musschenbroek, 4 oct. 1826, en volgende dagen, bij S. en J . Luchtmans te Leiden, p. 135.

11. In zijn brief d.d. 12-1-1982.

12. In diens brief d.d. 2-2-1982.

13. Zie: A. Munby, The Formation of the Phillipps Library up to the year 1840, Cambridge 1954.

14. Zie: Blommaert-Serrure II, p. XIV e.v.

15. Zie: C.C. de Bruin, 'Bilderdijk en de studie van het Middelnederlands', in : NTg. 1955, Jrg. 48, p. 1-14. N.a.v. de daar verstrekte gegevens schat ik dat Bilderdijk rond 1810 zijn kopie van de G0 heeft vervaardigd.

16. Brieven van Mr. Willem Bilderdijk, ed. W. Messchert, Rotterdam 1837, deel V, p. 219 e.v.

17. Brief d.d. 2-2-1982

18. D.J.H. ter Horst, Catalogus van de handschriften der Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen, in bruikleen in de Koninklijke Bibliotheek, 's-Gravenhage 1938.

I, 7

19. Catalogus van de boekerij der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Nieuwe Uitg. I, (1874), p. XV-XXII

20. Veilingcatalogus Bilderdijk, 6-9 aug. 1832, bij J. Immerzeel Jr., te A'dam.

21. Catalogue d'Estampes et de Portraits d'Anciens Maîtres, vente 3 et 4 novembre 1862 .../...G. Munnicks van Cleeff/, par le Libraire T. de Bruyn, à Utrecht, 2 delen.

en

Catalogus van eenen Historischen Atlas der Nederlanden /.../ G. Munnicks van Cleeff, T. de Bruyn, Utrecht 1860.

Bij deze catalogus staat op de achterflap de geciteerde mededeling over een volgende, onvindbare veiling in het voorjaar van 1861-

22. Catalogus van de veiling G. Munnicks van Cleeff; C.A. Reethaan Macaré e.a., T. de Bruyn, Utrecht 1863.

23. 'Notitie der hss. van wijlen den heer prof. Matthaeus, berust hebbende onder wijlen den heer Mr. G. Munnicks, te Utrecht', in: *Kronijk van het Historisch Genootschap*, III, 1847 (Utrecht), p. 203 e.v.

24. zie: Allgemeine Deutsche Biographie (zwanzigster Band), Leipzig 1884, p. 620, en 846-848.

en

Van der Aa, Biografisch woordenboek der Nederlanden, Haarlem 1852-1878, 12 I, p. 386

en

Nieuw Nederlands Biografisch woordenboek, (Molhuysen, Blok, e.a.), Leiden, 1927, deel 7.

25. idem

26. Van der Aa, zie boven.

27. idem

28. N.B.W. zie boven

29. N.B.W. D, 318-319.

30. Catalogus Librorum /.../ Antonius Matthaeus, /.../, Venibunt publica Auctione, die 8 Octobris & seqq. 1781, venditoribus Honkopiis fratribus. Lugdunum Batavorum 1781.
31. Amsterdams Stadsarchief, onder D -2-399- 2-400, 1851.
32. Catalogus van de veiling F. van Gheel Gildemeester e.a. (o.m. L.G.N. Bouricius), Van Stockum Antiq., (J.B.J. Kerling,) 's-Gravenhage 1929.
33. Antonius Matthaeus, Veteris Aevi Analecta seu Vetera monumenta hactenus nondum visa /.../ editio secunda, Tomus primus, Hagae-Comitum 1738.
34. Vergelijking van het handschrift van P. van Musschenbroek uit brieven in de U.B. van Leiden met hs. B.P.L. 1296 kon mij geen definitieve beslissing geven m.b.t. het feit, dat hier sprake zou zijn van dezelfde hand: ('r', 't' en 's' verschillen).
35. Leiden B.P.L. 1296 heeft op fol. 6, v. 161, bij de tekst *Brakand met vaster hoe*, in de marge:
- ℓ hoede. vel vers seq. leg. moê prop//ter rythmum.
(ita Drakenborg mar//gini adscripsit).*
- Voorts wordt in margine Drakenborg vermeld op fol. 15, ad v. 169 en op fol. 21, ad v. 672.
- Ook de paginering, zelfs de regel-afbreking van de 'Notae' etc. komen overeen met Gent 897; alleen ontbreken in Leiden B.P.L. 1296 de onderstrepingen. M.a.w. Leiden B.P.L. 1296 is zeer waarschijnlijk een slaafse kopie van Gent 897.
36. zie onder noot 2, van dit hoofdstuk. Preuves p. 36-37
37. Zie: H. Lausberg, Elemente der literarischen Rhetorik, München, 1976, 5. Auflage, par. 71-83 . Voorts Inleidend apparaat voor middeleeuwse retorica, syllabus U.v.A.
38. Lausberg, Elemente, idem, syllabus, idem.
39. Blommaert-Serrure, II, p. XXI
40. idem, p. XXI-XXII
41. zie noot 16, van dit hoofdstuk.

I, 9

42. Blommaert- Serrure, II, p. XXI

43. zie noot 15, van dit hoofdstuk.

44. Brief van A. Derolez d.d. 28-1-82. Dat hiermee alles opgelost is m.b.t. Gent I-II is niet waar. In zijn brief d.d. 22-feb. 1982 verklaart Dr. Deschamps van de K.B. te Brussel, dat hij zich afvraagt, van wie hs. Gent 648 I-II kan zijn geweest voordat het in de U.B. te Gent belandde; hoe het in deze bibliotheek terecht kwam en welke handen het geschreven hebben. M.i. is het van Blommaert (en Serrure) geweest; de tekst van de GO uit het Brusselse handschrift is van Mertens, maar of de tekst van de Matthaeus-versie van Bilderdijk is, ik weet het niet. Ondanks nauwkeurige vergelijking met brieven van Bilderdijk uit Leiden, kan ik niet beslissen. De annotaties lijken meer op Bilderdijks schrift dan de tekst zelf.

45. Bilderdijk schrijft dun, schuin en klein; het schrift van Leiden B.P.L. 1296 is grof, dik, pasteus en groot.

46. Zie: Blommaert-Serrure, II, p. XX

47. zie noot 1, hfdst. I

48. Blommaert-Serrure, II, p. XVII

49. Het onder 2. vermelde, pas door Brussel verworven hs. bevatte een los papier, m.i. begin 18^e eeuw, waarop stond

*Extrait uyt de Coronijcke van Bra-
bant ende Grimbergen en is als volgt.*

Het blad is met een andere hand beschreven dan de tekst zelf, heeft een ander watermerk en bevat onder deze twee regels twee gekleurde wapenschilden van Berthout en 'van Tōmen'. (n.b. deze borchgraaf Van der Tomme werd ook de eer waardig gekeurd van een 'alinea': zie bij de samenvatting II, 3146).

50. K. de Flou en Edw. Gailliard, Beschrijving van Middelnederlandsche en andere Handschriften die in Engeland bewaard worden, Gent 1895, Deel I, p. 213.

51. Rob. Priebisch, Deutsche Handschriften in England, II, das British Museum, Berlin 1901, p. 201.
52. De Flou, Gailliard, I, p. 214
53. C. Vijt, Le Bouquiniste belge, (Tijdschrift van 1866-1926), Gent. p. 339. Net dit ene nummer kon ik in Nederland niet te pakken krijgen ! Zie voorts vermelding in Catalogus der Bibliotheek van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels te Amsterdam, (6 delen met supplement), 's-Gravenhage 1934, Deel IV, p. 172.
54. deel II van deze Catalogue, zie noot 7, van hoofdst. I
55. Irma Goossens, Bijdrage tot een bibliografie van de deelgemeente Grimbergen, (Verhandeling: Stedelijke Technische Leergangen voor het bibliotheekwezen), Antwerpen 1980-81, p. 44, onder nr. 293.
56. zie noot 7; deel I en II.
57. Edmond de Dynter, Chronique des Ducs de Brabant, ed. P.F.X. de Ram, Bruxelles 1854-1860 (reprint 1970), tome 1, p. 97-107; liber quartus, caput XLIV-XLVII.

1. F. van Oostrom, *Maecenaat en middelnederlandse letterkunde*, in: Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij, (J.D. Janssens, Ed.), Brussel 1982, p. 21-40, m.n. p.32-35.
2. K.B. Brussel sign. 17038; zie het eerste hoofdstuk.
3. Antonius Matthaeus, Veteris Aevi Analecta seu Vetera monumenta hactenus nondum visa /.../ editio secunda, Tomus primus, Hagae-Comitum 1738, p. 256, in een voetnoot *Anonymus Brabantus, qui ineditus apud me, de conflictu Ducis Brabantiae cum Dynasta de Grimbergen: Sy hadden menighen coenen deghe, / Die Grimbergen hoirden toe./ Daer sy den Hertoge doe / Met oirloghden Etc.*
4. Naar dezelfde Van Oostrom verwijzend, *Maecenaat en mnl. lett.*, m.n. p. 29 e.v. (verg. noot II, 95)
5. Maerlant schreef de IIIe Partie tussen 1284-1286, zie hiervoor b.v. J. te Winkel, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde van Middeleeuwen en Rederijkers tijd I, Utrecht Leeuwarden 2e druk, ongewijzigde fotomechanische herdruk van de tweede druk, Haarlem 1922-27, p. 488. Zie voorts W. Waterschoot, Lodewijk van Velthem, De Guldensporenslag, een fragment uit de Voortzetting van de Spiegel Historiae, Den Haag (1979), p. 10
6. Te Winkel, ME en Red. I, p. 504-505; 508.
7. Hennen van Merchtenen's Cornicke van Brabant (1414), ed. G. Gezelle, Gent 1896.
8. De Chronycke van Nederlant van den jaere 1027 tot den jaere 1525, ed. Ch. Piot, in Collection des Chroniques Belges inédites, Brussel 1879, deel I;

Edmond de Dynter, Chronique des Ducs de Brabant, ed. P.F.X. Ram, Bruxelles 1854-1860 (reprint 1970) tome 1, p. 97-107, liber quartus, cap. XLIV-XLVII; (ong. 1440);

Butkens (zie eerste hoofdstuk);

Gramaye, Johannis Baptistae, Antiquitates Illustrissimi Ducatus Brabantiae in quibus singularium urbium coenobiorum ecclesiarum, pagorum initia /.../ Lovanii 1708;

Miraeus en Foppens, Opera Diplomatica /.../ Bruxellis 1723, tome IV, cap. 1;

Aubertu Miraei /.../ Opera diplomatica et Historica, /.../, editia secunda, /.../ tomus primus, Lovanii MDCCXXIII;

ed. Ant. Matthaeus, Anonymi, Sed Veteri & Fidi, Chronicon Ducum Brabantiae, /.../ Lugdunum Batavorum 1707.

Bovenstaande uitgaven van studies en/of oude kronieken zijn van 15e, tem. 18e-eeuwse auteurs.

9. Maerlant schreef deze IIIe Partie tussen 1284-1286, J. te Winkel, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde van Middeleeuwen en Rederijkerstijd, I, Utrecht-Leeuwarden, 2e druk, ongewijzigde fotomechanische herdruk van de tweede druk, Haarlem 1922-27, p. 488; en voorts: Waterschoot, De Guldensporenslag, p. 18.

10. Dit is geen uitvinding van de GO en kan dan ook niet gelden als argument voor de eventuele pro-Brabantse auteur ervan. Verg. vs. I, 216 e.v.

11. Jacob schreef de IVe Partie rond 1288, het jaar van zijn vermoedelijk overlijden; zie Te Winkel, I, 483.

J. van Maerlant, Spiegel Historiae, ed. M. de Vries, E. Verwijs, Leiden 1863.

12. Te Winkel, I, 483. Lodewijk van Velthem vervolgt na ongeveer 18000 verzen: L. van Velthem, Voortzetting van den Spiegel Historiae (1248-1316), I, ed. H. van der Linden en W. de Vreese; II, ed. H. van der Linden, P. de Keyser en A. van Loey, Brussel 1906-1938.

13. zie noot 9.

14. Rymkroniek van Jan van Heelu, betreffende den Slag van Woeringen, van het jaer 1288, ed. J.F. Willems, Brussel 1836.
15. zie A. Miraeus, /.../ Opera diplomatica et Historica, /.../ editio secunda, /.../ Tomus primus, Lovanii MDCCXXIII, 729.
voorts: Lexikon des Mittelalters, I, München-Zürich 1980, kol. 2037, (P.de Ridder); en: H. Wauters (zie noot 44)
passim. Voorts: p. 94 in: P. de Ridder: Dynastiek, zie noot 95.
16. zie Te Winkel, M.E. en Ren. I, p. 504-505.
17. zie: W.J.A. Jonckbloet, Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, 2e geheel omgewerkte uitgave, Groningen z.j., 83; en: Baron de Roye de Wichem, Twee voordrachten over den Grimbergischen Oorlog, Niel, 1912, p. 8.
18. p. 508.
19. p. 505-508. Zie voor Brab. Ye. noot 41.
20. Met name de kroniek van de opvolger van Sigebert van Gembloers, Pertz, Monumenta Historiae Germanica, Hannover 1844, t. IV, p. 404; en voorts: P. Gorissen, Sigeberti Gemblacensis Chronographiae Auctarium Affligemense, Brussel 1952, 89, 142.
En: Chronica de origine Ducum Brabantiae, M.G.H. SS. XXV, c.49, p. 409.
21. zie noot 20. Tevens 'bijlage'.
22. Gorissen 89; Doch die van 1294 maakte de eerste stap, zegt hij.
23. Allereerst de in noot 20 genoemde kroniek van de opvolger van Sigebert van Gembloers; dan de Chronycke van Nederlant van den jaere 1027 tot den jaere 1525, ed. Ch. Piot, in: Collection des Chroniques Belges inédites, Brussel 1879, deel I; verder J.J. de Smet, Corpus Chronicon Flandrensis, (Recueil des Chroniques de Flandres,) p. 572 : Chronicon Sancti Bavonis, Brussel 1837, tome 1.
24. zie ook Te Winkel, M.E. en Ren. I, 508, voetnoot 2.

25. De abdij te Lobbes is nog gedeeltelijk intact en wordt thans bewoond door goede vrienden van mij.
Opmerkelijk is overigens, dat in het citaat over de 'arme' Godfried, zowel Brab. Ye. IV (227-236) als Brab. Ye. VI (2423 e.v.) melden dat Grimbergen misbruik maakte van de situatie. Maar dat staat natuurlijk niet in de GO. Om Grimbergen te sauveren ?
26. Eindelijk een spoor van het in de GO onvindbare Luik.
27. Hier valt te denken aan Anonymi, Sed Veteris & Fidi, Chronicon Ducum Brabantiae /.../ ed. Ant. Matthaeus, Lugdunum Batavorum, 1707, p. 82-88. (deze kroniek loopt tot 1485).
29. Het is merkwaardig dat die ogenschijnlijk onbelangrijke straat steeds weer opduikt.
30. Men lette op het verschillende point of view.
31. Dit is verklarend i.v.m. het slot van de tekst.
32. Zelfs in deze pro-Brabantse tekst klinkt nog een echo door van de vrees voor Grimbergen!
33. N.b. de volgorde: i.t.t. de GO komen hier eerst de gevallen voor Brabant, dan pas voor Grimbergen. In de Cornicke is de volgorde als in de GO.
34. Dit is verhoging van Brabant; hetzelfde argument als te gebruiken is voor de buitenlandse hulp aan de partijen.
35. Te Winkel, M.E. en Ren. I, p.508.
36. Hennen van Merchtenen's Cornicke van Brabant (1414), ed. G. Gezelle, Gent 1896.
37. G. Knuvelde, Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde, deel I, 's-Hertogenbosch, 1970, 5e druk, p. 234.
38. Dit slaat op de 'Charteren en segelen' in GO, II, 6554-55.
39. zie noot 44.
40. zie noot 11.
41. Jan de Klerk, De Brabantsche Yeesten of Rymkronyk van Braband, ed. J.F. Willems, Brussel 1839.

42. Zie Pertz, M.G.H., XXV, p. 391;
43. idem p. 399.
44. H. Wauters, Histoire des environs de Bruxelles, 18 delen, Brussel 1975 (ou description historique des localités qui formaient autrefois l'annexion de cette ville, Par Alphonse Wauters /.../ nouvelle édition du texte original de 1855, augmentée de nombreuses reproductions de documents choisis par Fabienne Marien, Livre Cinquième, éditions culture et civilisations, Bruxelles 1972), (voortaan 'Wauters',) p. 23.
45. Wauters, p. 23, 2 e kolom.
46. Wauters, p. 29, kol. 1. Zie ook hierna.
47. Wauters, p. 23, kol. 1.
48. Men leze over de ver-ontwikkelde inspraak-mogelijkheden in Brabant: I.H. Gosses, R.R. Post, Handboek tot de staatkundige geschiedenis der Nederlanden, 's-Gravenhage 1974, 2e dr., Deel I, De Middeleeuwen, p.163.
49. Wauters, p. 34, kol. 2; zie voorts: A. Uyttebrouck, Le gouvernement du Duché de Brabant au bas moyen âge (1355-1430), Bruxells 1975 (2 delen), p. 225, e.v.
50. Gegevens: Wauters. p. 14-47, passim, en Miraeus I, p. 729. De laatste opm. : Wauters, p. 47, kol. 2 .
51. Wauters, p. 14
52. Wauters, p. 20, kol. 1
53. zie: H. Pirenne, Histoire de la Belgique, des origines à nos jours, Bruxelles z.j., noot op p. 326.
54. Staatkundige Gesch.I, p. 163.
55. Zou dat er de oorzaak van zijn, dat Luxemburg in de GO schittert door afwezigheid ?
56. Staatkundige Gesch. I, p. 165.
57. Misschien is dit het 'Verdrag van Dendermonde' waarover Blommaert en Serrure II, p. XXVI spreken, 31 maart 1336.

58. Pirenne, p. 319. Zie voorts: A. de Witte, Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain, I, Anvers 1894, p. 165 en 196.
59. idem.
60. H. Lausberg, Elemente der literarischen Rhetorik, München 1976, 5. Auflage, par. 191. Ook: Unsagbarkeitstopos genoemd.
61. W.J.A. Jonckbloet, Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, 2e geheel omgewerkte uitgave, Groningen z.j., p. 83. Voorts: A.J.B. de Roye de Wichen, Twee voordrachten over de Grimbergsche Oorlog, De Brauwere-Durivier, 1912, p. 8.
62. Zie: Rymkronyk van Jan van Heelu, betreffende den slag van Woeringen van het jaer 1288, editie J.F. Willems, Brussel 1836, uit de Voorrede van den Afschrijver, Bijlage, vs. DLXXXV en DLXXXVII, p. 345.
63. J. van Mierlo,
- Voorts: J. van Herreweghen, *Het wapen van de ridders van Ledeberg*, in: Eigen Schoon en De Brabander, 1975 (?), p. 438-456, p. 439 e.v.
64. A. Uyttebrouck, Le gouvernement du Duché de Brabant, au bas moyen âge (1355-1430), (2 delen, met doorlopende paginering), Bruxelles 1975,
65. Zie ook, Lodewijk van Velthem, De Guldensporenslag, een fragment uit de Voortzetting van de Spiegel Historiae, editie W. Waterschoot, Den Haag 1979, p. 27 en voetnoot p. 62.
66. p. 222. Uyttebrouck geeft de drie rangen, die intussen bij de herauten ontstonden: de aankomende herauten, de herauten, en de koningen van wapenen. Namen pas tegen 1400 (voetnoot).
- 66a. J. Huizinga, Herfsttij der Middeleeuwen, Haarlem '63, 10e druk, p. 66-67.
67. R. Wellek, A. Warren, Theory of Literature, (penguin), London, 1970, reprint of the third Edition, p. 231, en overigens geheel hoofdstuk 17.

68. Frank C. Maatje, Literatuurwetenschap, grondbeginselen van een theorie van het literaire werk, Utrecht 1970, p. 117.
69. E.R. Curtius, European Literature and the Latin Middle Ages, (oorspr. Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter,) New York, Evanston 1963, zie p.447, 450-451.
70. H. Wolters, Geschichtliche Bildung im Rahmen der Artes Liberales; in: Artes Liberales, von den antiken Bildung zur Wissenschaft des Mittelalters, ed. Joseph Koch, Leiden, Köln, 1976, p. 59.
71. Wolters, p. 83; zie: J. of Salesbury, Metaphysicus I, 24.
72. Zie met name: Waterschoot, p. 19- 29, vooral 22.
Men zie voorts het belangwekkend artikel van A.L.H. Hage, *Velthems versie van de Guldenensporenslag: waarheid of fictie ?* in: de NTg. 1981, 293-302. In dit artikel wordt ingegaan op de literaire conventies in historiografische werken . De auteur heeft mij verscheidene malen van advies gediend.
73. Men zie hiervoor: J.F. Verbruggen, De krijgskunst in West-Europa in de Middeleeuwen, Brussel 1954. Voorts: P. Erfurth, Die Schlachtschilderungen in den älteren Chansons de Geste, Halle a. S., 1911.
74. Waterschoot, 22.
75. Verg. Slag van Woeringen, v. 30 e.v.
76. Verg. Slag van Woeringen, v. 19, 51 e.v., 7344. Zie voorts Hage, 295.
77. Waterschoot, 22;
78. Hage, 296. Waterschoot, Guldenensporenslag, v. 98-219; 320-350; 428-452.
79. Waterschoot, p. 38, voetnoot p. 65; Guldenensporenslag v.418; Slag van Woeringen v. 4685 en voetnoot.
80. Slag van Woeringen, v. 7099; Hage, 297; Waterschoot, Guldenensporenslag, v. 1230 e.v.
81. Slag van Woeringen, v. 5787 e.v.; Waterschoot, Guldenensporenslag , v. 632, 690, 1089; Hage, 296.

82. Slag van Woeringen, v. 2559; Waterschoot, p.70, voetnoot, Guldensporenslag, 408, 523, 1175.

83. Guldensporenslag v. 658; zie voetnoot aldaar over Walewein v. 2369.

84. Waterschoot, p. 26; Hage, 286; Guldensporenslag, v.98-219, 320-351; 428-452.

85. Guldensporenslag, v. 840. Men vergelijkte nog de bisschop op het tapijt van Bayeux: Odo(n), broer van Willem de Veroveraar, gewapend met een knots, voorzien van de tekst HIC: ODO EPS: BACULU, TENENS COFORTAT PUEROS. (baculus= stok, staf); S. Bertrand, La vie au XIe siècle sous Guillaume le Conquérant d'après la Tapisserie de Bayeux, Bayeux z.j. p. 5.

86. Waterschoot, p.22.

87. idem p. 19 en 21. Slag van W. v.7308, Introductie,p.LXVIII.

88. idem p. 21. Zij zijn overigens wel dapper in de Slag van W. v. 6175-6230.

89. Waterschoot, p. 19, 15; Guldensporenslag, v. 143 e.v., 186 e.v., 197 e.v.

90. Waterschoot, p. 19. Verg. nog Slag van W. v. 26.

91. I, 3095; I, 3339.

92. Waterschoot, p. 22; ook Slag van W., v. 7553.

zie voorts: Waterschoot, p. 24; Guldensporenslag, v. 11 e.v., 168 e.v., 346, 405, 544, 1011;

ook: Brabantsche Yeesten V, slot. Geciteerd in Slag van W. p. XXXI, en p. XXXII.

93. Zo deelde mij Hage mee; verg. F. van Oostrom

94. William Calin, The Old French Epic of Revolt, Raoul de Cambrai, Renaud de Montauban, Gormond et Isembard, Genève 1962.

95. Over het interfereren van historiografie en epische traditie schrijft H. van Dijk, Die alder excellentste cronyke van Brabant en de traditie van het Chanson de Roland, in: NTg, 72, (1979),

II, 9

p. 494-502 . Deze Brabantverheerlijkende tekst is uit 1497 !
(p. 494). Zie vnl. p. 495: De *Cronyke* behandelt o.m. de Trojaanse afstamming van de Brabanders als vaststaand feit.

Paul de Ridder noemt in: *Dynastiek en nationaal gevoel in Brabant onder de regering van Hertog Jan I (1267-1294)*, uit: Handelingen der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, XXXIII, (1979), p. 73-99, vier latijnse genealogieën waarin herhaaldelijk de Karolingische, zelfs de Trojaanse afkomst van de Brabantse dynastie wordt vermeld. (p. 77, voetnoot). Ongetwijfeld speelt hierbij de invloed van fictionele, epische tekst op historische een rol.

96. Ook F.P. van Oostrom schijnt zich in zijn in noot II, 1 genoemde publicatie te scharen onder de rij critici van de GO, die het werk zelf niet (goed) gelezen hebben. Hij schrijft: *de aanvoerder van de verslagen Grimbergers verlaat zijn geboortegrond en vertrekt over zee.* (p.34 t.a.p.) en op p. 32 *De aanvoerder van de verliezers, Wouter Berthout,, verpand zijn goed om te varen over see.* Wouter Berthout is de aanvoerder van de Grimbergse partij niet; als er al een aanvoerder is, dan komt Aernout van Grimbergen die rol toe : hij wordt in totaal 147 maal vermeld, tegen Wouter 87 maal. Doch m.i. is ook Aernout van Grimbergen noch aanvoerder, noch hoofdpersoon, die plaats bekleedt (Aernout) van Oyenbrugge. Zie in een volgend hoofdstuk. Ik ben het niet eens met Van Oostroms opmerking dat de auteur niet duidelijk partij trekt in het conflict (p.33), ook hiervoor verwijs ik naar een volgend hoofdstuk.

Het is opmerkelijk, dat juist in de GO de eventuele Karolingische afkomst van de Brabantse dynastie ontbreekt, terwijl de andere Brabant-verhogende items (Troje met Hector, recht op de Franse kroon)wel voorkomen. Als nu de GO bewust bedoeld was om in de Karolingische traditie te staan, zoals O. meent, zou dan zo'n 'genre-signaal' (term is van hem) ontbreken ?

Het noemen van Roelants naam(I, 4378) hoeft niet zo'n 'genre-signaal' te zijn, ten einde het publiek in de Karolingische sfeer te trekken, dan zou het vermelden van Alexander (II, 5767) een signaal zijn, dat we met een klassieke roman te doen hebben. Ook het afreizen naar Palestina, wat Arnout van Grimbergen samen met Paridaen van Massenhove doet (II, 6315-6366), is niet het

alleenrecht van Karels vazallen. Ook de bedroefde hertog uit de Borchgravinne van Vergi, die op één dag vrouw en vriend verloor, trekt naar Palestina , (ed. R.Jansen-Sieben, Utrecht, 1979, 2e druk, v. 1103.)

Historici hebben betwijfeld dat ooit een lid van de Berthout-familie op kruisvaart trok , en hebben het slot van de Grimbergse oorlog afgedaan als fictionalisering. (O. op p. 34).

Ik ben benieuwd welke historici dat zijn, in de litteratuur die ik over de GO heb gelezen, kan ik een dergelijke mening niet plaatsen. Daarentegen vermeldt de Chronycke van Nederlant van den jaere 1027 tot den jaere 1525, ed. Ch. Piot, in : Collection des Chroniques Belges inédites, Brussel 1879, deel I, p. 5, onder 1158

doen voer Wouter Berthout te Jerusalem.

Item op dat selve jaer wan Godevaert, hertoge van Lotrijcke, Grimbergen, ende verbernde den clooster op sinte Baefs nacht.

Ende doen quam Geernaerdt, heere van Grimbergen, ende distrueerde ende vinck Nedelaer ende Vilvoerden.

...

Item, 1169 doen nam Wouter Berthout des graven dochter van Loon teenen wijve.

De auteur van deze kroniek kan daarbij niet de GO als bron hebben benut, omdat er hier een heel andere versie van het verhaal wordt gegeven: omdat Wouter weg was, zag de hertog zijn kans schoon en viel aan. Broer Gerard wreekt deze daad dan weer. In de GO sneuvelt Gerard (II, 6082) en Wouter Berthout gaat pas ná de oorlog naar Palestina.

Het argument van Van Oostrom en zijn historici, dat de Palestinareis van Wouter 'fictionalisering' zou zijn, is hiermee wel bestreden.

1. Zie voor een uiteenzetting van de algemene communicatieleer C.J. Korswagen, Mondelinge communicatie in theorie en praktijk, I, De grondslagen en componenten van het mondelinge-communicatieproces, Groningen 1974.
2. Dat ook hier 'zien' nog geen 'zien als de tijdgenoot' is, blijkt wel uit de vondsten van E. Panofski in Early Netherlandic Painting, Harvard 1971; met name het hoofdstuk Reality and Symbol in Early Flemish Painting: Spiritualia sub metaphoris corporalium, p. 131-148. Of, voor wat de Middeleeuwse bouwkunst betreft, de glasschilderkunst en de architectuur: E. Mâle, L'Art religieux du XIIIe siècle en France, étude sur l'iconographie du moyen age et sur ses sources d'inspiration, Paris 1902 (en latere drukken).
3. Over één van de centrale vragen rond deze thematiek hoopt A.L.H. Hage te Utrecht in zijn dissertatie licht te laten schijnen. Zie zijn artikel *Velthems versie van de Guldensporenslag; waarheid en fictie?* in: NTg. 74, (1981), 293-302. De vriendschappelijke contacten met hem zijn voor mij zeer verhelderend geweest.
4. F. Butkens, Trophées tant sacrés que profanes du Duché de Brabant, A la Haye, chez Chrétien van Lom, MDCCXXIV, Tom. I, Preuves p. 36 e.v. Zie bijlagen. Zie voorts p. 118. Wauters, (Histoire des environs de Bruxelles), deel V, p. 24, 2e kolom, noemt nog een ander die al vroeg twijfelde aan de kern van de G0: de hertog in de wieg: Ernst, in zijn Histoire du Limbourg, tome III, p. 104. Butkens verscheen al in 1641.
5. Butkens, p.36 van de Preuves. Zie bijlagen
6. Deze beide teksten, nog nimmer in druk verschenen, komen voor in Leiden B.P.L. 1296, in Gent 897 en in Gent 648-I.
7. Wauters, p. 23-24

8. Het is zeer aannemelijk, dat rond 1150 Leuven als hertogelijke hofstad fungeerde, te meer daar Godfried I de zoon van Lambert van Leuven was en Brussel in die tijd nog uiterst onaanzienlijk. Zie b.v. Aubertus Miraeus, /.../ Opera diplomatica et Historica, /.../, editio secunda, /.../, Tomus secundus, Lovanii MDCCXXIII, p. 828 *Actum in publica Curia Lovanii...anno/.../ 1158*. Toen zat 's hertogen curia dus nog te Leuven. Zie ook noot 75.

9. Wauters, p. 23.

10. Ed. Blommaert en Serrure, deel II, p. XIV

11. De termen 'verhaal' en 'werkelijkheid' worden niet meer tussen aanhalings- en sluittekens geplaatst in de loop van het volgende. Niettemin blijft wel de vraag - zoals wij gezegd hebben - in welke zin de begrippen nu gehanteerd worden.

12. Deze passage behoort hier niet thuis. Zie v. I, 81.

13. Onduidelijk: verg. I, 62 waar over Trojanen gesproken wordt.

14. Onduidelijk: verg. I, 104: is dat dezelfde, of zijn er geslachten overheen gegaan ?

15. Onbegrijpelijk. Verg. nl. I, 105-6. Het hs. Br. heeft: Trojanen, dat is duidelijker. Zie aant. van Blommaert en Serrure p. 6. Ik meen dat Br. hier de juiste lezing heeft.

16. Wat niet kan, want alles 'Tusschen der Mase en den Scelt' (v.I, 107) was al in bezit van de nazaten van Hector.

17. De keizerlijke kanselarijen noemden pas sinds hertog Godfried III (1158) de heersers van Brabant 'duc Lotharingiae et Brabantiae', volgens R. van Roosbroeck, Geschiedenis van Vlaanderen, Amsterdam 1936, Deel I, p. 251. Zie nog P. Bonenfant, *Du duché de Basse-Lotharingie au duché de Brabant*, in: RBPH (1968), 1129-1165.

18. Roosbroeck, p. 251

19. Er is een Gerberga vrouw van Gilbert, vazal van Godfried I, zie A. Verkooren, Inventaires des Chartes et Cartulaires des Duchés de Brabant et de Limbourg et des Pays d'Outre-Meuse, 1e Partie: 800-1312, Bruxelles 1961, (A.1116) p.9; een Gerberga dochter van Hendrik I van Duitsland, gehuwd met Giselbert van Lotharingen, Alg. Gesch. der Ned. I, Haarlem z.j.('81) , p.321; 'n Gerberga, moeder van Lotharius, gest. 969, G. Duby e.a., Histoire de la France, naissance d'une nation des origines à 1348, I, Paris z.j.(1970), p. 247.

20. Dit was de schoonzoon van de vader van Godfried I van Neder-Lotharingen. Hij verkreeg het markgraafschap Antwerpen. Hist.W.P.

21. Dat is vrijwel het jaar 887, waarin Lotharingen opduikt in de kronieken. Roosbroeck p. 183.

22. Niet te verwarren met de gelijknamige Godfried II van Neder-Lotharingen, die stierf in 1069. Opper-Lotharingen werd hem ontnomen; wegens een opstand tegen de keizer werd hem zelfs tijdelijk alle macht ontzegd. Roosbroeck I, p.186; Historische Winkler-Prins encyclopedie, A'dam-Brussel 1958.

23. Hoe de auteur tot 'acht' komt, is niet duidelijk. Zie hierboven mijn aantekening bij v. 150; en hieronder de tussen () geplaatste getallen: dan schijnt het toch te kloppen.

24. Dit moet Lambrecht van Leuven zijn, met wie Godfried I van Neder-Lotharingen strijd voert namens de keizer. Lambert werd verslagen in 1013-15. Dan kan hij dus niet de vader zijn van Godfried metten Baerde, de eerste hertog van Lotharingen en Brabant.

25. Brabant wordt het eerst genoemd 'pagus Bracbatensis: Aalst, Chièvres, Ukkel of Brussel, Halle. Zie Roosbroeck, I, p.188; zie voorts Bonenfant (noot III, 17).

26. Roosbroeck I, 183.

27. Zo via Ermengard, voelden de hertogen zich van keizerlijken bloede, durfden ze zich ook 'hertog' te noemen. Roosbroeck I, 189.

28. idem p. 184

29. idem p. 185

30. idem p. 186

31. idem p. 187.

32. idem p. 188. Zie Hist. W.P., onder Godfried IV van Bouillon, 4e hertog van Neder-Lotharingen etc.

33. zie noot 27

34. zie noot 32.

35. een andere verklaring kan zijn, dat een afschrijver met het oog op zijn 'maecenas', moedwillig diens favoriete naam of namen heeft binnengesmokkeld.

36. Men vergelijk het citaat van W. Bilderdijk, waarmee Blommaert en Serrure hun beschouwingen over de GO openen:

Mechelen behoorde oorspronkelijk aan de Berthouds, die tegen de drie Godfrieds van Brabant de geweldige oorlogen gevoerd hebben, die onder Godfried in de Wieg, met den ondergang van dit moedig geslacht eindigden, en waarvan de schoone roman van den Grimbergischen oorlog de Ilias is.

deel II, p. I

37. zie Paul de Ridder, *Dynastiek en nationaal gevoel in Brabant onder de regering van Hertog Jan I, (1267-1294)*, in: Handelingen der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, 33, (1979), p. 77.

38. Dan klopt dus v. I, 182 niet, waar over de hertog van Brabant wordt geschreven; en evenmin I, 282 waar hetzelfde wordt meegedeeld.

39. v I, 420

III, 5

40. volgens v.II, 6562

41. 1142 + 17= 1159. De hertog lag bij de slag ook in de wieg. Bij de slotslag, volgens de tekst !

42. R. van Roosbroeck, Twintig eeuwen Vlaanderen, deel I, Van de vroegste tijden tot de Bourgondische tijd, Hasselt (1972), p. 151. Zie ook inleiding van Blommaert-Serrure, deel II, p. III.

43. Wauters, p. 7 van deel V.

44. Zie Verkooren p. 9

45. Zie P. Bonenfant's artikel : *La date de la mort de Godefrroid II, duc de Brabant*, uit: Miscellanea L. van der Essen, Ed. Univ. (Louvain) 1947, p. 135- 150. Camps I, p. 142.

46. vs. I, 399; verg. Inleiding Serrure-Blommaert, II, p. III; en E. Verschueren, *De veldslag van Ransbeek*, in : Het Kersouwen, Leuven 1902, p. 21-33, vooral p. 23.

47. zie Bonenfant, noot 45.

48. Herover bestond bij de chroniqueurs aanvankelijk verwar-
ring: zo vond ik in de Chronycke van Nederlant van den jaere
1027 tot den jaere 1525, uitgegeven door Ch. Piot, in: Col-
lection des Chroniques Belges inédites, Brussel 1879, deel I,
1183 *sterff de hertoghe Godevaert die groote onloge hielt
tegen de he^eren van Grimbergen.*

1189... *Doen sterff hertoge Godevaert.*

Hij sterft hier dus twee keer.

Edm. de Dynter schrijft een acte over, waarin staat *Godefridus...obijt 1183 (MCLXXXIII)*, maar in een voetnoot voegt hij er aan toe: *errata auctor: obiit Godefridus III die 10 augusti anni 1190*; Chronique des Ducs de Brabant, ed. P.F.X. de Ram, Bruxelles 1854-1860 (reprint 1970). tome II, p. 96. Zienog p. 291.

49. Zie G.H. Pertz, Monumenta Germaniae Historica, Tomus VI, Hannover 1844, Sigeb. auctarium Affligemense, A. 1157-1161, p. 404 (onder 1159); zie voorts P. Gorissen, Sigeberti Gemblacensis Chronographiae Auctarium Affligemense, Brussel

1936-'38, p.141-142. Zie bijlage.

50. De eerste die op deze acte wees , was A. Pinchart in: *Un document contemporain de la guerre de Grimberghe*, uit: *Messenger des sciences historiques, ou Archives des arts et de la bibliographie de Belgique*, 1850, p. 483-489.

Zie Edm. de Dynter, *Chronica nobilissimorum ducum Lotharingiae et Brabantiae ac regum Francorum*, 6 lib., ed. P.F.X. Ram, Bruxellis 1854-1860, tome I, p. 63; in de *Notae Chronologiae: a dyntero descriptae et registro monasterii forestensis*. (ná A.D. XI^cXLV^o); waar deze acte wordt geciteerd. De acte zelf is niet gedateerd.

51. Zie MGH SS tomus XXV, p. 409, onder caput 49, (zie bijlage).

52. Brabantsche Yeesten, of Rymkronyk van Braband, ed. J.F. Willems, Brussel 1839, Boek IV, vs. 227-278.

53. Gorissen, voetnoot (1) p. 89.

54. Zo deelde mij de archivaris van het Grimbergse klooster der Norbertijnen mij mee. Ook in de 'Suske en Wiske' (Vander Steen, 1981) over de slag bij Ransbeek, wordt dit plastisch uitgebeeld: (Het kregelige Ketje, p. 10). De Wichen p. 49.

55. II, 6175. Na een epiloog-achtige bespiegeling, volgt:
II, 6175

*Van Grimberghen borch ende veste
Was den hertoge opghegheven
Van Brabant, die een droeve leven
Leide, ende rouwe hadde so groot,
Dies daer so menich was bleven doot,
Dat hy swoer in dieren eede,
Verginc't te lieve of te lede,
Hy soude den borch in corter stont
Slechten doen tot in den gront...*

Of zouden latere afschrijvers de tekst hebben aangevuld vanaf v. II, 6174 ? Enkele verzen verder is er sprake van het niet meer betemmeren van de borch te Grimbergen. Niettemin wordt in v. II, 6464 (nadat de jonge hertog - volwassen ge-

worden -zijn leenmanschap bij de graaf van Vlaanderen ongedaan heeft gemaakt) beschreven, dat keizer Frederik de zoen komt maken tussen hertog en Grimbergen, en bij die gelegenheid wordt besloten tot slechten van de borch en verbod tot opnieuw betimmeren, (II, 6495 e.v.).

56. Zie P. de Ridder, p. 73-74; Slag van Woeringen de eerste 500 verzen; de Voortzetting van de Spiegel Historiae door Lodewijk van Velthem, v. 2849-2912.

57. Lucas 2, 7.

58. Exodus 2, 3.

59. Verg. Baron de Roye de Wichem, Twee voordrachten over den Grimbergischen Oorlog, Niel 1912, p. 49 *De grieksche letterkunde zelf was niet vreemd aan dit gedicht: de Macedonianen, om te zegepralen over de Illyrianen, hadden dezelfde middelen gebruikt (leest daarover de Roomsche schrijver Justin).*

Mijn oud-leermeester, Dr. G.F. Diercks, wetenschappelijk hoofdmedewerker te Groningen klassieke talen, deelde mij in een brief d.d. 17-3-82 mede, deze plaats niet te kunnen thuisbrengen. Hij bracht mij in contact met de heer N. Lettinck die oorkondenonderzoek doet: brief d.d. 8-3-82. Ook deze kende de plaats niet. Ik heb hun enige vragen voorgelegd m.b.t. Affligem 1159: het *adhuc in cunis iacebat* betekent allerm minst, dat de hertog bij de slag in de wieg lag.

60. Boek IV, 227-278

61. De naam 'Slag bij Ransbeek', komt in alle latere (18^e, 19^e, 20^e-eeuwse publicaties voor, ook als onderschrift van een schilderij in het stadhuis van Brussel: het wordt vermeld in de rondleidingsbrochure Stadhuis van Brussel. In kabinet 7: *Kabinet van de Schepen van Schone Kunsten..naast de schouw.. 'De slag bij Ransbeke in 1143.(n.b.datering!)* .

Niettemin komt de term 'Slag bij Ransbeek' of zelfs 'Ransbeek' in de gehele GO niet voor. Ik kan trouwens aantonen, dat al degenen die over de GO geschreven hebben uit genoemde eeuwen, het werk zelf nooit gelezen hebben! Zij citeren voortdurend

uit de GO verzen die er niet in voor komen. Vermoedelijk baseren zij hun feiten op de prozabewerkingen vanaf De Dyn-ter. Deze opmerking geldt mirabile dictu ook voor Wauters. Ik doel hier op Wauters V, (Histoire des environs de Bruxelles), de belangrijkste bron voor het onderzoek naar de GO; J. David, *Sur la valeur historique de la chronique rimée de la guerre de Grimberghe*, in: Les Mémoires de la Société littéraire de l'université catholique de Louvain, première partie, p. 226-246;

J.-J. de Smet, *Examen critique des anciens documents sur lesquels les historiens ont fondé le récit de la guerre de Grimberghe*, in: Recueil de Mémoires et de Notices Historiques, Gent 1864, 2 delen, of Mémoires Académie royale de Bruxelles, deel 15 (Nouveau Mémoires de l'Académie t. XV, 1842);

E. Verschueren, *De veldslag van Ransbeek*, in: Het Kersouwken, Leuven 1902;

Baron de Roye de Wichen, Twee voordrachten over den Grimberg-schen Oorlog, Niel 1912;

M. van den Branden de Reeth, Recherches sur l'origine de la famille de Berthout, (mémoire couronné), Académie royale de Bruxelles, 1844;

62. zie bijlage: MGH SS VI, p.404;...a comite Flandrie dere-
lictus...

63. Dit suggereren Blommaert-Serrure: II, p. X.

64. zie v. II, 135.

65. II, 138-142.

66. II, 151 e.v. De tekst treedt hier in herhaling, daar in II, 211 opnieuw wordt gezegd dat er 8 baenrotsen en 700 pla-
ten kwamen.

67. II, 1418.

68. II, 5329, Ik schrijf 'meer' steun; maar de tekst van de GO doet op deze plaats niet voorkomen, dat er al een derge-
lijk verzoek ingewilligd was. De fouten kan liggen in het

optreden van de 2e auteur die dan al schrijft.

69. verg. II, 5370 *Tenen hemeliken rade*.

70. II, 5388

71. II, 5459

72. II, 5438

73. De naam van de graaf is onjuist. Te dien tijde regeerde Diederik van de Elzas, zie Wauters, p. 23 kol. 1.

Zie v. II, 5574-5576

74. De derde maal (zie II, 211 en II, 151) dat ze worden vermeld. Men krijgt de indruk dat die acht er welbewust tussen zijn geschoven, zie II, 5846, deze passus onderbreekt de slagbeschrijving. Zou dit een spoor zijn naar de pro-Vlaamse opdrachtgever; of naar de tijd van ontstaan, tijdens Lodewijk van den Male ?

75. n.b. Leuven, niet Brussel.

76. H. Pirenne, Histoire de la Belgique, I, Bruxelles (1928) 5^e ed. , p. 326, voetnoot.

77. Deze en volgende gegevens uit I.H. Gosses en R.R. Post, Handboek tot de staatkundige geschiedenis der Nederlanden, deel I, de Middeleeuwen, 's-GRavenhage 1974, 2e druk.

78. Zie Pirenne p. 326, voetnoot 49; en voorts Brabantsche Yeesten II, v. 441.

79. Gosses, Post, t.a.p. Zie ook noot 80-

80. De heer A. Pol van het *Koninklijk Kabinet van Munten, penningen en gesneden stenen* te Den Haag deelde mij dit mede (brief d.d. 2-10-82). Zie tevens A de Witte, Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du saint Empire Romain, I, Anvers 1894, p. 165 en 196.

81. zie noot 73.

82. zie Waterschoot p. 22

83. Zie bijlage : Auct. Affligemense. Volgens de classici Diercks en Lettinck in noot 59 genoemd, staat er ondubbelzinnig dat er vier oorlogen waren; niettemin meent Drs. H.

III, 10

van Rij en / of zijn collega van het Historisch Seminarium te Amsterdam, dat hier sprake is van het vierde jaár:

donec hoc anno quarto bello Grimbergensis urbs antiqua ruit

84. zoals reeds eerder meegedeeld, wordt de tweede van die naam bedoeld . Reeds in de 11e eeuw was er een Godfried met de Baard, zoon van Gothelo, uit het huis van Godfried van Ardennen, hertog van Neder- Lotharingen. Deze stierf in 1069. Hist. W.P. Amsterdam-Brussel 1957-58, onder 'Godfried'; zie ook Ganshof e.a., Geschiedenis van Vlaanderen, I, Oudste Geschiedenis, de Middeleeuwen, Brussel, 1936-38, p. 186; P. Dorenbosch, *Grimbergen I, II*, in: Brabantia Nostra (Tilburg) 1935, (I), p. 59-61 en 124-126 , vertelt in zijn eerste artikel p. 60, dat de 'Baard' slaat op de eed van Godfried I zich niet te zullen scheren, vóór hij Neder-Lotharingen en Brabant weer onder zijn beheer had. Hij zou dit gegeven uit de Cornicke van Brabant hebben.

85. Zie samenvatting. Een goed voorbeeld van een vooruitwijzing, of praemunitio, zie de volgende paragraaf.

86. E. Verwijs en J. Verdam, Middelnederlandsch Woordenboek, 's-Gravenhage 1907, deel VI, p. 428 *Plate, bij uitkreding neemt 'plate' de ket. aan van 'een met eene "plate" gewapend strijder, zwaargewapende'*.

87. Zoals reeds meegedeeld, had Grimbergen ook de tweede dag de overhand. N.b. de twee ridders zouden als gegijzelden bij de graaf van Vlaanderen blijven !

88. Ik verwijs hiermee naar Tprieel van Troyen, (ed. G.C. de Waard en G. Ch. Dupuis, Gorinchem 1965, p. 17) . Ook daar ziet men een tot toernooi omgesmede strijd, gelardeerd met parlementen, al ligt daar het accent meer op het parlement en de amoureuze samenspraken.

89. idem.

90. Lausberg, Elemente der literarischen Rhetorik, 5. Auflage, München 1967, p. 29, par. 52.

91. over de hss. zie Hoofdstuk I.

92. zie noot 68.

93. Enkele voorbeelden daarvan:

I, 566 (hs. A), brogge i.p.v. brugge; A. van Loey, Middel nederlandse spraakkunst, II, klankleer, Groningen 1965, 4e druk, p. 28: uit Leuven; veelvuldig voorkomen van oi/oy voor ô: idem p. 64; ff in auslaut, idem p. 99; zie nog A. van Loey, Middel nederlands Leerboek, Antwerpen 1947, p. 339 brief uit Hasselt 1397; zie voorts A. van Loey, Middel nederlandse spraakkunst, II, vormleer, Groningen 1966, 5e druk, p. 96, het veelvuldige suffix '-scap', zowel Brabants als Limburgs,

R. Willemyns, J. Goossens, het niet-literaire middelnederlands, Assen - Brugge 1979, noemt de volgende kenmerken voor het Brabants: umlaut van lange vocalen ; komt in de GO weinig voor,

	alleen een enkel geval: 'gherne' (I, 684); 'eerde' (II, 1805);
sekundärumlaut	: weinig; alleen b.v. verberrent (II, 12);
palatalisering	: geen voorbeelden;
vernauwing oudg. ai tot ê tot ie: komt veel voor (I, 903)	erst, ierst; gescoffiert (II, 26); etc.
diftongering	misschien I, 589 'kynderen'; en voortdurend voorkomen van van ij, resp. y; de /y/ wordt niet gediftongeerd aangegeven: utermate enz.
ft i.p.v. cht	komt alleen voor bij 2e auteur ochte : ofte. (II, 5618);
typisch Leuvens is	
ontronding	komt veel voor: I, 723 'dit dinct mi'; I, 778 ' seltene' (=zult hem); I, 831 bedieden; II, 1739 derf; II, 5340 resen (reuzen); etc.

III, 12

syncope van v in hovet komt voor in II, 4578, 4748, 3113. p. 51-52 t.a.p. Of het hierboven vermelde enige bewijskracht heeft, betwijfel ik. Van de door de auteurs weergegeven actes lijkt - relatief gesproken - de tekst van de GO het meest op de Blijde-Inkomst-Charter, Brussel 1355. Ook hier kan ik nauwelijks bewijskracht aan ontleen (zie p. 134 e.v. Willemyns).

94. oi en ai i.p.v. oo en aa: zie Van Loey, leerboek, p. 223 e.v., brief uit 1452; Zie Van Loey, II, klankleer, p. 6 in de 14e e. en vnl. in de 15de is de ai een concurrent van ae: *rait=raet "raad"*; ook oi komt voor naast oe: *pointer "poorter, burger"*. de ff-spelling in auslaut in bovengenoemde brief uit Hasselt 1397.

95. Geoffrey of Vinsauf, Poetria Nova, ed. M.F. Nims, Toronto Canada 1967, p. 10. Zie over de drie 'stijlen' J.J. Murphy, Rhetoric in the Middle Ages, A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance, Berkeley, Los Angeles, London (1974), p. 18-21.

96. Jan van Boendale, Der Leken spiegel, ed. M. de Vries, Leiden 1844, Boek III, caput 15 (p. 268 e.v.) v. 200.

97. idem v. 24.

98. Waterschoot p. 22.

99. idem p. 22, 24. Nog kan misschien als v.b. van 'auctoritas' gelden: *als mi die vite leerde*. II, 1345; II, 1316

100. Waarheid kan 'morele'waarheid zijn, zegt W.P. Gerritsen in Retorica en litteratuur in de Middeleeuwen, 3 inleidende colleges, Utrecht (Inst. de Vooy) 1974, III, p.7; zie ook J.F. van der Heyden, Litteraire theorieën en poëtië in Middelednederlandse geschriften, Enkele losse beschouwingen, in:

III, 13

V.M.A. 1961, afl. 5-9, p. 173-265. Hij suggereert dat veranderende opvattingen t.a.v. de waarheid in de letteren verband houden met veranderende litteraire opvattingen.

101. Lausberg, p. 35 e.v.

102. E.R. Curtius, European Literature and the Latin Middle Ages, (oorspr. Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter, 1948) (Harper & Row) New York, Evanston 1963, p. 159 e.v.

103. Curtius wijdt een gehele paragraaf aan dit verschijnsel p. 162 e.v.

104. p. 37, 38. v. 600-620.

105. G.G. Kloeke, Uitgave van "Seer schoone spreekwoorden/ oft Prouerbia" (in Franse en Vlaamse taal) in 1549 te Antwerpen verschenen, Assen 1962.

106. zie II, p. 340.

107. p. 200 e.v.

108. idem p. 202.

109. zie het artikel van W. Kuiper *Lombarden, paragraaf- en semiparagraaftekens in Middelnederlandse epische teksten*, in: Spektator, tijdschrift voor neerlandistiek, (10), 1980-81, sept. nr.1, p.50-85; waar blijkt dat 'NU' veelvuldig voorkomt als aankondiging van een nieuw tekstgedeelte.

110. zie Waterschoot 22,24.

1. Paul de Ridder, *Dynastiek en nationaal gevoel in Brabant onder de regering van Hertog Jan I (1267-1294)*, in: Handelingen der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, 33, (1979), p. 73-99.
2. H. van Dijk, *Die alder excellentste cronyke van Brabant en de traditie van het Chanson de Roland*, in : NTg. 72, (1979), p. 494-502.
3. F.P. van Oostrom, *Maecenaat en middelnederlandse letterkunde*, in: Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij, de Nederlanden van de 12e tot de 15e eeuw, Handelingen van het wetenschappelijk Colloquium te Brussel, 21-24 oktober 1981, J.D. Janssens, (Ed.), Brussel 1982, p. 21-40.
4. W.P. Gerritsen, *Wat is hoofsheid? Contouren van een middeleeuws cultuurverschijnsel*, in: Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij, (zie onder noot 3), p. 2-20.
5. A. Uyttebrouck, *Le gouvernement du Duché de Brabant au bas moyen âge (1355-1430)*, Bruxelles 1975, (twee delen met doorlopende paginering).
6. De eerste ridderlijke deugd is 'prouesse', dapperheid; dapperheid en deugd zijn a.h.w. synoniem. En het primaire code dat daaruit volgt is 'niet vluchten van het slagveld'. Hoe sterk dat code werkte blijkt weer uit Arnout van Grimbergen's opmerking

II, 1633 *Heer Arnout sprac: "Het's te spade;
Wy hebben te lange ghebeit hier met,
En helpe nu niet, dat wet,
Dat wy hier of hilden sprake;
Maer trecken wy voort met ghemake*

Ten vianden went sonder vaer,
 Dat men ons verre noch naer
 1640 Hierna, over cort noch lanc,
 En singe genen quaden sanc
 Van blootheide, noch van vaere;
 Want die ghene, wet openbare,
 Daer wy of comen sijn,
 Hebben gheweest ridderen lijn,
 Coene, werende ende milde,
 Goet van spere ende van scilde,
 Ende die hem noyt t'ontsiene
 Plaghen ende om anxte te vliene,
 1650 Al waren si aen d'anger ende.
 Ic sal my selven oic gheen scende
 Doen, daer ic's my gewagten can;
 Socht ic peis ende soene voort an
 Aen die heren ende genoete,
 Sy souden wanen, cleine ende groote,
 Dat ic't dade van verveetheden,
 Ende dat wy quamen van blootheden,
 Ende souden's vele te fierer wesen.
 Wet die waerheit nu van desen,
 1660 Al schijn ic an d'anger boort,
 Ic wille emmer plegghen voort,
 Dat mijn voirders hebben geploghen,
 Of ic segge u dat ongeloghen,
 Dat ic eer sterve in dine wille,
 Eer icker uytgae lude of stille."

Inderdaad, treffender kon de opvatting aangaande riddereer
 niet worden geformuleerd. Ridderlijke concepties zijn kenne-
 lijk dringender dan het gezond verstand. (F.W.N. Hugenholtz, *Froissant:
 Riddereen en gezond verstand*, Forum der Letteren, 1971, 74-83.)

7. Een term die veelvuldig werd gebezigd bij het toernooi was 'joisteren' en 'joiste'. Ze komen in de GO herhaaldelijk voor. Ofschoon de termen op zich zowel bij het steekspel als bij de serieuze strijd werden gebruikt, kunnen ze bij het publiek uit de 14e eeuw de toernooi-context oproepen hebben. MNW 'joeste' *riddergevecht, kamp met de speer van twee te paard zittende ridders. Veelal in een steekspel, dus een spiegelgevecht; doch ook in den zin van aanval in een ernstigen strijd, gevecht of veldslag.* (Onderstreping door mij).

Hetzelfde toernooisfeertje ontstaat, als de dichter beschrijft hoe de ridders, als het ware op hun beurt wachtend, de vijand aanvallen met gevelde lansen. Wanneer die zijn gebroken, grijpen ze naar hun zwaard. Worden ze boos of kwaadaardig of gewond, dan scheiden hen de 'scaren' of het voetvolk. Tuimelt er één van het paard, dan wordt hij weer 'gemonteert'. Ook dit met spelregels omgeven vechten dringt een vergelijking met het toernooi aan ons op.

De dichter beschrijft tijdens de uitval 's ridders wapenschild, hij bevriest de ridder voor dat doel als het ware. De GO is nauwelijks een serieus gevecht, hij is een schuttersstuk, een galerij van Grimbergse en Brabantse helden.

Wat de 'couleur locale' bevordert is het ook in strikt krijgskundige zin onmisbare attriboot: de standaard, de strijdkreet (I, 4902; I, 4707-4730). Zeker past dit ook bij de aandacht van de auteur voor heraldiek.

Ten strijde neemt men *tente ende paveljoene, wapine ende geschutte* (I, 3095), geladen op wagens en karren (I, 3095; I, 3339). Dit is de 'glamour' van het toernooiveld.

Voor en tijdens het gevecht blaast men *dair hoinnen ende trompen* (I, 3095, 3112, 3174 en II, 2991, 5922). Het zijn allemaal gegevens die bekend zijn uit het middeleeuwse oorlogvoeren (cfr. J.F. Verbruggen, De krijgskunst in West-Europa in de Middeleeuwen, Brussel 1954), maar ze schijnen hier vooral functioneel te zijn om glans en gloed aan het verhaal te geven.

8. Zie b.v. I, 1798 e.v., met name

I, 1808 *Die met sijn hooft wil dor den muer
Heeft dicke aventuere suer.*

9. Waterschoot p. 22.

Ik heb mij vaak afgevraagd hoe de auteur toch in staat is geweest reeksen van ridders uit twee kampen uit elkaar te houden. Bij Butkens vond ik echter in Livre IX, p. 667 van het eerste deel een 'Cathalogue' van de grootste ridders etc. die aan de Slag bij Baswilre, 21 augustus 1371, aan de zijde van hertog Wencelyn hebben meegestreden (uit een oud register uit 1374). Afgezien van het feit, dat in deze lijst van wel zo'n 500 (!) namen talrijke bekenden uit de GO voorkomen, is de lijst ook van belang, doordat zij een blik werpt op de vermoedelijke werkwijze van de auteur van de GO: hij kan twee lijsten ridders hebben samengesteld, één van Grimbergen en één van Brabant, en daarop hebben aangestreept wie hij liet sneuvelen, vechten enz.

Zie F. Ch. Butkens, Trophées tant sacrés que profanes du Duché de Brabant, etc. Tom. I, A la Haye, chez Chrétien van Lom, MDCCXXIV, p. 667 e.v.

10. Dàt er wordt gevlucht en dàt er ridders bang zijn, kan ik de lezer nu al verklappen!

11. I, 9-10. Zie p. 155 hiervóór.

12. Dit is in vergelijking met de hoofseromans niet eens zo veel. Grf. J.D. Janssens, *Hoofsheid en het gesproken woord in de ridderroman*, in: Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij, zie noot IV, 3, p.41-70. Daar komen percentages van 30 tot 50% voor.

13. b.v. I, 4991 e.v.; II, 2643 e.v.

14. b.v. II, 2620-2630; II, 3208-3217. Men kan dit aanroepen van een gesneuvelde als een 'apostrophe' beschouwen, zie Waterschoot p. 24.

15. b.v. I, 4713 e.v.

16. I, 1946 *Maer my gebreect een vroom man,
Vioet, ende die wel spreken can,*

*Ende tale ende antwoerde geven.
Ic kinne ghene..(En ware..)*

1952 *Van Oyenbrugge her Arnout;
Want hi es vrome ende stout,
Vroom ende wijs, blide ende vroe,
Ende goet spreker daer toe:
Subtiel, hy raet altoes ten besten;
Mijn bootscap soude hi wel bewesten...*

1961 *...Voer coninghen, graven, voer hertoghen
Hoert men geerne sijn tale,
Die hi can spreken te poente wale."*

17. Hun stereotiepe wijze van groeten ziet men voorts in I, 583 e.v.; I, 1018 e.v.; I, 2059 e.v. Merkwaardig is, dat de bodes naar de graaf van Vlaanderen niet zo'n groet bezigen: we hebben dan echter reeds te maken met de tweede auteur van de GO!

18. Zie : Baron de Roye de Wichem, Twee voordrachten over den Grimbergschen oorlog, Niel (B.) 1912, p.62. De schrijver legt overigens de uitspraak in de mond van Arnout van Oyenbrugge, doch het is Arnout van Grimbergen die dit zegt.

19. Zo schrijven Blommaert en Serrure: *Ontbreekt er een minnenknoop, die het poëma nog meer luister kon byzetten, men moet echter bekennen dat de zeden en gebruiken der middeleeuwen er met treffende trekken zijn wedergegeven, toen het ridderleven den krijg alleen nog ten doel had, en de vrouwen als in het oosten een afgezonderd bestaan leidden.* Deel II, p. XIII.

Tweemaal staat er in de tekst van de GO een verwijzing naar een dergelijk onderwerp: I, 1200-1201: Bij de keizer aan het hof aangekomen spreken de Grimbergse gezanten

1199 *Van herde misseliken dinghen
Spraken si daer onderlinghen,
Van wapenen ende oic van minnen,
Also hem 't herte ruerde binnen.*

En over een gesneuvelde ridder wordt gezegd:

II, 4130 *Hy was vrome, jonc van daghen;
Scone was hy, van groter genint,
Ende van vrouwen sere gemint.*

Men kan zich afvragen, of zo'n citaat binnen de 'cercle' als satire kan worden beschouwd. Was de nazaat of naamgenoot van Geraert van Cockelberge, die het hier betreft, een vrouwen-jager en nam de auteur hem zo op de korrel? Het is waarschijnlijk nooit meer te achterhalen, of en hoe de GO op dit niveau functioneerde.

20. Crf. F.L. Ganshof, Qu'est-ce-que la féodalité? Bruxelles, 1968, p. 104, 112 en 193.

21. De verzen I, 3237-39 zijn corrupt, blijkens context en Br. Zo geeft voetnoot t.a.p. aan.

22. Men vergelijk de volgende passage uit Des Coninx Summe:

Die sevede telghe is te begraven die doden. Dit werd is seer geprijst inder schriften, want Thobias die doden begroef ende liet sijn eten. Ende onse here loefde zeer Magdalenen vander salve die si storte op sijn hooft, daer hi of seit dat sijt dede in beteykenisse sijnre begravinge. Hier of staet, dat Ioseph eyschede dat lichaem ons heren Ihesu Cristi ende begroeft mit groter naersticheit. Die oude waren seer naerstich om haer begravinge ende hadden groot aensien tot die heilicheit // haerre vaderen. Daer om so wouden si begraven wesen mit hem. Daer om seide Iacob tot Ioseph, sinen sone: "Begraeft mi niet in Egipten, met mit minen vaderen". Ende daer om ist guet te legghen mitten heilighen gueden menschen, om te hebben haer gebeden. Tot desen werck soude ons Verwecken natuer. Wantmen leest inden boec der natueren vanden beesten, dat die doffinen, als si enen doden doffijn hebben, vergaderen si ende fragen inden gront vander zee ende begraven sien. Verweect natuer ende goedertierenheit hiertoe Joden, Sarasinen ende ongelovigen, billix souden ons verwecken dit te doen goedertierenheit ende vast kersten ghelove, dat welcke ansiet dat die lichamen sullen verweect worden ende gheloent mitten sielen. Hier om: soe wie sinen even mensch mint, die sal minnen sinen lichame, ende doen dien nader doot nader menscheit al dat hij mach.

Des Coninx Summe, ed. T.C. Tinbergen, Leiden (Sijthoff) z.j.

(Bibliotheek der middelnederlandsche letterkunde), p. 434-435.

23. crf. Waterschoot p. 16 en 25-26.

24. Dat een bastaard kerkrechtelijk het priesterschap kon worden ontzegd, is bekend. Het standsverschil tussen priesters en conversen was vaak groot. Hoe groot dat was, en tot welke merkwaardige consequenties dat leidde, illustreert W. Braunfels in Abendländische Klosterbaukunst, Köln 1969, p. 11, p.711 e.v.: Conversen moest men wel toelaten in de kerk, maar b.v. niet in de kruisgang.

25. Aert van Oyenbrugge werd in II, 5983 *doot geslagen over rugge*, doch hij komt wonderbaarlijkerwijze weer bij in vers 5999 en is dan 'onblide' als hij zich ver van het strijdgewoel bevindt. Bs. heeft in II, 5983 *Hy weent gheslaghen over rugghe*, wat dichter bij de juiste lezing moet zijn. Ook hier zien we weer dat Br. een correctere lezing heeft dan het door Blommaert en Serrure geprefereerde handschrift A. Overigens schrijft ook B. enkele verzen verder (niet genummerd) *Daer weent oock mijn heer Aert bleven / Doot hy sijnen sine sone op 't velt*. En ook hier komt hij weer bij uit de bezwijming.

26. zie noot II, 85

27. De laatste versregel kan misschien bij de datering benut worden. Of het gegeven heraldisch juist is, weet ik niet.

28. Br. heeft t.a.p.

5014 *Met grooten colven ende massuwen (knotsen)*
 Doen begonste hem seere te gruwen,
 Want hy ontsach dat voetvolck seere,

wat wel correct is. Alweer Brussel.

29. De term 'effect' gebruikt Herman Pleij in zijn inaugurale rede, wanneer hij het begrip 'functie' analyseert. Hij onderscheidt daaraan met name twee aspecten: de intenties van de producent enerzijds, en het effect op het beoogde en feitelijke publiek anderzijds. Ik motiveer in voor- en nawoord van dit hoofdstuk, waarom ik een genuanceerdere onderverdeling

heb nagestreefd. (Herman Pleij, De wereld volgens Thomas van der Noot, Muiderberg 1982, p. 49.)

30. zie I, 1730 e.v. I, 3072 e.v. I, 5306 ; terwijl van hem in v. I, 5308 wordt verteld : (*Oic haetti die van Brabant seere*). Hoe zou trouwens zo'n opmerking in het 14e-eeuwse milieu gevallen zijn ?

31. Minder dan 10 maal komen nog tal van Franse ridders voor: Vermandois, Vierzon, Couchi, Artois(Moy), Bossy, Châtillon, Monbason.

32. Otton de Kuik en Jean de Kuik komen voor in een acte van 1312, zie: Alph. Verkooren, Inventaire des Chartes et Cartulaires des Duchés de Brabant et de Limbourg et des Pays d'Outre-Meuse, 1e partie, 800-1312, Bruxelles 1961; 2e partie, 1312-1383, Bruxelles 1962, p. 236; ook in 1322, 2e deel p. 181, en in 1336, 2e deel p. 51.

33. in II, 1563 wordt hij Van Damme geheten.

34. zie II, 4409 (en niet 4408 zoals Blommaert-Serrure p. 389 meedelen).

35. Volgens kaarten in Wauters V.

36. Actes heb ik geraadpleegd in: Alph. Verkooren, (zie noot 32), H.P.H. Camps, Oorkondenboek Noord-Brabant (tot 1312), 's-Gravenhage 1979;

Alph. Wauters e.a., Table Chronologique des Chartes et Diplômes imprimés, concernant l'histoire de la Belgique, Bruxelles 1866-1965 (in delen);

in de bijlagen van Jan van Heelu, Rymkroniek betreffende den slag van Woeringen van het jaer 1288, ed. J.F.Willems, Brussel 1836; p. 394-578;

in de bijlagen van deel I van Jan de Klerk (van Boendale), De Brabantsche Yeesten; of, Rymkronyk van Braband, ed. J.F. Willems, Brussel 1839, deel I, p. 607-842;

Joannis Francisco Foppens, Bibliotheca Belgica, /.../ Tomus Primus,/.../, Bruxellis /.../, MDCCXXXIX;

Aubertus Miraeus, /.../ Opera diplomatica et Historica,/.../. editio decunca,/.../ tomus primus, Lovanii MDCCXXIII;
Edm. de Dynter, zie noot I, 57.

F. Ch. Butkens, Trophées tant sacrés que profanes du Duché de Brabant, etc. A la Haye, chez Chrétien de Lom, MDCCXXIV.

Zo geeft bijvoorbeeld Miraeus op p. 782, caput CCXVI, een *Elenchus Virorum Nobilium ad Comitiam Cortenbergensia circa annum 1350 evocatorum*, een lange lijst met namen van edelen waarvan er vele bekend zijn uit de GO.

37. Zie Camps bij dat jaartal, p. 1077-78.

38. Verkooren II, p 50-51.

39. idem op p. 181-182.

40. zie noot 5.

41. zie hoofdstuk I.

42. Zie b.v. Inleiding van Blommaert-Serrure p. XXIV-XXV.

43. Huizinga vertelt dat alle bekende Franse chronisten zich tot doel stelden, ridderdeugd en wapenfeiten te verheerlijken. Onze GO-dichter, al is hij dan geen echte chroniqueur, sluit zich bij deze traditie aan. Herfsttij, p. 66.

1. Zie: J. Bumke, Ministerialität und Ritterdichtung. Umriss der Forschung, München 1976 en vooral: idem, Die Gönner und Auftraggeber der höfischen Literatur in Deutschland, 1150-1300, München 1979. Voorts: F.P. van Oostrom, *Maecenaat en middelnederlandse letterkunde*, in: Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij, ed. J.D. Janssen, Brussel 1982.
2. We herinneren ons de pro-Brabantse en anti-Grimbergse versie van de geschiedenis van Brab. Ye. VI, (zie hoofdstuk II) en de Cornicke van Brabant 1414 (idem). Bovendien E. Verschueren, *De veldslag van Ransbeek*, in: Het Kersouwken, Leuven 1902 en Baron de Roye de Wichem, Twee voordrachten over den Grimbergischen Oorlog, Niel 1912.
3. zie hoofdstuk II.
4. Zie b.v. J. Verbesselt, *Mansionarii, Meiseniers of Kossaten? Twee oorkonden uit het abdijarchief van Grimbergen uit 1223 en 1225* (moet zijn 1225, V.K.), in: Eigen Schoon en de Brabander, 1961, XLIV, p. 93-103, p. 102. En de daar vermelde litteratuur. Voorts Wauters, V, p. 22.
5. zie p. III Inleiding op Blommaert- Serrure, deel II, GO.
6. Wauters, V, p.20, 1e kolom.
7. Cornicke van Brabant 1414, vs. 2375.
8. Over de geslachten die Heer waren over Grimbergen: zie Wauters, V, p. 26 e.v. De Roye de Wichem noemt: Vianden, van den Aa, de Bergues, de Glymes, de Merodes en: *Nu nog draagt de Koningin van Holland de benaming van Prinses van Grimbergen*. p.54-55. Inderdaad hebben ook de Nassaus Grimbergen in hun bezit gehad.
9. Men denke m.n. aan de 'verkeerde' vrouw van Godfried I.

10. Dit is verklaarbaar, zie noot 8 hierboven. Er was een Van Vianden b.v. Heer van Grimbergen in 1312, zie Camps, p.1077 . Nog een kanshebber voor het maecenaat ?
11. Die na de Heren van Grimbergen en Van Oyenbrugge het meeste voorkomen in de GO.
- 11a. De z.g. 'haviken' zijn: de Heren van Breda, van Vianden, van Voren, en vooral, de zonen Berthout (I, 2854 e.v.).
12. VAn der Aa, zie hoofdstuk 2, par.2.
13. Er komen zelden pijlen in de GO voor, het is immers een 'super-toernooi'. Wel in I, 3203 e.v. en *gelijke hagel ende snee* dalen ze neer in I, 3207.
14. Zie Blommaert-Serrure, inl. p. I.
15. Twee voordrachten, p. 60-61.
16. P. Dorenbosch, *De Grimbergse Oorlog*, in: Brabantia nostra, 1936, II, p. 124 e.v.
17. v. 2350.
18. lib. quartus, cap. XLV, p. 102.
19. Ant. Matthaeus, Anonymi, Sed Veteris & Fidi, Chronicon Ducum Brabantiae, /.../, Lugdunum Batavorum 1707, p. 84
20. v. 2767.
21. Gramaye, Joh. Bapt., Antiquitates Illustrissimi ducatus Brabantiae in quibus singularium urbium coenobiorum, ecclesiarum, pagorum initia, etc. Lovanii 1708, p.20.
22. Wauters, V, p. 159
23. idem-
24. Zou dit de Othon zijn, door Balthazar Huydecoper vermeld, in: Rijmkronijk van Melis Stoke, in Drie Deelen, met historie-oudheid- en taalkundige aenmerkingen, eerste Deel, Leiden 1772, p. 390?
25. Zie b.v. Baron van den Branden de Reeth, *A propos de deux tableaux de quartiers Oyenbrugge*, in: Le Parchemin, (bulletin bimestriel édité par l'Association, de l'Office généalogique et héraldique de Belgique,) 1976, p. 70-80

26. Eug. de Seyn, Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belgische gemeenten, Turnhout 1951, 2e dr., p. 58, deelt mee, dat het ambacht Assenede overging in de huizen der graven van Boussu, Oyenbrugge de Ducas en della Faille.
27. De Nederlandsche Heraut, tijdschrift op het gebied van geslacht-, wapen- en zegelkunde, 8e deel, 's-Gravanhage 1897, p. 151.
28. J.F.A.F. de Avezedo Coutinho y Bernal, Généalogie de la famille Vandernoot, z.p., 1771.
29. Mijn naspeuringen m.b.t. de Van Oyenbrugges dedën mij de volgende sporen trekken: in: Brabantica, recueil de travaux de généalogie, d'héraldique et d'histoire familiale pour la province de Brabant, Bruxelles 1956 en later (10 delen), in deel X, 2e deel p. 52-53 wordt de familie Van Oyenbrugge behandeld, doch pas vanaf de 16e eeuw;
voorts het in noot 25 genoemde artikel in Le Parchemin;
F.-V. Goethals, Miroir des Notabilités Notabiliaires de Belgique, des Pays-Bas et du Nord de la France, 2 delen, Bruxelles 1857-62, deze gegevens zijn verwerkt in bijgevoegde stamboom;
(L. de Herckenrode), Nobiliaire des Pays-Bas & du comté de Bourgogne, par Vegiano et neuf de ses suppléments rédigés et classés en un seul ouvrage, par J.S.F.JL.de Herckenrode, Gand 1862- 76, 9 delen; ook deze gegevens - p. 1494-1499 - zijn verwerkt;
N.N. Généalogies de quelques familles des Pays-Bas, /.../, Amsterdam 1774, p. 1-2.
30. Actes, verzameld bij Camps, Verkooren, Bra. Ye. tome I e.d.
- 30a. Zoals gezegd, is de bijgevoegde stamboom van de 14e-eeuwse Van Oyenbrugge samengesteld m.b.v. bovengenoemde bronnen. Als mijn hypothese juist is wat de datering betreft, zou 'Jean' uit de z.g. 'C-lijn' de Van Oyenbrugge zijn, die als opdrachtgever moet hebben gefungeerd. Hij is de jongste 'tak'. Dit komt overeen met het in de GO vermelde verhaal over de erfopvolging van de Heren van Grimbergen. Ook bij de Van Oyenbrugges krijgt de jongste het leen.
- Mijn verzuchting, 'kon ik toch maar ergens een link leggen tussen Van Oyenbrugge en Van Aa', krijgt een schuchter antwoord. Hendrik I trouwt met Alix van der Aa, gezien het vroege tijdstip,

vermoedelijk 1280 ongeveer, lijkt mij een maecenaat niet mogelijk. Uit de A-branch, als achterkleinzoon van Baudouin, trouwt Hendrik IV met Beatrix van Aa, zij sterven beiden in 1432. Het is niet onmogelijk, dat dezen de opdrachtgevers van de G0 zijn geweest. Hiervoor pleit de status van Hendrik, burgemeester van Mechelen. Ertegen echter kan men stellen, het late tijdstip: de Cornicke van 1414 heeft ontleend aan de G0 en mijn argumenten voor de tijdsbepaling rond 1355. Wel is een Jean d'Aa heer van Grimbergen en Gruuthuse, blijkens een acte uit 1373. (Dit is de in onze tekst al eerder genoemde Jan van Aa).

Ook de genealogie van de familie Van der Aa heeft mij geen uitsluitsel kunnen geven. Is die Jan de vader van Beatrix? Heeft die Jan 'dè opdracht' gegeven voor zijn dochter en schoonzoon? Over de Van der Aa's heb ik nog minder gegevens uit de 14e eeuw gevonden, dan over de Van Oyenbrugges. De bronnen waren dezelfde als bovenvermeld.

31. Wordt genoemd in acte uit 1372: Verkooren, II, p. 182.

32. zie Wauters p. 34 e.v.

33. B.v. in een acte uit 1312 Camps, 1077-78; en Verkooren I, 235; in een acte uit 1372: Verkooren II, 181; in een acte uit 1376: Verkooren II, p. 51.

Rotselaer was trouwens erfelijk 'sénéchal' van Brabant (Herckenrode p. 1496); diens dochter huwde met Boudewijn van Oyenbrugge (idem), zie stamboom.

34. Zie Jan van Boendale, Der Leken Spiegel, ed. M. de Vries, Leiden 1844, vs. 48-49.

35. De Seyn, II, p. 742.

36. zie Brabantica, Recueil, V, deel II, p. 15-45. Over de Van der Aa's zie voorts noot 30a en de stamboom Van Oyenbrugge.

37. Zie Van Oostrom, *Maecenaat*, in: Hoofsheid en Devotie, p.32.

38. Hist. W.P. onder Johanna

39. Van de Male komt in de GO voor: Zegerman of Seger van der Male in totaal 19 keer, Symoen van der Male in totaal 14 keer. Zij behoren tot de trouwe raadgevers van - uiteraard - Grimbergen.

L I T T E R A T U U R O P G A V E

G. Aders, *Regesten aus dem Urkundenarchiv der Herzöge von Brabant, ca 1190-1382*, Düsseldorfer Jahrbuch, t. XLIV, 1947, 17-87.

Algemene Geschiedenis der Nederlanden, (A.G.N.), t. III, De Late Middeleeuwen, 1305-1477, Utrecht 1951.

J.F.A.F. de Avezedo Coutinho y Bernal, Généalogie de la famille de VanderNoot, z. pl. 1771.

J. Bataille, Ph. Seydoux, Châteaux et Manoirs du Brabant, (Ed. de la Morande) z.p. z.j.

M. Bax, *Laet u scelden ende laet ons vechten, over 'De conventionele structuur van de verbale interactie bij het ridderlijk tweegevecht'*, in: Wie veel leest, heeft veel te verantwoorden, bundel opstellen ter ere van Prof. Dr. F. Lulofs, z.p., 1980, p.10-41.

E.A. van Beresteyn, Genealogisch Repertorium, bijgewerkt door H.L. Kruimel, Den Haag 1972, (2 delen.)

W. Bilderdijk. Brieven van Mr. Willem Bilderdijk, ed. W. Messchert, Rotterdam 1837, deel V.

Biographie Nationale /.../ de Belgique, tome septième, Bruxelles 1880-1883.

Jan van Boendale, zie: Jan

G. van Boesschoten, A. Gailliaerde, Grimbergen, Grimbergen z.j.

P. Bonenfant, G. Despy, *La noblesse en Brabant, 12e- 13e siècle*, in: Le Moyen Age, (64), 1958.

P. Bonenfant, *La date de la mort de Godefroid II, duc de Brabant*, in: Miscellanea L. vander Essen, Universiteit van Leuven, 1947 .

R. Borremans, *Ceramiek uit de 'Borch' te Grimbergen*, in: Eigen Schoon en de Brabander, 1955, p. 463-467.

- R. Borremans, M.E. Mariën, *Fouilles 1958-1969; Opgravingen 1958-1969, onderzoek van de kurchtheuvel te Grimbergen*, in: Belgica Antiqua, 1970, 319-329.
- Brabantica, Recueil de travaux de généalogie, d'héraldique et d'histoire familiale pour la province de Brabant, Bruxelles 1956 e.v. (10 delen).
- M. vanden Branden de Reeth, Recherche sur l'origine de la famille de Berthout, (mémoire couronnée 7 mai 1844), Académie royale de Bruxelles, 1844.
- C.C. de Bruin, *Bilderdijk en de studie van het Middelnederlands*, in: NTg. (48) , 1955, 1-14.
- J. Bumke, Die Gönner und Auftraggeber der höfischen Literatur in Deutschland, 1150-1300, München 1979.
- Chr. Butkens, Trophées tant sacrés que profanes de la duché de Brabant; contenant l'origine, succession et descendance des ducs et princes de ceste maison, avec leurs actions plus signalées, (4 delen), Cristophe Ieger, z.p. 1637.
- W. Calin, The Old French Epic of Revolt, Raoul de Cambrai, Renaud de Montauban, Gormond et Isembard, Paris-Genève 1962.
- H.P.H. Camps, Oorkondenboek Noord-Brabant (tot 1312), bew. door H.P.H. Camps, 's-Gravenhage 1979.
- Catalogue de la Bibliothèque de M. C.P. Serrure, 1e et 2e partie, (Olivier), Bruxelles, 1872, 1973, (23 oct. et jours suivants).
- Catalogue d'Estampes et de Portraits d'Anciens Maitres, vente 3 et 4 novembre 1862, /.../ G. Munnicks van Cleeff/.../, par le Libraire T. de Bruyn, à Utrecht, 2 delen.
- Catalogue méthodique et raisonné Des Manuscrits de la Bibliothèque de la ville et de l'université de Gand, Jules de Saint-Genois, Gand 1849-1852.
- Catalogus van de boekerij der Koninklijke Academie van Wetenschappen, Nieuwe Uitg. I, 1, 1874.
- Catalogus van eenen Historischen Atlas der Nederlanden /.../ G. Munnicks van Cleeff. Utrecht, T. de Bruyn, 1860-

- Catalogus Librorum /.../ Antonius Matthaeus /.../, Venibunt publica Auctione, die 8 Octobris & seq. 1781, venditoribus Honkopiis fratribus, Lugdunum Batavorum 1781.
- Catalogus van de veiling G. Munnicks van Cleeff, C.A. Rethaan Macaré e.a., Utrecht, T. de Bruyn, 1863,
- Veilingcatalogus Bilderdijk, 6-9 Augustus 1832, bij J. Immerzeel jr., Amsterdam 1832.
- Catalogus van de boekerij der Koninklijke Academie van Wetenschappen, Nieuwe Uitg. I, (1874).
- Catalogus G. Munnicks van Cleeff (e.a.), Utrecht, T. de Bruyn, Utrecht 1860-1862 (2 delen).
- Veilingcatalogus P. van Musschenbroek, 4 Oct. 1826 en volgende dagen, bij S. en J. Luchtmans, Leiden 1826.
- Catalogus van de veiling F. van Gheel Gildemeester e.a. (o.m. L.N.G. Bouricius), van Stockum Antiq. (J.B.J. Kerling), 's-Gravenhage 1929.
- Chroniques de Brabant et de Flandre, ed. C. Piot, Bruxelles 1879.
- Chronijcke van Nederlant, vanden jaere 1027 tot den jaere 1525, ed. C. Piot, in: Collection des Chroniques Belges inédites, t. 1, Bruxelles 1879,
- E.R. Curtius, European Literature and the Latin Middle Ages, (Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter), New York 1963.
- G. Dansaert, Nouvel Armorial belge, ancien et moderne, Bruxelles 1949.
- J. David, *Sur la valeur historique de la chronique rimée de la guerre de Grimberghe*, in: Les Mémoires de la Société littéraire de l'université catholique de Louvain, t.I, 1841, 226-246
- (Dan. Jul. Delestre), Uit het verleden van Grimbergen, deel I, bewerkt en geannoteerd uitgegeven door leden van "Eigen Schoon", Grimbergen, Heemk. kring "Eigen Schoon" en abdijgemeenschap der Norbertijnen, Grimbergen 1978.

- A. Derolez, Beknpte Catalogus van de Middeleeuwse handschriften in de universiteitsbibliotheek te Gent, verworven sinds 1852, Gent 1971.
- A. Derolez, Census van de handschriften, 6e afl., Gent 1964.
- Die Dietsche Doctrinale, leerdicht van de jare 1345, toegekend aan Jan Deckers, ed. W.J.A. Jonckbloet, 's-Gravenhage 1842.
- P. Dorenbosch, *De Grimbergse Oorlog*, in: Brabantia Nostra, 1935, p. 59 e.v. en p. 124 e.v.; 1936, p. 135 e.v.; 156 e.v.; 163 e.v.
- H. van Dijk, Die alder excellentste cronyke van Brabant en de traditie van het Chanson de Roland, in: NTg., 72 (1979), 494-502.
(Edmond de Dyncer), Chronique des Ducs de Brabant, ed. P.F.X. de Ram, (Hayez), Bruxelles 1854-1860 : (Chronica nobilissimorum ducum Lotharingiae et Brabantiae ac regum francorum, sex libros).
- P. Erfurth, Die Schlachtschilderungen in den älteren Chansons de Geste, Halle 1911.
- H. Ernst, Histoire de Limbourg, Liège 1840.
- K. de Flou, Edw. Gailliard, Beschrijving van Middelnederlandsche en andere Handschriften die in Engeland bewaard worden, Gent 1895.
- J. Fr. Foppens, Bibliotheca Belgica, sive Virorum in Belgico vita, scriptisque illustrium catalogus, /.../, tomus primus,/.../, Bruxellis MDCCXXXIX.
- G.L. Ganshof, Qu'est-ce-que la Féodalité? Bruxelles 1968, 4e ed.
- G.L. Ganshof e.a., Geschiedenis van Vlaanderen, deel I, Oudste Geschiedenis, Middeleeuwen, Brussel 1936-1938.
- J. van den Ghein, Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique, t. 8, Histoire de Belgique (histoire particulière): Anvers et Brabant, Bruxelles 1908.
- Généalogies de quelques familles des Pays-Bas/.../, Amsterdam 1774.

- W.P. Gerritsen, *Wat is hoofsheid? Contouren van een middeleeuws cultuurverschijnsel*, in: Hoofsheid en Devotie in de middeleeuwse maatschappij, de Nederlanden van de 12e tot de 15e eeuw, (Handelingen van het wetenschappelijk Colloquium te Brussel, okt. 1981,) ed. J.D. Janssens, Brussel 1982.
- W.P. Gerritsen, *Wat voor boeken zou Floris V gelezen hebben?* in: Floris V, Leven, wonen en werken in Holland aan het einde van de 13e eeuw, Den Haag 1979.
- Irma Goossens, Bijdrage tot een bibliografie van de deelgemeente Grimbergen, (scriptie stedelijke technische leergangen voor bibliotheekwezen), Antwerpen 1979-80.
- (P. Gorissen), Sigeberti Gemblacensis Chronographiae Auctarium Affligemense, Brussel 1952.
- H. van Gorp, *Vernieuwingen binnen de literatuurwetenschap*, in: Roman en Onderwijs, nieuwe benaderingsmogelijkheden van de roman in het onderwijs, Leuven 1979, p.49-63
- I.H. Gosses, R.R. Post, Handboek tot de staatkundige geschiedenis der Nederlanden, Deel I, de Middeleeuwen, 's-Gravenhage 1974, 2e dr.
- J. B. Gramaye, Antiquitates Illustrissimi Ducatus Brabantiae, /.../. apud Fratres Tserstevens, Bruxellis 1708
- Grimbergen, uitgave ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Laus Brabantiae' in de Abdij Grimbergen, Brussel 1958.
- De Grimbergsche Oorlog, ridderdicht uit de XIVe eeuw, uitgave van de Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen, (Ph. Blommaert en C.P. Serrure,) Gent 1852-1854, 2 delen.
- M. Gijsseling, Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226), deel I, (Belgisch interuniversitair centrum voor neerlandistiek, z.p. 1960.
- A.L.H. Hage, *Velthems versie van de Guldensporenslag: waarheid en fictie?* in: NTg. (74), 1981, 293-302.
- R. van den Haute, *Où faut-il placer le berceau de Jette et de son abbaye?* in: Folklore Brabançon, 1972, 374-382.
- Hennen van Merchtenen, Cornicke van Brabant (1414), ed. G. Gezelle, Gent 1896.
- W. Kuiper, *Lombarden, paragraaf- en semiparagraaftekens in mnl.*

- epische teksten*, in: Spektator '80-81, p. 50-85.
- G. Knuvelde, Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde, deel I, 's-Hertogenbosch, 1970, 5e dr.
- H. Laurent, Actes et documents anciens intéressant la Belgique conservés aux archives de l'Etat à Vienne, 1933.
- R. L. Leenaerts, Algemeen Genealogisch- Heraldisch Repertorium voor de Zuidelijke Nederlanden, Handzame (België) 1969, 5 delen.
- Lexikon des Mittelalters, Band I, München-Zürich 1980.
- Lodewijk van Velthem's voortzetting van den Spiegel Historiae (1248-1316), ed. H. Vander Linden, W. de Vreese, Brussel 1906, deel II, ed. P. de Keyser, Bruxelles 1931; deel III, ed. H. Van der Linden, P. de Keyser, A. van Loey, Brussel 1938.
- M.E. Mariën, zie: Borremans, *Grimbergen, onderzoek van de burchtheuvel, (Senecaberg)*, in: Bulletin der koninklijke musea voor kunst en geschiedenis, 1970, XLII, 319-329.
- Ant. Matthaeus, Veteris Aevi Analecta seu Vetera monumenta hactenus nondum visa /.../ editio secunda /.../ Tom. primus, Hagae-Comitum 1738.
- A. Miraeus, Opera diplomatica et historica, /.../, editio secunda, /.../ Tom. primus, Lovanii MDCCXXIII.
- F.J. Mone, Uebersicht der niederländischen Volksliteratur, z.p. 1838.
- Monumenta Historiae Germanica, zie: Pertz.
- A. Munby, The Formation of the Phillipps Library up to the year 1840, Cambridge 1954.
- (Munnicks van Cleeff) *Notitie der hss. van wijlen den heer prof. Matthaeus, berust hebbende onder wijlen den heer Mr. G. Munnicks te Utrecht*, in: Kronijk van het Historisch Genootschap, III, 1847, p. 203 e.v.
- Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, (Kon. Vl. Ac. v. België), 1964-1974, 6 delen.
- De Nederlandsche Heraut, tijdschrift op het gebied van geslacht-,

- Baron L. de Herckenrode, Nobiliaire des Pays Bas et du comté de Bourgogne, par Vegiano /.../, Gent 1862-64, 4 delen.
- G. van Herrewegen, *De wapens van de ridders van Ledeleng*, in: Ons Eigen Schoon en de Brabänder, 1965 (?) p. 438-456.
- Historische Winkler Prins, Amsterdam-Brussel 1957-58.
- B. van't Hof, De kaarten in de zestiende eeuw door Jacob van Deventer, 's-Gravenhage 1941.
- D.J.H. ter Horst, Catalogus van de handschriften der Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen, in bruikleen in de Koninklijke Bibliotheek, 's-Gravenhage 1938.
- F.W.N. Hugenholtz, *Froissant, riddereen en gezond verstand*, Forum der Letteren, 1971. 74-82.
- (B. Huydecoper,) Rijmkronijk van Melis Stoke, met historie-oudheid- en taalkundige aanmerkingen, deel I, Leyden MDCCLXXII.
- J. Huizinga, Herfsttij der Middeleeuwen, Haarlem 1963, 10e dr.
- (Jacob van Maerlant)'s Spiegel Historiae, met de fragmenten der later toegevoegde gedeelten, bew. door Philip Utenbroeke en Lodewijk van Velthem, ed. M. de Vries, E. Verwijs, Leiden 1863.
- Jan van Boendale, Der Leken Spieghel, ed. M. de Vries, Leiden 1844.
- Jan de Klerk (van Boendale), De Brabantsche Yeesten; of Rymkroniek van Braband, ed. J.F.Willems, Brussel 1839.
- (Jan van Heelu), Rymkroniek van Jan van Heelu, betreffende den slag van Woeringen van het jaer 1288, ed. J.F. Willems, Brussel 1836.
- J.D. Janssens, *Hoofdsheid en gesproken woord in de ridderroman*, in: Hoofdsheid en Devotie in de middeleeuwse maatschappij, Brussel 1982.
- W.J.A. Jonckbloet, Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, 2e dr., Groningen z.j.

- wapen- en zegelkunde, deel 8, 's-Gravenhage 1897.
- Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, red. P.C. Molhuizen, P.J. Blok, Fr.K.H. Kossmann, deel 7, Leiden 1927.
- Baudouin de Ninove, zie: De Smet , Corpus Oorkonden-boek , zie: Camps.
- F. van Oostrom, Lansloot van der Haghedochte, onderzoek van de middelnederlandse bewerking van de 'Lancelot en prose', Utrecht 1981.
- F.P. van Oostrom, *Maecenaat en middelnederlandse letterkunde*, in: Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij, ed. J.D. Janssens, Brussel 1982, p. 21-40 .
- uit: G.H. Pertz, Monumenta Germaniae Historica, (MGH), tom.VI, Sigeb. Auctarium Affligemense, Hannover 1844; idem, S.S.tom. XXV, Chronica de origine ducum Brabantiae.
- J. Paquay, *La branche bâtarde d'Oyenbrugge*, in: Bulletin de la société scientifique littéraire du Limbourg, XXXV, 1920.
- A. Pinchart, *Un document contemporain de la guerre de Grimberghe*, in: Messenger des sciences historique, ou: Archives des arts et de la bibliographie de Belgique, 1850, 438-489.
- H. Pirenne, Histoire de Belgique, des origines à nos jours, Bruxelles 1948-1952.
- H. Pley, De wereld volgens Thomas van der Noot, Muiderberg 1982.
- R. Priebisch, Deutsche Handschriften in England, deel II, Das British Museum, Berlin 1901.
- (Jean des Preis d'Outremeuse), Ly Myreur des Histors, Chronique, ed. Ad. Borgnet, tome V, Bruxelles 1867.
- H.H. Pütz, Die Darstellung der Schlacht in mittelhochdeutsche Erzählungsdichtungen, von 1150 bis um 1250, Hamburg 1971.
- P. de Ridder, *Dynastiek en nationaal gevoel in Brabant onder de regering van Hertog Jan I (1267-1294)*, in: Handelingen der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en letter-

kunde en geschiedenis, (33), 1979, 73-99.

R. van Roosbroeck, Twintig Eeuwen Vlaanderen, deel I, Van de vroegste tijden tot de Bourgondische Tijd, Hasselt (1973).

A.J.B. baron Roye de Wichen, Twee voordrachten over de Grimbergsche Oorlog, Niel 1912.

Baron de Ryckman de Betz, Armorial Général de la Noblesse belge, Liège 1957.

Ant. Sanderus, Bibliotheca Belgica Manuscripta, sive, Elenchus universalis codicum mss. in celebrioribus Belgii, Coenobijs, Ecclesijs, Urbium, ac Privatorum Hominum Bibliothecis adhuc latentium, Bruxellis MDCCCCLXXII.

Ant. Sanderus, Verheerlykt Vlaandre, Leyden, Rotterdam, 's-Gravenhage 1785.

Beryl Smalley, Historians in the Middle Ages, London (1974).

Eug. de Seyn, Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belgische gemeenten, Turnhout 1951 (2e dr.).

Sigebertus, zie: Pertz.

J.J. de Smet, *Examen critique des anciens monuments sur lesquels les historiens ont fondé le récit de la guerre de Grimberge*, in: Les Mémoires de l'Académie de Bruxelles, tome XV, 1842.

(J.J. de Smet,) Corpus chronicorum Flandriae, in: Collection de chroniques belges inédites, ed. J. de Smet, (Commission royale d'histoire), Bruxellis 1841.

idem, idem: (Recueil des chroniques de Flandres) Chronicon Sancti Bavonis.

Der Leken Spieghel, leerdicht van den jare 1330, toegekend aan Jan Deckers, ed. M. de Vries, Leiden 1844.

Marijke Spies, *De krisis in de historische Neerlandistiek*, in: Spektator, mei 1973-74, 493-512.

Stadhuis van Brussel, brochure die wordt uitgereikt bij bezichtiging van het Brusselse stadhuis, geen auteur, z.p. z.j.

W. van der Steen, Suske en Wiske en het kregelige Ketje, z.p. 1981.

Telle du Conquest dite Tapisserie de la Reine Mathilde, Bayeux z.j.

D.C. Tinbergen, Des Coninx Summe, Leiden z.j. (BNL)

Barbara Tuchman, De waanzinnige veertiende eeuw, Amsterdam-Brussel 1982; (A Distant Mirror, New York 1978).

A. Uyttebrouck, Le gouvernement du Duché de Brabant, au bas moyen âge, (1355-1430), Bruxelles 1975. (2 delen).

R. Uytven, *Kloosterstichtingen en stedelijke politiek van Godfried I van Leuven*, in: Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden (BGN), (13), 1958, 177-188.

J.F. Vanderheyden, *Litteraire theorie en poëtië in middel-nederlandse geschriften*, in: Verslagen en Mededelingen van de Vlaamse Academie voor Taal- en letterkunde (nieuwe reeks), 1961, p. 268 e.v.

veiling, zie: catalogus.

J. Verbesselt, Het parochiewezen in Brabant, tot het einde van de 13e eeuw, Deel II, (G. Veys) Pittem 1964.

J. Verbesselt, *Mansionarii, Meiseniers of Kossaten ? Twee oorkonden uit het abdijarchief van Grimbergen uit 1223 en 1125, (moet zijn 1225 V.K.)*, in: Eigen Schoon en de Brabander, 1961, XLIV, 93-103.

J.F. Verbruggen, De krijgskunst in West- Europa in de middeleeuwen, Brussel 1954.

Alph. Verkooren, Inventaires des chartes et cartulaires des duchés de Brabant et de Limbourg et des pays d'Outremeuse,

t. 1 (Inventaires des archives de la Belgique);

1 Chartes originales et vidimées, Bruxelles 1910;

t. 1 (Archives générales du royaume);

2 Cartulaires 800-1312, Bruxelles 1961;

t. 2 (Inventaires des archives de la Belgique);

1. Chartes originales et vidimées, Bruxelles 1911;

t. 2 (Archives générales du royaume);

2. Cartulaires 1312-1383, Bruxelles 1962.

E. Verschueren, De veldslag van Ransbeek, in: Het Kersouwken, Leuven 1902.

A.R. Wagner, Heralds and heraldry in the Middle Ages, London 1956.

Alph. Wauters, Histoire des environs de Bruxelles; ou: Description historique des localités qui formaient autrefois l'ancienne de cette ville, Bruxelles, culture et civilisation, deel V, Grimberghe et ses environs, Bruxelles 1972.

(Alph. Wauters,) Table chronologique des Chartes et Diplômes Imprimés concernant l'histoire de la Belgique, Bruxelles 1866-1965 (vele delen).

W. Waterschoot, Lodewijk van Velthem, De Guldensporenslag, een fragment uit de Voortzetting van de Spiegel Historiae uitgegeven met een inleiding en aantekeningen door -, Den Haag (1974).

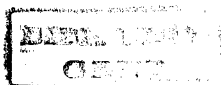
R. Willemyns; J. Goossens, het niet-litteraire middelnederlands, Assen, Brugge 1979.

J. te Winkel, De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde, deel I, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde van Middeleeuwen en Nederijkerstijd, Utrecht- Leeuwarden 1973 (fotomechanische herdruk van 1922-'27).

A. de Witte, Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain, deel I, Anvers 1894.

H. Wolters, Geschichtliche Bildung im Rahmen des Artes Liberales (in: Artis Liberales, von der antiken Bildung zur Wissenschaft des Mittelalters), ed. Joseph Koch, Leiden-Köln 1976.

H. Zuchner, Die Kampfschilderungen in der Chanson de Roland und anderen Chanson de Geste, Deel I, Die Zweikämpfe, Greifswald 1902.

L I T T E R A T U U R O P G A V E (a a n v u l l i n g e n)

Van der Aa, Biografisch Woordenboek der Nederlanden, Haarlem 1852-1878.

Allgemeine Deutsche Biographie, (20. Band) Leipzig 1884.

S. Bertrand, La vie au XIe siècle sous Guillaume le Conquérant d'après la Tapisserie de Bayeux, Bayeux, z.j.

R. Bodart, Marc Galle en Garmt Stuiveling, Literaire gids van België, Nederland en Luxemburg, (Hachette), z.p., 1972.

P. Bonenfant, *Du duché de Basse-Lotharingie au duché de Brabant*, in: RBPH 46, (1968), 1129-1165.

Die Borchgravinne van Vergi, ed. R. Jansen-Sieben, Utrecht 1979, 2e dr.

Baron van den Branden de Reeth, *A propos de deux tableaux de quantiers Oyenbrugge*, in: Le Parchemin, (bulletin bimestriel édité par l'office généalogique et héraldique de Belgique,) 1976, 70-80.

W. Braunfels, Abendländische Klosterbaukunst, Köln 1969.

Joachim Bumke, Ministerialität und Ritterdichtung, Umriss der Forschung, München 1976.

Catalogus der Bibliotheek van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels te Amsterdam (6 delen met supplement), 's-Gravenhage 1934.

A. Derolez, Beknopte Catalogus van de Middeleeuwse handschriften in de Universiteitsbibliotheek te Gent, verworven sinds 1852, Gent 1971.

A. Derolez, Inventaris van de handschriften in de universiteitsbibliotheek te Gent, Gent 1977.

G. Duby e.a., Histoire de la France, naissance d'une nation des origines à 1348, I, Paris (1970).

Geoffrey of Vinsauf, Poetria Nova, ed. M.F. Nims, Toronto Canada 1967.

W.P. Gerritsen, Retorica en litteratuur in de Middeleeuwen, 3 inleidende colleges, (Inst. de Vooy), Utrecht 1974.

F.-V. Goethals, Miroir des Notabilités Notabiliaires de Belgique, des Pays-Bas et du Nord de France, Bruxelles 1857-62. 2 delen.

F.-V. Goethals, Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du Royaume de Belgique, Bruxelles 1849-52, 4 delen.

C.H. Haskins, The Renaissance of the Twelfth Century, Cleveland, New York, 1968, 3e dr.

J.F. van der Heyden, *Literaire theorieën en poëtië in Middelnederlandse geschriften*, in: V.M.A. 1961, p. 173-265.

K. Jacobs, Wandelgids voor Grimbergen, Grimbergen 1961, 2e dr.

G.G. Kloeke, Uitgave van "Seer schoone spreekwoorden / oft Prouerbia" (in Franse en Vlaamse taal) in 1549 te Antwerpen verschenen, Assen 1962.

C.J. Korswagen, Mondelinge communicatie in theorie en praktijk, I, De grondslagen en componenten van het mondelinge-communicatieproces, Groningen 1974.

H. Lausberg, Elemente der literarischen Rhetorik, München 1976, 5. Aufl.

A. de Loë, P. Saintenoy, *Le Senecaberg de Borcht-lez-Vilvorde (Brabant)*, in: Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles VII, 1893, 273-308.

A. de Loë, *Reprise des fouilles du Senecaberg*, in: Annales de la Soc. d'Arch. de Brux. XXIV, 1910, 200.

A. van Loey, Middelnederlands leerboek, Antwerpen 1947.

A. van Loey, Middelnederlandse spraakkunst, I, vormleer, Groningen 1966, 5e dr.;

A. van Loey, Middel nederlandse spraakkunst, II, klankleer, Groningen 1965, 4e dr.

F.C. Maatje, Literatuurwetenschap, grondslagen van een theorie van het literaire werk, Utrecht 1970.

E. Mâle, L'Art religieux du XIIIe siècle en France, étude sur l' iconographie du moyen age et sur ses sources d'inspiration, Paris 1902.

Antonius Matthaeus, Anonymi Sed Veteris & Fidi, Chronicon Ducum Brabantiae /.../, Lugdunum Batavorum 1707.

J.J. Murphy, Rhetoric in the Middle Ages, A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance, Berkeley, Los Angeles, London 1974.

(O. Opperman,) Fontes Egmondensis, Utrecht 1933.

Orthelius, Theatrum Orbis Terrarum, 1e serie, vol. III, ed. N. Israel, Amsterdam 1964.

E. Panofski, Early Netherlandic Painting, Harvard 1971.

R. van Roosbroeck, Geschiedenis van Vlaanderen, I, Amsterdam 1936.

E. Verwijs, J. Verdam, Middel nederlandsch Woordenboek, 's-Gravenhage 1885-1952, 11 delen. Deel 9 voltooid door F.A. Stoett; deel 10, Tekstcritiek van J. Verdam, W. de Vreese; Bouwstoffen eerste gedeelte (A-F), W. de Vreese; Bouwstoffen tweede gedeelte (G-Z), G.I. Lieftinck, Deel 11, Aanvullingen en verbeteringen/.../, A.A. Beekman.

Vinsauf, zie: Geoffrey.

C. Vijt, Le Bouquiniste belge, 1894, 339.

R. Wellek, A. Warren, Theory of Literature, (London 1970).

o-o-o-o-o-o-o-o-o-o

-De afbeeldingen in de tekst zijn genomen uit Brabantsche Yeesten.

-De afbeelding bij de noten en bijlagen uit Wauters, deel V.

o-o-o-o-o-o-o-o-o-o

B I J L A G E N

1. MGH VI, p. 404
2. MGH SS. XXV, p. 409
3. Butkens, Trophées, Preuves, p. 36-37
4. hs. Brussel , De l'Espinoy, laatste pagina.
5. hs. Gent 897 Drakenborch ? laatste pagina.
6. hs. Gent 648: afschrift van Mertens ?
7. hs. Gent 648: tekst van Blommaert, annotaties van Bilderdijk
of omgekeerd ?
8. (gefantaseerde) afbeelding van het kasteel Oyenbrugge,
Wauters V, p.163
9. uit Butkens, Trophées, Extraict du Chartulaire de Vorst.

¹¹ bium Gemblacense, quod ante annos circiter 20 succensum¹¹, sed Dei clementia et suffragiis sanctorum, quorum reliquie in illa continentur ecclesia, aquis de alveo vicini fluminis elevatis et monasterio superfusus restinctum, modo tali presidio destitutum, occulto Dei iudicio cum claustro et ceteris officinis totoque oppido combustum est.

1158. R. 6. F. 22. A. 4. H. 11.

Frederico imperatore in Italia posito, civitatibus et urbibus subactis, duces, comites et principes terre ad eum partim timore partim amore convenerunt, debitam ei subiectionem et reverentiam ei exhibuerunt; exceptis Mediolanensibus, qui sicut predecessoribus eius, ita ipsi quoque rebelles extiterunt. Ipse absque ulla dilatione sua usus constantia, civitatem obsedit, et quamvis interius haberent, ut dicitur, 60 milia armatorum, primo tamen et secundo congressu multa strage humiliatos ad deditionem compulit, ut 200 de nobilioribus civitatis pacis obsides darent, et quaecumque conditionem sibi ab eo impositam susciperent. Quibus acceptis et conditionibus sacramento confirmatis, quasi securus, exercitum quosdam in propria, quosdam in hiberna dimisit; ipse in Italia se retinens, pius et iustus ab omnibus appellatus, et secundus post Karolum Magnum iusticia et pietate est habitus. Interim tamen sua oia piis rei publice perornans negociis, Laudam civitatem, quam Mediolanenses destruxerant, in tutiori loco translatam restructit. Cumam quoque, quam idem Dei et sui hostes pene destruxerant, renovavit et munivit.

1159. 7. 23. 5. 15.

Sept. 1. Adrianus papa diem ultimum claudit. Rolandus cancellarius et Octavianus presbyter cardinalis de papatu contendunt. Bellum gravissimum ortum erat ante annos circiter 20 inter ducem Lovanii Godefridum juniorem, et Walterum cognomento Bertold. Puer quidem Godefridus adhuc in cunis iacebat; turba autem seditiosorum utriusque partis pacem turbabat. Unde magnum malum processit, et quasi quoddam contagium terram utriusque invasit. Agricole enim bonis suis spoliati, miseri et exsules de finibus suis sunt egressi, terra deserta habitatoribus inculta remansit. Erat cernere miseriam, incendia, homicidia, rerum omnium depredationes violenter fieri, fere per annos 20, donec hoc anno quarto bello Griubergensis¹² urbs antiqua ruit, multos dominata per annos, castrumque magnum et famosum, quod humana virtute vix poterat, iusto Dei iudicio combustum et ad solum usque dirutum est. Accidit hoc in festo sancti Remigii. Itaque omni auxilio destitutus, a comite Flandrie derelictus, cui soli innitebatur, cum duce, sego tamen, in pacem rediit. Mediolanenses violatis sacramentis castrum, in quo imperator thesauros suos deposuerat, invadunt, milites custodes castelli capiunt, thesauros diripiunt, ulteriusque progredientes, amicos eius et confederatos impugnant. Ipse hoc audito, ultra quam credi potest ammirans et exhorrens eorum perfidiam, decrevit Dei et suam iniuriam de crimine infidelitatis debito talione vindicandam. Obsedit itaque Criminum¹³ castrum satis munitum, in quo erat maxima fiducia et fortitudo eorum, obsessum cepit, captum destruxit, milites qui in eo inventi sunt, vita donatos abire permisit, sed et quaecumque Mediolanensium erant, circumquaque vastari precepit.

1160. 8. 24. 6. 16.

Heinricus rex Anglorum filiam Stephani, neptem suam sanctimoniam et abbatissam in claustro consecratam, contra fas legum Matheo filio comitis Flandrie dedit uxorem, ut per eam comitatum retineret Boloniensem. Et quia sponsa Deo dicata, non sponsum sed adulterum summo regi superduxit, bella et seditiones inimicus inter patrem et filium, inter fratrem et fratrem concitavit. Fridericus imperator cum videret, propter paucitatem exercitus Mediolanenses contra se insolentius agere, misit per omnes fines regni sui, ut venirent ei in auxilium, et iuravit, se non recessurum a civitate, donec caperet eam. Ut autem hoc iuramentum ratum maneret, designavit, si forte vita decederet, duos imperatores, filium Conradi predecessoris sui, et post eum Heinricum ducem Saxonie.

1161. 9. 25. 7. 17.

Convenerat exercitus magnus ex omnibus partibus regni, preterito anno ab imperatore ter vocatus. Quorum adventu oppido letatus, consilio principum statim obsedit ex omni

¹¹ Dei et crasit Miracus, ut videtur, qui laudes Friderici et in eoque deinde studuit: restituitur ex Alberico.

ultra Burgundiam non processit. 11) a. 1136. 12) prope Vilvordam occidentem versus. 13) Cremam. 55

48. De Godefrido huius nominis secundo duce Lotharingie.

Anno Domini 1139. Godefridus dux Lotharingie, magnum patrie sue decus, vir suo tempore et tempori et ^{Cont. Gemb.} 1138. ^{cf. Gen.} 1138. ^{ampl. c. 11.} sciens se decenter conformare^a, moritur et Hafligemensis templi sepultura honoratur. Succedit ^{ib. 1140.} ducatu Godefridus, filius eius, quem^b Conradus rex Germanorum tercius huius nominis facit paterni ^{ib. 1140.} successorem, ea maxime pro causa quia sue coniugis sororem Lutgardem, ducissam de Salsbach, ei uxorem. Anno 2. ducatus Godefridi iunioris Henricus comes Lemburgensis, dolens se privatum honore ^{ib. 1140.} a, quem pater suus habuerat, Godefrido duci rebellis erat, contiguos sibi possessionum redditus eius invadebat et, prevalebat, nulli amicorum eius parebat. Godefridus vero dux graviter ferens insolentiam eius, oppidum Sancti ^{ib. 1140.} a, cum multo equitum peditumque exercitu obsedit, cives ad dedicionem coegit, obsides promisse sibi fidelitatis. Deinde cum eodem exercitu progressus et oppidum Aquisgrani ingressus, cum multo potentatu per biduum in ^{ib. 1140.} iudiciaria resedit. exactiones, quas ducem Lotharingie exigere decebat, exegit, opidanos sue fidelitati astrinxit et, ^{ib. 1140.} arii comitis fautores essent, ostentacione potentie sue deterruit.

49. De Godefrido tercio huius nominis duce Lotharingie.

Anno Domini 1143. Godefridus medianus dux Lotharingie quarto anno sui ducatus immatura morte ^{Auct. Gemb.} 1142. ^{Cont. Gemb.} 1143. ^{cf. Auct.} 1143. ^{Ampl. 1159.} et Lovanii in templo tumulatur. Succedit filius eius equivocus, primum adhuc agens etatis annum. Anno 2. ^{ib. 1143.} us Godefridi pueri Conradus rex Germanorum concessit ei adhuc puerulo^d quicquid beneficii vel honoris ^{ib. 1143.} aiores eius habuerant de manu imperatoris. Hoc in cunabulis adhuc reposito, optimates terre ^{ib. 1143.} li viro Waltero Bertaut, qui contra ducem eo tempore rebellabat, se fortiter oppo- ^{ib. 1143.} ant, castrum Grimberse^e fortissimum obsederunt obsessumque funditus destruxerunt; ^{ib. 1143.} i quante fortitudinis fuerit, acervus^f terreus in excelsum montem erectus, in quo olim ^{ib. 1143.} atum extiterat, adhuc hodie ipsum cernentibus innotescit. Ad cuius eversionem ipse ^{ib. 1143.} cum cunabulis eius a suis deportatus, cooperante sibi divina potentia, hostes deterruit ^{ib. 1143.} i dedicionem coegit. Anno 17. ducatus Godefridi ipse Godefridus Margaretam, filiam Henrici ^{Auct. Afflig.} 1155. ^{ib. 1155.} a Lemburgensis, in coniugio sortitus est; per quod tandem, rebus omnibus pace compositis, contentio longo tempore ^{ib. 1155.} a ea conditione finita est, ut Godefridus confirmatum sibi ducatum sine ulla contradictione, advocatiam Sancti ^{ib. 1155.} a et castellum Rode optineat, atque omnium que possidet idem comes post decessum eius medietatem accipiens, ^{ib. 1155.} ario iure successor fiat. Hic Godefridus huius nominis tercius dux Lotharingie genuit ex Margarita de Lem- ^{Gen. ampl.} c. 11. ^{ib. 1155.} a Henricum huius nominis primum ducem Lotharingie et Albertum episcopum Leodiensem, qui iuxta civitatem ^{ib. 1155.} a nem martirizatus est. In ecclesia sancte Marie eiusdem civitatis quiescit. Hic Godefridus post ^{ib. 1155.} a uxoris sue Margarete de Lemborch secundam duxit uxorem, de qua genuit Willelmum de Perweis. ^{ib. 1155.} a Ymaina vocata filia fuit comitis de Los. Hic in ecclesia sancti Petri Lovaniensis cum Margareta, ^{ib. 1155.} a uxore sua, sepulturam adeptus est.

50. De Henrico primo huius nominis duce Lotharingie.

Anno Domini 1183. dux Godefridus Ierosolimam proficiscitur². Succedit ei in ducatu ^{Gen. ampl.} 12 ^{ib. 1189.} ricus, filius eius, primus huius nominis. Hic duxit Machtildem, filiam Mathei comitis Boloniensis; que ^{ib. 1189.} ait ei Henricum postea ducem Lotharingie, Godefridum de Lovanio, Mariam Romanorum imperatricem, Aleidem ^{ib. 1189.} a et Avernie, [Margaretam^b] comitissam Ghelrie et Machtildem, primo quidem comitissam palatinam Reni, ^{ib. 1189.} a vero comitissam Hollandie. Horum pater Henricus dux secundam duxit uxorem Mariam, filiam Philippi regis ^{ib. 1189.} a; que peperit ei unam filiam, quam duxit Theodericus, primogenitus comitis Clevensis. Ex hiis filiis ^{ib. 1189.} a bus Henrici ducis magna posteritas potentum procreata est, comites scilicet Hollandie, Gelrie, Alvernie, ^{ib. 1189.} a monie, quorum precipuus fuit Willelmus Romanorum rex, qui a Fresonibus interfectus ^{ib. 1189.} a nobiles etiam viri Henricus dominus de Harstallio, Walterus Bertaut dominus de Mach- ^{ib. 1189.} a; comites etiam Clevenses et eorum posteritates per multa terrarum spatia iam diffuse. ^{ib. 1189.} a 2. ducatus Henrici Henricus dux castrum Duraz destruit³; 7⁴. vero anno ducatus sui ^{ib. 1189.} a reedificat, terram Gerardi comitis Lossensis comburit et devastat, oppidum Sancti ^{ib. 1189.} a onis propter advocatiam eiusdem ville obsidet et oppugnat. Anno 13. ducatus Hen- ^{ib. 1189.} a Conradus episcopus Moguncie et Henricus dux Lotharingie⁵ et alii innumerabiles Ihero- ^{ib. 1189.} a nam proficiscuntur, a quibus civitas Barut, fugatis paganis, optinetur. Anno 18. ^{ib. 1189.} a us Henrici Henricus dux comitem Hollandie bello aggreditur in Batua, que nunc Uten⁶ ^{ib. 1189.} a riter dicitur, ubi Flore⁷ ius comes Hollandie et Otto comes Ghelrie capiuntur; inter ^{ib. 1189.} a tandem pax eo tenore firmatur, ut quilibet istorum unam de filiabus Henrici ducis ^{ib. 1189.} a uxorem. Anno⁷ ducatus Henrici 28, anno vero Domini 1212, in ascentione Domini, Mai. 3. ^{ib. 1189.} a us dux Lotharingie in multitudine gravi hora diei tercia Leodium expugnat et infini-

a) sic corr. rec. man. et cui c. b) sic corr. rec. man. et cui c. c) se c. d) puerilo c. e) Grimberse c. f) acutus c. g) in
h) in marg. addidit manus alia. i) post com. delet quoque c.

Extraict des recueils Genealogiques de Baudewin d'Avennes.

DEmum hic Godefridus defunctus est anno Domini MC. XXXIX. & apud Affligeniense monastrium sepultus quod ipse fundaverat. Godefridus ergo filius ejus in Ducatu succedens, uxorem Duxit sororum Imperatoris Lutgadem, &c.

GODEFROY III. DUC DE LOTHIER, COMTE DE BRABANT ET DE LOVAIN.

Extraict d'un manuscript fabuleux des guerres des Sires de Grimbergen avec les Ducs de Brabant.

God die Here is alre Heren
Die ons menschen wilde eren / &c.
Vrape jesse die waarheyt was
Vanden Hertoge zijt seker dag
Die Godeuaert metten Vaerde hiet
Dierste Hertoge kin liege u niet
Die in Brabant oit regnerde /
Na dat my de Cronike leerde /
Soe hieten sine vozders Gzaben
Van Lobene / maer verhaben
Wert dese Hertoge in Brabant
Vanden Kieper zy u becant
Dien selve maichte Hertoge
Biden rade der Heren Hoge.
Die biden Kieper waeren dagelijc
Ende dien liefhadde sekerlijc
Overmits ziere doeght wille /
Die in hem was lude en stille /
Selve die Kieper minde mede
Dat toende hy hem tot menigh siede /
Gelijck ghy hoeren selt hier nae /
Int oirloge als ick verslae.
Dat tusschen den Hertoge Godenaerde
Was / ende oick den Heeren werde
Van Grimbergen, die sekerlike
Meechtigh waeren ende rike.
Van groten lande in dien tijde /
Dat ontrent hem wide ende zide
Met schonen brempden was gelegen.
Hy hadden menegen hoenen degen
Die Grimbergen hoerden toe
Daer zy den Hertoge doe
Met oirloegghden / hoe ik u sal
Seggen / om dat hy woude van al
Grimbergen / ober Heer wesen /
Gelijck ghy hier hebt hoeren lesen / &c.
Doen hy alsoe ick u bediede
Hertoge in Notsele worden was
Schreefmen tien tiden alsoe ick las
Elf hondert en dertigh mede /
Nu holet volst de waerhede :
Te Grimbergen was daer een stout
Heere / hiet myn Heer Arnout

Meechtigh was hy ende rike
Van goede van lande sekerlike :
Twee sonen hadde dese Ridder by
Die byome waeren ende stout
Deen hiet Heer Wouter Berthout
Vander Geeraert Dzaen-baert
Nasmen ouden vader waert / &c.
Blumen desen selven ozloge
Quam een siechte ane den Hertoge
Daer hy af sterf / en wert niet haben
Te Hasslingen eerlich begraven /
Met rouwen en met mervbaer
Noch hedendaeghs vintmen daer
Sijn graf / hy achter liet
Enen sone die Godeuaert hiet / &c.
Alsoe dit in onpreyse geslaen
Lange hadde / soo wert beslaen
Met siechheden ende beswaert
Die andere Hertoge Godenaert
Onlange lach hy hinc sterf
Sine sile geve God haer beest
In Brabant was hy maer
Hertoge ontrent vier jaer
Te Lobene in Sinte Piter's Kerke
Groefmen met dieren gewerke.
Dese Godeuaert liet een hint
Jonck van dagen kin lieghe u twint
Dat inde wiege lach onberjaert
Ende hiet die derde Godenaert, &c.
Ick wil u een deel namen
Noemen / die daer te hulpe quamen
Heer Arnout / tien selven tide
Want ghy te bat inden stride
Die Heeren van beiden den conroete
Bekinnen selt siepne ende grote.
Daer quam die Grave van Diane
Met synen hulperen / daer quam ane
Heer Geeraert de Heere van Breda.
Met allen die hy verre ende na
Dermanen ende verbleeden konste.
Daer na quam oick met goeder onse
Die Heere van Keppel upt Gelderland
Met Ridderen ende met Serjant.

Wel gewapent ende gereden /
 Daar quam oie midts beden
 Die Heer van Arele upt Hollant /
 Daar quam oie sy u bekant
 Die Heere van Moroel gebaeren
 Met vele vrome liden te waeren;
 Daar quam met grooter eeren
 Van Ieterne die vrome Heere
 Met liden en vrome stout /
 Daar quam oie met gewout
 Heer Bernaert Heere van Iselesteine
 Met Riddersen goet ende reine;
 Daar quam oie ter selver uren
 Myn Heer Coenraet van Bueren, &c.
 Heer Jacob t'Sastelioen
 Met menigen vromen Baroen
 Wel gewapent en opgeseten.
 Daar quam oie / doe ic u weten /
 's Graven broeder Heer Willem
 Van Sempool, ende met hem
 Menig man stout en vry
 Heer Ingelram van Coetsi, &c.
 Te hulpen Heer Arnoude
 Van Grimbergen met gewonde &c.
 Daar quam Heer Geraert van Assche
 Met sinen magen wel t'harnassche /
 Neben sijn Baniere bakkende sette
 Van Bergeym Heer Alart die Heere, &c.
 Dan hoorst van den Heere van Craynem
 Die nu es siemen gereden
 Binnen Brusselen der Steden
 Opt Hof / want hy met grooter waerde
 Den jongen Hertoge Godeuaerde
 Eerlyck dede hy t' sint bereyden
 Dat sy al metter wiegen leyden
 Op een oysbare dat sachte ginc
 En voerdent voer hen Varing
 Daste te Gremberge waert / &c.
 Sy hebben nu t'esen oisloge
 Doen haken den jongen Hertoge /
 En hebbene sonder liegen
 Aan eenen Toorn metter wiegen
 Doen hangen / &c.
 Daar quam / des sijt broeder /
 Die Heer van Gaesbeke en sijn broeder
 Al eens gewapent van sable boude
 Met een gecroonde leeuw van goude
 Die jonkste broeder Heinric
 Doerch een molette rijkelijc
 Doer t' sleutwys bozste van lasuere / &c.
 Doutsle broeder hiet Heer Godeuaert,
 Noeder dan een bloet was sin paert / &c.
 Die sebruste seacre daer toe quam
 Die de Grave van Namen vragte
 Onder sijn Baniere met krachte.
 Die van goude / alsoe ic las /
 Met een leeuw van sable was /

Van helen met een baston daer doze / &c.
 Te behoedene van goude den standaert
 Met eenre factsche wel verclaert /
 Daer in gaende van lasuere.
 Dese Heer Arnout was wel te cuere /
 Gewapent en rijckelijc
 Scilt wapen-toe al gelijc /
 Sinen standaert dat wert
 Ende den oys coberturen met
 Daer van Grimbergen die Heer op sat
 En sijn twee sonen / verstaet my dat /
 Heer Wouter ende Heer Geeraert
 Waren gewapent ende wel bewaert /
 Heer Wouter doutsle alsoe ic lie
 Doerch boven die factsche wie
 Hoercken van sable twee en een onder.
 Heer Geeraert die jonkste besonder
 Doerch een sautoit van helen
 In 's Vaeder wapen sonder helen / &c.
 Hier na gereden quam
 Myn Heer Jacob van t'Sastelioen
 Met sine Baniere die menigen coen
 Riddere / brachte gebaeren / &c.
 Sijn Scilt ende Baniere was een
 Van helen met dyp staken wit /
 En blan gevariect scone
 Met een hosde al sonder hone
 Van goude / eenre meele daer in
 Van sable meer nog min / &c.
 Daar quam al onberbeert
 Van Sampole mijn Heer Willem
 En menich man met hem
 Op een oys dat wale ginc /
 Sijn Baniere dats waerlyck dinc
 Doerde voer hem een vrome Serjaent /
 Sy was van helen sy u becan
 Met dyp staken scone ter coere
 Van silber en van lasuere
 Gebaert / ook was sy boude
 Met eenen hosde van goude /
 Eine kelle van sable int gont / &c.
 Want van Grimbergen mijn Heer Aert
 Was in den stride soo seer gewont
 Dat hy meer en wert gesont /
 Hy gaf hem op darne toe dreef
 Den noit / want voer hem bleef
 Myn Heer Geeraert sijn sone verslege
 Godt moet sine sielen plegen
 Die daer bleben in den strijt /
 Daer bleef doot ter selver tijt
 Die Heere van Keppel upt Gelderlant /
 Ende van Iselesteine die Wigant /
 Bronchorst, Erle, Cochi,
 Van Sastlion dese Heren vry /
 Van Scoudenbroec, van Barbelgem;
 Dese bleben al doot met hem /
 Heer Wouter Berthout bleef gebaen / &c.

[illegible][illegible]

Konink, windt, en gelaarhten
 Verreken hondert verfeomht
 Verleeren hem, diefe volent
 Ende volmacht heeft ende befeven
 God geffenken in onen goeden loven
 Dat datti den leffen bonden
 Vondt word' ~~landt~~ ~~landen~~ byten fonden.
 Ende den ghenen verfeene mede
 In defe yfpe maken dede
 Befchryven ende oec dichten
 Dat hem God verfeene in gichten
 Salve onen bonden wefwende
 Dat dat in nat fynt leven ende
 Behouden moete 't Rycke hier boven
 Daer die ingte gode loven
 Ende hem allen die hebben geboort
 Ende noch felen tefe voort
 Die late God ftele loven leiden
 Dat fi van hem niet moeten fceiden
 Ten lifen als hy fal roenen
 Syn von richte ende elken loenen
 Na syn verdracht al geheel
 Daer niman hebben fal voordel
 Clein noch groot arm noch rike
 God late ons in dat beftrike
 Te leven fonder onefact en fende,
 Dat wy dat leven fonder ende
 Gefetten mogen maeren nae dit byf
 Leet hem niman kint ende wyf.

Sancti Dei patri omnipotentis.

hertoghe hertogen van Brabant van Luxemburg, van de hertogen
Michiel van Grimbergen, die in het jaar 1462 geschieden van
gheleent wesen van de hertogen van Brabant, die in het jaar 1462
het jaar 1462 van hertogen van Brabant.

10. is vout conen ghescreven van sijnen pacht in het jaar
1620. int iare 1620. dat is sijnen pacht
tusschen de hertoghe Godewaert van Brabant ende de heer van Grimbergen.

God, die here es alre here,
Ende ~~dat~~ ons met sijn worde leren
Den wech tot hemelrijcke waert,
Mogte wy ⁱⁿ omme onghespaert,
Dat ick dit dichte volmaken moet,
Dat ick beginnen sal; want goet
Salt sy te hooren; ende rechte waerhede
Van schoone stryden, van vromicheden,
Van parlemente ende van ghedinge;
Van schoone worden sonderlinge,
Ende van ridderscappe mede.
Maer my dinct dat sy telcker stede
Leere medoen dieste construeren,
Die met dichten hem gheneeren,
15. Dat sy fabelen by bringen voort,
Die noyent ghesien noch ghehoort
En waeren, no en gheschieden niet:
Daer sy de lieden, dat wel weet,
Versuffen met maeken achter straken;
20. Ende sy te dichten hebben ghelacken
Vrage ieste die waer was,
Vanden hertoghe, syt siken dat,
Die Godewaert metten Barde hiet;
Deerom hertoghe, en liege u niet,
25. Die oock in Brabant regneerde:
Want so my die croniken leerden
So hiet syne vander gauen
Van hertogen van Brabant

Wie Gaim's ersehen werden

God, die inder daer was
 Die menschen woude een
 Met sijn doot sijn verlaerte
 Met sijn jannen ongepaert
 In dit Dichte volnaken moet,
 Dat is beginne, want het sal goet
 Te boone sijn, ene rechte volnake
 Van striden en groter vromichede,
 Van parlementen, van gedinghe
 Van seconen worde sonderlinghe,
 In goeden Riddercappe mede.
 Hij dunct, dat sy i'daem stede
 Sijn misdoen dese confliteren,
 Die hem met danten generen,
 Dat sy sullen brenghen voirt,
 Die reyt gesien noch ghewirt
 En wagen, noch en geschieden niet,
 Daer sy die lieden, dat wel niet,
 En sijn met maken achter straten;
 En sy te Dichten hebben gelaten
 En sijn geste, die waerheit was,
 Van den Hertoghen, sijn sijn endas,
 Die Godewaert metter barde hiet;
 Die Maeste Hertoghe, ic liede u niet,
 Die in Brabant oit reneerde,
 Na dat my die Cronike lude,
 En hieten sijn vorders graven
 Van Lovene maer verhasen
 Met dese Hertoghe in Brabant
 Van der Keyser, sijn is becant.
 Die selva maecte Hertoghe
 In den rade der Heren hoge
 Die bi den Keyser waren daghelijc,
 Ende die en lief hadden sijnelijc,
 Ommits sijn doegden wille,
 Die is hem was lude ende stille.
 Sijn die Keyser minden wude,
 Dat toonde hi hem tot menigen stede,
 Gelyc hij hooren salt hier nae
 In sijnloghe, als ic verlae,
 Dat sijn sijn die Hertoghe Godewaert
 Met, Ende oic den Heren warden

[illegible]

4. Moeten wij

en 6. Dat ick beginnen heb, want 't goet is.
 Salt fije fchuur, onde rechte waerhad is.
 Van fchoone tijden, van vroonheden.
 - 9. Ende van ghedinge. -

- 11 - 2e van viddorappe mede.
Zinck

12. dat sy tekkies stude. —

213. Die de construeren. —

L. A. 15. dat 24 febr.

- 21. Vraag eerste Die waar was.

- 25. - Die ook in Brabant regende, Want het
my die cronicken leuden. - 28. Dese was
deerste hertoghe in Brabant. -

*30. sy vacant.

..... f. de l'ère musulmane 31. D'après l'ère

34. Want syne lief hadden wachte

35. Der Dacht wille. — 37. Ende sehr die
Keyserin hatten lieff made, Affenstey den the
te weniger stede. — 40. In dit outghes-

2. 41. Dat tusschen Godswaert ~~en~~
 Een kerkste, satsoe ick lat
 Ende van Grimbergen d. s. kerkste
 Eene maekthede, by sijnder maekthede
 Ende sijt worden in den byden
 Maektheden ende byden
 Oet oet in den byden

Extraict de la Cronique d'Alberic.

Sur l'an 1155. GODEFRIDUS junior Dux Lotharingæ filiam Henrici Comitis Lemburgenfis in coniugio fortitus est, per quod tandem rebus omnibus pace compositis, contentio longo tempore protracta, eâ conditione finita est; ut GODEFRIDUS confirmatum sibi Ducatum, sine ulla contradictione, Advocatiam S. Trudonis, Castellum Rode obtineat, atque omnium quæ possidet idem Comes post decessum ejus medietatem accipiens hereditario jure successor fiat.

Extraict du Chartulaire de Vorst.

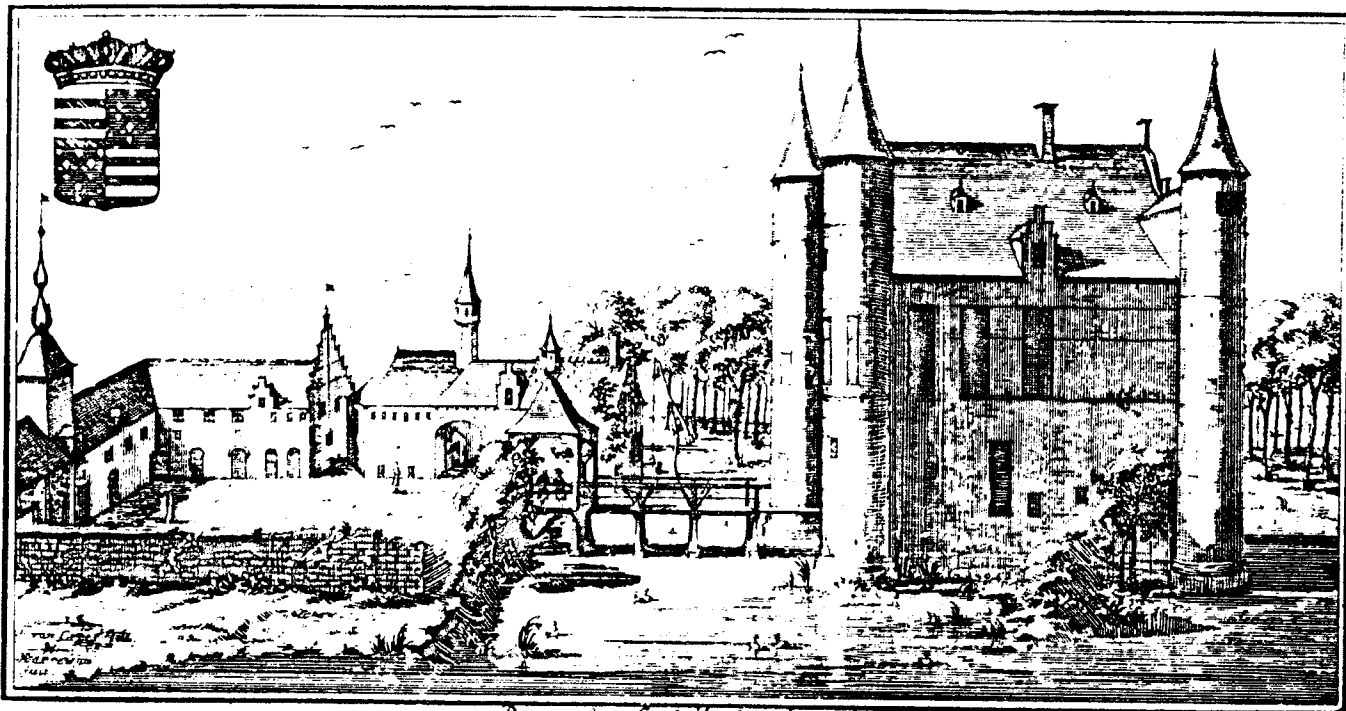
EGO GODEFRIDUS Dei gratiâ Dux Lotharingæ: omnem hereditatem quam Geldulfus & Gislardus fratres, cum matertera sua sota, Ecclesiæ forestensi Vendiderant & mihi reddiderant, eidem devotè contuli. Signum *Franconis Castellani. Ingelberti de Atrio, Henrici Pedagogi, Franconis Bolens, Godefridi de Valle, Henrici de Stalle & Bernardi Care*, in cujus hoc actum est camera eo anno quo GRIMBERGENSE CASTRUM CEPI INCENDIOQUE DELEVI.

Extraict du Chartulaire de l'Abbaye de nostre dame à Villers.

IN nomine Sanctæ & Individuæ Trinitas. Ego GODEFRIDUS gratiâ Dei Dux Lotharingæ, omnibus quæ justa sunt custodientibus & diligentibus, pacem in perpetuum; ad hoc nos divinâ bonitas in terreno principatu & honore constituit, ut justitiæ serviamus & preceptum charitatis in omnibus impleamus: sic decet nos hominibus imperare & eis præesse in terris, quatenus humilitatis & justitiæ merito beatorum numero sociemur in celis: Hac itaque dictante justitia, si rectè sapimus, si salutis nostræ consulimus, causas Ecclesiarum & utilitates presentium, fideli discretione componimus, pacique & utilitati futurorum eadem diligentia providemus. Itaque satisfaciētes necessitati præsentium, pacemque & quietem generationi quæ ventura est preparantes, hoc presentis pagine testimonio notum facimus, presentibus & futuris, quod Engelbertus de Schotis totum Allodium suum, quidquid in aquis, terris, silvis, pratis, pascuis, Schotis tenebat; omnem quoque familiam suam, que trans Lotharingia manebat, tribus tantum puellis exceptis, quas idem Engelbertus Deo & Ecclesiæ de Schotis Donare decreverat, de cetero omnes redditus suos & quidquid prorsus in prefato Allodio, jure hereditario possidebat, totum Ecclesiæ Beatæ Mariæ de Villari, & fratribus Deo ibi famulantibus, pro salute sua & predecessorum suorum contulit: & ut illud Villariensi Ecclesiæ conservemus in manu nostra legitima donatione contradidit & iam dictis fratribus assignavit. Autoritate igitur & potestate nobis à Deo tradita præfatum Allodium sicut diffinitum, eidem Ecclesiæ in perpetuum confirmamus, sub nostra illud custodia & protectione suscipimus, auxilium & defensionem in necessitate promittimus, & ut hoc ratum & immobile apud posteros hebeatur, presentem paginam sigilli nostri impressione, cum assignatione testium communimus, quorum ista sunt nomina, *Godefridus de Bredâ & Henricus frater eius, Willelmus de Donglebert & Gerardus frater eius, Gerardus de Marbais, Balduinus frater eius, & Paganus de Marbais, Gosuinus de Haverech, Henricus Magthoc, Gerardus Tacôn firmianus*. Actum est hoc, verbi Incarnati anno MC. LX. concurrente sexto, indictione nona. 1160.

Extraict de l'original reposant en l'archive de l'Abbaye d'Affligem.

IN nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis. Ego G. Dux & Marchio Lotharingæ, notum fieri volo, tam presentibus quam futuris, Hassligeniensem Ecclesiam decimam curtis suæ de culreth, tempore Avi mei legitimè acquisivisse; liberè & quietè quinquaginta & eo amplius annis sine ulla reclamazione possedisse: quam videlicet decimam, cum Henricus de Asscha pravorum suggestionibus, nimis credulus, sibi usurpasset, tandem in se reversus, injuriam sibi recognovit.

Prospectus Castellı Oudenbrughe.

